

**X. ALIMOVA, YU. XO'JAQULOV,
G. KURBANOVA**

DARIY TILI

TOSHKENT

811

A 50

58968 (7)

Alimova X. Dariy tili [Матн] / X.
Alimova. - Toshkent : Fan va
texnologiya, 2018. - 248 bet ; 20 sm. -
200 nusxa. -: 57500 so'm

211.2.01 81.2 150
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT SHARQSHUNOSLIK INSTITUTI

X. ALIMOVA, YU. XO'JAQULOV, G. KURBANOVA

DARIY TILI

*O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim
vazirligi tomonidan 5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish
(sharq tillari bo'yicha) yo'nalishining talabalari uchun asosiy
darslik sifatida tavsiya etilgan*

TOSHKENT – 2018

i
i
y
is

at
li
ik
na

id-

ish
va

'lon
si-ye
X-X
iston
lgan

ARM
by

UO'K: 811.221.31 (075.8)

KBK: 81.2

A 50

A 50 X. Alimova, Yu. Xo'jaqulov, G. Kurbanova. Dariy tili. –T.: «Fan va texnologiya», 2018, 248 bet.

ISBN 978-9943-11-876-8

Darslik hozirgi adabiy dariy tili va uning grammatik normalari asosida tuzilgan. Grammatik mavzular, ularga mo'ljallangan mashqlar dariy tili normativ grammatikasini o'zlashtirish, yozma matnni o'qib uning mazmunidan foydalanish, og'zaki va yozma tarjima qilish, o'z fikrini yozma shaklda ifodalash hamda til egalari bilan erkin so'zlashish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan.

UO'K: 811.221.31 (075.8)
KBK: 81.2

Taqrizchilar:

A.A. Vohidov – filologiya fanlari nomzodi, Toshkent davlat sharq-shunoslik instituti Eron-afg'on filologiyasi kafedrasida dotsenti;
X.M. Maxamadaliyev – O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Ikkinchi tillarni intensiv o'qitish kafedrasida dotsenti.

ISBN 978-9943-11-876-8

© «Fan va texnologiya» nashriyoti, 2018.

KIRISH

Dariy tili (shuningdek, forsiy, forsi-ye kobuliy atamalari ham mavjud) hind-yevropa tillari oilasining eron guruhiga kiradi. Hozirgi zamon dariy, fors va tojik tillari til qurilishi jihatidan qarindosh tillar hisoblanadi. Mazkur tillarning kelib chiqishi va tarixiy taraqqiyotining muhim bosqichlari bir-birlariga batamom mos keladi, ularning eng asosiy yozma manbalari esa umumiydir.

Bu tillar tarixida islom dunyosi fathidan so'ng boshlangan yangi bosqich (X–XV asrlar) arab yozuviga asoslangan. Adabiyot bu davrda kamolot cho'qqisiga chiqdi. Mazkur davr insoniyatning ma'naviy boyliklari xazinasiga katta hissa qo'shilgan klassik davr sanaladi. Ming yillar davomida forsiyzabon dunyoning fan va adabiyot markazi navbatma-navbat goh u, goh bu (ba'zan bir-biridan uzoq) jug'rofiy mintaqalarda mahalliy madaniy va til xususiyatlarini aks ettirgan holda rivojlandi. Yozma yodgorliklarda mahalliy til variantlarining taraqqiyoti o'z aksini topgan. Bu esa pirovardida mustaqil yozma adabiy til huquqiga ega hozirgi zamon dariy, fors va tojik tillarining vujudga kelishiga sabab bo'ldi.

O'rta davr fors tilidan yangi davrga va yangi fors tili davridan hozirgi zamonga o'tish jarayonida mazkur tillarning grammatik qurilishida ba'zi ichki va tashqi o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bu borada Afg'onistondagi dariy tili o'zining arxaiqligi bilan ajralib turadi. O'tmishdagi davr tillariga xos bir qator xususiyatlar dariy tilida saqlanib qolgan¹.

Dariy tili (pashtu bilan bir qatorda) Afg'onistonning rasmiy davlat tili sanaladi. Bu til o'rta asrlardan to hozirgi kungacha aksariyat aholi tomonidan iste'molda bo'lgan til maqomini egallab kelmoqda. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat aholisining 49 % i dariy tilini o'z ona tilisi, 37% i esa ikkinchi tili deb hisoblaydi.

Hozirgi paytda dariy tili O'zbekistonda ilmiy va amaliy maqsadlarda o'rganiladi.

Qo'lingizdagi darslik 5120100 – Filologiya va tillarni o'qitish (sharq tillari bo'yicha) ta'lim yo'nalishining boshlang'ich bosqich va

¹1964-yilda Afg'onistondagi "forsi-ye kobuliy"ni rasman "dariy tili" deb e'lon qilinishiga shu sabablar asos bo'lgan. Chunki eronshunoslikda "dariy" (ba'zan "forsi-ye dariy") atamasi asosida klassik fors-tojik adabiyoti gullab-yashnagan davrdagi (IX–X asrlardan boshlab) Xuroson va Movarounnahr tili tushuniladi. Hozirgi Afg'oniston sharoitida qadimgi atamaning tildan to hozirgi dariy tiligacha bo'lgan davrda adabiy an'analarning bekorligini ta'kidlashdan iborat edi.

1-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

sar	tah	baks	garm	mard	tang
kam	sag	asp	dars	sabz	sang
zan	had	raft	barf	zard	rang
pay	gaz	dast	tark	sard	nang
	padar		bačča		
	sarak		Maymana		
	afsar		santara		
	maktah		čaparkat		

l, š, ž, j undoshlari

«l» undoshi jarangli, til oldi, sirg'aluvchi, o'zbek tilidagi «l» kabi talaffuz qilinadi. Yozuvda «lām» – ل harfi bilan ifodalanadi.

«š» undoshi jarangsiz, til oldi sirg'aluvchi undosh bo'lib, o'zbek tilidagi «sh»dan farq qilmaydi. Yozuvda «šin» – ش harfi bilan ifodalanadi.

«ž» undoshi jarangli, til oldi, sirg'aluvchi undosh bo'lib, o'zbek tilidagi «z»dan farq qilmaydi. Yozuvda «zê» – ز harfi bilan ifoda etiladi. Arabcha o'zlashmalardagi «zâl» – ذ «zâ» – ظ harflari ham oddiy «z» kabi talaffuz etiladi.

«j» undoshi jarangli, til oldi, affrikat, portlovchi tovush bo'lib, o'zbek tilidagi «javob», «jon» so'zlaridagi «j» dan farq qilmaydi, Yozuvda «jim» – ج harfi bilan ifodalanadi.

2-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

A.	lak	galla	B.	šab	dašt
	lah	talab		šal	farš
	nal	kampal		žad	šakar
	bal	mamlakat		žarf	darafš
C.	jat	kaj		haja	ganj
	jang	gaj		raja	ranj
	jalb	darj		mujalla	panja
	jangal	falj		daraja	Sanjar

u va i unililari

u – cho'ziq, til orqa, yuqori ko'tarilish, lablangan yopiq unli tovush, turg'un. Bu tovush o'zbek tilidagi u tovushidan o'zining cho'ziqligi bilan farq qiladi (o'zbek tilidagi suv, yozuv so'zlaridagi u tovushining talaffuziga o'xshaydi). O'zbek tilidagi u tovushi ba'zi hollarda i unlisiga

yaqinlashib boradi (urush, yutuq kabi), lekin dariy tilida bunday holatni uchratmaymiz. Dariy tilida u doimo cho'ziq va to'liq talaffuz etiladi. Masalan: tufān 'bo'ron', kabud 'ko'k', nur 'nur', jasur 'jasur' Musā 'Muso', durbin 'durbin'.

i – cho'ziq, til oldi, yuqori ko'tarilish, lablanmagan yopiq unli tovush, turg'un; yā-ye ma'ruf ham deb ataladi. i tovushi talaffuz qilinganida til tanglayga tomon ko'tariladi. Til bilan tanglay orasidagi tor bo'shliqda talaffuz qilinadi: šir, didār, in. Bu tovush o'zbek tilidagi iy tovushlar birikmasiga (kiyik, qariyb, siyrak, Muqimiy so'zlaridagi kabi) yaqinlashib boradi.

O'zbek tilidagi i unli tovushi ba'zi so'zlarda qattiq ɪ kabi (qishloq, qirg'iz kabi) va r, z tovushlari oldidan juda qisqa (bir, biz, kabi) talaffuz qilinadi. Bu holni dariycha i cho'ziq unlisida uchratmaymiz. Dariy tilida i unlisi har doim cho'ziq va yumshoq talaffuz qilinadi. Masalan: šir 'sut', mariz 'kasal', māhi 'baliq', Irān 'Eron', bini 'burun'.

3-mashq. O'qing va ajratilgan so'zlarni yod oling:

A.	dur	čuna	janub		
	rus	bura	namud		
	pul	pura	angur		
	but	surat	lablabu		
B.	in	ki	pir	rusi	dari
	či	gir	riš	žubin	mariz
	šir	kif	tira	bini	zamin
	jim	gič	zina	širin	nazdik

w undoshi

«w» undoshi jarangli, lab-lab tovush, yozuvda «wâw» - و harfi bilan ifodalanadi. Dariy tilidagi w undoshi talaffuzida til va lablar u unlisi talaffuzidagi kabi pozitsiyani egallasa-da, alohida bo'g'in tashkil etmaydi va yonidagi unli tovush bilan diftong hosil qiladi. Masalan, naw 'yangi'.

4-mashq. O'qing va ajratilgan so'zlarni yod oling:

way	naw	dawra	nawad	nawin	sarw
wasf	jaw	rawšan	awwal	dawid	dalw
wazir	palaw	čawki	Anwar	tašwiš	badw
watan	Tâškand	tawlid	sarwat	Parwin	Marw

Ot-kesimli sodda yig'iq gap

Dariy tilida gapning kesimi ot, sifat yoki boshqa so'z turkumlari bilan ifodalansa, ya'ni ot-kesimli gap bo'lsa, kesimlilikni ifodalash uchun ular oxiriga *ast* bog'lamasini qo'yiladi. *Ast* bog'lamasini o'zbek tilidagi kesimlik qo'shimchasi *-dir* ga to'g'ri keladi. Masalan:

In ketāb ast

'Bu kitobdir'

Ketāb naw ast

'Kitob yangidir'

O'zbek tilida kesimlik qo'shimchasi *-dir* ko'pincha tushib qoladi va yozuvda ifoda etilmaydi. Lekin dariy tilidagi *ast* bog'lamasini gapda har doim mavjud va yozuvda ifoda etiladi.

Ast bog'lamasini talaffuzda urg'u qabul qilmaydi va o'z oldidagi so'z bilan birga qo'shib talaffuz qilinadi. Kesim vazifasini bajaruvchi so'z urg'usi o'zgarmay, o'z holicha qoladi. Masalan: *In ketābast* 'Bu kitobdir'.

Ot-kesim tarkibidagi *ast* bog'lamasini kesimning ot qismida kelgan so'zning qanday tovush bilan tugashiga ko'ra turli fonetik xususiyatlarda bo'ladi.

Cho'ziq unlilar bilan tugagan so'zdan so'ng kelsa, bog'lamaning a tovushi tushib qolib, oldidagi so'z bilan birga bir so'z tarzida talaffuz etiladi. Masalan:

In bačča ast

yoki

In bačča-st

'Bu boladir'

In čawki ast

yoki

In čawki-st

'Bu stuldir'

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *In zan ast*. 2) *In jangal ast*. 3) *In bura-st*. 4) *Šir garm ast*. 5) *Rang sabz ast*. 6) *Bačča mariz ast*. 7) *Majalla naw ast*. 8) *Santara širin ast*. 9) *Sag pir ast*. 10) *Jangal nazdik ast*.

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu jurnaldir. 2) Bu erkak kishidir. 3) Bu otdir. 4) Bu zinadir. 5) Bu stuldir. 6) Bu mandarindir. 7) Portfel jigarrangdir. 8) Ayol qaridir. 9) Ota kasaldir. 10) O'rmon yashildir. 11) Tufli yangidir. 12) Maktab uzoqdir.

In olmoshining aniqlovchi vazifasida qo'llanilishi

In ko'rsatish olmoshi gapda ega vazifasidan tashqari aniqlovchi bo'lib keladi:

In mard 'bu kishi'

In mard pir ast 'Bu kishi qaridir'

Lug'at

سر <i>sar</i>	bosh	مجله <i>majalla</i>	jurnal
زن <i>zan</i>	ayol	پنجه <i>panja</i>	sanchqi
سگ <i>sag</i>	it	دور <i>dur</i>	uzoq
بکس <i>baks</i>	portfel,	روس <i>rus</i>	rus
	chemodan		
اسب <i>asp</i>	ot	پول <i>pul</i>	pul
دست <i>dast</i>	qo'l	بوت <i>but</i>	oyoq
			kiyim,
			botinka
			shakar
گرم <i>garm</i>	issiq	بوره <i>bura</i>	janub
درس <i>dars</i>	dars	جنوب <i>janub</i>	uzum
برف <i>barf</i>	qor	انگور <i>angur</i>	bu
مرد <i>mard</i>	erkak	این <i>in</i>	nima?
سبز <i>sabz</i>	yashil	چی <i>či</i>	sut
زرد <i>zard</i>	sariq	شیر <i>šir</i>	kim?
سرد <i>sard</i>	sovuq	کی <i>ki</i>	qari
تنگ <i>tang</i>	tor	پیر <i>pir</i>	soqol
سنگ <i>sang</i>	tosh	ریش <i>riš</i>	zina
رنگ <i>rang</i>	bo'yoq, rang	زینہ <i>zina</i>	ruscha
پدر <i>padar</i>	ota	روسی <i>rusi</i>	shirin
سزک <i>sarak</i>	ko'cha	شیرین <i>širin</i>	dariy
افسر <i>afsar</i>	ofitser	دری <i>dar(r)i</i>	kasal
مکتب <i>maktab</i>	maktab	مريض <i>mariz</i>	yer
بچه <i>bačča</i>	o'g'il (bola)	زمین <i>zamin</i>	yaqin
میمنه <i>Maymana</i>	Maymana	نزدیک <i>nazdik</i>	
	(Afg'onistondagi shahar)		
سنتره <i>santara</i>	mandarin	وطن <i>watan</i>	vatan
چپرکت <i>čaparkat</i>	karavot	نو <i>naw</i>	yangi
لب <i>lab</i>	lab	جو <i>jaw</i>	arpa
مملکت <i>mamlakat</i>	mamlakat	پلو <i>palaw</i>	palov,
			osh
شب <i>šah</i>	tun, kechqurun	مسکو <i>Maskaw</i>	Moskva
شکر <i>šakar</i>	shakar	چوکی <i>čawki</i>	stul
جنگ <i>jang</i>	jang, urush	انور <i>Anwar</i>	Anvar
جنگل <i>jangal</i>	o'rmon	پروین <i>Parwin</i>	Parvin

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:
A. 1) bu tosh; 2) Bu toshdir; 3) bu it; 4) Bu itdir; 5) bu tufli; 6) Bu tuflidir; 7) bu dars; 8) bu ayol; 9) Bu jurnaldir; 10) Bu portfel; 11) Bu o'rmondir; 12) bu sanchqi; 13) Bu ko'chadir; 14) Bu boshdir; 15) bu pul; 16) Bu palovdir.

B. 1) Bu bo'yoq sariqdir. 2) Bu ot qaridir. 3) Bu maktab yangi.
4) Bu ayol kasaldir. 5) Bu stul yashildir. 6) Bu portfel yangidir. 7) Bu
ko'cha yaqindir.

ki va či so'roq olmoshlari

ki va *či* soʻroq olmoshlari
Dariy tilida *kel ki* kim? va *čel či* nima? va soʻroq olmoshlari bor.
Bu ikki soʻroq olmoshidan *ki* inson uchun va *čel či* qolgan jonli va
jonsiz predmetlar uchun ishlatiladi.

ke va če soʻroq olmoshlari bilan *ast* bogʻlamasi birga kelganda, *ke* va *če* olmoshlarining oxirgi *e* tovushi bogʻlama *ast* ning *a* tovushi bilan qoʻshilib, bir choʻziq *i* tovushini hosil qiladi:

$$\text{če} + \text{ast} = \text{či-st?}$$

cho‘ziq i tovushini hosil qiladi:
 $ke + ast = ki-st?$ $\tilde{e} + ast = \tilde{e}i-st?$
In $\tilde{e}i-st?$ ‘Bu nima?’
In mard ki-st ‘Bu kishi kim?’

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:
 1) *In ċi-st?* – *In baks ast.* 2) *In ċi-st?* – *In maktab ast.* 3) *In ki-st?* –
In bačča ast. – *In bačča mariz ast.* 4) *In ċi-st?* – *In sag ast.* *In sag pir*
ast. 5) *In ċi-st?* – *In rang ast.* *In rang sabz ast.*

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:
 1) Bu nima? – Bu o'rmondir. 2) Bu kim? – Bu zobitdir. 3) Bu nima? – Bu uzumdur. Bu uzum shirindir. 4) Bu kim? – Bu boladir. Bu bola afg'onidir. 5) Bu nima? – Bu jurnaldir. Bu jurnal yangidir. 6) Bu nima? – Bu ko'chadir. Bu ko'cha tordir. 7) Bu kim? – Bu ayoldir. Bu ayol qaridir.

a unlisi

â — choʻziq, til orqa, quyi koʻtarilish, lablangan ochiq unli tovush. Bu tovushni hosil qilishda ogʻiz keng ochilib, lablar dumaloqlashadi. Til orqaga tortilib, biroz koʻtariladi. Soʻzdagi oʻrmondan qatʼi nazar sifat oʻzgarishiga uchramaydi. Dariy tilidagi *â* unli tovushi *uzoq, bosh* kabi oʻzbek soʻzlaridagi o tovushiga yaqinlashib boradi. Oʻzbek tilidagi o unli tovushi baʼzi bir soʻzlarda (*ota, bola, kabi*) qisqa a tovushi kabi talaffuz etiladi. Dariy tilidagi *â* unlisi esa har doim choʻziq va aniq

10

talaffuz qilinadi. Masalan: *âb* 'suv', *xâna* 'xona', 'uy', *bâzâr* 'bozor', *âsmân* 'osmon', *âftâb* 'oftob'.

6-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

A.

<i>kâr</i>	<i>sâl</i>	<i>pâk</i>	<i>âb</i>	<i>dâmâd</i>	<i>Âsyâ</i>	<i>fâmil</i>
<i>nâm</i>	<i>pây</i>	<i>mâst</i>	<i>ân</i>	<i>bârân</i>	<i>âšnâ</i>	<i>âbi</i>
<i>nân</i>	<i>ây</i>	<i>tâb</i>	<i>yâ</i>	<i>bâzâr</i>	<i>âsmân</i>	<i>târik</i>
<i>šâm</i>	<i>gâw</i>	<i>kârd</i>	<i>jâ</i>	<i>âsân</i>	<i>âftâb</i>	<i>dâwi</i>

<i>bâr - bar</i>	<i>dar - dâr</i>	<i>rasâ</i>	<i>šamâl</i>	<i>duryâ</i>
<i>ĉâp - ĉap</i>	<i>kam - kâm</i>	<i>dawâ</i>	<i>sawâr</i>	<i>fardâ</i>
<i>dâm - dam</i>	<i>bad - bâd</i>	<i>zabân</i>	<i>darâz</i>	<i>sarmâ</i>
<i>kâf - kaf</i>	<i>mast - mâst</i>	<i>jawân</i>	<i>kabâb</i>	<i>Laylâ</i>
<i>dandân</i>	<i>atrâfi</i>	<i>tâza</i>	<i>âdam</i>	<i>sinamâ</i>
<i>sarbâz</i>	<i>almâri</i>	<i>kâsa</i>	<i>mâdar</i>	<i>kaĉâlu</i>
<i>naswâr</i>	<i>tarkâri</i>	<i>mâlta</i>	<i>dâktar</i>	<i>âsuda</i>
<i>maydân</i>	<i>naswêri</i>	<i>jâdda</i>	<i>kârgar</i>	<i>tabâšir</i>

<i>tayyâra</i>	<i>bâlâ – balâ</i>
<i>samâwâr</i>	<i>zadâ – zâda</i>
<i>mazadâr</i>	<i>mâdar – madâr</i>
<i>darwâza</i>	<i>âmad – âmâda</i>

7-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) In gâw ast. 2) In maydân ast. 3) Kačâlu mazadâr ast. 4) Mâlta širin ast. 5) Tayyâra dur ast. 6) Âsmân târik ast. Šâm nazdik ast. 7) In âftâb ast. 8) In zabân âsân ast. 9) In jâdda darâz ast. 10) In nân garm ast. In âb sard ast.

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. 1) Bu kishi shifokordir. 2) Bu choy shirindir. 3) Bu eshik yashildir. 4) Bu ko'cha uzundir. 5) Osmon havorangdir. 6) Non mazalidir. 7) Tun qorong'udir. 8) Bu portfel jigarrangdir. 9) Bu kinoteatr yaqindir. 10) Bu shifokor yoshdir. 11) Bu ish osondir.

B. 1) Bu nima? – Bu kartoshkadir. 2) Bu kim? – Bu ishchidir. 3) Bu nima? – Bu sutdir. Bu sut mazalidir. 4) Bu kim? – Bu ayoldir. Bu ayol yoshdir. 5) Bu nima? – Bu sabzavotdir. Bu sabzavot yangidir. 6) Bu nima?

– Bu suvdir. Bu suv sovuqdir. 7) Bu nima? – Bu shkafdir. Bu shkaf yangidir.
8) Bu kim? – Bu yigitdir. – Bu yigit kim? – Bu yigit askardir.

Ân ko'rsatish olmoshi

Dariy tilida *in* 'bu' ko'rsatish olmoshi so'zlovchiga nisbatan yaqin bo'lgan predmetlarni, *ân* 'u' ko'rsatish olmoshi esa so'zlovchiga nisbatan uzoq bo'lgan predmetlarni ko'rsatish uchun ishlatiladi. Masalan:

<i>in ketâb</i>	'bu kitob'
<i>ân ketâb</i>	'u (o'sha) kitob'
<i>In Parwin ast</i>	'Bu Parvindir'
<i>Ân Anwar ast</i>	'U Anvardir'

9-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *Ân tabâsir ast.* 2) *Ân tayyâra-st.* 3) *Ân mard ast.* 4) *Ân daryâ-st.* 5) *Ân Laylâ-st.* 6) *Ân dâktar ast.* 7) *Ân ki-st?* 8) *Ân çây-st?* 9) *Ân kârd ast.* 10) *Ân kârgar ast.*

10-mashq. Birinchi ustundan gapning birinchi qismini, ikkinchi ustundan esa ikkinchi qismini tanlagan holda gap tuzing:

<i>Ân âdam</i>	<i>mazadâr ast.</i>
<i>In kâr</i>	<i>darâz ast.</i>
<i>Ân sinamâ</i>	<i>tâza ast.</i>
<i>In çây</i>	<i>sarbâz ast.</i>
<i>Ân jâdda</i>	<i>âsân ast.</i>
<i>In majalla</i>	<i>târik ast.</i>
<i>Ân zan</i>	<i>âbi-st.</i>
<i>In palaw</i>	<i>dâktar ast.</i>
<i>Âsmân</i>	<i>jawân ast.</i>
<i>Nân</i>	<i>dur ast.</i>
<i>Şab</i>	<i>şirin ast.</i>
<i>Anwar</i>	<i>garm ast.</i>

yâ bog'lovchisili so'roq gap
yâ bog'lovchisi ishtirokidagi so'roq gapda yâ bog'lovchisi va undan keyingi so'z ast bog'lamasidan so'ng qo'yiladi:
In âb ast yâ çây? 'Bu suvmi yoki choy?'

11-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *In palaw ast yâ kabâb?* – *In kabâb ast.* 2) *Ân asp ast yâ gâw?* – *Ân gâw ast.* 3) *In mâlta ast yâ santara?* – *In mâlta ast.* 4) *Ân sarbâz ast yâ afsar?* – *Ân afsar ast.* 5) *In âb garm ast yâ sard?* – *In âb garm ast.* 6) *Ân mard jawân ast yâ pir?* – *Ân mard jawân ast.* 7) *In çaparkat ast yâ almâri?* – *In almâri-st.* 8) *Ân kârd ast yâ panja?* – *Ân kârd ast.*

12-mashq. Savollarni yakunlang va ularga javob bering:

1) *Ân şir ast yâ ...?* 2) *In gâw ast yâ ...?* 3) *In bârân ast yâ ...?* 4) *In dast ast yâ ...?* 5) *Ân mard ast yâ ...?* 6) *In jâdda ast yâ ...?* 7) *Maymana dur ast yâ ...?* 8) *In baks zard ast yâ ...?* 9) *Ân kârd ast yâ ...?* 10) *Anwar kârgar ast yâ ...?*

13-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) U kishi ofitsermi yoki shifokor? – U kishi ofitserdir. 2) U pichoqmi yoki sanchqi? – U pichoqdir. 3) Bu rang sariqmi yoki havorang? – Bu rang havorangdir. 4) U karavotmi yoki shkaf? – U shkafdir. U shkaf jigarrangdir. 5) Bu nima? – Bu choydir. – Bu choy sovuqmi yoki issiq? – Bu choy issiqdir. 6) U nima? U sabzavot. U sabzavot yangidir. 7) U nima? – U kinoteatr. U kinoteatr yangidir. 8) U Laylomi yoki Parvin? – U Laylodir. Laylo kasaldir. 9) U (u yer) shimolmi yoki janub? – U (u yer) shimoldir. 10) Bu yomg'irmi yoki qor? – Bu yomg'irdir. 11) U maydonmi yoki bozor? – U bozordir. 12) Bu kim? – Bu yigitdir. – Bu yigit askarmi yoki ishchi? – Bu yigit askardir.

Lug'at			
کار <i>kâr</i>	ish	جوان <i>jawân</i>	yosh; yigit
نام <i>nâm</i>	nom, ism	شمال <i>şamâl</i>	shimol
نان <i>nân</i>	non, ovqat	دراز <i>darâz</i>	uzun
شام <i>şâm</i>	shom, kechki vaqt	کباب <i>kabâb</i>	kabob
سال <i>sâl</i>	yil	دریا <i>daryâ</i>	daryo
پای <i>pây</i>	oyoq	فردا <i>fardâ</i>	ertaga
چای <i>çây</i>	choy	لیلا <i>Laylâ</i>	Laylo
گاو <i>gâw</i>	sigir, buqa	سرباز <i>sarbâz</i>	askar
پاک <i>pâk</i>	toza	میدان <i>maydân</i>	maydon
کارد <i>kârd</i>	pichoq	الماری <i>almâri</i>	shkaf, bufet
آب <i>âb</i>	suv	ترکاری <i>tarkâri</i>	sabzavot; ko'kat

آن <i>ân</i>	u, o'sha, anavi	نسواری <i>naswâri</i>	jigarrang
یا <i>yâ</i>	yo, yoki	تازه <i>toza</i>	yangi
جا <i>jâ</i>	joy	مالته <i>mâlta</i>	apelsin
باران <i>bârân</i>	yomg'ir	جاده <i>jâdda</i>	ko'cha, xiyobon
بازار <i>bâzâr</i>	bozor	آدم <i>âdam</i>	odam
آسان <i>âsân</i>	oson	مادر <i>mâdar</i>	ona
آسیا <i>Âsyâ</i>	Osiyo	داکتر <i>dâktar</i>	shifokor
آشنا <i>âšnâ</i>	tanish, oshna	کارگر <i>kârgar</i>	ishchi
آسمان <i>âsmân</i>	osmon	سینما <i>sinamâ</i>	kinoteatr
آفتاب <i>âftâb</i>	quyosh, oftob	کچالو <i>kačâlu</i>	kartoshka
فامیل <i>fâmil</i>	oila	تباشیر <i>tabâšir</i>	bo'r
آبی <i>âbi</i>	havorang	طیاره <i>tayyâra</i>	samolyot
تاریک <i>târik</i>	qorong'i	مزه دار <i>mazadâr</i>	mazali
زبان <i>zabân</i>	til	دروازه <i>darwâza</i>	eshik, darvoza

UCHINCHI DARS

درس سوم

e va o unli tovushlari

e – qisqa, old qator, o'rta ko'tarilish, lablanmagan ochiq unli tovush, turg'un emas. Bu tovush o'zbek tilidagi e tovushidan asosan o'zining qisqaligi bilan farq qiladi. Ba'zan urg'usiz ochiq bo'g'inda juda qisqarib, sezilmay ketish darajasiga yetadi. Daryicha e tovushi yopiq bo'g'inli holatda *sevdi, keldi, mendan* kabi o'zbek so'zlaridagi e tovushiga yaqinlashib boradi. Masalan: *del* 'dil', 'yurak', *emrôz* 'bugun', *šâgerd* 'shogird', *edâra* 'idora', *zemestân* 'qish'.

o – qisqa, til orqa, o'rta ko'tarilish, lablangan ochiq unli tovush, turg'un emas. Bu tovush ham o'zbek tilidagi o' dan asosan o'zining qisqaligi bilan farq qiladi. Daryi tilida o tovushi e tovushi kabi urg'usiz ochiq bo'g'inli holatda juda qisqarib ketadi. Masalan: *bolbol* 'bulbul', *sorx* 'qizil', *omr* 'umr', *gol* 'gul', *šotor* 'tuya', *omêd, omaid* 'umid'.

1-mashq. O'qing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yodda tuting:

A.

<i>telâ</i>	<i>del</i>	<i>enzâ</i>	<i>gel</i>	<i>kešt</i>	<i>teket</i>	<i>berenj</i>
<i>lebâs</i>	<i>senf</i>	<i>mesgar</i>	<i>gerd</i>	<i>teka</i>	<i>kešti</i>	<i>Gerešk</i>
<i>peyâz</i>	<i>tebb</i>	<i>besyâr</i>	<i>kerm</i>	<i>pešak</i>	<i>setâra</i>	<i>kerâya</i>
<i>peyâla</i>	<i>čerk</i>	<i>delčasp</i>	<i>kelkin</i>	<i>ketâb</i>	<i>ketâbča</i>	<i>berâdar</i>

B.

<i>šoda</i>	<i>zoruf</i>	<i>gol</i>	<i>bozorg</i>	<i>jomla</i>	<i>čop</i>
<i>kojâ</i>	<i>šogum</i>	<i>lok</i>	<i>Kâbol</i>	<i>forsat</i>	<i>gandom</i>
<i>dokân</i>	<i>jowâri</i>	<i>tond</i>	<i>Yusof</i>	<i>longi</i>	<i>mardom</i>
<i>boland</i>	<i>bâzowân</i>	<i>torš</i>	<i>Yunos</i>	<i>moškel</i>	<i>tarjoma</i>
<i>wolja</i>	<i>pošt</i>	<i>dorost</i>	<i>dom - dâm</i>	<i>bâz - boz</i>	
<i>wolos</i>	<i>košti</i>	<i>borut</i>	<i>gol - gâl</i>	<i>lâk - lok</i>	
<i>worud</i>	<i>kosuf</i>	<i>dorošt</i>	<i>čop - čâp</i>	<i>gâm - gom</i>	
<i>wojud</i>	<i>šotor</i>	<i>gorup</i>	<i>košt - kâšt</i>	<i>gâdi - godi</i>	

2-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *In peyâla-st.* 2) *Ân kešti ast.* 3) *In lebâs naw ast.* 4) *In senf bozorg ast.* 5) *Ân jomla dorost ast.* 6) *In ki-st? – In Yusof ast.* 7) *Ân či-st? – Ân gandom ast.* 8) *In asp ast yâ šotor? – In šotor ast.* 9) *Ân kâr moškel ast yâ âsân? – Ân kâr moškel ast.*

Besyâr ravishining qo'llanilishi

Besyâr 'juda' ravishi odatda sifatdan oldin qo'yiladi. Masalan:

In ketâb besyâr del'çasp ast 'Bu kitob juda qiziqarli'

Gerešk besyâr dur ast 'Girishk juda uzoqdir'

3-mashq. Dariy tiliga tajima qiling:

1) Bu kitobdir. 2) Bu bug'doymi yoki arpa? – Bu bug'doydir. 3) U til osonmi yoki qiyin? – U til juda qiyindir. 4) Bu tarjima to'g'ridir. 5) U piyola tozami yoki kir? – U piyola juda kirdir. 6) Bu deraza juda kattadir. 7) U do'kon yaqinmi yoki uzoq? – U do'kon juda yaqindir. 8) Bu soqolmi yoki mo'ylov? – Bu mo'ylovdir. Bu mo'ylov juda uzundur. 9) U otmi yoki tuya? – U tuyadir. U tuya juda qaridir.

-o va wa bog'lovchilari

-o va wa bog'lovchilari ma'no jihatidan bir xil va o'zbek tilidagi "va" (ba'zan esa) bog'lovchisiga to'g'ri keladi.

-o bog'lovchisi urg'u olmaydi va fonetik jihatdan o'zidan oldingi kelayotgan so'zga birikadi; unliga tugallangan so'zlarda -wo tarzida talaffuz qilinadi:

zamin-o âsmân 'yer va osmon' yoki 'yer-u osmon'

daryâ-wo jangal 'daryo va o'rmon'

-o bog'lovchisi nafaqat so'zlarni, balki gaplarni ham bog'lashi mumkin:

In asp ast-o ân šotor ast 'Bu ot, u esa – tuya'.

wa bog'lovchisi -o bog'lovchisidan farqli ravishda ikkinchi darajali urg'u oladi va, odatda, pauzadan keyin keladi; fonetik jihatdan o'zidan keyingi kelayotgan so'zga birikadi. Masalan:

zamin | wa âsmân 'yer va osmon'

In âsp ast | wa ân šotor ast 'Bu ot, u esa – tuya'.

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:

A. 1) tang-o târik; 2) Anwar wa Yusof; 3) zard wa naswârî; 4) mâlta-wo santara; 5) nân wa çây; 6) pir-o jawân; 7) garm-o sard; 8) âftâb-o setâra; 9) kabâb wa palaw; 10) dast-o pây; 11) mâdar wa berâdar; 12) torš-o širin.

B. 1) In peyâz ast wa ân tarkâri-st. 2) In zan jawân ast-o ân zan pir ast. 3) In rang âbi ast wa ân rang sabz ast. 4) In Parwin ast-o ân Laylâ-st. 5) In sinamâ nazdik ast wa ân sinamâ besyâr dur ast. 6) Bura širin ast wa angur torš ast.

5-mashq. Dariy tiliga ikki shaklda tarjima qiling (-o va wa bog'lovchilari yordamida):

A. 1) kitob va daftar; 2) qo'l va oyoq; 3) ota va ona; 4) it va mushuk; 5) pichoq va sanchqi; 6) shimol va janub; 7) soqol va mo'ylov; 8) qor va yomg'ir; 9) arpa va jo'xori; 10) eshik va deraza; 11) shkaf va karavot.

B. 1) Bu gul havorang, u gul esa sariqdir. 2) Bu dars qiyin, u dars esa osondir. 3) Kobul uzoq, Toshkent esa yaqindir. 4) Bu ipak yashil, u ipak esa jigarrangdir. 5) Bu arpa, u esa bug'doydir. 6) Bu shifokor yosh, u shifokor esa juda qaridir. 7) Bu piyola toza, u sanchqi esa kirdir. 8) Bu uzum shirin, u uzum esa nordondir.

6-mashq. Gaplarni tugating:

1) In çaparkat ast-o ân ... 2) In berenj ast wa ân ... 3) Yosuf afsar ast-o Anwar ... 4) Laylâ zan ast-o Yosuf ... 5) In šamâl ast wa ân ... 6) In longi âbi-st-o ân longi ... 7) Maymana dur ast wa Kâbol ... 8) In zabân âsân ast wa ân zabân besyâr ...

O'rinning ifodalanishi

O'rin holi dar old ko'makchisi bilan kelgan ot orqali ifodalanishi mumkin. Bu old ko'makchi boshqa sodda old ko'makchilar kabi urg'u olmaydi va fonetik jihatdan o'zidan keyingi so'zga qo'shiladi, masalan:

Ketâb dar bâks ast 'Kitob potfeldadir'

Old ko'makchisi ot ko'rsatish olmoshi bilan kelgan bo'lsa, ko'rsatish olmoshi old ko'makchidan keyin qo'yiladi, masalan:

Majalla dar ân almâri-st 'Jurnal u javondadir'

O'rin holi injâ 'bu yerda' va ânâ 'u yerda' o'rin ravishlari bilan ham ifodalanishi mumkin. So'roq gaplarda kojâ 'qayerda' so'roq olmoshi qo'llaniladi, masalan:

Jawân kojâ-st? – Jawân injâ-st

'Yigit qayerda? – Yigit shu yerda'

O'rin ravishlaridan oldin dar old ko'makchisi qo'yilishi mumkin (lekin bular, odatda, old ko'makchisiz ishlatiladi).

O'rin holi ot-kesimli sodda yig'iq gaplarda gapning birinchi yoki ikkinchi qismida (ya'ni fe'ldan oldin) kelishi mumkin, masalan:

Dar senf Laylâ-st 'Sinfda Laylo bor'

Laylâ dar senf ast 'Laylo sinfdadir'.

7-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) Ân baçça dar maktab ast. 2) Dar in dokân tarkâri-st. 3) Dar ân mamâkân tang ast. 4) Injâ çî-st? – Injâ jangal ast. 5) Ânâ çî-st? – Ânâ

šotor ast. 6) Ketâb kojâ-st? Ketâb injâ-st. 7) Injâ darwâza ast-o ânâ kelkin ast. 8) Anwar dar senf ast wa Yusof dar jâdda ast. 9) Laylâ dar Kâbol ast yâ dar Tâškand? – Laylâ dar Kâbol ast-o Anwar dar Tâškand ast. 10) Dar ân peyâla çi-st? – Dar ân peyâla šir ast. Ân šir besyâr garm ast. 11) Dar in baks çi-st? – Dar in baks pul ast. 12) Parwin dar kojâ-st? – Parwin dar sinamâ-st. In sinamâ nazdik ast. 13) Injâ kojâ-st? Injâ bâzâr ast. In bâzâr besyâr bozorg ast. 14) Sarak kojâ-st? – Sarak ânâ-st. Ân sarak besyâr tang ast.

8-mashq. Savollarga javob bering:

1) Injâ Tâškand ast yâ Kâbol? 2) Injâ senf ast yâ bâzâr? 3) Bura torš ast yâ širin? 4) In zabân moškel ast yâ âsân? 5) Kelkin kojâ-st? 6) Dar in baks çi-st? 7) Âftâb-o setâra dar kojâ-st? 8) Ânjâ šamâl ast yâ janub? 9) Čawki kojâ-st? 10) Dar ân dokân ki-st? 11) Ân sarbâz dar tayyâra ast yâ dar kešti?

9-mashq. Gaplarga savollar tuzing:

1) Injâ Tâškand ast. 2) Parwin dar ân maktab ast. 3) Dar almâri ketâb wa majalla ast. 4) Ânjâ kârd-o panja ast. 5) Šakar injâ-st. 6) Lebâs dar almâri-st. 7) Yusof dar Kâbol ast.

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Oyoq kiyimi qayerda? 2) Bo'r shu yerdadir. 3) Anvar qayerda? – Anvar o'rmondadir. 4) U do'konda nima bor? – U do'konda kartoshka va sabzavot bor. 5) Laylo qayerda? – Laylo shu yerdadir. 6) Kiyim qayerda? – Kiyim u shkafdir. 7) U mushukmi yoki it? – U mushukdir. 8) U piyolada nima bor? – U piyolada choy bor. Bu choy shirindir. 9) Bu yerd kitob, u yerda esa daftar bordir. 10) Bu maydonda kinoteatr, u maydonda esa maktab bordir. 11) U bola Maymanadami yoki Gereshkda? – U bola Maymanada. 12) U yer daryomi yoki o'rmonmi? – U yer daryodir. 13) Chipta va pul qayerda? – Chipta va pul portfildadir. 14) Shimolda qor, janubda esa yomg'irdir.

ê va ô unlilari

ê – cho'ziq, old qator, o'rta va yuqori ko'tarilish orasi, lablangan yopiq unli tovush, turg'un; yâ-ye majhul ham deb ataladi. ê tovushi turli holatlarda kelganda, o'z sifatini o'zgartirmay cho'ziq talaffuz qilinadi. Talaffuzda lablar oldinga harakat qilmaydi, til uchi pastga qayrilib, oldi bir oz orqaga tortiladi va tanglayning o'rta qismiga ko'tariladi: zêrâ 'chunki', rêsmân 'arqon', dêwâr 'devor'.

ô – cho'ziq, orqa qator, o'rta va yuqori ko'tarilish orasi, lablangan yopiq unli tovush, turg'un; wâw-e majhul deb ham yuritiladi: dôst 'do'st', rôza 'ro'za', emrôz 'bugun', bôy 'hid'.

ê va ô cho'ziq unlilari cho'ziqlik darajasiga ko'ra â dan qisqaroq, biroq i va u unlilaridan cho'ziqroq talaffuz qilinadi.

11-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

A.

zêr	safêd	mêwa	ferêb	pêšâni
mêz	panêr	kêla	delêr	šêrâza
sêb	derêši	zêbâ	rêzeš	bêmaza
nêk	darwêš	dêwâr	bêdel	bêgâna
šir – šêr		sel – sêl	bêl – bel	
niz – têz		tebb – sêb	têz – tez	
fil – bêl		bârez – kârez	safêd – wâred	
riš – rêš		jâmed – omêd	bêtâb – ketâb	

B.

nôl	rôy	dôst	dirôz	kôčak	tul – tôl
jôr	môy	gôšt	nâjôr	môtar	dur – zôr
rôz	jôy	gôsfand	emrôz	kôdaki	bud – rôd
čôb	bôy	tarbôz	bâlâpôš	rôzâna	rus – rôz
gor – gôr		rôz – boz		nâk – nôk	
čop – tôp		nôk – lok		jâr – jôr	
šoda – rôda		tôla – kolang		lâla – lôla	
kojâ – kôčak		môtar – šotor		râzi – rôzi	

12-mashq. O'qing va tarjima qiling:

A. 1) mêz-o čawki; 2) mêwa wa tarkâri; 3) bozorg-o kôčak; 4) derêši-wo bâlâpôš; 5) emrôz wa fardâ; 6) gâw-o gôsfand; 7) dôst-o âšnâ; 8) šab-o rôz; 9) gôšt wa berenj; 10) jôr-o nâjôr; 11) riš-o môy.

B. 1) In mêwa ast. 2) Ân mêz kôčak ast. 3) Šir safêd ast. 4) In jawân besyâr delêr ast. 5) Ân tarbôz širin ast. 6) In asp ast-o ân môtar ast. 7) In ki-st? – In zan ast. In zan besyâr zêbâ-st. 8) Ân çi-st? – Ân dêwâr ast. Ân dêwâr boland ast. 9) Derêši kojâ-st? – Derêši dar in almâri ast.

13-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu pichoq juda o'tkirdir. 2) Bu yerda stol va stul bor. 3) Bu olma nordon, u uzum esa shirindir. 4) Bu salla oq, u salla esa sariqdir. 5) Bu eshikmi yoki devormi? – Bu devordir. 6) Bu qo'ymi yoki sigir? – Bu qo'ydir. 7) Bu go'sht yangi va mazalidir. 8) U plash jigarrangmi yoki

yashil? – U plash jigarrangdir. 9) Bu auditoriya katta, u auditoriya esa kichikdir. 10) Mashina qayerda? – Mashina ko'chadadir. 11) Bu kostyum yangi va chiroylidir. 12) Bu bola sog', u bola esa kasaldir.

Ast bog'lamasining bo'lishsiz shakli

Ast bog'lamasining bo'lishsiz shakli bog'lamaga *na-* inkor yuklamasini qo'shish orqali yasaladi va o'zbek tiliga *emas* tarzida tarjima qilinadi. Ast bog'lamasi bilan *na-* inkor yuklamasi bir-biri bilan qo'shilganda, *ast* dagi va *na-* dagi qisqa a unilari yozuvda tushib qoladi va ular o'rni bir cho'ziq unli *ê* egallaydi.

In | ketâb | nêst 'Bu kitob emas'
Môtâr | nâw | nêst 'Avtomobil yangi emas'

Agar gapda ega ikkita kesim bilan ishlatilgan va kesimlardan biri bo'lishli, ikkinchisi bo'lishsiz shaklda bo'lsa, bu kesimlar bog'lovchisiz birikadi, masalan:

În | čawki nêst / mēz ast 'Bu stul emas, stoldir'

14-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *In tarbôz nêst.* 2) *Ân dokân bozorg nêst.* 3) *In teka zêbâ nêst.* 4) *In tarjoma dorost ast-o ân tarjoma dorost nêst.* 5) *In šir tâza nêst wa ân šir besyâr tâza ast.* 6) *In ketâb nêst, ketâbča ast.* 7) *In gâw nêst, gôsfand ast.* 8) *In môtâr pāk nêst, čerk ast.* 9) *Ân sinamâ bozorg nêst, kôčak ast.*

15-mashq. Birinchi ustundan gapning birinchi qismini, ikkinchi ustundan esa ikkinchi qismini tanlagan holda gap tuzing:

<i>Injâ</i>	<i>mazadâr nêst</i>
<i>Bura</i>	<i>moškel nêst, âsân ast.</i>
<i>Âsmân</i>	<i>môtâr nêst.</i>
<i>In mēwa</i>	<i>mēz-o čawki nêst.</i>
<i>Barf</i>	<i>naw nêst.</i>
<i>In dars</i>	<i>boland nêst.</i>
<i>Dar ân jâdda</i>	<i>zard nêst, safêd ast.</i>
<i>Ân mamlakat</i>	<i>torš nêst, širin ast.</i>
<i>In bâlâpôš</i>	<i>dar Âsyâ nêst.</i>
<i>Ân dēwâr</i>	<i>naswâri nêst, âbi-st.</i>

16-mashq. Gaplarni namunadagi kabi tugating:

A. Berilgan: *In sêb mazadâr ast-o ...*

Bajaring: *In sêb mazadâr ast-o ân sêb mazadâr nêst.*

1) *Ân zan dâktar ast-o ...* 2) *In čây širin ast wa ...* 3) *In almâri naw ast wa ...* 4) *In gôšt tâza-st-o ...* 5) *In dēwâr boland ast-o ...* 6) *In kârd tēz ast wa ...*

B. Berilgan: *In âb garm nêst ...*

Bajaring: *In âb garm nêst, sard ast.*

1) *In mard mariz nêst ...* 2) *Ân sêb torš nêst ...* 3) *In teka zêbâ nêst ...* 4) *Ân zan pir nêst ...* 5) *In gol zard nêst ...* 6) *In zabân moškel nêst ...*

17-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu uzum shirin emas. 2) U olma mazali emas. 3) Bu jurnal qiziqarli, u jurnal esa qiziqarli emas. 4) Bu stol yangi emas, u stol esa yangidir. 5) U kishi qari emas, yoshdir. 6) U plash yashil emas, jigarrangdir. 7) U oila katta emas, kichkinadir. 8) Bu bola sog'lom emas, kasaldir. 9) Yusuf vatanida emas, Toshkentdadir. 10) Bu do'kon kir emas, tozadir.

So'roq gapning tuzilishi

Dariy tilida so'roq gap asosan so'roq olmoshlari, intonatsiya va so'roq yuklamalari orqali tuziladi.

1. *ke/ki* va *če/či* so'roq olmoshlari orqali tuziladi. Masalan:

In kist 'Bu kim (dir)?'

In čist 'U nima (dir)?'

2. Intonatsiya orqali savol anglashiladi.

Ot-kesimli sodda yig'iq gapdan so'roq gap tuzish uchun, gapning oxirgi qismini kuchli so'roq ohangida talaffuz qilish kerak. Masalan:

In qalam ast? 'Bu ruchkami?'

Ân sêb širin ast? 'U olma shirinmi?'

3. Ko'pincha gap boshiga *âyâ* va *magar* so'roq yuklamalarini keltirish orqali tuziladi. Masalan:

Anwar injâ-st? yoki *Âyâ Anwar injâ-st?* 'Anvar shu yerdami?'

Âyâ ân doxtar dâktar ast? 'U qiz shifokormi?'

Magar so'roq yuklamasi so'roq gapda aytilgan fikrga nisbatan shubha, ishonchsizlik ma'nolarini bildirgan hollarda ishlatiladi va o'zbek tilidagi nahotki so'ziga to'g'ri keladi. Masalan:

Magar ân doxtar dâktar ast? 'U qiz shifokormi? (Nahotki, u qiz shifokor bo'lsa?)'

Magar in qalam ast? 'Bu qalammi? (Nahotki, bu ruchka bo'lsa?)'

Talaffuzda *âyâ* va *magar* yuklamalari gapning boshqa bo'laklaridan kichik pauza bilan ajratib talaffuz qilinadi. Undan so'ng esa gap so'roq intonatsiyasi bilan o'qiladi.

So'roq gapdagi javob ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. So'roq gapning javobi ijobiy bo'lsa, gap boshiga tasdiq ma'nosini anglatuvchi *bâlê* so'zi qo'yiladi va o'zbek tiliga "ha" deb tarjima qilinadi. So'roq gapning javobi salbiy bo'lsa, gap boshiga inkor ma'nosini anglatuvchi *na* (yoki *naxayr*) so'zi qo'yiladi va o'zbek tiliga 'yo'q' deb tarjima qilinadi; bunda inkor so'zidan tashqari, gap kesimi ham bo'lishsiz shaklda keladi

Bâlê va *na* so'zlari *âyâ* yuklamasi kabi gapning boshqa bo'laklari bilan grammatik aloqada bo'lmaydi. Talaffuzda esa bu yuklamalardan so'ng kichik pauza hosil qilinib, so'ng gapning boshqa bo'laklari o'qiladi.

- (*Âyâ*) *Laylâ mariz ast?* - *Laylo kasalmi?*
- *Bâlê, Laylo mariz ast.* - *Ha, Laylo kasal.*
- *Na, Laylâ mariz nêst.* - *Yo'q, Laylo kasal emas.*

18-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- 1) *Âyâ ân mard kârgar ast?* - *Bâlê, ân mard kârgar ast.* 2) *In kabâb ast?* - *Na, in kabâb nêst, palaw ast.* 3) *Ân sinamâ naw ast?* - *Bâlê, ân sinamâ naw ast.* 4) *Âyâ in tarbôz kôçak ast?* - *Na, in tarbôz kôçak nêst, bozorg ast.* 5) *Ân ketâb delçasp ast?* - *Bâlê, ân ketâb besyâr delçasp ast.* 6) *Âyâ in asp ast?* - *Bâlê, in asp ast.* - *In asp safêd ast?* - *Na, in asp safêd nêst.*

19-mashq. Birinchi ustundan gapning birinchi qismini, ikkinchi ustundan esa ikkinchi qismini tanlagan holda gap tuzing:

<i>In çi-st?</i>	<i>Na, šakar torš nêst, širin ast.</i>
<i>Ân ki-st?</i>	<i>In gol safêd ast.</i>
<i>Ketâbča kojâ-st?</i>	<i>Bale, Parwin besyâr zêbâ-st.</i>
<i>Ânjâ tabâšir ast yâ ketâb?</i>	<i>Dar ân dokân nân ast.</i>
<i>Šakar torš ast?</i>	<i>In mēwa-st.</i>
<i>Dar ân dokân çi-st?</i>	<i>Bale, in gôšt tâza ast.</i>
<i>Âyâ âsmân âbi-st?</i>	<i>Na, ân bačča dar senf nêst.</i>
<i>In kârd tēz ast?</i>	<i>Ân afsar ast.</i>
<i>In gol zard ast yo safêd?</i>	<i>Ânjâ tabâšir ast, ketâb nêst.</i>
<i>In gôšt tâza ast?</i>	<i>Na, in kârd tēz nêst.</i>
<i>Ân bačča dar senf ast?</i>	<i>Bale, âsmân âbi-st.</i>
<i>Âyâ Parwin zêbâ-st?</i>	<i>Ketâbča dar almâri-st.</i>

20-mashq. Savollarga tasdiq yoki inkor shaklda javob bering:

- 1) *Âyâ in gôsfand ast?* 2) *Âyâ ân jôy ast?* 3) *In jawân dalêr ast?* 4) *In derêši naw ast?* 5) *Ân mēwa tâza ast?* 6) *Âyâ in jomla darâz ast?* 7) *Yusof sarbâz ast?* 8) *Ân dokân bozorg ast?* 9) *Âyâ in âb pâk ast?* 10) *Âyâ in peyâla zêbâ-st?*

21-mashq. Antonimlarni yozing:

mard, mâdar, zamin, janub, šab, jawân, mariz, dur, kôçak, garm, pâk, moškel, in, fardâ, injâ, balê.

22-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Bu tuyami? - Yo'q, bu tuya emas, buqadir. 2) Bu yer bozormi? - Yo'q, bu yer bozor emas. Bu yerda odamlar yo'q. - Bozor qayerda? Bozor u yerda. 3) Bu maktabmi? - Ha, bu maktabdir. - Bu maktab yangimi? - Ha, bu maktab yangidir. 4) Bu eshikmi? - Yo'q, bu eshik emas, devordir. - Bu devor oqmi? - Yo'q, bu devor oq emas, havorangdir. 5) Bu nonmi? - Ha, bu non. - Bu non yangimi? - Ha, bu non yangidir. 6) Bu mandarinmi? - Yo'q, bu mandarin emas, apelsindir. - Bu apelsin nordonmi? - Yo'q bu apelsin nordon emas, u apelsin esa nordondir. 7) U piyoladagi sutmi yoki choy? - U piyoladagi choydir. - U choy issiqmi? - Ha, u choy juda issiqdir. - U choy shirinmi? - Yo'q, u choy shirin emas. 8) U mamlakat qayerda joylashgan? - U mamlakat Osiyoda joylashgandir. - U mamlakat kattami? - Yo'q, u mamlakat katta emas. - U mamlakat chiroylimi? - Ha, u mamlakat juda chiroylidir. 9) U guruchmi yoki jo'xori? - U jo'xori emas, guruchdir. - U guruch mazalimi? - Ha, u guruch juda mazalidir. 10) Bu kitobmi? - Yo'q, bu kitob emas, jurnaldir. - Bu jurnal qiziqarlirmi? - Yo'q, bu jurnal qiziqarli emas. 11) U nima? - U do'konidir. - U do'konda nima bor? - U do'konda meva va sabzavotlar bor. U do'konda go'sht yo'qmi? - Yo'q, u do'konda go'sht yo'q. 12) U guruh qayerda? - U guruh auditoriyadadir. U guruh kattami? - Yo'q, u guruh katta emas, kichkinadir. 13) Bu ko'chami? - Ha, bu ko'chadir. - Bu ko'cha tormi? - Yo'q, bu ko'cha tor emas. - Bu ko'cha uzunmi? - Ha, bu ko'cha uzundur. - Bu ko'chada nima bor? - Bu ko'chada kinoteatr bor.

Lug'at

لباس <i>lebâs</i>	kiyim	پیاله <i>peyâla</i>	piyola
پیاز <i>peyâz</i>	piyoz	دل <i>del</i>	yurak
سبف <i>senf</i>	sinf	شتر <i>šotor</i>	tuya
چرک <i>čerk</i>	iflos, kir	درست <i>dorost</i>	to'gri

بسیار <i>besyâr</i>	juda	بروت <i>borut</i>	mo'ylov
دلچسپ <i>delčasp</i>	qiziqarli	گروپ <i>gorup</i>	guruh
کلکین <i>kelkin</i>	deraza	-o, wa	va, esa
			(bog'lovchi)
تکه <i>teka</i>	mato	در <i>dar</i>	...-da
پشک <i>pešak</i>	mushuk	اینجا <i>injâ, injâ</i>	bu yer
کتاب <i>ketâb</i>	kitob	آنجا <i>ânjâ, ânjâ,</i>	u yer
تکت <i>teket</i>	bilet	کجا <i>kojâ</i>	qayer
کشتی <i>kešti</i>	kema	میز <i>mêz</i>	stol
ستاره <i>setâra</i>	yulduz	سیب <i>sêb</i>	olma
کتابچه <i>ketâbča</i>	daftar	سفید <i>safêd</i>	oq
گرشک <i>Gerešk</i>	Girishk	دریشی <i>derêši</i>	kostyum
برادر <i>berâdar</i>	aka (yoki uka)	میوه <i>mêwa</i>	meva
		زیبا <i>zêbâ</i>	chiroyli
کجا <i>kojâ</i>	qayer	دیوار <i>dêwâr</i>	devor
دکان <i>dokân</i>	do'kon	دلیر <i>delêr</i>	qo'rqmas, jasur
بلند <i>boland</i>	baland	تیز <i>têz</i>	tez, o'tkir
جواری <i>jowâri</i>	jo'xori	جور <i>jôr</i>	sog'
گل <i>gol</i>	gul	روز <i>rôz</i>	kun
ترش <i>torš</i>	nordon	روی <i>rôy</i>	yuz
بزرگ <i>bozorg</i>	katta	موی <i>môy</i>	soch
کابل <i>Kâbol</i>	Kobul	جوی <i>jôy</i>	ariq
یوسف <i>Yusof</i>	Yusuf	دوست <i>dôst</i>	do'st
جمله <i>jomla</i>	gap	گوشت <i>gôšt</i>	go'sht
لنگی <i>longi</i>	salla	گوسفند <i>gôsfand</i>	qo'y
مشکل <i>moškel</i>	qiyin	تربوز <i>tarbôz</i>	tarvuz
گندم <i>gandom</i>	bug'doy	دیروز <i>dirôz</i>	kecha
مردم <i>mardom</i>	xalq	ناجور <i>nâjôr</i>	kasal
ترجمه <i>tarjoma</i>	tarjima	امروز <i>emrôz</i>	bugun
پشت <i>pošt</i>	orqa	بالاپوش <i>bâlâpôš</i>	palto, yoping'ich
کوچک <i>kôčak</i>	kichik	آیا <i>âyâ</i>	mi
موتر <i>môtar</i>	avtomashina, mashina	بلی <i>bâlê</i>	ha
		نه <i>na</i>	yo'q

TO'RTINCHI DARS

درس چهارم

Alifbo

alefbâ-ye dari الفبای دری

Afg'onlar (forsiyzabon xalqlar) VII asrdan boshlab to shu kunga qadar o'z yozuvlarida arab alifbosini ishlatib kelmoqdalar. Arab tili tovushlariga moslashgan va shu tilning tovush sistemasini to'la aks ettira olgan arab alifbosi dariy tilidagi tovushlarini to'la ifodalay olmadi. Bunga sabab, birinchidan, dariy tili fonetik sistemasiga tamoman yot bo'lgan bir necha tovush va belgilarning arab tilidan kirib kelishi bo'lsa, ikkinchidan, dariy tilining xususiyatlarini ifoda etuvchi spetsifik tovushlarning arab tili tovushlari sistemasida bo'lmasligi va ularni yozuvda ifodalovchi ma'lum harflarning arab alifbosida yo'qligi bo'ldi.

Arab alifbosi 28 harfdan iborat bo'lib, dariy tilining o'z spetsifik tovushlarini ifodalash uchun qo'shimcha ravishda quyidagi 4 harf kiritilgan: گ, چ, ژ, پ.

Harflar o'ngdan chapga qarab yoziladi va shu tartibda o'qiladi. Atoqli otlar, gapning boshlanishi uchun maxsus bosh harflar yo'q.

O'zidan oldingi harfga qo'shilib keyingisiga qo'shilmaydigan harflar 7 ta bo'lib, 2 shaklga ega va dariy grammatikasida **حروف منفصله** horuf-e monfasela (ayrilgan harflar) deb ataladi. Bular quyidagilar:

و wâw و zê ز ر rê ذ zâl د dâl ا alef

O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladigan harflar 25 ta bo'lib, 4 shaklga ega va dariy grammatikasida **حروف متصله** horuf-e mottasela (qo'shilgan harflar) deb ataladi. Bular quyidagilar:

ب پ ت ث ج چ ح خ س ش ص ض ط ظ ع غ
ف ق ک گ ل م ن ه ی

Shunday qilib, dariy alifbosidagi 32 harfdan 25 tasi yozuvda 4 ta, 7 tasi 2 ta shaklga ega. Bu harflar asosan 16 ta belgidan iborat bo'lib, ularning ost yoki ustiga bir, ikki va uchadan nuqta qo'yish orqali harflarning soni ko'paytirilgan.

Unli tovushlar yozuvda harf ustki va ostki belgilardan foydalanilgan holda ifodalanadi.

Z, s, t, h tovushlarini yozuvda ifodalash uchun alifboda 2, 3, 4 tadan harf mavjud. Dariy yozuvida odatda (ٚ) «madda»dan boshqa hamma qo'shimcha belgilar tushib qoladi, ular o'quv qo'llanmalari va omograf so'zlarda qo'llanishi mumkin.

O'zidan keyingi harflarga qo'shilmaydigan harflar

Alef – satr usti harfi. So'z boshida l ustiga madd « ~ » belgisi qo'yilsa â tovushini ifoda etadi. So'z o'rtasi va oxirida madd belgisi qo'yilmaydi va â tovushini beradi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
alef	â, a, e, o	ل	—	—	ا

Dâl – satr usti harfi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
dâl	d	د	—	—	د

Zâl – satr usti harfi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
zâl	z	ذ	—	—	ذ

Rê – satr osti harfi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
rê	r	ر	—	—	ر

Zê – satr osti harfi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
zê	z	ز	—	—	ز

Žê – satr osti harfi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
žê	ž	ژ	—	ژ	ژ

Wâw – satr osti harfi bo'lib, u, ô, w tovushlarini ifodalaydi. So'z boshida alef harfidan keyin yoki so'z o'rtasi va oxirida undoshdan so'ng kelsa, cho'ziq u, ô tovushlarini ifodalaydi. So'z boshida w tovushini, so'z o'rtasi va oxirida unidan so'ng kelsa, w tovushini ifodalaydi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
wâw	u, ô, w	و	—	—	و

1-mashq. O'qing:

راز – زار – دار – داد – وادار – ژاژ – دارا – واو
تو – دود – دور – زود – دارو – دو (u)
روز – زور – رود (ô)

2-mashq. Ko'chiring:

راز دار ژاژ روز دو دارو

3-mashq. Quyidagi so'zlarni grafikada yozing:

dâr, wâz, zud, râz, žâž, zâd, dâru, wâdâr, dârâ, wâw, dud, râd, dâdâr, rôz, râ, zâr, du, zôr, dâd, wâr, rôd, dâw, râdâr, rô, žâd.

harflari ث va پ, ب

Bê harfi satr usti harfi bo'lib, 4 shaklga ega. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
bê	b	ب	ب	ب	ب

با = ل + با bâ (old ko'makchi) 'bilan', بابا bâbâ 'ota'

برگ

بکس

Pê harfi satr usti harfi bo'lib, 4 shaklga ega. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
pê	p	پ	پ	پ	پ

پا = ل + پ pâ 'oyoq'

پشک

Tê harfi satr usti harfi bo'lib, 4 shaklga ega. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
<i>tê</i>	t	ت	تـ	تـ	ت

توپ

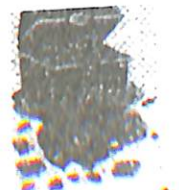
تلفون

Sê harfi satr usti harfi bo'lib, 4 shaklga ega. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi.

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
<i>sê</i>	s	ث	سـ	سـ	ث

ثبات *sabât* 'barqarorlik', ثبت *sabt* 'qayd qilish', ثروت *sarwat*

ثروت

5-mashq. Ko'chiring:

باد تار پاد تا تاب ذات بود توپ

6-mashq. Grafikada yozing:

bâzâr, tâbut, bâbâ, tôp, bârut, tôr, tâb, bâdâr, bud, tâtâr, wât, tut, bâb, tâb, pâw, târ, bâzô, bôr.

Qisqa unlilarning yozuvda ifodalanishi

Dariy tilida qisqa unlilar harflarning osti va ustiga qo'yiladigan harakat deb ataluvchi **diakritik belgilar** orqali ifodalanadi. Harakat qaysi harfning ustiga yoki ostiga qo'yilsa, avval harakat qo'yilgan undosh o'qilib, so'ngra harakat talaffuz qilinadi.

1. So'z boshida qisqa a unlisi **alef** harfining ustiga satr ustki —**ا**— belgisini qo'yish orqali ifoda etiladi. Dariy tili grammatikasida bu belgi **zabar** (*ustida, tepasida* degan ma'noda) deyiladi. Bunda **alef** butunlay talaffuz etilmay, faqat vositachi rolini bajaradi. Masalan: **اثر** *asar* 'asar', **ابر** *abr* 'bulut', **انار** *anâr* 'anor'.

Qisqa a unlisi so'z o'rtasida o'zidan oldin kelayotgan undosh harfning ustiga **zabar** belgisini qo'yish orqali ifodalanadi. Masalan: **در** *dar* '...-da' (*old ko'makchi*), **زر** *zar* 'tilla', 'zar'.

2. So'z boshida qisqa e unlisi **alef** harfining ostiga satr ostki —**ه**— belgisini qo'yish orqali ifoda etiladi. Dariy tili grammatikasida bu belgi **zêr** (*ostida, tagida* degan ma'noda) deb ataladi. Bunda **alef** butunlay talaffuz etilmay, faqat vositachi rolini bajaradi. Masalan: **ارث** *ers* 'meros', **اثبات** *esbât* 'isbot'.

Qisqa e unlisi so'z o'rtasida o'zidan oldin kelayotgan undosh harfning ostiga **zêr** belgisini qo'yish orqali ifodalanadi. Masalan: **دژ** *dež* 'qal'a', **وارث** *wâres* 'voris'.

3. So'z boshida qisqa o unlisi **alef** harfining ustiga satr ustki —**و**— belgisini qo'yish orqali ifoda etiladi. Dariy tili grammatikasida bu belgi **pêš** (*old, oldida* degan ma'noda) deb ataladi. Bunda **alef** butunlay talaffuz etilmay, faqat vositachi rolini bajaradi. Masalan: **اردو** *ordu* 'armiya', **اروپا** *Orupâ* 'Yevropa'.

Qisqa o unlisi so'z o'rtasida o'zidan oldin kelayotgan undosh harfning ustiga *pêş* belgisini qo'yish orqali ifodalanadi. Masalan: دزد *dozd* 'og'ri', پور *por* 'to'la'.

4. Undosh tovushdan so'ng unli bo'lmasa, ya'ni bo'g'in yopiq bo'lsa, bo'g'in oxiridagi undosh harf ustiga kichik yumaloq — *o* — belgi qo'yiladi. Buni dariy tili grammatikasida *sokun* (tinchlik, to'xtash degan ma'noda) deyiladi. Masalan: زرد *zard* 'sariq', دربار *darbâr* 'saroy'.

Yuqoridagi so'zlarda *sokun rê* harfi ustiga qo'yilib, ulardan so'ng unli tovush yo'qligiga va bo'g'in yopiqligiga ishora qiladi.

Qisqa unlilarning yozuvdagi ifodasi

Tovushlar	Belgilar		Nomlari
	So'z boshi	So'z o'rtasi	
a	ا	اَ	zabar yoki fatha
e	اِ	اِ	zêr yoki kasra
o	اُ	اُ	pêş yoki zamma

7-mashq. O'qing:

ذر - دزد - دراز - دز - وارد - دژ - دزد - داور
 دربار - باور - بد - پدر - تابدار
 بر - تر - بر - زبر - برادر - بدتر - پرتاب
 تب - راتب - بُت - پت - ثابت

8-mashq. Ko'chiring:

بد پدر پدر پرتاب تب پت

9-mashq. Grafikada yozing:

zard, darbâr, parwâz, bârez, zar, bâdard, barbâd, râbar, dar, torb, bot, tab, partâb, bâztâb, bad, sawâb, bartar, padar, parpar, dež, râteb, (ذ), zabar, dâwar, bâdâr, sâbet, tez, darb, râzdâr, robâb, tazabzob, Bâbor, wares, darz, bordbâr, zawât (ذ), barbar, dozd, pordard, pot, tâbdâr, wâredât, darâz.

ن va ی harflari

Nun harfi 4 shaklga ega, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, so'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
nun	n	ن	ن	ن	ن

دانا *dânâ* 'dono', داندان *dandân* 'tish', نان *nân* 'non'

Yâ harfi cho'ziq unlilar *i, ê*, undosh y tovushlarini ifodalaydi. So'z boshida *alef* harfidan so'ng, so'z o'rtasi va oxirida undoshdan keyin kelsa *i, ê* tovushini ifodalaydi. So'z boshida y hamda so'z o'rtasi va oxirida unlidan so'ng y tovushini ifodalab keladi. *alef*dan oldin kelsa *yâ* deb talaffuz etiladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
yâ	i, ê, y	ی	ی	ی	ی

این *in* 'bu', دیر *dêr* 'kech', یار *yâr* 'yor', 'do'st'

10-mashq. O'qing:

ران - تابان - رَن - زَبان - دُرَبان - بَدَن - پای - وی - دی
 بُن - تَن - نَی - پَی
 ناز - دانا - ناووا - نَزاد - دَنَدان - تَن - نوزاد - یار - نازای - پایان -
 دَرِیا - باور - زیاد - زَید - دَین - دیر - درایت - روایت - دیار -
 زیارت - دُوران

تہاں پای تن پی دندان فی دین دربان

nâb, nâr, wayrân, tawânâ, pâyân, yazdân, nârawâ, bârân, zendân,
nezâd, nawbat, berâdarân, nay, bâdbân, reyâ, Zayd, bâdbezan, nedâ,
nâtawân, daryânaward, yâwarân, nânwâyân, dâyer, wâresân,
dawândan, deyânat, zeyân, barnâ, nân, pay, dawâyer, nâyâb, zeyârat,
rândan, bâý, tazâyod, nâzbardâr, padarân, dandân, zeyâd, bâzowân,
dayn, deyâr, zawâyâ.

9 va 5 harflari bir nechta tovushlarni ifodalaydi. Bu harflarni to'g'ri o'qish uchun satr usti va osti belgilaridan foydalaniladi.

9 va ı harflari ustiga (Ö) "to'ng'arilgan sokun" belgisi qo'yilgan bo'lsa, 9 harfi ô, ı harfi ê unli tovushini ifodalaydi:

دیر *dér* 'kech'

harfi agar undan so'ng ¹ *alef* harfi kelmasa va o'zidan oldin *pêš* harakati bilan kelgan harf bo'lsa, *u* unli tovushini ifodalaydi:

دۇر *dur* 'uzoq'

harfi agar undan so'ng *alef* harfi kelmasa va o'zidan oldin *zér* harakati bilan kelgan harf bo'lsa, *i* unli tovushini ifodalaydi:

زین *zin* 'egar'

Boshqa holatlarda و va ى harflari undosh tovushlarni: و harfi w undoshini, ى harfi y undoshini ifodalaydi:

نو *naw* 'yangi'

دَریا *daryâ* 'daryo'

13-mashq. O'qing. و va harflarining o'qilishiga diqqat qiling:

زیر - دیو - دیوار - توپ - روی - زیب $(\hat{o}, \hat{e})$

دوبى - dōbi - دوتېر - dudpor - زېرىن - zêrin - نۈروزي - nawrôzi - ئۈزى

14-mashq. Grafikada yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zni yod oling:

nâbud, nurâni, sânawi, **tôp**, nâdâni, zêrin, tâbut, bâni, tarbôz,
Yunân, wazir, rabudan, daruni, tudâr, dirôz, budan, rôzi, nawrôzi, bânu,

15-mashq. O'qing:

نُورُ - بَيْنَا - زِيَا - بَيْنَيْنِ - زَيْنَت - نُورٍ - بَيْنِي - بَيْنِر - تَنْبِيَت - بَيْنِيَار

16-mashq. Ko'chiring:

زینا زبور تند تربیت میں نبی مینا
نمید پیر زینب بسین بی بی

17-mashq. Grafikada yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

A. bēruni, pāband, bayn, tēz, nabāti, sabt, bēdār, waznin, pand, donyā, zanbōr, nasr, bayt, piri, nesār, niz, Nabī, zaytun, durbin, bobō, žubīn, bēd, bandar, bēwazni, dini, bir, tabar, tābidan, Zaynab, banāder, tabāroz, fardāzērbena, beyābān, tondraw, bārbandi, tandōri, nāzanin.

B. *bêartib, nâbinâ, bēpâyân, tartibât, panêr, bēnawâ, zinati, bini, tasbit, bēneyâz.*

Cho'ziq unlilarning so'z boshida yozuvdagi ifodasi

Dariy tilida cho'ziq unlilar (â, u, ô, i, ê) 1 *alef*, 2 *wâw*, 3 *yâ* harflari bilan ifoda etiladi. Agar cho'ziq unlilar so'z boshida kelsa, yozuvda cho'ziq unli oldidan bir *alef* orttirilib yoziladi:

Tovushlar	Belgilar
$\hat{a}$	أ
$i, \hat{e}$	إي
$u, \hat{o}$	او

Soʻz boshida *h* tovushi uchun *h* (ikki *alef*) hosil boʻladi. Bunday holatda ikki *alef*dan biri odatda ikkinchisining ustiga yotqizib yoziladi (ʾ) va buni dariy tili grammatikasida *madd* yoki *madda* (choʻzilgan) deyiladi. Masalan:

آب	<i>âb</i>	'suv'
آرد	<i>ârd</i>	'un'
آسمان	<i>âsmân</i>	'osmon'

Agar soʻz boshida *i* yoki *ê* unlisi boʻlsa, ¹ *alef*dan soʻng *ى* harfi, *u* yoki *ô* boʻlsa, ¹ *alef*dan soʻng *و* harfi yoziladi, masalan:

ایستگاه *istgâh* 'bekat'

ایور *êwar* 'qaynag'a', 'qayni'

او *ô* 'u'

اوربند *ôrband* 'o't ochishni to'xtatish', 'vaqtinchalik sulh'

18-mashq. O'qing:

آب - آبشار - اینزری - آریاب - اروپا - این - اثنا - آبرو - ایرانی - ابراز -
آبشار - ایندا - اثر
آزد - آذر - آویزان - آبیاری - آزادی - آبی - آزیوب - آبنا

19-mashq. Ko'chiring:

آباد آریانا آواز

20-mashq. Grafikada yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

âzâd, abrô, arzân, Orupâ, otu, edârât, âzordan, ârt, âwâz, Âryânâ, âward, âbâdi, ô, âzari (ذ), irâd, âzâdi, âbnâ, azân (ذ), adabi, Irân, asarât, adib, ordu, adawât, âsâr, anâr, âbâdân, ersi, ârzu, âyâ, âwêzân.

Undosh tovushlarning ikkilanishi (*tašdid*)

تشديد *tašdid* (kuchaytirish, ikkilantirish degan ma'noni anglatadi) yozuvda (*ô*) belgisi bilan ifoda etilib, undosh harfni soʻz oʻrtasi va oxirida ikkilantirib oʻqishga ishora qiladi. Bunda avval *tašdid* ostidagi undoshni takrorlab, soʻng *tašdid* ustidagi harakatni talaffuz qilish kerak. Masalan:

bačča yoki *bača* 'og'il' (bola)'

darri yoki *dari* 'dariy' (tilning nomi)

21-mashq. O'qing:

رذ - ثریا - درى - ذرات - دروى - دوار - درانى

22-mashq. Grafikada yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

Darri, bazzâz, Sorayyâ, taraddod, nawwâb, tayyâr, bannâ, Dorrâni, zarrin, darridan, adabeyyât, borran.

23-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada yozing:

ota, aka, rafiq, til, mo'ylov, oyoq, oyoq kiyimi, non, piyoz, tarvuz, suv, daryo, yomg'ir, devor, bozor, to'p, adabiyot, dariy, yangi, eski, chiroyli, uzun, ko'k, sariq, o'tkir, uzoq, erkin, tayyor, kecha, mana bu (bu), ana u (u), yoki, shunday;

Anvar, Parvin, Nabi, Zaynab, Surayyo.

		Lug'at		
توپ	<i>tôp</i>	to'p	اروپا	<i>Orupâ</i> Yevropa
دنیا	<i>donyâ</i>	dunyo	ایران	<i>Irân</i> Eron
نبی	<i>Nabi</i>	Nabi	ثریا	<i>Sorayyâ</i> Surayyo
زینب	<i>Zaynab</i>	Zaynab	تیار	<i>tayyâr</i> tayyor
آزاد	<i>âzâd</i>	ozod	ادبیات	<i>adabeyyât</i> adabiyot

BESHINCHI DARS

درس پنجم

x va h undoshlari

x jarangsiz, sirg'aluvchi undosh bo'lib, o'zbek tilidagi «x» dan farqi yo'q. Yozuvda *خ* *xê* harfi bilan ifodalanadi.

h jarangsiz, sirg'aluvchi undosh, o'zbek tilidagi yumshoq «h» kabi talaffuz qilinadi. Yozuvda *ه* *hé-ye hawwáz* harfi bilan ifodalanadi.

h jarangsiz, sirg'aluvchi, shovqinli undosh tovush, o'zbek tilidagi «h»ga yaqin keladi, ammo bo'g'izda hosil bo'ladi. Arabcha o'zlashmalarda uchraydi, faqat adabiy tilda talaffuz etiladi. Yozuvda *ح* *hé-ye hatti* harfi bilan ifodalanadi.

1-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

A. <i>xatt</i>	<i>xet</i>	<i>taxta</i>	<i>yaxdân</i>	<i>sorx</i>	<i>xira</i>	<i>bêxi</i>
<i>xar</i>	<i>xub</i>	<i>doxtar</i>	<i>axbâr</i>	<i>talx</i>	<i>axir</i>	<i>Saxi</i>
<i>xarâb</i>	<i>xêzâb</i>	<i>daraxt</i>	<i>maxzan</i>	<i>nasx</i>	<i>zaxim</i>	<i>talxi</i>
<i>xarbôza</i>	<i>xâna</i>	<i>roxsati</i>	<i>naxgir</i>	<i>tabx</i>	<i>naxi</i>	<i>tašxis</i>
B. <i>bahâr</i>	<i>šahr</i>	<i>šawhar</i>	<i>fatha</i>	<i>ham</i>		
<i>pêrâhan</i>	<i>Ahmad</i>	<i>elhâm</i>	<i>safha</i>	<i>harf</i>		
<i>mohassel</i>	<i>kohna</i>	<i>majhul</i>	<i>mašhur</i>	<i>hawâ</i>		
<i>Kandahâr</i>	<i>mehmân</i>	<i>abhâr</i>	<i>ashâm</i>	<i>hamsâya</i>		
<i>hut</i>	<i>hêç</i>	<i>râh</i>	<i>deh</i>	<i>bahs</i>		
<i>hâlâ</i>	<i>Herât</i>	<i>mâh</i>	<i>kôh</i>	<i>taht</i>		
<i>hanôz</i>	<i>mâhi</i>	<i>seyâh</i>	<i>sobh</i>	<i>tohfa</i>		
<i>Hasan</i>	<i>sathi</i>	<i>kôtâh</i>	<i>kolâh</i>	<i>mahtâb</i>		
C.	<i>xam</i>	<i>—</i>	<i>ham</i>	<i>taht</i>	<i>—</i>	<i>taxt</i>
	<i>xar</i>	<i>—</i>	<i>har</i>	<i>šarh</i>	<i>—</i>	<i>čarh</i>
	<i>šâx</i>	<i>—</i>	<i>šâh</i>	<i>Mahmud</i>	<i>—</i>	<i>maxmur</i>
	<i>taxmin</i>	<i>—</i>	<i>tahmil</i>	<i>jâhel</i>	<i>—</i>	<i>dâxel</i>

2-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) Hasan mohassel ast. 2) Peyâz talx ast-o xarbôza širin ast. 3) Emrôz hawâ xub ast. 4) Ahmad dar Herât ast wa Mahmud dar Kandahâr ast. 5) In râh kôtâh ast. 6) Hâlâ bahâr nêst. 7) Nân tayyâr ast? — Na, nân hanôz tayyâr nêst. 8) In xâna naw ast? — Na, in xâna kôhna-wo xarâb ast. 9) Ân doxtar mehmân ast. 10) Mâhi kojâ-st? — Mâhi dar daryâ-st. 11) In harf seyâh ast-o ân harf sorx ast. 12) Ân xar ast yâ asp? — Ân xar ast. 13) Sorayyâ dar šahr ast wa Zaynab dar deh

ast. 14) An kôh boland nêst. 15) In daraxt ast? — Balê, in daraxt ast. 16) In âftâb ast yâ mahtâb? — In mahtâb ast.

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu husnixat yaxshimi? — Ha, bu husnixat yaxshidir, ammo u husnixat yomondir. 2) Bu shahar chiroylimi? — Ha, bu shahar juda chiroylidir. 3) Bu bo'yoq qorami? — Yo'q, bu bo'yoq qora emas, qizildir. 4) Hozir tunmi? — Yo'q, hozir tun emas, tongdir. 5) Bugun dam olish kunimi? — Ha, bugun dam olish kunidir. — Bugun havo yaxshimi? — Yo'q, bugun havo yaxshi emas, yomondir. 6) Eron Yevropada joylashganmi? — Yo'q, Eron Yevropada joylashmagan, Osiyoda joylashgandir. 7) Uyda kim bor? — Uyda Zaynab bor. 8) Bu nima? — Bu qovundir. — Bu qovun achchiqmi? — Yo'q, bu qovun achchiq emas, shirindir. 9) Bu ro'znomami yoki jurnal? — Bu ro'znomadir. — Bu ro'znomami yangimi? — Yo'q, bu ro'znomami yangi emas, eskidir. 10) Ahmad kim? — Ahmad talabidir. — Ahmad shu yerdami? — Yo'q, Ahmad bu yerda emas. — Ahmad qayerda? — Ahmad Hirotadidir. 11) U odam shifokormi yoki zobit? — U odam zobit emas, shifokordir. — U shifokor mashhurmi? — Ha, u shifokor juda mashhurdir. 12) Bu xatmi? — Ha, bu xatdir. — Bu xat uzunmi? — Yo'q, bu xat uzun emas, qisqadir.

ham yuklamasi

ham 'ham' yuklamasi, odatda, urg'u olmaydi va o'zidan oldinda kelayotgan so'z bilan birgalikda talaffuz qilinadi. Masalan:

Ahmad dar senf ast. Mahmud ham dar senf ast.

'Ahmad sinfda. Mahmud ham sinfdadir'.

ham yuklamasining gapdagi o'rni gapning mazmuniga ta'sir qiladi. Qiyoslang:

Laylâ zêbâ-st. Sorayyâ ham zêbâ-st

'Laylo — chiroyli. Surayyo ham chiroylidir'.

Sorayyâ jawân ast. Sorayyâ zêbâ ham ast

'Surayyo — yosh. Surayyo chiroyli hamdir'.

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) In tôp sorx ast. Ân tôp ham sorx ast. 2) In axbâr kohna ast. Ân axbâr ham kohna ast. 3) Emrôz rôxsati ast. Fardâ ham roxsati ast. 4) Ân bačča hamsâya ast-o in doxtar ham hamsâya ast. 5) In mâhi mazadâr ast wa ân mâhi ham mazadâr ast. 6) Âyâ Ahmad dâktar ast? — Na, Ahmad hanôz ham mohassel ast. 7) Hawâ hâlâ xub ast? — Na, hawâ hanôz ham xarâb ast.

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu tog' balanddir. U tog' ham balanddir. 2) Sinfxonada bo'r bordir. U yerda yozuv taxtasini ham bordir. 3) Osmonda quyosh bordir. Osmonda oy ham bordir. 4) Bu kishi mehmondir. – U ayol ham mehmonmi? – Yo'q, u ayol mehmon emas, qo'shnidir. 5) Bu yo'l uzundur. – U yo'l ham uzunmi? – Yo'q, u yo'l uzun emas, qisqadir. 6) Surayyo talabadir. – Nabi ham talabami? – Yo'q, Nabi talaba emas, askardir. 7) Bu libos qoradir. Bu libos yangidir. Bu libos – sovg'adir. 8) Hozir bahordir. Qandahorda havo yaxshidir. Hirotida ham havo yaxshidir. 9) Bu daryoda suv juda sovuqdir. U daryoda ham suv juda sovuqdir. Bu daryoda baliqlar yo'qdir. U daryoda ham baliqlar yo'qdir. 10) Laylo ham uydadir. 11) U qiz hali ham kasaldir. 12) Ahmad hali ham talabadir.

Kishilik olmoshlari

ضمائر شخصی zamāyer-e šaxsi

Kishilik olmoshlari shaxslarga nisbatan ishlatiladi. *Eslatma.* O'zbek tilida ba'zi kishilik olmoshlari shaxsni ifodalashi bilan birga, ko'rsatish ma'nosini ham bildiradi. Masalan, kishilik ko'rsatish olmoshlari: 'u', 'ular'. Dariy tilida esa ko'rsatish olmoshlari III shaxs, birlik va ko'plikdagi kishilik olmoshlari o'rnida kela oladi va, odatda, kishilik ko'rsatish olmoshlari deb yuritiladi.

	Birlik	Ko'plik
I sh.	<i>man</i> 'men'	<i>mā</i> 'biz'
II sh.	<i>tu</i> 'sen'	<i>šomā</i> 'siz'
III sh.	<i>ô, way</i> 'u' (insonlar uchun) <i>ân</i> 'u' (jonsiz predmetlar uchun)	<i>ânâ, êšân/ ôšân</i> 'ular'

Dariy tilida ham, o'zbek tilidagidek, ko'plikni ko'rsatuvchi *šomā* olmoshi birlik ma'nosida ham qo'llanib, hurmat ma'nosini anglatadi. Shuningdek, *êšân* va *ôšân* 'ular' olmoshi hozirgi dariy tilida hurmat ma'nosida ishlatilib, bitta shaxsni ko'rsatadi. Ko'plik ma'nosini ifodalashda esa, odatda, *ânâ* 'ular' qo'llanadi.

Bog'lamaning tuslanishi (to'liq shakli)

Ot-kesimli gapda eganing qaysi shaxs va sonda kelishiga qarab, kesim ham ega bilan shu shaxs-sonda moslashadi. Bu holda *ast* bog'lamasini III shaxs birlikdan boshqa hamma shaxslarda o'z ekvivalenti bo'lgan *hast* so'zi bilan almashinadi va shaxs-son qo'shimchalari *hast* bog'lamasiga qo'shiladi.

Bog'lamaning to'liq shakli shaxs-sonda bo'lishli shaklda quyidagicha tuslanadi:

	shaxs-son qo'shimchasi	birlik	shaxs-son qo'shimchasi	ko'plik
I sh.	-am	<i>hastam</i>	-êm	<i>hastêm</i>
II sh.	-i	<i>hasti</i>	-êd	<i>hastêd</i>
III sh.	--	<i>ast</i>	-and	<i>hastand</i>

Man mohassél hastam – 'Men talabaman'
Tu mohassél hasti – 'Sen talabasan'
Ô mohassél ast – 'U talaba'
Mâ mohassél hastêm – 'Biz talabamiz'
Šomâ mohassél hastêd – 'Siz talabasiz'
Ânhâ mohassél hastand – 'Ular talabalar'

Ot-kesimli gaplarda urg'u kesimning ot qismiga tushadi (shaxs-son qo'shimchalariga ikkinchi darajali urg'u tushadi).

Bog'lamaning inkor shakli *nêst* bo'lib, u shaxs-sonda tuslanadi va urg'u *na-* inkor yuklamasiga tushadi va o'zbek tiliga 'emas', 'yo'q' deb tarjima qilinadi. Masalan:

Man dâktar nêstam 'Men doktor emasman'
Tu dâktar nêsti 'Sen doktor emassan'
Ô dâktar nêst 'U doktor emas'
Mâ dâktar nêstêm 'Biz doktor emasmiz'
Šomâ dâktar nêstêd 'Siz doktor emassiz'
Ânhâ dâktar nêstand 'Ular doktor emaslar'

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *Man sarbâz hastam.* 2) *Tu jôr hasti.* 3) *Šomâ mohassel hastêd.*
 4) *Ânhâ delêr hastand.* 5) *Mâ dôktar hastêm.* 6) *Ô dar senf ast.* 7) *Âyâ man-o tu dar Kâbol hastêm?* – Na, man-o tu dar Kâbol nêstêm, dar Tâškand hastêm. 8) *Ânhâ dar šahr hastand?* – Balê, ânâ dar šahr hastand. – *Šomâ ham dar šahr hastêd?* – Na, man dar šahr nêstam, dar deh hastam. 9) *Tu jawân hasti-wa ô pir ast.* 10) *Man dar xâna hastam wa ânâ dar maktab hastand.* 11) *Šomâ ki hastêd?* – Man ozbek hastam. 12) *Ma-wo šomâ kojâ hastêm?* – Ma-wo šomâ dar jâdda hastêm.

7-mashq. Quyidagi jummalarni barcha shaxs va sonlarda tuslang:

1) *Man mohassel hastam.* 2) *Man mariz nêstam.* 3) *Man injâ hastam.* 4) *Man dar Qandahôr nêstam.*

8-mashq. Nuqtalar o'rniga bog'lamaning zarur shaklini qo'yib jummalarni tugallang va o'zbek tiliga tarjima qiling:

A. Bo'lishli shaklda: 1) *Ânhâ emrôz nâjôr ...* 2) *Mâ hâlâ dar in senf ...* 3) *Man dar maktab ... wa šomâ dar sinamâ ...* 4) *Tu besyâr zêbâ ...* 5) *In daraxt besyâr boland* 6) *Ânhâ kârgar ... wa mâ mohassel* 3) *Mâ*

B. Inkor shaklda: 1) *Tu dar Herât* 2) *Šomâ hanôz pir* 3) *Mâ hâlâ dar maktab ...* 4) *Ânhâ kârgar ...* 5) *Ân doxtar mohassel* 6) *Man dar Irân* 7) *Mahmud dâktar*

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Siz talabasizmi? – Ha, biz talabamiz. 2) Hasan kasalimi? – Yo'q, u kasal emas, sog'lomdir. 3) Men sen bilan qayerdamiz? – Biz hozir sen bilan Toshkentdamiz. 4) Anvar va Parvin qayerda? – Ular Qandahordadir. – Sizlar ham Qandahordasizlarmi? – Yo'q, biz Qandahorda emasmiz, biz Kobuldamiz. 5) Sen bu yerda mehmonmisan? – Ha, men bu yerda mehmonman. 6) U sinfxonada yozuv taxtasi bormi? – Yo'q, u yerda yozuv taxtasi yo'qdir. 7) Bu bosh kiyim yangimi? – Yo'q, u eskidir. 8) Bu sovg'a yaxshimi? – Ha, u juda yaxshidir. 9) U ro'znoma qani? – U mana bu sumkadadir.

از az old ko'makchisi

از az old ko'makchisi, odatda, o'zbek tilidagi '-dan' qo'shimchasiga to'g'ri keladi, masalan:

Man az Maskaw hastam

'Men Moskvadanman'

In tohfa az Yusuf ast

'Bu sovg'a Yusufdan'

از az old ko'makchisi egalik ma'nosini ifodalashda ham ishlatiladi, masalan:

In ketâb az šomâ-ast

'Bu kitob sizniki'

Bu ko'makchi so'roq so'zlari bilan ham qo'llaniladi, masalan:

In xatt az kojâ-st?

'Bu xat qayerdan?'

Ân môtâr az ki-st?

'U avtomobil kimniki?'

10-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *In xâna az mâ-st.* 2) *Man az Maymana nêstam, az Kâbol hastam.* 3) *In xatt az ki-st?* – *In xatt az Zaynab ast.* 4) *In kolâh az tu ast?* – *Na.*

in kolâh az man nêst, az Ahmad ast. 5) *In tôp az ân doxtar ast.* 6) *In asp az man nêst-o ân xar az man ast.*

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu daftar kimniki? – Bu daftar – u talabanikidir. 2) Bu sinfxona kimniki? – Bu sinfxona – siz va biznikidir. 3) Bu sovg'a kimdan? – U Mahmuddandir. 4) Siz qayerdansiz? – Men Qandahordanman. – Ahmad ham Qandahordanmi? – Yo'q, u Qandahordan emas, Hirotandir. 5) Bu pullar senikimi? – Yo'q, bu pullar meniki emas. – Bu pullar kimniki? – Bu pullar ana u qiznikidir. 6) Surayyo shu qishloqdanmi? – Yo'q, u bu qishloqdan emas, ana u qishloqandir. 7) Bu to'p senikimi? – Yo'q, bu to'p meniki emas, lekin u to'p menikidir. 8) U uy sizlarnikimi? – Ha, u uy bizlarnikidir. U yangi va juda chiroylidir.

ه harfi

Hâ-ye hawwaz harfi h tovushini ifodalaydi. 4 shaklga ega bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shiladi. Talaffuzda tushib qoladi yoki juda yumshoq o'qiladi. So'z oxirida unidan so'ng kelsa – h, undoshdan so'ng kelsa –

qisqa a kabi talaffuz etiladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
<i>hâ-ye hawwaz</i>	h, a	ه	ه	ه	ه

به beh 'yaxshi', ده deh 'qishloq', ده dah 'o'n', نامه nâma 'xat', دانه dâna 'dona', خانه xâna 'uy'

هفت

12-mashq. O'qing:

راهی - بهتر - پنبه - دیده - تپه - دهات - هدایت - بازیها - تربیه - هارن - روده - روباه - تیره - ده - پزره - نهار - بنده - بوره - یهود - هادی - منر تنبیه

13-mashq. Yozing.

تپه راهی دات بهتر پبه هدی

14-mashq. Grafik shaklda yozing:

hazâr, tôba, râhraw, penhân, dêwâna, daha, Zohra, bahâri, taheyya, Hârûn, randa, tah, Herât, tanhâ, noh, tehi, hanôz, ponba, Borhân, Herirôd, râhzan, bahâna, dehâti, hadya, berahna, honarhâ, tanbih, pahnâwar, hâwan, zabânâ, hadâyâ, rahbari, tahzib (د), dandâna, hendu, Behrôz, dahân, nahâri, hawâ.

ج, چ, ح va خ harflari

ج Jim harfi 4 shaklga ega, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, so'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostiga tushadi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
jim	j	ج	چ	چ	ج

جوان jawân 'yosh', جوراب jurâb 'paypoq'

ج

جوجه

چ Če harfi 4 shaklga ega, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, so'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostiga tushadi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
če	č	چ	چ	چ	چ

چای čây 'choy'

چای

Hê-ye hatti harfi h shovqinli, jarangsiz, sirg'aluvchi undosh. O'zbek tilidagi «h»ga yaqin keladi, ammo bo'g'izda hosil bo'ladi.

Arabcha o'zlashmalarda uchraydi. 4 shaklga ega bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shiladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
hê-ye hatti	h	ح	ح	ح	ح

حرارت harârat 'harorat'

حرارت

Xê harfi x jarangsiz, sirg'aluvchi undosh. 4 shaklga ega, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, so'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
xê	x	خ	خ	خ	خ

خوب xub 'yaxshi', دختر doxtar 'qiz bola'

خربوزه

15-mashq. O'qing.

رُخ - بُزج - خَبوان - جَوَرَه - بِيخ - چَرخ - حَزَبِي - نَجَار - چَند - تَرَجِيح
- تَاراج - خُجَاج - خُونِين - نَخِي - رَنج - جَهَاز - چَاي - پَنجَه - حَاجِي -
چاه - تَجْهِيز - چَهَارْدَه - بُخَارِي - دُخْتَر_ها - جَرِيْدَه - تَحْدِيْد - جَزَح -
پُخْتَه - جَهَانِي - بِيْجَان - خانَه

16-mashq. Yozing.

بىج چىخ بىجى مېلىج رىج تىرىج

17-mashq. Grafikada (h undoshini ح harfi bilan ifodalab) yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

wâhed, jarâhat, hezb, rejhân, wahdat, tajwiz, xira, čâdar, hojjâj, čandin, tâj, naxčir, rawâj, jabin, nârenj, bêhayâ, tahrir, ruh, xazân, taxrih, boxâri, xarj, čiz, čappa, bêjâ, paxč, nâji, wujud, čarxdâr, yax, harbeyya, taxta, tajdid, harârat, poxta, nejât, nerx, xanjar, jâyeza.

18-mashq. Grafikada (h undoshini ه harfi bilan ifodalab) yozing: o'g'il, qiz, uy, choy, guruch, makkajo'xori, qovun, sanchqi, ko'ylak, ro'znoma, daraxt, yozuv taxtasi, eshak, ariq, ko'cha, yo'l, janub, qishloq, havo, bahor, kuz, muz, yaxshi, yomon, xom, sog'lom, kasal, yosh, past, shu yerda, u yerda, yana, sen, u, ular, dan, yo'q.

19-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) *Ân šahr az injâ besyâr dur ast.* 2) *Xazân nazdik ast-o bahâr hanôz dur ast.* 3) *In râh nazdik ast.* 4) *Maktab az xâna dur nest.* 5) *Herât ba injâ nazdik ast.* 6) *Mâ az ân jâdda dur hastêm-o šomâ ba ân jâdda nazdik hastêd.* 7) *Ân bâzâr dur ast yâ nazdik?* - *An bâzâr az injâ dur ast wa ba ânjâ nazdik ast.* 8) *Mahmud dar deh ast. Ân deh ba Kâhol besyâr nazdik ast.*

20-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Kinoteatr uydan uzoqda joylashganmi? - Yo'q, kinoteatr uydan uzoqda joylashmagan. 2) U maydon bu yerga yaqin joylashganmi? - Ha, u maydon bu yerga yaqin joylashgandir. 3) Hirot Kobuldan uzoqda joylashgan va Maymanaga - yaqindir. 4) U o'rmon qishloqdan uzoqda joylashganmi? - Yo'q, u o'rmon qishloqqa yaqin joylashgandir. 5) U tog'lar bu yerdan uzoqda joylashganmi? - Ha, u tog'lar bu yerdan uzoqda joylashgandir. 6) Biz shahardan uzoqdamizmi? - Yo'q, biz shaharga yaqinmiz. 7) Ahmad va Mahmud universitetga yaqinmilar? - Men Yo'q, ular universitetdan uzoqdadir. 8) Sen hozir qayerdasan? - Men hozir Qandahor yaqinidaman.

harflari ش va س

Sin harfi 4 shaklga ega bo'lib o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shiladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
sin	s	س	س	س	س

دست dast 'qo'l', درس dars 'dars', سر sar 'bosh'

ش Sin harfi 4 shaklga ega, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, so'z boshi va o'rtasida satr ustida yoziladi, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostiga tushadi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
šin	š	ش	ش	ش	ش

شیر šir 'sut', دوش duš 'yelka', دیشب dišab 'kecha kechqurun'

21-mashq. O'qing:

دوست - حسن - شش - درس - شوهر - بوسه - بیش - سخت - ریش
پسینار - هوش - ناشی - شهید - سزدی - پستره - خوست - هستی -
نشرات - بوس - اشجار - چرس - بشری - شینخ - اسنپ - احساس - سیری -
سنت

22-mashq. Yozing:

دوست داش سرو شهر بزر ناشی
بیشتر هو احساس بیش تشیح

23-mashq. Grafikada yozing va ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yod oling:

pas, Hosayn (ح), xôša, ranješ, dôsti, sabzijât, peštar, saxâwat, pêša, hassâs (ح), sosti, wârasi, bêša, sazâwâr, pôst, orsi, rošd, âstâna, šahbâz, bâstân, nâsazâ, rawšan, tašdid, setêza, šahzâda, pasxâna, hošyâr, šohrat, torši, andêša, tâbestân.

و harfining x harfidan keyin o'qilishi
xâ, xo, xê birikmalari bilan boshlanuvchi ayrim so'zlarda **خ** *xe* harfidan so'ng *wâw* harfi yoziladi, ammo talaffuz etilmaydi (diakritik belgilar qo'yilgan matnda bunday holatda **خ** *xe* harfi ustiga *sokun* belgisi qo'yiladi). Masalan:

خواهر <i>xâhar</i> (ba'zan - <i>xwâhar</i>)	'opa (yoki singil)'
خورد <i>xord</i>	'kichik', 'kichkina'
خویش <i>xêš</i>	'o'z'

Bunday so'zlar faqat yodda saqlash orqali o'rganiladi.
 Quyidagi so'zlarning yozilishi va o'qilishini yodda saqlang:

خواهش <i>xâheš</i>	'istak', 'xohish'
خواب <i>xâb</i>	'uyqu'; 'tush'
استخوان <i>ostoxân</i>	'suyak'
خواجه <i>xâja</i>	'xoja', 'xo'ja'
خوارزم <i>Xârazm</i>	'Xorazm'
خواستن <i>xâstan</i>	'xohlamoq'
خواندن <i>xândan</i>	'o'qimoq'
خوابیدن <i>xâbidan</i>	'uxlamoq'

24-mashq. O'qing:

خواب - خَوَازَم - خَوْدُخَوَاه - خواندن - خَوَاتِين - بيدار خوابی - بَدْخَوَر -
 تَنخَوَاه - خُوشی - خوانین - خُزْدی - خُوشی - خُوشْتَن - خُونین -
 خَوَاجَه - اَسْتِخْوَان

25-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada (h harfini o' harfi bilan) yozing:
do'st, er, opa-singil, o'zbek, tanish, askar, bosh, soqol, qo'l, bel, kostyum, ot, tuya, shahar, universitet, yoz, tun, yulduz, dars, bor, sut, olma, mandarin, yangi, shirin, nordon, muzdek, yorqin, to'g'ri, kichkina, oson, qizil, yashil, qora, jigarrang, juda.

26-mashq. Savollarga javob yozing:

1) *Hâlâ tâbestân ast yâ xazân?* 2) *Emrôz hawâ xub ast?* 3) *Mahtâb kojâ-st?* 4) *Âyâ xarboza talx ast?* 5) *Šomâ az Kandahâr hastêd?* 6) *Âyâ Kâbol az Tâškand dur ast?* 7) *Herât ba Irân nazdik ast?* 8) *Ân daraxt boland ast yâ paxch?* 9) *Âyâ in seb poxta ast?* 10) *Yax sard ast yâ garm?* 11) *Hâlâ sobh hast yâ šâm?* 12) *Âyâ dar tâbestân hawâ garm ast?*

27-mashq. Qisqa dialog tuzing. Chap tomondan savollar oling va ma'nosi to'g'ri keladigan javob yozing:

<i>Âyâ in mard mehmon ast?</i>	<i>Balê, man az Tâškand hastam.</i>
<i>Tabâšir seyâh ast?</i>	<i>Na, ân šahr besyâr bozorg ast.</i>
<i>Hâlâ sobh ast yâ šâm?</i>	<i>Balê, ânâ dar xâna hastand.</i>
<i>Tu az Tâškand hasti?</i>	<i>Na, in môtar besyâr kohna-st.</i>
<i>Šomâ mohassel hastêd?</i>	<i>Na, pôhantun az injâ dur nêst.</i>
<i>Âyâ ân šahr xord ast?</i>	<i>Na, nân hanôz tayyâr nêst.</i>
<i>In môtar naw ast?</i>	<i>Na, in mard hamsâya ast.</i>
<i>Ânhâ dar xâna hastand?</i>	<i>Rôz rawšan ast-o šab târik ast.</i>
<i>Ân kôh boland ast?</i>	<i>Tabâšir seyâh nêst, safêd ast.</i>
<i>Pôhantun az injâ dur ast?</i>	<i>Balê, mâ mohassel hastêm.</i>
<i>Nân tayyâr ast?</i>	<i>Na, ân kôh boland nêst.</i>
<i>Rôz rawšan ast yâ târik?</i>	<i>Hâlâ sobh ast.</i>

28-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Hozir bahormi yoki kuz? – Hozir kuzdir. 2) Bu uy kimniki? – Bu uy - qo'shninikidir. 3) Bu nima? – Bu yo'ldir. Bu yo'l uzun emas, balki qisqadir. 4) Bu to'p senikimi? – Yo'q, u meniki emas. Bu to'p u qiznikidir. 5) U yozuv taxtasi qorami? – Ha, u yozuv taxtasi qoradir. U sinfxonadadir. 6) Siz qayerdانسiz? – Men Kobuldanman. – Hasan ham Kobuldanmi? – Yo'q, u Kobuldan emas, balki Hirot dandir. 7) Ahmad kim? – U talabadir. Mahmud va Nabilar ham talabadirlar. – Zaynab ham talabami? – Yo'q, u talaba emas, shifokordir. 8) Bugun havo yaxshimi? – Yo'q, bugun havo yaxshi emas, balki yomondir. Bugun havo sovuqdir. – Bugun yomg'ir yog'adimi? – Yo'q, bugun yomg'ir yog'maydi. 9) Bu nima? – Bu baliqdir. Bu baliq u daryodandir. – Bu baliq shirinmi? – Ha, bu baliq juda shirindir. 10) Maymana Yevropadami yoki Osiyoda? – Maymana Osiyodadir. – Maymana Kobuldan uzoqdami? – Ha, Maymana Kobuldan uzoqdadir, lekin Hirotga yaqindir. 11) U qovun yashilmi yoki sariq? – U sariqdir. – U qovun pishganmi? – Ha, u pishgandir. – U qovun nordonmi yoki shirinmi? – U shirindir. 12) U bola hozir maktabdami? – Yo'q, u hozir maktabda emas, uydadir. Bugun dam olish kunidir. – U qiz ham hozir uydami? – Ha, u ham hozir uydadir.

Lug'at

خط <i>xatt</i>	xat	راه <i>râh</i>	yo'l
خر <i>xar</i>	eshak	ماه <i>mâh</i>	oy (kalendar bo'yicha)

خراب <i>xarâb</i>	yomon; buzuq	سیاه <i>seyâh</i>	qora
خوب <i>xub</i>	yaxshi	کوتاه <i>kôtâh</i>	qisqa
خانه <i>xâna</i>	uy	ده <i>deh</i>	qishloq
دختر <i>doxtar</i>	qiz (bola)	کوه <i>kôh</i>	tog'
درخت <i>daraxt</i>	daraxt	صبح <i>sobh</i>	ertalab, tong
رخصتی <i>roxsati</i>	ta'til	کلاه <i>kolâh</i>	bosh kiyim
اخبار <i>axbâr</i>	gazeta	تحفه <i>tohfa</i>	sovg'a
سرخ <i>sorx</i>	qizil	مہتاب <i>mahtâb</i>	oy, oymoma
تلخ <i>talx</i>	achchiq	محمود <i>Mahmud</i>	Mahmud
بهار <i>bahâr</i>	bahor	حسن <i>Hasan</i>	Hasan
پیراہن <i>pêrâhan</i>	ko'ylak	من <i>man</i>	men
محصل <i>mohassel</i>	talaba	تو <i>tu</i>	sen
کندھار <i>Kandahâr</i>	Kandahor (shahar)	او <i>ô</i>	u (inson haqida)
شہر <i>shahr</i>	shahar	آن <i>ân</i>	u, anavi
احمد <i>Ahmad</i>	Ahmad	ما <i>mâ</i>	biz
کهنہ <i>kohna</i>	eski	شما <i>šomâ</i>	siz
مہمان <i>mehmân</i>	mehmon	آنها <i>ânha</i>	ular
شوهر <i>šowhar</i>	er	از <i>az</i>	...dan (old ko'makchi)
صفحه <i>safha</i>	sahifa	خزان <i>xazân</i>	kuz
مشہور <i>ma'shur</i>	mashhur	پنج <i>paxč</i>	past
هم <i>ham</i>	ham	یخ <i>yax</i>	muz
حرف <i>harf</i>	harf	پخته <i>poxta</i>	pishgan
هوا <i>hawâ-</i>	havo	به <i>ba</i>	...ga (old ko'makchi)
همسایہ <i>hamsâya</i>	qo'shni	پوهنتون <i>pôhantun</i>	universitet
حالا <i>hâlâ, hâlâ</i>	hozir	روشن <i>rawšan</i>	yorug'
هنوز <i>hanôz</i>	hanuz	تابستان <i>tâbestân</i>	yoz
هرات <i>Herât</i>	Hirof	خواهر <i>xâhar</i>	opa
ماہی <i>mâhi</i>	balıq	خورد <i>xord</i>	(singil) kichik

OLTINCHI DARS

درس ششم

Dariy yozuvining ayrim xususiyatlari

1. Arab grafikasida yozilgan matnlarda darak gap oxirida nuqta (.), so'roq gapda so'roq belgisi (?), his-hayajon gapda undov belgisi (!) qo'yiladi. Vergul (,), nuqtali vergul (;), ayniqsa, ikki nuqta (:), tire (-), qavs () va qo'shtirnoq (" ") ishlatilish qoidasi to'liq ishlanmagan.

2. Arab-dariy alifbosida atoqli otlar va gapning boshlanishi uchun maxsus harflar yo'q. Yozuvda atoqli va turdosh otlar uchun va butun boshqa hollarda bir hajm va shakldagi harflar ishlatiladi.

3. Dariy yozuvida diakritik belgilar, odatda, tushib qoladi. Qisqa unlilarning yozuvda ifoda etilmasligi so'zlarni to'g'ri o'qish va yozishni birmuncha qiyinlashtiradi.

4. Arab-dariy yozuvida so'zlar bo'g'inlarga bo'linsa ham, bir satrdan ikkinchi satrga so'z bo'g'inini ko'chirish tavsiya qilinmaydi. Agar satr oxiridagi so'zni shu satrga sig'dirishning iloji bo'lmasa, uni butunlay ikkinchi satrga yozish kerak bo'ladi. Qo'lyozmalarda esa ba'zan satrga sig'magan so'zning so'nggi harflarini shu so'zning yuqorisiga yozadilar yoki satrda joy qolsa, joy ochiq qolmasligi uchun so'zning oxirgi harflarini yoki harflarning ulanish chiziqlarini cho'zibroq yozadilar.

So'zlarni ajratib va qo'shib yozish qoidalari

Dariy tilidagi matnlarda so'zlar, ba'zi istisno holatlardan tashqari, o'zaro ajratib yoziladi. Bunda so'zlar o'rtasidagi interval so'zning tarkibidagi o'zidan keyingi harfga qo'shilmaydigan harflarning oraliq masofasidan oshmasligi mumkin. Masalan:

بسیار خوب *besyâr xub* 'juda yaxshi'

Ot-kesim tarkibidagi است *ast* bog'lamasi kesimning ot qismida kelgan so'zning qanday tovush bilan tugashiga ko'ra turli fonetik xususiyatlarda bo'ladi. Cho'ziq unlilar bilan tugagan so'zdan so'ng kelsa, bog'lamaning a tovushi tushib qolib, oldidagi so'z bilan birga bir so'z tarzida talaffuz etiladi. Bu holda است *ast* bog'lamasi yo to'la holda va ba'zan bog'lamaning alef harfi tushib qolib, qolgan qismi esa oldindagi so'z bilan qo'shilgan tarzda yozilishi mumkin.

Masalan:

این دریا است *In daryâ ast* 'Bu daryodir'
 این دریاست *In daryâ-st*
 پیراهن آبی است *Pêrahân âbi ast* 'Ko'ylak havorangdir'
 پیراهن آبیست *Pêrahân âbi-st*

o'zidan keyingi so'zdan ajratib yoziladi. Biroq ba'zan qo'shib yozish
 hollari kuzatiladi.
 ravi hlar unli bilan boshlangan kishilik olmoshlariga qo'shib yozilishi
 mumkin, masalan:
 dar in šahr 'bu shaharda'
 az ânja 'u yerdan'
 az ô 'undan'

Boshqa o'rinlarda bu old ko'makchilar o'zidan keyingi so'zdan
 ajratib yoziladi.
 ba old ko'makchisi o'zidan keyingi so'zga qo'shib yozilishi
 mumkin, bunda old ko'makchi oxiridagi harfi tushib qoladi, masalan:
 'uyga' baxte
 'Yevropaga' yoki
 'u qizga' yoki
 'non va suv' harfi ifodalanadi va doimo alohida

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

این شهر است. این دختر نو است.
 آن دختر است. آن دختر بسیار زیباست.
 آیا این چیست؟ این درخت است. نه، این پیراهن سرخ نیست.
 آیا این پیراهن سرخ است؟ نه، آنور در خانه نه.
 این بوته از خانه است یا از خواهر؟
 آیا او از این شهر است؟
 آیا هرات در اروپا است؟

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada yozing:

1) Bu nondir. 2) Bu ko'cha uzundir. 3) U bola hali kichkinadir. 4) Bu daraxt yashildir. 5) U yigit askardir. 6) Bu tarvuz qizil va shirindir. 7) Bu otmi? – Yo'q, bu ot emas, eshakdir. 8) Havo yaxshimi? – Yo'q, havo yaxshi emas, yomondir. 9) Nabi shu uydami? – Yo'q, Nabi bu uyda emas. 10) U ayol qarimi? – Yo'q, u ayol qari emas, balki yoshdir. 11) Bu nima? – Bu ro'znomadir. Bu ro'znoma yangi. Bu ro'znoma u qiznikidir. 12) Bu nima? – Bu choydir. – Bu choy qorami yoki ko'k? – Bu choy ko'kdir. 13) Surayyo darsdami? – Yo'q, Surayyo darsda emas. U uydadir. 14) U shahar janubda joylashgandir. U juda chiroylidir. U yerda universitet bor. 15) Bu kostyum jigarrangmi? – Yo'q, bu kostyum jigarrang emas, qoradir. – Bu kostyum senikimi? – Yo'q, bu kostyum Anvarnikidir.

م harfi

Mim harfi 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shib yoziladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustiga, so'z oxiri va alohida shakllarida yozilganida satr ostiga tushadi.

Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
mim	m	م	ه	م	م

موش *muš* 'sichqon', گنجر *kamar* 'bel', بام *bâm* 'tom'

3-mashq. O'qing:

مادر – همان – مرام – خمیر – آخمد – دوار – مخمد – موزه – مخدود
 چشمان – میزبان – هاشم – خرم – بنباران – مژه – همه – مرسوم –
 آسمان – مخمود – مهارت – مقدوح – مزحمت – آسامی – رژیم – مسموم
 – ترسیم – مزخوم

4-mashq. Grafikada yozing, tarjima qiling va yod oling:

mobârez, môzda, hamin, bima, mahrum (ح), *jâma, xormâ, mahmêz, anjâm, jahannom, nâma, marzbân, âmmâ, šâm, mardom, darham, xâmôš, emâm, morwârid, zemestân, hamêša, bêšarm, mehwar* (ح).

mohemm, sahhâmi, monajjem, marmi, masmum, namâz, mohtaram (ح) *tamrin, modâwem, hammâmi* (ح) *xâm, moharram* (ح) *môçi, Ahmad* (ح) *Mahmud* (ح) *marhamat* (ح) *Maymana*.

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va dariy alifbosida yozing:

men, biz, siz, odam, xalq, mehmon, qo'shni, erkak, ona, nom, yer, osmon, qish, oy, stol, mevalar, baliq, avtomobil, ot, kinoteatr, tarjima, mashq, mashhur, muhim, xom, bugun, shunday, ammo.

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

این مرد مهمان است.
آن آدم بسیار مشهور است.
خزان سرد نیست، اما زمستان بسیار سرد است.
من در خانه هستم. شما هم در خانه هستید.
آن مرد از میمنه است؟ -- نه، آن مرد از میمنه نیست، از هرات است. اما این مرد از میمنه است.
ما در سینما هستیم. شما هم در سینما هستید؟ -- نه، ما در سینما نیستیم.
این میوه پخته است؟ -- نه، این میوه پخته نیست، خام است.
حسن امروز در پوهنتون است؟ -- نه، حسن امروز در پوهنتون نیست، در خانه است. اما نبی و انور امروز در پوهنتون هستند.

7-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bugun uyda mehmon bor. 2) Osmenda oy bor. 3) Qish juda sovuqdir. 4) Bu odam hali yoshdir, lekin mashhurdir. 5) U yer siznikimi? -- Yo'q, u yer bizniki emas, qo'shnimiznikidir. 6) Bu avtomobil senikimi? -- Yo'q, bu avtomobil meniki emas, lekin u avtomobil menikidir. 7) Hasan shu shahardanmi? -- Yo'q, u bu shahardan emas, Maymanadandir. Lekin Anvar shu shahardandir. 8) U stolda bo'r yo'qmi? -- Yo'q, u stolda bo'r yo'q. Bu stolda ham bo'r yo'q. 9) Bu yerda nima bor? -- Bu yerda mevalar bor. Bu mevalar hali pishgandir. U mevalar ham pishganmi? -- Yo'q, u mevalar hali pishmagan. 10) Bu tarjima to'g'rimi? -- Yo'q, bu tarjima to'g'ri emas, lekin juda muhimdir. 11) Bu mashq osonmi? -- Yo'q, bu mashq oson emas, maydonda kinoteatr yo'q. U maydonda ham kinoteatr yo'q. 12) Sizlar ham Maymanadasizlarmi? -- Bizlar Maymanadamiz. Sizlar ham Maymanadasizlarmi? -- Yo'q, bizlar Maymanada emasmiz, Hirotadamiz. Lekin Hirot Maymanadan uzoq emasdir.

harflari k, g va j

satr usti harflari bo'lib, 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
kâf	k	ک	ڪ	ڪ	ک
gâf	g	گ	گ	گ	گ

kadu 'qovoq', sokut 'sukut', tork 'turk'
gôst 'go'sht', sag 'it', gorg 'bo'ri', angur 'uzum'

Lâm harfi 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustiga, so'z oxiri va alohida shakllarida yozilganida satr ostiga tushadi. Masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
lâm	l	ل	ل	ل	ل

lâjward 'lojuvard', bolbol 'bulbul', sâl 'yil'

Ligaturalar

Lâm bilan alef birikmasi ل + ل = لا (lâ) shaklida yoziladi. Masalan:

lazem 'kerak', 'lozim'
salâm 'salom'

Kâf bilan alef birikmasi ک + ک = کا (kâ) shaklida yoziladi.

Gâf bilan alef birikmasi گ + گ = گا (gâ) shaklida yoziladi. Masalan:

kâr 'ish'

کاتب	kâteb	'kotib'
امریکا	Amrikâ	'Amerika'
گاو	gâw	'sigir'
آموزگار	âmôzgâr	'o'qituvchi (maktabda)'

Kâf bilan lâm birikmasi ل + ک = کل shaklida yoziladi.

Gâf bilan lâm birikmasi ل + گ = گل shaklida yoziladi.

Bu birikma quyidagi so'zlardagi kabi yoziladi

کلان	kalân	'katta'
کلمه	kalema	'so'z'
مشکل	moškel	'mushkul'
گل	gol	'gul'
گلیم	gelêm	'palas'
جنگل	jangal	'o'rmon'

8-mashq. Quyidagi so'zlarni o'qing:

لسان - حمل - نازل - سلسله - لا جوزد - لذت - جمال - بلا - لهجه
محل - مبتلا - ملیح - بالا - ملت - دلیل - ملامت - ملبوس - لبالب -
سلامت - للمی - ملالی - وسیله
گم - کودک - گزگ - جگر - مکمل - گلیم - جکانیت - ملکی -
سؤگند - کامل - کلکته - گلابی - لی - کُمک - کلام - لگن - مشکوک -
ملنگ - ماکیان - اشکال - گُمزک - کمائی - جنگل.

9-mashq. Dariy alifbosida yozing, tarjima qiling va yod oling:

A. âlu, elhâm, zelzela, walwala, âlubâlu, dalâyel, çalipâ, halwâ (ح), welâyat, marhala (ح), salâm, dalâlat, molabbas, badal, hawêli (ح), Solaymân, şalwâr, lilâm, talâş, zardâlu, jâleb, layleya, zawâl, tâlâr, Solaymân, lâtri, molzam, lablabu, emlâ, lâlâ, mobaddal.

B. Sâgerd, Kâbol, kôça, kolâh, koltur, Sâlang, gôşt, kôtal, golôla, mamâlek, Kondoş, kalân, laka, sobok, kârwan, Akbar, Bagrâm, zargar, golun, lang, âhangar, jangal, momken, gonjeşk, keşwar, segret, badgomân, komaki, takâmol, keşik, sangin, şekâyat, kolâl, makkâr, kalema, nâkâm, gonga, Kôkça, goldôzi, gôgerd.

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va dariy alifbosida yozib, so'zlarni yod oling:

javon, karavot, oyna, hovli (ح), gul, bo'yoq, chipta, ko'cha (ikkita so'z), yotoqxonâ, do'kon, mamlakat (ikkita so'z), viloyat, shimol, zilzila, o'rmon, tog', tosh, yil, urush, ish, kitob, daftar, jurnal, so'z, gap, diktant, maktab, sumka, gugurt, sigaret; jasur, katta (ikkita so'z), kichkina (ikkita so'z), ba-land, past, qiziqarli, toza, kir, iliq, eski (yangi emas), qiyin, tor, yengil, og'ir, qorong'i, yaqin, achchiq; qayerga, hozir (ح); ha;

Ahmad (ح), Mahmud (ح), Sulaymon.

So'zning tarkibini ajratib va qo'shib yozish

So'zning tarkibidagi qo'shiluvchi harflar qo'shib yoziladi. Biroq ayrim hollarda ularni ajratib yozish kuzatiladi va ba'zan tavsiya qilinadi.

So'z ikki o'zakdan iborat bo'lsa, bular ajratib yozilishi mumkin, masalan:

ketâbxâna 'kutubxona' yoki کتاب خانه
bêkâr 'bekorchi' yoki بی کار

Agar keyingi o'zak unli tovush bilan boshlansa, ajratib yozish tavsiya qilinadi, masalan:

Jalâlâbâd 'Jalolobod' (shahar) جلال آباد

Agar qo'shiluvchi o'zak oldidan unliga tugallangan (ayniqsa, a ga) o'zak bo'lsa, ajratib yoziladi, masalan:

mazadâr 'mazali' مزه دار
sabzipalaw 'ko'katli palov' سبزی پلو

Boshqa o'rnlarda so'z tarkibidagi qo'shiluvchi harflarning ajratib yozilish holatlarini yodda saqlash zarur.

11-mashq. O'qing va tarjima qiling:

این کیست؟ - این سلیمان است.
تو کیستی؟ - من کارگر هستم. اکبر هم کارگر است؟ - نه، اکبر کارگر نیست. داکتر است.
در این بکس چیست؟ - در این بکس کتاب و کتابچه است.
آیا این املا مشکل است؟ - بلی، این املا بسیار مشکل است.
این مجله دلچسپ است؟ - بلی، این مجله دلچسپ است.
سلیمان کجاست؟ او در کندز است.
احمد کجاست؟ - احمد در آن حویلی است.
شما حالا کجا هستید؟ - ما در لیلیه هستیم. - این لیلیه نو است؟ - نه، این لیلیه نو نیست، کهنه است.

این سنگ از کیست؟ این سنگ از من است. — آن پشک هم از شما است؟
 نه، آن پشک از من نیست، از محمود است.
 این دکان از کیست؟ این دکان از آن مرد است.
 آن مالته مزه دار است؟ — بلی، آن مالته بسیار مزه دار است.
 آیا در جلال آباد تابستان بسیار گرم است؟ — بلی، در جلال آباد تابستان بسیار گرم است و زمستان سرد نیست.

12-mashq. Savolni yakunlang va namunadagi kabi unga javob
 yozing:

Berilgan:

Bajaring:

این جنگل دور است یا ...؟

این جنگل دور است یا نزدیک؟ —

این جنگل دور نیست، نزدیک است.

این انگور شیرین است یا ...؟ آن کوچه روشن است یا ...؟ این جمله
 دراز است یا ...؟ امروز هوا سرد است یا ...؟ این لباس پاک است یا ...؟ آن
 کار آسان است یا ...؟ آن کشور در جنوب است یا ...؟ این مالته پخته است یا
 ...؟ باران در زمستان است یا ...؟ آن میز پخچ است یا ...؟ این الماری
 سبک است یا ...؟ نبی خورد است یا ...؟

13-mashq. Birinchi ustundan gapning birinchi qismini, ikkinchi
 ustundan esa ikkinchi qismini tanlagan holda gap tuzing:

در جنوب نیست، در شمال است.
 نو و پاک است.
 بیکار نیستی.
 در کتابخانه هستیم.
 سرخ نیست، آبیست.
 بسیار شیرین است.
 گرم نیست.
 در خانه نیست، در مکتب است.
 از این داکتر است.
 شیر نیست، جای است.

ما حالا
 هوا در کابل
 این آلبالو
 اکبر
 تو امروز
 این ولایت
 آن بکس
 آن لباس
 در این پیاله
 آن گل

14-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu kitob qiziqarlidir. 2) U yosh yigit juda jasurdir. 3) Bu bo'yoy
 qizildir. 4) U maktab juda eskidir. 5) Siz ishchimisiz? — Ha, men ishchiman.
 7) Akbar kim? — U shifokordir. 8) Kiyim qayerda? — U anavi javomning
 ichida. 9) Sen shu guruhdanmisan? — Ha, men shu guruhdanman. 10) Bu
 plash kimniki? — Bu plash Sulaymonnikidir. 11) U oyna kattami? — Yo'q, u

oyna katta emas, kichkinadir. 12) U do'konda nima bor? — U do'konda
 olcha, olxo'ri va o'rik bor. 13) U yotoqxona qayerda joylashgan? — U
 yotoqxona bu yerdan uzoqda joylashgan. 14) U tog' balandmi yo past? — U
 tog' baland emas, lekin juda chiroylidir. 15) Bu sigir kimniki? — Bu sigir —
 qo'shniniki. U it ham qo'shniniki? — Yo'q, u it menikidir. 16) Sizlar
 qayerdasizlar? — Biz o'rmondamiz. — Bu o'rmon qishloqdan uzoqmi? —
 Yo'q, u qishloqqa juda yaqin. 17) Qunduz shimolda joylashganmi? — Ha, bu
 shahar shimolda joylashgan. Lekin Qandahor janubda joylashgan.

So'roq gapning yasaliishi (davomi)

Dariy tilida 'čērâ? 'nima uchun?' so'roq olmoshi orqali
 shakllangan so'roq gaplarda so'roq olmoshi gapning boshida yoki
 o'rtasida kelishi mumkin. Masalan:

چرا رحیم امروز در مکتب نیست؟

Čerâ Rahim emrôz dar maktab nêst?

رحیم چرا امروز در مکتب نیست؟

Rahim čerâ emrôz dar maktab nêst?

رحیم امروز چرا در مکتب نیست؟

Rahim emrôz čerâ dar maktab nêst?

'Rahim nima uchun bugun maktabda emas?'

Bunday savolga javob چون čun, zêrâ yoki zêrâ ke
 bog'lovchilari orqali bog'langan sabab ergash gap shaklida bo'lishi
 mumkin, masalan:

رحیم امروز در مکتب نیست، چون (زیرا، زیرا که) ناچور استی

Rahim emrôz dar maktab nêst, čun (zêrâ, zêrâ ke) nâjôr ast?

'Rahim bugun maktabda emas, chunki u kasal'.

Agar sabab ergash gap bosh gapdan oldin kelsa, faqat چون čun
 bog'lovchisi orqali qo'llanadi. Bunda چون čun bog'lovchisi gap boshida keladi:

چون رحیم امروز ناچور است در مکتب نیست

'Rahim bugun kasal bo'lgani uchun maktabda emas'.

به این az in sabab, shuningdek, از این سبب
 ba in nesbat, 'shu sababli', 'shuning
 uchun' birikmalari bilan bog'lanishi mumkin, masalan:

رحیم امروز ناچور است، به این نسبت او در مکتب نیست

'Rahim bugun kasal, shuning uchun u maktabda emas'.

15-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Nima uchun bu mashina buzuq? 2) Nima uchun bu tarjima noto'g'ri? 3) Nima uchun bu kiyim kir? 4) Nima uchun bu palov mazali emas? 5) Nima uchun kutubxonada u kitob yo'q? 6) Nima uchun bu pichoq o'tkir emas? 7) Nima uchun bu do'konda apelsin yo'q? 8) Nima uchun Parvin uyda emas? – Parvin uyda yo'q, chunki u hali darsdadir. 9) Nima uchun bu choy shirin emas? – Bu choyda shakar yo'q, shuning uchun u shirin emas. 10) Nima uchun bu yerda Mahmud yo'q? – Mahmud hozir Qunduzda, shuning uchun u bu yerda yo'q. 11) Nima uchun u bola maktabda yo'q? – U bola maktabda yo'q, chunki u hali kichkinadir. 12) Nima uchun u viloyatda qish sovuq? – U viloyat tog'da joylashgan, shuning uchun qish u yerda sovuqdir. 13) Nima uchun bu hovlida daraxt yo'q? – Bu hovli juda torligi sababli, u yerda daraxt yo'q.

16-mashq. Savollarga javob bering:

امروز هوا چرا سرد است؟ احمد چرا در ليليه است؟ چرا اين آلو شيرين است؟ آن دختر چرا امروز در پوهنتون نيست؟ چرا شما حالا در كتابخانه نيستيد؟ اين چاي چرا تلخ است؟ در آن کشور چرا زلزله نيست؟ چرا اين انگور ترش است؟ چرا آن ترجمه هنوز هم تيار نيست؟

hast so'zining mustaqil ma'nosi

hast so'zi bog'lamaning to'liq shaklidan tashqari, hamma shaxslar-da (III shaxs birlikda ham) qo'llanib, borlik, mavjudlik ma'nosini bildiradi. Bunda *hast* so'zi urg'u olib, o'zi mustaqil kesim vazifasida keladi. Tushlanganda urg'u shaxs-son qo'shimchalariga emas, *hast* so'zinig birinchi bo'g'iniga tushadi. Masalan, quyidagi ikkita gapni taqqoslab ko'raylik:

Parvin irānī ast yoki *'Parvin eronlikdir'*
Parvin irānī-st *'Bu yerda eronlik bormi?'*

Injā irānī hāst? *'Bu yerda eronlik bormi?'*
Bu ikki gapda *ast* va *hast* III shaxs birlikda kelgan bo'lsa ham, birinchi gapda *ast* bog'lama bo'lib, *irānī* bilan birga kesim vazifasini bajarib kelgan. Ikkinchi gapda esa *hast* ning o'zi kesim vazifasida kelgan.

Dar in dokān zardālū hāst? *'Bu do'konda o'rik bormi?'*

Dar sēnf mo'allēm hāst *'Auditoriyada o'qituvchi bor'*

Man injā hāstam *'Men bu yerda (bor)man'*
Ānhā injā hāstand *'Ular bu yerda (bor)lar'*

hast ning bo'lishsiz shaklida *nēst* so'zi o'zbek tiliga 'yo'q' deb tarjima qilinadi. *nēst* so'zi bog'lovchi yoki mustaqil ma'nodagi so'z ekanligi asosan gapning mazmuniga qarab belgilanadi. Masalan:

Ō injā nēst *'U bu yerda yo'q'*

Dar in dokān zardālū nēst *'Bu do'konda o'rik yo'q'*

Inkor shakldagi savolga bog'lamaning bo'lishli shaklida javob berilganda *hast* urg'u olishi mumkin, masalan:

Āyā in kabāb mazadār nēst? *'Āyā in kabāb mazadār hāst?*

Čerā? In kabāb mazadār hāst *'Čerā? In kabāb mazadār ast*

yoki: *Čerā? In kabāb mazadār ast* *'Bu kabob mazali emasmi? – Yo'q (nega?). Bu kabob mazali.'*

Izoh. Inkor shakldagi savolga ijobiy javobda gap *'čerā? nega? qanaqasiga?'* yoki *'čerā na? nega yo'q?'* so'zlari boshlanishi mumkin. Bu so'zlarni bunday holatda 'yo'q' deb tarjima qilish mumkin.

17-mashq. O'qing va tarjima qiling:

اينجا مجله نيست و كتاب هست.
در تاشكند كوه نيست و دريا هست.
در اين بازار انگور نيست و كچالو هست.
امروز باران هست؟ – بلى، امروز باران هست.
آيا در آن دريا ماهى هست؟ بلى، در آن دريا ماهى هست.
آيا در اين حويلى گل نيست؟ – چرا؟ در اين حويلى گل هست.
شما از كابل نيستيد؟ چرا نه؟ من از كابل هستم.
اين زردالو پخته نيست؟ – اين زردالو پخته است.
آن كوه بلند نيست؟ – چرا؟ آن كوه بلند است.
در اين ولايت جنگل هست؟ – بلى، در اين ولايت جنگل هست.

18-mashq. Savollarga javob bering:

شما از تاشكند نيستيد؟ آيا در اين شهر پوهنتون هست؟ در زمستان هوا سرد نيست؟ آيا مالتة مزه دار نيست؟ شما امروز در مكتب نيستيد؟ آيا در آن بكس كتابچه هست؟ آيا ليليه به پوهنتون نزديك نيست؟ در اين ولايت دريا هست؟ آيا در پوهنتون كتابخانه هست؟ آيا درى آسان نيست؟

19-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu yerda daryo yo'q, lekin ariq bor. 2) Bu do'konda apelsin yo'q, ammo o'rik bor. 3) Bu stolda bo'r bormi? – Yo'q, bu stolda bo'r yo'q, lekin anavi stolda bor. 4) Bu mashina sizniki emasmi? – Yo'q, bu mashina bizniki. 5) Hozir kuz emasmi? – Ha, hozir kuzdir. 6) Bu jurnal qiziqarli emasmi? – Yo'q, bu jurnal qiziqarlidir. 7) Bu zilzila emasmi? – Bu zilziladir. 8) Bu ko'chada kinoteatr bormi? – Yo'q, bu ko'chada kinoteatr yo'q. U ko'chada ham kinoteatr yo'qmi? – Yo'q, u ko'chada kinoteatr bor.

dâstan fe'lining hozirgi zamonda tuslanishi

(*dâr*- dar – hozirgi zamon negizi – *dâstan* 'ega bo'lmoq' fe'li) hozirgi zamonda quyidagicha tuslanadi:

	Birlik	Ko'plik
	Bo'lishli shakl	
1-shaxs	<i>dâram</i> darim	<i>dârêm</i> darim
2-shaxs	<i>dâri</i> dary	<i>dârêd</i> darid
3-shaxs	<i>dârad</i> dard	<i>dârând</i> darand
	Bo'lishsiz shakl	
1-shaxs	<i>nâdâram</i> ندارم	<i>nâdârêm</i> نداريم
2-shaxs	<i>nâdâri</i> ندارى	<i>nâdârêd</i> نداريد
3-shaxs	<i>nâdârad</i> ندارد	<i>nâdârând</i> ندارند

dâstan fe'li bo'lishli shaklda, odatda, urg'u olmaydi va o'zidan oldingi so'z bilan birgalikda talaffuz qilinadi. Bo'lishsiz shaklda esa doim urg'u oladi. Masalan:

Man berâdâr dârâm 'Mening akam (ukam) bor'
Man berâdâr nadâram 'Mening akam (ukam) yo'q'

Agar *dâstan* fe'li gapda mantiqiy urg'u olsa, bo'lishli shaklda ham urg'uli bo'ladi, masalan:

Somâ môtâr dârêd? 'Sizda avtomobil bormi?'
dâstan fe'li ishtirokidagi gaplar o'zbek tiliga 'bor bo'lmoq'

deb tarjima qilinadi, masalan:

Tu gôgerd nadâri? 'Senda gugurt yo'qmi?'
Man tab dâram 'Mening isitmam bor'

fe'li ishtirok etgan ba'zi iboralar o'zbek tiliga quyidagicha tarjima qilinadi:

nam داشتن	<i>nâm dâstan</i>	'deb atalmoq, nomlanmoq'
zan داشتن	<i>zan dâstan</i>	'uylanmoq'
shawhar داشتن	<i>shawhar dâstan</i>	'turmushga chiqmoq'
kâr داشتن	<i>kâr dâstan</i>	'mashg'ul bo'lmoq'
ba tan داشتن	<i>ba tan dâstan</i>	'egnida (<i>ustki kiyim</i>) bor bo'lmoq'
ba sar داشتن	<i>ba sar dâstan</i>	'boshida (<i>bosh kiyim</i>) bor bo'lmoq'
ba pây داشتن	<i>ba pây dâstan</i>	'oyog'ida (<i>oyoq kiyim</i>) bor bo'lmoq'

20-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:

من خواهر دارم. من سگ دارم. من امروز مهمان دارم. من دریشی به تن دارم. من کار ندارم. من کلاه به سر ندارم.

21-mashq. O'qing va tarjima qiling:

شما چه دارید؟ – من موتر دارم. – او هم موتر دارد؟ – نه، او موتر ندارد.

این شهر چه نام دارد؟ – این شهر کندز نام دارد.
 آیا این جوان زن دارد؟ – نه، این جوان هنوز زن ندارد.
 تو چه به پای داری؟ – من بوت به پای دارم. – تو چه به سر داری؟ – من لنگی به سر دارم.

شما ناجور هستید؟ – بلی، من ناجور هستم، اما تب ندارم.
 این دریا چه نام دارد؟ – این دریا کوکچه نام دارد.
 شما امروز درس دارید؟ – نه، ما امروز درس نداریم، اما آنها امروز درس دارند.

سلیمان خواهر ندارد، اما برادر دارد.

22-mashq. (-) belgisi o'rniga bo'lishli shaklda, (+) belgisi o'rniga bo'lishsiz shaklda qo'yib qavslarni oching:

آیا احمد زن (+)؟ – بلی، او زن و بچه (+).
 آنها چه به سر (+)؟ – آنها کلاه و لنگی به سر (+).
 تو گوگرد (-)؟ – چرا؟ من گوگرد (+). – تو سگرت هم (+)؟ – نه، من سگرت (-).

شما امروز کار (+)؟ – نه، ما امروز کار (-)، بیکار هستیم.
 ثریا شوهر (+)؟ – نه، او هنوز خورده است و به این سبب شوهر (-).
 تو در خانه چه (+)؟ – من در خانه نان و چای (+)، اما میوه (-).
 من در این شهر آشنا (-)، اما رحیم در اینجا آشنا (+).

19-mashq. Dariy tiliga tarjima qilinadi

1) Bu yerda daryo yo'q, lekin ariq bor. 2) ammo o'rik bor. 3) Bu stolda bo'r bormi? – Yo'q, anavi stolda bor. 4) Bu mashina sizniki emasmi? bizniki. 5) Hozir kuz emasmi? – Ha, hozir kuzdir. 6) Bu emasmi? – Yo'q, bu jurnal qiziqarlidir. 7) Bu zilzila zilziladir. 8) Bu ko'chada kinoteatr bormi? – Yo'q, bu ko'chada yo'q. U ko'chada ham kinoteatr yo'qmi? – Yo'q, u ko'chada kinoteatr yo'q.

dāstan fe'lining hozirgi zamonda tuslanishi

dāstan 'ega bo'lmoq' fe'li (hozirgi zamon negizi – dar – dar) hozirgi zamonda quyidagicha tuslanadi:

Birlik	Ko'plik	
	Bo'lishli shakl	
1-shaxs	دارم <i>dāram</i>	داريم <i>dārēm</i>
2-shaxs	داری <i>dāri</i>	داريد <i>dārēd</i>
3-shaxs	دارد <i>dārad</i>	دارند <i>dārānd</i>
	Bo'lishsiz shakl	
1-shaxs	ندارم <i>nādāram</i>	نداريم <i>nādārēm</i>
2-shaxs	نداری <i>nādāri</i>	نداريد <i>nādārēd</i>
3-shaxs	ندارد <i>nādārad</i>	ندارند <i>nādārānd</i>

dāstan fe'li bo'lishli shaklda, odatda, urg'u olmaydi va o'zidan oldingi so'z bilan birgalikda talaffuz qilinadi. Bo'lishsiz shaklda esa doim urg'u oladi. Masalan:

من برادر دارم *Man berādār dāram* 'Mening akam (ukam) bor'
من برادر ندارم *Man berādār nādāram* 'Mening akam (ukam) yo'q'

Agar dāstan fe'li gapda mantiqiy urg'u olsa, bo'lishli shaklda ham urg'uli bo'ladi, masalan:

شما موتر دارید؟ *Somā mōtār dārēd?* 'Sizda avtomobil bormi?'

dāstan fe'li ishtirokidagi gaplar o'zbek tiliga 'bor bo'lmoq' deb tarjima qilinadi, masalan:

تو گوگرد نداري؟ *Tu gōgerd nādāri?* 'Senda gugurt yo'qmi?'

من تب دارم *Man tab dāram* 'Mening isitmam bor'

dāstan fe'li ishtirok etgan ba'zi iboralar o'zbek tiliga quyidagicha tarjima qilinadi:

Lug'at

اما <i>ammā</i>	ainmo	کنند <i>Kondoz</i>	Qunduz (shahar)
زمستان <i>zamestān</i>	qish	سنگین <i>sangin</i>	og'ir
مهم <i>mohemm</i>	muhim	کلمه <i>kalema</i>	so'z
خام <i>xām</i>	pishmagan, xom	کوکچه <i>Kōkčā</i>	Ko'kcha (daryo)
تمرین <i>tamrin</i>	mashq	گوگرد <i>gōgerd</i>	gugurd
آلو <i>ālu</i>	olxo'ri	کتابخانه <i>ketābxāna</i>	kutubxona
زلزله <i>zelzela</i>	zilzila	بی <i>bē</i>	-siz, -no
آلובالو <i>ālubālu</i>	olcha	بیکار <i>bēkār</i>	ishsiz
ولایت <i>welāyat</i>	viloyat	جلال آباد <i>Jalālābād</i>	Jalolobod (shahar)
سالام <i>salām</i>	salom	مزه <i>maza</i>	ta'm
هولی <i>hōli</i>	hovli	سبزی <i>sabzi</i>	sabzavot
دالو <i>dālu</i>	o'rik	چرا <i>čerā</i>	nega?
یسا <i>ysa</i>	yotoqxonā	رحیم <i>Rahim</i>	Rahim
سولایمون <i>Sulaymon</i>	Sulaymon	چون <i>čun</i>	chunki, ...-gani uchun
ای <i>ā</i>	imlo	زیرا <i>zērā</i>	chunki
کو'چا <i>ko'cha</i>	ko'cha	سبب <i>sabab</i>	sabab
کatta <i>katta</i>	katta	نسبت <i>nesbat</i>	munosabat
یengil <i>yengil</i>	yengil	دلیل <i>dalil</i>	dalil
اکبر <i>Akbar</i>	Akbar	داشتن <i>dāstan</i>	ega bo'lmoq
مamlakat <i>mamlakat</i>	mamlakat	تب <i>tab</i>	isitma (bemorda)
sigaret	sigaret	تن <i>tan</i>	tana

YETTINCHI DARS

درس هفتم

Fê harfi 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, satr ustida yoziladi:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
fê	f	ف	ف	ف	ف

farzand, tafreqa, qayçi, nafrat, bayraq, ferqa, tadfin, haqâyeq (ح), ferâq, qahwa, tadqiq, Fâryâb, eflâs, ertezâq, wâqef, fâlêz, kafgir, fâlbinî, baqeyya, ettefâq, Tâloqân, qand, taqribî, şaftâlu, takallof, qânun, barqî, kolfat, fawwâra, çâqu, darafs, fâmil, reza, felm, Farâh, farbeh, şafâxâna, qafas, naqqâş, senjâq, Qâder, samâroq, qadam, tafakkor, qabila, maqtul, fâkulta, kafâlat, Fâruq, tafrih (ح).

فندوق

Qâf harfi 4 shakldan iborat: o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shiladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
qâf	q	ق	ق	ق	ق

qayçi 'qaychi', daqiq 'aniq', waqt 'vaqt', qayçi 'qaychi', daqiq 'aniq', waqt 'vaqt'

قیچی

1-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yodda tuting:

qalb	qalam	qâlin	qâmus	beşqâb	ferqa	dehqân	enqelâb
qâşoq	qâcâq	qaymâq	qeşlâq	qessa	qimmat	sâqi	faqir
şarq	barq	xalq	farq	raqam	noqta	mantaqa	tabaqa
raqam	waqt	noqta	ragsid	waqfa	haqiqat	daqiq	tahqiq
raqam	waqt	noqta	ragsid	waqfa	haqiqat	daqiq	tahqiq
raqam	waqt	noqta	ragsid	waqfa	haqiqat	daqiq	tahqiq

B.	qand	kand	kalam	qalam
	qânun	kânun	kâk	qâq
	noqta	nokta	hakk	haqq
	şaqq	şakk	kif	qif

2-mashq. O'qing:

وَقْتُ - فُلْفُل - كَوْنْتُ - حَرِيْق - قَبِيْر - قَبِيْجِي - فَرْدَا - أَجَاق - لَقْب - فَلَكَ - كَفِيْل - تَلْقِيْن - خَفِيْف - بَاقِي - قَالِب - قَفَقَاز - تَقْبِيْج - قَبِيْمَه - شَرَقِي - هَدَف - قَاقِي - قَاقَاق - رَفِيْق - فَاتِح - وَقْفَه - قَهْقَهه - شَقِيْقَه - قَنْدُول - نَافُوس - لِفَافَه - قَمَر - مَنَقَل - فَرِيْك - تَفَرِيْق - دَقَقَر - تَخْقِيْقَات - رَازِق

3-mashq. Grafikada yozing va so'zlarni yod oling:

farzand, tafreqa, qayçi, nafrat, bayraq, ferqa, tadfin, haqâyeq (ح), ferâq, qahwa, tadqiq, Fâryâb, eflâs, ertezâq, wâqef, fâlêz, kafgir, fâlbinî, baqeyya, ettefâq, Tâloqân, qand, taqribî, şaftâlu, takallof, qânun, barqî, kolfat, fawwâra, çâqu, darafs, fâmil, reza, felm, Farâh, farbeh, şafâxâna, qafas, naqqâş, senjâq, Qâder, samâroq, qadam, tafakkor, qabila, maqtul, fâkulta, kafâlat, Fâruq, tafrih (ح).

4-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada yozing:

xalq (ikkita so'z), oila, o'rtoq, dehqon, ofitser, yurak (ikkita so'z), bog', qo'y, xona, elektr toki, likopcha, qoshiq, qahva, shaftoli, sharq, bayroq, kinofilm, ertalab, vaqt, daqiqa, quyosh, qor, ruchka, harf, lug'at, institut, tanaffus, shifoxona, sovg'a, narx, oq, chiroyli (ikkita so'z), semiz; Yusuf, Foruq, Qodir.

5-mashq. O'qing va tarjima qiling:

این بیرق سیاه و سرخ و سبز است.
آن اتاق بزرگ و روشن است.
در این بشقاب چیست؟ - در این بشقاب انگور و شفتالو و سیب است.
شما فردا در فاکولته هستید؟ - نه، فردا در فاکولته نیستم، در خانه هستم.
آن فلم دلچسپ نیست؟ - چرا؟ آن فلم دلچسپ است.
قاموس کجاست؟ - قاموس در الماری است.
یوسف ناجور است؟ - بلی، او حالا در شفاخانه است.
در پیاله چای است؟ - نه، در پیاله چای نیست، قهوه است. این قهوه گرم است.
آن ده برق دارد؟ - بلی، آن ده برق دارد.

اینجا کجاست؟ - اینجا فالیز است. - این فالیز از تو است؟ - نه، این فالیز از من نیست، از فاروق است. - در این فالیز تربوز هست؟ - بلی، در این فالیز تربوز و خربوزه هست. این تربوز و خربوزه پخته و مزه دار است.

6-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Bu odam zobitmi yoki askar? - Bu odam zobitdir.
- 2) Likopcha va qoshiq qayerda? - Likopcha va qoshiq do'konidir.
- 3) Bu dehqonning nimasi bor? - Uning sigiri va qo'yi bor.
- 4) Bu nima? - Bu qordir.
- 5) Sizda ruchka bormi? - Ha, menda ruchka bor.
- 6) Hozir darsmi yoki tanaffus? - Hozir darsdir.
- 7) Ertaga sening vaqtning bormi? - Yo'q, ertaga mening vaqtim yo'q.
- 8) Ertaga men bandman.
- 9) Bu uyda elektr toki bormi? - Ha, bu uyda elektr toki bor.
- 10) Nima uchun sen hali institutda emassan? - Hali barvaqt, shuning uchun men institutda emasman.
- 11) Bu sovg'a kimniki? - Bu sovg'a Qodirnikidir.
- 12) Bu pichoq o'tkir emas, lekin anavi pichoq o'tkirdir.
- 13) Foruqning oilasi bormi? - Ha, Foruqning oilasi bor.
- 14) Jalolobod sharqdami yoki shimolda? - Jalolobod sharqdadir.

همزه hamza

همزه hamza yozuvda ء belgisi bilan ifoda etiladi. Transkripsiyada hamzani ʻ belgisi bilan beriladi.

Hamza dariy tilida asosan arab tilidan kirgan so'zlarda va qisman dariy so'zlarida uchraydi. Arab tilida hamza portlovchi, bo'g'iz, jarangsiz undosh tovush bo'lib, dariy tilida esa butunlay o'z artikulyatsion xususiyatlarini yo'qotadi. Arab tilidan kirgan so'zlarda hamza belgisi so'z o'rtasida kelganda, odatda ʻ (alef), و (waw), ی (ya) harflari ustiga qo'yiladi.

Bu harflar hamza ostida hech qanday talaffuz qilinmay, faqat vositachi vazifasini bajaradi. Bular dan ی ya harfi, so'z o'rtasida kelganda, ikki tomondagi harf bilan qo'shiladigan shakli nuqtasiz holda yoziladi.

Vositachi harakatlar	Hamza qo'yilishi
ا	ا
و	و
ی	ی، ئ، ة

Vositachi harflar quyidagi qoida asosida ishlatiladi:

1. So'zda hamza oldida kelgan harfning yoki hamzaning harakati *zabar* (a) bo'lsa, vositachi harf sifatida ʻ alef yozilib, hamza shu harfning ustiga qo'yiladi, masalan:

تأسيس ta'sis 'ta'sis', 'ta'sis qilinish'
تاكيد ta'kid 'ta'kidlash'

2. So'zda hamza oldida kelgan harfning yoki hamzaning harakati *zêr* bo'lsa, vositachi harf sifatida ى ya yozilib, hamza shu harfning ustiga qo'yiladi, masalan:

هيئت hay'at 'hay'at', 'guruh'
مسائل masâ'el 'masalalar'

3. So'zda hamza oldida kelgan harfning yoki hamzaning harakati *pêš* (o) bo'lsa, vositachi harf sifatida و waw yozilib, hamza shu harfning ustiga qo'yiladi, masalan:

مؤلف mo'allef 'muallif', 'tuzuvchi'
مؤمن mo'men 'musulmon', 'mo'min'

Demak, hamza ostidagi vositachi harflarning qo'yilishi harakat bildirgan belgilarga bog'liq.

Vositachi belgilarning yozilishi

Harakatlar	Vositachi belgilar
ا zabar dan so'ng	ا
و zêr dan so'ng	ى
و pêš dan so'ng	و

Agar hamza ʻ cho'ziq unlisidan oldin kelsa, hamza ʻ alef ustiga madd belgisini (ʻ) qo'yish orqali ifodalanadi, masalan:

قرآن Qor'ân 'Qur'on'
مأخذ ma'âhez 'manbalar'

Agar hamza so'z oxirida kelsa, hech qanday vositachi belgisiz yoziladi.

امضاء emzâ 'imzo'
ابتداء ebtedâ 'boshlang'ich'

Dariy grafikasida odatda ء belgisi so'z oxirida yozilmay, tushib qoladi. emzâ, ebtedâ kabi.

Ba'zan bir yoki ikki bo'g'inli hamzali so'zlarda hamza belgisi tushib qolib, vositachi belgi mustaqil harf sifatida o'qilishi mumkin. Masalan:

رأس ra's 'bosh (numerativ)'
رأس râs

شان *ša'n* 'sha'n', 'shavkat', 'qadr'
تاریخ *ta'rix* 'tarix', 'vaqt'

Ayrim so'zlarda agar hamza undoshdan so'ng kelgan bo'lsa, uning ketidan qanday unli kelishidan qat'i nazar, hamza ی *yâ* belgisi ustiga qo'yiladi, masalan:

مسئله *mas'ala* 'masala'
مسئول *mas'ul* 'mas'ul'

Ba'zi so'zlarda vositachi harflarning yozilishi qoidadan mustasno bo'lishi mumkin, masalan:

رئيس *ra'is* 'rais'
قرائت *qerâ'at* 'o'qish', 'qiroat'

Hamzaning xususiyatlari quyidagicha:

1. Agar hamza oldidagi bo'g'in ochiq bo'lsa, hamza o'z oldidagi unli tovushga ta'sir qilib, uni cho'zibroq talaffuz etishga va tovushni bir oz to'xtatish kerakligiga ishora qiladi. Hamzaning bu ta'siri aytarli kuchli emas, shuning uchun so'zni tez talaffuz qilganda, ba'zan butunlay sezilmaydi, masalan:

تأسيس *ta'sis* talaffuzda *taasis*
تأكيد *ta'kid* talaffuzda *taakid*

2. Ikki unli orasida hech qanday talaffuz qilinmaydi, masalan:

رئيس *ra'is* talaffuzda *rais*
مؤسسة *mo'assasa* talaffuzda *muassasa*

3. Agar hamza oldidagi tovush undosh bo'lsa, hamza bo'g'in ajratuvchi vazifasini bajarib, bo'g'in orasida kichik pauza qilishga ishora qiladi, masalan:

جرات *jor'at* talaffuzda *jor/at*
مسئله *mas'ala* talaffuzda *mas/ala*

4. Agar hamzadan keyingi tovush undosh bo'lib, hamza so'kunli kelsa, hamza jarangli bo'g'iz tovushiga yaqinlashib boradi, masalan:

رأس *ra's* 'bosh (numerativ)'

Yuqoridagi so'zni tez talaffuz qilganda, hamza o'rniga uning oldidagi tovush cho'zibroq talaffuz qilinayotganligi seziladi.

5. So'z oxirida hamza butunlay talaffuz qilinmaydi, masalan:

امضا *emzâ* 'imzo'

ابتدا *ebtedâ* 'boshlang'ich'

6. Ba'zan hamza so'z oxirida ma'noni farqlash uchun ishlatiladi, masalan:

جزء *joz'* 'qism', 'bo'lak'
جز *joz* 'boshqa'

Hamza faqat arab so'zlarida emas, balki ba'zi dariy so'zlarida ham uchraydi. Buhda hamza cho'ziq *i* tovushini cho'ziq *â* yoki *u* tovushidan ajratish uchun yoziladi. Ikki unli tovushni ajratish uchun talaffuzda qisqa pauza hosil qilish kerakligiga ishora qilinadi. Yozuvda hamza *i* unlisi oldidan bir tish ا *â* orttirilib, uning ustiga qo'yiladi. Odatda, dariy so'zlarida ishlatilgan hamza belgisi transkripsiyada ifoda etilmaydi, masalan:

پائين *pâ-in* 'ost', 'quyi'
بفرمائید *befarmâ-êd* 'buyuring', 'marhamat'
نوائی *Nawâi* 'Navoiy'

Hozirgi imlo qoidasiga muvofiq, bunday holatlarda ی *yâ* harfidan foydalanilmoqda: نوایی, بفرمایید, پائین.

7-mashq. O'qing, ajratilgan so'zlarni yodda tuting:

<i>ra'y</i>	<i>Qor'ân</i>	<i>su'</i>	<i>ra'is</i>
<i>ma'mur</i>	<i>jor'at</i>	<i>warâ'</i>	<i>Ra'uf</i>
<i>ta'sir</i>	<i>mar'us</i>	<i>man'sha'</i>	<i>Dâ'ud</i>
<i>mo'men</i>	<i>mas'ala</i>	<i>wozarâ'</i>	<i>mo'allef</i>

ع va غ harflari

'Ayn harfi 4 shaklga ega bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shiladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostida yoziladi:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
'ayn	-	ع	ع	ع	ع

دفاع *defâ* 'mudofaa', عروس *'arus* 'kelin', معدن *ma'dan* 'kon'

G'ayn harfi ham 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustiga, so'z oxiri va alohida shakllarida yozilganida satr ostiga tushadi:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
g'ayn	ğ	غ	غ	غ	غ

غافل *gāfel* 'g'ofil', باغ *bāg* 'bog', مغرور *mağrur* 'mag'ur'

غ

غاز

8-mashq. O'qing, ajratib ko'rsatilgan so'zlarni yodda tuting:

'aks	še'r	qal'a	wāqe'	sā'at
'ariz	zo'f	jom'a	wasi'	šā'er
'elm	ma'ruf	Mas'ud	šorô'	ma'âš
'id	ta'mir	aš'âr	Samê'	mo'allem

A. ġarb	lâğar	afğân	bâğ	yâğî
ğalat	kâğaz	nağma	mağz	sağir
ğorfa	mağâza	Asğar	morğ	targib
ğarat	ğâlmağâl	ğarğara	êerâğ	tasğir
B. ġâz	gâz	ğam	ham	
ğôr	gôr	ğarb	harb	
âğâz	âğâh	mağz	mahz	
morğ	gorg	bâğî	râhi	
F. ġarq	qâğma	qâğus		
	qaborğa	qarğa		
	Qattağân	mağruq		
		Tâşqorğân		

9-mashq. O'qing:

باغ - عايدل - نعيم - لغت - قانع - مغرب - رجوع - نزغيب - عالم
 باغبان - قزغه - وقايح - غريب - نغمت - غزغه - دفاع - قلعه -
 غارتگر - ميغراج - علمي - فعال - تبليغ - مغز - رغبت - اشعار -
 قيزغه - مغازه - دريغ - معلوم - غسل - غافل - چراغ - توزيع - قزغه
 - نبوغ - رعنا - مبلغ

10-mashq. Grafikada yozing, ajratilgan so'zlarni yodda tuting:
 ma'âref, ġobâr, bağal, âdat, âğâz, ma'âden, moğlaq, tēğ, Ya'qub,
 'adâlat, morğ, maf'ul, far'i, Afğânestân, 'âqel, 'ellat, nâmaşru', zâğ,

'aqida, qaborğa, ġafur, wasi', feğân, ma'âf, ġâfel, daf'a, sorâğ, ġorbat,
 'âseq, 'Ali, tanawwo', dâğ, mazru', ma'şuqa, tabliğ, mağrebi, Bâdğis,
 was'at, Šeberğân, moballeğ.

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada yozing:

afg'on, shoir, o'qituvchi, ilm, qog'oz, she'r, rasm, bog', g'arb, bino,
 do'kon, shakar (ikkita so'z), chiroq, soat, tovuq, boshlanish, marta, juma,
 bayram, maosh, mashhur (ikkita so'z), ozg'in, keng, joylashgan;
 Ali, G'afur, Yoqub.

12-mashq. Antonimlarini bering:

سياه، پاك، چاق، تابستان، زمين، نو، پخته، شرق، تنگ، دور، سرد،
 خورد، زن، جنوب، روشن، لاغر، آسان، غرب، دراز، چرك، پخچ، سبك.

13-mashq. O'qing va tarjima qiling:

آيا يعقوب افغان است؟ - بلى، يعقوب افغان است.
 افغانستان كجا واقع است؟ - افغانستان در آسيا واقع است.
 اين شعر از كيست؟ - اين شعر از آن شاعر است.
 على و غفور لاغر هستند يا چاق؟ - على لاغر است، اما غفور چاق است.
 فردا عيد است؟ - نه، فردا عيد نيست، فردا جمعه است.
 اين عكس از شماس است؟ - نه، اين عكس از من نيست، از آن رفيق است.
 چرا اين اتاق تاريك است؟ - زيرا اين اتاق چراغ ندارد.
 اين چيست؟ - اين كاغذ است. اين كاغذ سفيد است.
 هرات در شرق است يا در غرب؟ - هرات در غرب است.
 شما حالا كجا هستيد؟ - ما حالا در اين عمارت هستيم.

14-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bugun jumadir. 2) Bu qiz afg'onmi? - Yo'q, u afg'on emas,
 rusdir. 3) Bu rasm kimniki? - Bu rasm ana u shoirnikidir. U shoir juda
 mashhurdir. 4) Yoqub kim? - U o'qituvchidir. 5) Ali qayerda? - Ali
 anavi do'kondadir. 6) Senda qog'oz va ruchka bormi? - Menda ruchka
 bor, lekin qog'oz yo'q. 7) Jalolobod qayerda joylashgan? - Jalolobod
 Afg'onistonda joylashgan. - Bu shahar g'arbdami yoki sharqda? - Bu
 shahar sharqda joylashgan. 8) Bu nima? - Bu maydondir. U juda
 kengdir. 9) Nima uchun bu xonada chiroq yo'q? - Chunki bu binoda hali
 elektr toki yo'q. 10) Anavi bog' kimniki? - Bu bog' G'afurnikidir. Unda
 nima bor? - Unda olcha va o'rik bor. 11) Senda soat bormi? - Ha,
 menda soat bor, lekin u hozir uyda.

ص, ض, ط va ظ harflari

Swād harfi 4 shaklga ega bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostiga tushadi, masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
swād	s	ص	ص	ص	ص

ص solh 'tinchlik', عصمت 'esmat' 'nomus', شخص 'shaxs' 'shaxs'

Zwād harfi 4 shaklga ega bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shib yoziladi. So'z boshi va o'rtasida satr ustida, so'z oxiri va alohida shakllarida satr ostiga tushadi, masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
zwād	z	ض	ض	ض	ض

ض zaif 'zaif', عَوْض 'awaz' 'almashish', فضائورد 'fazānaward' 'kosmonavt'

Tôy harfi 4 shakldan iborat satr usti harfi bo'lib, o'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib yoziladi, masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
tôy	t	ط	ط	ط	ط

ط tefl 'bola', مطرب 'motreb' 'xonanda', مربوط 'marbut' 'bog'liq'

Zôy harfi ham 4 shakldan iborat. O'zidan oldingi va keyingi harflarga qo'shilib, satr ustida yoziladi, masalan:

Harf nomi	Ifoda etgan tovush	So'z oxirida	So'z o'rtasida	So'z boshida	Alohida shakli
zôy	z	ظ	ظ	ظ	ظ

ظ zâlem 'zolim', نظامی 'nezâmi' 'harbiy', حفظ 'hefz' 'yod', 'es'

15-mashq. O'qing:

صاف - تَصَادَف - فَرَض - تَصَوِّب - نَاصِر - بَصِير - خَالِص - أَشْخَاص - ضَمِير - مَرَض - تَخْصِيل - صَدَارَت - مَخْض - خَاص - قَضَا - قَضِيَّة - ضَرْبَت - ضَخِيم - صَنِيَّة - قَصْد - أَمْرَاض - إِيْتِصَاص - خَلَاص - طُول - مَحْقُوظ - نَظَر - أَطْفَال - مَخْلُوط - بَاطِل - ظَهْر - خُطُوط - قَحْطِي - نَظِير - أَفْرَاط - إِنْضِبَاط - ظَرَافَت - طَرِيقَة - إِيْتِلَاط

16-mashq. Grafikada yozing, ajratilgan so'zlarni yodda tuting:

A. (s undoshi uchun ص harfini, z undoshi uchun ض harfini yozing) sehhat (ح), zamima, ettesâl. ġaraz, mozerr. Safâ, emzâ, roxsati, zaxâmat, zaruri, mosawwar, tahsil (ح), masdar, taswir, Seddiq, sanawbar, maxsus, 'asr, taxallos, tazmin, sahih (ح), šaxsi, za'if, taxis, tanâqoz, sâdera, zarar, exlâs. hawz (ح), xollas, mahsul (ح), saġir, âreza, qarzdâr, mazmun, asâlat;

B. (t undoshi uchun ط harfini, z undoshi uchun ظ harfini yozing) tawila, râbeta, anzâr, matlab, mozâhera, xattât, matla', malhuz (ح), fart,

motâleba, nezâm, ezhâr, wazifa, tâleb, marbut, lahza (ح), rawâba
xatar, sathi (ح). Latif, fetri, tâle', qatra, tofayli, zâheri, mahzuz (ح)
'attâr, ta'âm, zohr, tolu', Zafar, lotf, tufân. motâle'a, mazhar.

17-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va grafikada yozing:

- A. (ص va ض harflari orqali) talaba, sinf, ta'til, sahifa (ح), imzo
ertalab (ح), keng, kasal, to'g'ri (ikkita so'z); Siddiq;
B. (ط va ظ harflari orqali) vatan, hudud, samolyot, xat, qavat, nuqta
vazifa, noto'g'ri; Latif, Zafar.

18-mashq. O'qing va tarjima qiling:

این ترجمه صحیح نیست ، غلط است.
ظفر محصل است و حالا در صنف است.
این خط از صدیق است. صدیق در وطن است.
لطیف معلم است و در پوهنتون وظیفه دارد.
آن طیاره از کجاست ؟ - آن طیاره از شیرغان است.
فردا رخصتی نیست ؟ - چرا ؟ فردا رخصتی است چون عید است.
آیا آن سرک تنگ است ؟ - نه ، آن سرک بسیار عریض است.
در این صفحه چیست ؟ - در این صفحه داستان است.

19-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Talaba qayerda? - Talaba sinfdadir. 2) Bu xat qayerdan? - Bu xat
vatandandir. 3) Bu imzo kimniki? - Bu imzo Siddiqnikidir. 4) Bu
tarjima to'g'rimi yoki noto'g'ri? - Bu tarjima noto'g'ridir. 5) Zafar
qayerda? - U samolyotdadir. 6) Hozir ertalabmi yoki kechqurun? -
Hozir ertalab. 7) Bu hududda daryo bormi? - Ha, bu hududda daryo bor.
U juda kattadir. 8) Nima uchun Latif institutda yo'q? - Chunki u kasal
va shifoxonadadir. 9) Hozir sizda ta'tilmi? - Yo'q, hozir bizda ta'til
emas. 10) Siz qayerda ishlaysiz? - Men maktabda ishlayman.

أ (tanwin) belgisi

tanwin faqat arab tilidan kirgan so'zlarda uchraydi. Tanwin yozuvda
belgisi bilan ifoda etiladi va so'z oxirida vositachi harf alef ustiga (أ tarzida)
qo'yiladi. Tanwin talaffuzda -an tovush birikmasini bildiradi:

مثلاً
masalan 'masalan'
xosusan 'xususan'

Tanwinli so'zlar dariy tilida ravish vazifasida keladi. Urg'u ham
oxirgi, ham boshqa bo'g'inlarga tushishi mumkin, masalan:

تقريباً taqribán yoki taqriban 'qariyb', 'taqriban'
كاملاً kâmelân yoki kâmelan 'butunlay'
اصلاً aslân yoki áslan 'aslida'
نسبياً nesbatân 'nisbatan'

-an tanwinli arab so'zlari o'zbek tili lug'at tarkibida ham ko'p
uchraydi: taqriban, shaklan, qisman, mazmunan kabi.

20-mashq. O'qing va tarjima qiling:

رؤوف اصلاً از کجاست؟ - رؤوف اصلاً از کندهار است. او مأمور
است.
آیا این ترجمه نسبتاً صحیح است؟ - نه ، این ترجمه کاملاً غلط است.
شما اصلاً افغان هستید؟ - نه ، من اصلاً ازبک هستم. من از تاشکند
هستم.
آن کوچه نسبتاً عریض است، اما آنجا موتر نیست.

21-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Bu talaba qayerlik? - Bu talaba afg'onistonlikdir. 2) Rauf
kasalmi yoki sog'? - Rauf deyarli sog'lomdir. 3) U hudud bu yerdan
uzoqdami? - U hudud nisbatan yaqin. 4) Bu soat buzuqmi? - Yo'q, bu
soat butunlay sozdir. 5) Bu oyna kimniki? - Bu oyna menikidir.
6) Foruq kim? - U xizmatchidir. U qunduzlikdir (Qunduzdandir).

22-mashq. Qisqa dialoglar tuzing, o'ng ustundagi savollarga chap ustundan mos javob tanlang:

این شعر از من است.	این جاده تنگ است؟
بله، من ساعت دارم.	تو اصلاً از کجا هستی؟
آن شهر در افغانستان واقع است.	داؤد مأمور است؟
نه، این جاده نسبتاً عریض است.	این شعر از کیست؟
بله، او بسیار مریض است.	آن منطقه کجاست؟
او در فاکولته وظیفه دارد.	شما ساعت دارید؟
نه، تعمیر هنوز برق ندارد.	این ترجمه غلط نیست؟
نه، او محصل است.	صدیق در شفاخانه است؟
من اصلاً از شیرغان هستم.	آن تعمیر برق دارد؟
این ترجمه کاملاً صحیح است.	کنذر کجا واقع است؟
آن منطقه در غرب است.	لطیف کجا وظیفه دارد؟

23-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Hozir ertalabdir. 2) Surayyoda oyna yo'q. 3) U daryo katta emas. 4) Zafar va Yusuf ana u sinfdadir. 5) Hirot g'arbda joylashgan. 6) Bu bino maktab emas, institutdir. 7) Bu qishloqda elektr toki bor, lekin ana u qishloqda hali yo'q. 8) Bu hov kengdir va u yerda bog' bor. 9) Senda qog'oz va ruchka bormi? – Men o'zg'indir. 10) U tovuq juda semiz, bu tovuq eshlayman. 11) Siz qayerda ishlaysiz? – Men doktorman va shifoxonada butunlay yorug', chunki u yerda chiroq bor. 12) Bu kitob Qur'ondir. 13) U xon U piyolada qahva va sut bor. 14) U piyolada nima bor? hali talabadirlar. 15) Rauf va Ali o'qituvchimi? – Yo'q, ulla shkafdadir. 16) Qoshiq, sanchqi va likopcha qayerda? – Ull lug'at yo'q. 17) Nima uchun tarjima tayyor emas? – Chunki, men shoirim. 18) Bu she'r siznikimi? – Yo'q, u meniki emas, ana bu oila katta emas. 19) G'afurning oilasi bormi? – Ha, uning oilasi bor, lekin 20) Bu film qiziqarlirmi? – Ha u nisbatan qiziqarlidir. 21) Nima uchun ertaga darsing yo'q? – Chunki ertaga dam olish kunidir. 22) Bu dehqon qayerlik? – U ana u hududdandir. 23) Siddiq kasalmi? – Yo'q, u butunlay sog'lom, lekin hali ham shifoxonada. 24) Anav do'konda nima bor? – U do'konda soat bor. 25) Yoqub hozir qayerda? – U hozir samolyotdadir.

غرب	g'arb
غلط	galat
لاغر	lag'ar
کاغذ	ka'gaz
مغازه	mag'aza
افغان	afg'an
باغ	bag'
مرغ	mor'g
چراغ	cherag'
قلب	qalb
قلم	qalam
قاموس	qamus
چاق	ch'aq
رفیق	raf'iq

Lug'at

فاروق	Faruq	Foruq
تفریح	tafrih	tanaffus
مأمور	ma'mur	xodim
قرآن	Qor'an	Qur'on
رؤف	Ra'uf	Ra'uf
عکس	'aks	surat
عریض	'ariz	keng
علم	'elm	ilm
عید	'id	bayram
شعر	she'r	she'r
معروف	ma'ruf	mashhur
تعمیر	ta'mir	bino
جمعه	jom'a	juma
واقع	waqe'	joylashgan

قاشق	qashq	qoshiq	واسیع	wasi'	keng
شرق	sharq	sharq	شروع	shoro'	boshlanish
برق	barq	elektr toki	ساعت	sa'at	soat
خلق	xalq	xalq	شاعر	sha'er	shoir
منطقه	mantaga	mintaga, hudud	معاش	ma'as	oylik
طبقه	tabaqa	qavat	معلم	mo'allem	o'qituvchi
وقت	vaqt	vaqt	يعقوب	Ya'qub	Yoqub
نقطه	noqta	nuqta	افغانستان	Afg'anestân	Afg'oniston
بشقاب	be'sqab	likopcha	غفور	g'afur	G'afur
دهقان	dehqân	dehqon	دفعه	daf'a	marta
مقبول	maqbul	chiroyli	علی	'Ali	Ali
قصه	qessa	qissa	شیرغان	Shebergân	Shibirg'on
قیمت	qimat	qiyamat, narx	امضا	emza	imzo
دقیقه	daqiq	daqiq	صدیق	Seddiq	Siddiq
قهوه	qahwa	qahva	صحیح	sahih	to'g'ri
فالیز	fälëz	poliz	وظیفه	wazifa	vazifa
قند	qand	qand	لطیف	Latif	Latif
شفتالو	shaftalu	shaftoli	ظفر	Zafar	Zafar
چاقو	ch'au	pakki (qayirma pichoq)	آیینہ	ayina	oyna
فلم	film	film	تقریباً	taqriban	taqriban
شفاخانه	shafaxana	kasalxona	کاملأ	kamelan	butunlay
قادر	Qader	Qodir	اصلأ	aslan	aslida
فاکولته	fakulta	institut, fakultet	نسبتأ	nesbatan	nisbatan

SAKKIZINCHI DARS

درس هشتم

Dariy tili alifbosi

Harf	Harf nomi	Ifoda etgan tovush	Harf	Harf nomi	Ifoda etgan tovush
ا	alef	â, a-, e-, o-	ص	swâd	s
ب	bê	b	ض	zwâd	z
پ	pê	p	ط	tôy	t
ت	tê	t	ظ	zôy	z
ث	sê	s	ع	'ayn	'
ج	jim	j	غ	ğayn	ğ
چ	čê	č	ف	fê	f
ح	hê-ye hatti	h	ق	qâf	q
خ	xê	x	ک	kâf	k
د	dâl	d	گ	gâf	g
ذ	zâl	z	ل	lâm	l
ر	rê	r	م	mim	m
ز	zê	z	ن	nun	n
ژ	žê	ž	و	wâw	w, u, ô, -o
س	sin	s	ه	hê-ye hawwâz	h, -a
ش	šin	š	ی	yâ	y, i, ê

1-mashq. Dariy tilidagi barcha o'tilgan so'zlarni alifbo tartibida joylashtiring va ularning ma'nosini bering:

سر، زن، سگ، بکس، اسپ، دست، گرم، درس، برف، مرد، سبز، زرد، سرد، تنگ، سنگ، رنگ، پدر، سرک، افسر، مکتب، بچه، میمنه، سنتره، چپرکت، لب، مملکت، شب، شکر، جنگ، جنگل، مجله، پنجه، دور، روس، پول، بوت، بوره، جنوب، انگور، این، چه، شیر، کی، پیر، ریش، زینه، روسی، شیرین، دری، مریض، زمین، نزدیک، وطن، نو، جو، پلو، تاشکند، چوکی، انور، پروین، کار، نام، نان، شام، سال، پای، چای، گاو، پاک، کارد، آب، آن، یا، جاء، باران، بازار، آسان، آسیا، آشناء، آسمان، آفتاب، فامیل، آبی، تاریک، زبان، جوان، شمال، دراز، کباب، دریا، فردا، سرباز، میدان، الماری، ترکاری، نسواری، تازه، مالته، جاده، آدم، مادر، داکتر، کارگر، سینما، کچالو، تباشیر، طیاره، مزه دار، دروازه، لباس، پیاز، پیاله، دل، صنف، چرک، بسیار، دلچسپ، کلکین، تکه، پشک، کتاب، تکت، کشتی، ستاره، کتابچه، برنج، گرشک، برادر، کجا، دکان، بلند، جواری، گل، ترش، بزرگ، کابل، یوسف، جمله، لنگی، مشکل، گندم، مردم، ترجمه، پشت، شتر، درست، بروت، گروپ، و، در، میز، سیب، سفید، دریشی، میوه، زیبا، دیوار، دلیر، تیز، جور، روز، روی، موی، جوی، دوست، گوشت، گوسفند، تربوز، دیروز، ناجور، امروز، بالاپوش، کوچک، موتر، آیا، بلی، نه، توپ، دنیا، نبی، زینب، ثریا، تیار، آزاد، اروپا، ادبیات، ایران، خط، خر، خراب، خربوزه، خوب، خانه، تخته، دختر، درخت، رخصتی، اخبار، سرخ، تلخ، بهار، پیراهن، محصل، کندهار، شهر، احمد، کهنه، مهمان، شوهر، صفحه، مشهور، هم، حرف، هوا، همسایه، حالا، هنوز، هرات، ماهی، راه، ماه، سیاه، کوتاه، ده، کوه، صبح، کلاه، تحفه، مهتاب، محمود، حسن، من، تو، او، ما، شما، آنها، از، خزان، پخچ، یخ، پخته، به، پوهنتون، روشن، تابستان، خواهر، خورد، سلام، حویلی، زردالو، لیلیه، سلیمان، املا، کوچه، کلان، سبک، اکبر، کشور، سگرت، کندز، سنگین، کلمه، کوکچه، گوگرد، کتابخانه، بی، بیکار، مزه، جلال آباد، سبزی، چرا، چون، زیرا، سبب، نسبت، دلیل، داشتن، تب، تن، غرب، غلط، لاغر، کاغذ، مغازه، افغان، باغ، مرغ، چراغ، قلب، قلم، قاسوس، چاق، اتاق، رفیق، قاشق، شرق، برق، خلق، منطقه، طبقه، وقت، نقطه، بشقاب، دهقان، مقبول، قصه، قیمت، حقیقت، دقیقه، بیرق، قهوه، فالیز، قند، شفتالو، چاقو، فلم، شفاخانه، قادر، فاکولته، فاروق، تفریح، مأمور، قرآن، رؤوف، عکس، عریض، علم، عید، شعر، معروف، تعمیر، جمعه، واقع، وسیع، شروع، ساعت، شاعر، معاش، معلم، یعقوب، افغانستان، غفور، دفعه، عالی، شیرخان، امضا، صدیق، صحیح، وظیفه، لطیف، ظفر، آینه، کاملاً، اصلاً، نسبتاً.

IZOFA اضافہ ezâfa

Dariy tilida aniqllovchi bilan aniqlanmish yoki qaratqich bilan aniqlanmish o'zaro urg'usiz *e* tovushi – izofa (arabcha qo'shish, orttirish degan ma'noni anglatadi) orqali bog'lanadi. Demak, izofa so'zlar birikmasini tuzish uchun ishlatiladigan vositadir.

Izofali birikmada so'z tartibi quyidagicha bo'ladi: birinchi navbatda aniqlanmish yoki qaralmish, so'ngra izofa ko'rsatkichi *e* va undan so'ngi aniqllovchi yoki qaratqich keladi, masalan:

ketâb-e delçasp 'qiziqarli kitob'
pêrâhân-e doxtâr 'qizning ko'ylagi'

Dariy tilida izofali birikmadagi so'z tartibi o'zbek tiliga qaraganda qarshidir. Agar o'zbek tilida avval aniqllovchi, so'ng aniqlanmish yoki avval qaratqich, so'ng qaralmish kelsa, dariy tilida, aksincha, avval aniqlanmish so'ng aniqllovchi yoki avval qaralmish, so'ng qaratqich keladi.

O'zbek tilida
→ aniqllovchi → aniqlanmish
dariy tili
baland imorat
→ qaratqich → qaralmish
talabaning ruchkasi
uning qog'ozi

Dariy tilida
aniqllovchi ← aniqlanmish ←
zabân-e dari
emârât-e belând
qaratqich ← qaralmish ←
qalâm-e mohassél
kâğâz-e ô

Dariy tili grammatikasida izofali birikmadagi aniqlanmish *mozâf* va aniqllovchi *mozâf-un-eleyh* deb nomlanadi. Izofa ko'rsatkichi doimo *mozâf* bilan *mozâf-un-eleyh* bir-biriga bog'lanadi va shu tariqa izofali birikma hosil qiladi. Izofali birikmadagi so'zlar ajralib o'qilmay, bir butun, umumiy intonatsiya bilan talaffuz etiladi. Odatda, izofali birikma bir butun sintaktik birlik hisoblanadi.

Dariy tilida gap va so'z birikmalarida so'z tartibi qat'iydir. Izofali birikmalarda ham birinchi o'rinda aniqlanmish yoki qaralmish, ikkinchi o'rinda aniqllovchi yoki qaratqich kelishi qat'iy. Bu tartibning buzilishi birikma mazmunining o'zgarishi yoki buzilishiga olib keladi, masalan:

doxtâr-e hamsâyâ
'qo'shnining qizi'

hamsâyâ-ye doxtâr
'qizning qo'shnisi'

آن *ân* yoki این *in* ko'rsatish olmoshlari aniqlanmishga izofasiz bog'lanadi. Shu sababli ot bilan ifodalangan aniqlanmish bir vaqtning o'zida ham ko'rsatish olmoshi, ham asliy sifat bilan birika oladi, masalan:

این کتاب دلچسپ *in ketâb-e delçasp* 'bu qiziqarli kitob'

Bir vaqtning o'zida ham aniqlanmish, ham aniqllovchi o'z ko'rsatkichlariga ega bo'lishi mumkin.

این پیراهن آن دختر *in pêrâhan-e ân doxtâr* 'u (o'sha, anavi) qizning bu ko'ylagi'

آن کتاب این محصل *ân ketâb-e in mohassel* 'bu talabaning u (o'sha) kitobi'

Asliy sifat bilan ifodalangan aniqllovchi ravish bilan kelishi mumkin, masalan:

دختر بسیار مقبول *doxtâr-e besyâr maqbul* 'juda chiroyli qiz'

Izoh. Izofali birikma va ot-kesimli sodda gapni chalkashtirmaslik kerak, qiyoslang: اتاق بزرگ *otâq-e bozorg* 'katta xona', biroq:

اتاق بزرگ است *Otâq bozorg ast* 'Xona kattadir';

این کتاب دلچسپ *in ketâb-e delçasp* 'bu qiziqarli kitob', biroq:

این کتاب دلچسپ است *In ketâb delçasp ast* 'Bu kitob qiziqarlidir'.

Izofaning imlosi

1. Undosh bilan tugagan so'zlardan so'ng izofa *zêr* belgisi orqali yozilib, *e* deb talaffuz etiladi. Odatda, *zêr* belgisi yozuvda ifoda etilmaydi. Talaffuzda esa doimo saqlanadi, masalan:

ساعت طلا *sâât-e telâ* 'tilla soat'

تاریخ ادبیات *târîx-e adabiyât* 'adabiyot tarixi'

2. *a* qisqa unlisi bilan tugagan so'zlardan so'ng izofa *e* hamza belgisi orqali ifoda etilib, ye tarzida talaffuz etiladi, masalan:

خانه کهنه *xânâ-ye kohnâ* 'eski uy'

نوايي "خمسه" *"Xamsâ"-ye Nawâi* 'Navoiyning "Xamsa"si'

e hamza belgisi yozuvda tushib qolishi ham mumkin:

صفحه اول *safhá-ye awwâl* 'birinchi sahifa'

بچه كوچك *baččâ-ye kočâk* 'kichkina (og'il) bola'

3. *â* va *ô* harflari orqali ifodalangan *â*, *ô*, *u* cho'ziq unlilari bilan tugagan so'zlardan so'ng izofa *yâ* harfi orqali ifodalanib, ye tarzida talaffuz etiladi. Masalan:

آن شعر زیبا - آن شعر زیبا است
 نان کاملاً تیار - نان کاملاً تیار است
 این دریای نسبتاً عریض - این دریا نسبتاً عریض است
 آن مأمور بسیار جوان - آن مأمور بسیار جوان است.

4-mashq. Otlarni aniqlanmish va sifatlarini aniqlovchi vazifasida qo'llab izofali birikmalar tuzing va ularni o'zbek tiliga o'giring:

میز، قصه، هوا، گل، درخت، ترجمه، دریا، کارد، انگور، مرد، کار،
 ترکاری، کشتی، نان، شهر، شب، چای؛
 غلط، مزه دار، تازه، پیر، گرم، سرخ، شیرین، عریض، تاریک، بزرگ،
 سیاه، تیز، دلچسپ، سنگین، مشکل، زیبا، بلند.

5-mashq. O'qing va tajima qiling:

در این پیاله چای سبز هست.
 آن مرد جوان داکتر است.
 این دختر روی زیبا دارد.
 علی دریشی نسواری و پیراهن سفید به تن دارد.
 این شعر زیبا از آن شاعر معروف است.
 این منطقه زمستان سرد و تابستان گرم دارد.
 من برادر کلان و خواهر خورد دارم.
 آن کشور کوچک در اروپا واقع است.
 شما فردا کار بسیار مهم دارید.

6-mashq. Dariy yiliga tarjima qiling:

1) U katta shahar Afg'onistonda joylashgan. 2) Bu yosh qiz afg'onidir. 3) U sariq palto meniki emas. 4) Zaynabning oq ko'ylagi bor. 5) Bu katta likopchada shirin uzum bor. 6) Ana u javonda qiziqarli kitob bor. 7) Bu viloyatda nisbatan sovuq qish bo'ladi (aynan Bu viloyat nisbatan sovuq qishga ega). 8) Bu chiroyli mamlakat Osiyoda joylashgan. 9) U yangi o'qituvchi jigarrang paltodadir. 10) Bu kekxa dehqon oq salladadir. 11) Bu keng ko'chada yangi kinoteatr bor. 12) Bu katta bog'da pishgan mevalar bor. 13) Ana u qora mushuk meniki emas, qo'shnikidir.

7-mashq. O'qing va tarjima qiling.

همسایه من؛ پدر ابراهیم؛ اتلق داکتر؛ شوهر پروین؛ دوست شما؛ گوسفند آن دهقان؛
 دریشی غفور؛ بالاپوش این آدم؛ آشنای ما؛ رفیق آن بچه؛ بکس معلم؛ زن این کارگر؛
 شعر آن شاعر؛ خانه احمد؛ سگ این مرد؛ کتاب شما؛ آن دوست محمود؛ قیمت آن قلم؛
 نام این ده؛ بهار آن سال؛ عکس این دختر؛ پول آن مرد؛ امضای این معلم.

'gulning hidi' bu-ye gól بوی گل
 'Layloning orzusi' árezó-ye Laylá آرزوی لایلا
 'katta daryo' daryá-ye bozórگ دریای بزرگ
 'Faridning oshnasi' ášnâ-ye Farid آشنای فرید
 i cho'ziq unlisi bilan tugagan so'zlarda izofa harf orqali ifoda etilmas-
 dan, faqat talaffuzda i unlisidan so'ng bir ye qo'shib o'qiladi.
 Masalan: چوکی نو
 ماهی دریا
 'yangi stul' čawki-ye nâw
 'daryo balig'i' mâhi-ye daryâ

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. 1) katta oyna; 2) shirin olma; 3) chiroyli mato; 4) sovuq qish; 5) qora doska; 6) bu yangi kostyum; 7) u kekxa dehqon; 8) nisbatan katta shahar; 9) juda qiziqarli ertak; 10) mutlaqo noto'g'ri gap; 11) bu juda yosh shifokor; 12) u butunlay pishgan olxo'ri.
 B. 1) oq qog'oz; 2) Qog'oz oqdir; 3) bu katta bino; 4) Bu bino kattadir; 5) juda keng ko'cha; 6) Ko'cha juda kengdir; 7) butunlay yangi ruchka; 8) Ruchka butunlay yangidir; 9) bu nisbatan issiq bosh kiyim; 10) Bu bosh kiyim nisbatan issiqdir; 11) qora tun; 12) Tun qoradir.
 C. 1) yangi meva; 2) Qor oqdir; 3) u ozg'in odam; 4) Piyoza achchiqdir; 5) Daraxt yashildir; 6) qora qahva; 7) juda uzun yo'l; 8) Bu bola kichkinadir; 9) u qizil bayroq; 10) Havo juda yaxshidir; 11) Bu juda og'ir shkakdir; 12) Bu mashq nisbatan osondir; 13) muhim ish; 14) U hovli juda kengdir; 15) butunlay xom uzum; 16) oson til; 17) Bu ko'ylak juda kirdir; 18) uzun soqol; 19) eski mashina; 20) U ro'znoma mutlaqo yangidir; 21) sariq salla; 22) yaxshi sovg'a; 23) Bu narx juda balanddir; 24) U palov juda mazalidir.

3-mashq. O'qing va tarjima qiling:

نان تازه؛ مرد ناجور؛ عکس بزرگ؛ درخت بلند؛ حویلی تنگ؛ خانه نو؛
 این شهر کوچک؛ آن تباشیر سفید؛ این کار مشکل؛ آن مجله کهنه؛ هوای نسبتاً
 سرد؛ درس بسیار دلچسپ؛ آن ساعت کاملاً خراب؛ این کتاب بسیار مهم؛ آن
 شاعر نسبتاً معروف؛ این گوشت کاملاً تازه.
 چای سیاه - چای سیاه است
 هوای سرد - هوا سرد است
 مکتب نو - مکتب نو است
 این محصول خوب - این محصول خوب است

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) sening o'rtog'ing; 2) uning eri; 3) Yusufning bosh kiyimi; 4) Qodirning akasi; 5) sizning qo'shningiz; 6) bizning pulimiz; 7) ularning tanishlari; 8) mening chiptam; 9) bu dehqonning bog'i; 10) u uyning devori; 11) bu qizning soati; 12) bu doktorning mashinasi; 13) u talabaning daftari; 14) uning bu kostyumi; 15) Anvarning u mushugi; 16) bu filmning boshlanishi; 17) u qishloqning aholisi; 18) bu qovunning mazasi.

9-mashq. O'qing va tarjima qiling:

آن جوان دوست من است.
برادر علی موتر ندارد.
این بکس شما کهنه است.
این مرد پیر معلم پوهنتون نیست.
آن ساعت تو خراب است.
آب این دریا پاک و سرد است.
کلکین آن صنف کلان است.
خواهر من محصل فاکولته است.
پدر رؤوف مأمور مکتب است.
خانه احمد بسیار دور است و خانه من نسبتاً نزدیک است.
دروازه این اتاق سفید است، اما دروازه آن اتاق زرد است.
وطن محمود کابل است و وطن نبی جنوب افغانستان است.

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Sening lug'ating qayerda? – Mening lug'atim javondadir. 2) Bu ayol kim? – Bu ayol mening onamdır. 3) Sizning institutingiz qayerda? – Bizning institutimiz Toshkentdadir. 4) Bu gapning tarjimasi noto'g'ridir. 5) U xonaning derazasi kattami? – Ha, u xonaning derazasi kattadir. 6) Sizning qo'shningiz kim? – Bizning qo'shimiz shifokordir. 7) Sizning vataningiz qayerda? – Mening vatanim Afg'onistonning g'arbidadir. 8) Sening tanishingning egnida nima bor? – Mening tanishim qora paltodadir. 9) Bu nima? – Bu mening daftarim. 12) Bu daftar kimniki? – Bu daftar menikidir.

11-mashq. O'qing va so'zlarni yodda tuting:

A.	lağw	tarh	qat'
	'afw	solh	tab'
	dalw	sath	jam'
	našw	rebh	raf'
B.	abr	'omr	čašm
	šakl	qotr	jašn
	fekr	ğosl	esm
	tefl	noql	matn
			hosn
			toxm
			hojm
			hozn

12-mashq. O'qing:

فَتَحَ - سَطَرَ - مَخُو - لَوْحَ - جَسَمَ - سَطَحَ - نَقَلَ - غُمَرَ - أَصْلَ -
قَشَرَ - جَشَنَ - قَذَرَ - وَضَعَ - سَهَوَ - عَطَرَ - فَضَلَ - بَلَغَ - بَيَّرَ - عَقَلَ -
فَقَرَ - رُكِّنَ - غُسِّلَ - غَذَرَ - قَرَعَ - فِطَرَ - كَفَرَ - حُكِمَ - عَزِمَ - قَطَعَ -
بَذَرَ - وَزَنَ - قَطَرَ - ضَمِنَ - هَضَمَ.

13-mashq. O'qing va tarjima qiling:

چشم آن زن سیاه است.
شما طفل دارید؟ - نه، من طفل ندارم.
در آسمان ابر هست؟ - بلی، آسمان ابر سیاه دارد.
این متن مشکل نیست؟ - چرا؟ این متن مشکل است.
فردا جشن است. این جشن بسیار زیباست.
آن چیست؟ - آن تخم مرغ است. - آن تخم کاملاً تازه است.

Matn

زلمی

اسم این جوان زلمی است. زلمی اصلاً از پکتیا است. زلمی قد بلند و روی زیبا دارد. موی زلمی سیاه و چشم او هم سیاه است. لباس او نو و مقبول است. زلمی پیراهن آبی و دریشی نسواری به تن دارد. او کلاه قره قلی به سر و بوت سیاه به پای دارد.
فامیل زلمی در پکتیاست. زلمی پدر و مادر دارد، برادر هم دارد، اما خواهر ندارد. پدر و مادر زلمی پیر هستند. برادر زلمی افسر است. او زن و اولاد دارد. زلمی هنوز جوان است و زن ندارد، اما نامزد دارد. نامزد او هم در پکتیا است.
حالا زلمی در کابل است. او محصل است و در لیلیه پوهنتون اتاق دارد. اتاق زلمی پاک و مقبول است و در آن میز، چوکی، چپرکت و الماری هست. زلمی محصل لایق و زحمتکش است.

14-mashq. O'qing va tarjima qiling:

غفور از کابل و نبی از کندهار است.
آنها لنگی به سر و پیراهن به تن دارند.
این شهر کندز و آن شهر جلال آباد نام دارد.
صدیق محصل و رؤوف معلم است.

فاروق افغان و کاظم ازبک است.
کتاب و کتابچه شما؛ قاشق و پنجه نو؛ کوچه و بازار این شهر؛ کاغذ و قلم آن جوان؛ میز و چوکی کهنه؛ سیب و آلوی شیرین.

15-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Latif Kobuldan, Surayyo esa Girishkdandir. 2) Alining akasi bor. 3) Sen yangi kostyum va chiroyli oyoq kiyimdasan. 4) Bu yigitning ismi Hasan, ana u yigitniki esa Yusufdir. 5) Mening qizim maktabda, sening qizing esa institutdadir. 6) Mening ota-onam uyda emas. 7) Sizning akangiz va opangiz qayerda? – Mening akam va opam Hirotdadir. 8) Bu do'konda yangi meva va sabzavot yo'q. 9) Bu yerda mazali osh va kabob bor. 10) Bu dehqonning ayoli va o'g'li hozir qishloqdadir. 11) Ularning farzandi yo'q. 12) Bu bola mening o'g'limdir.

16-mashq. Matndagi so'z va iboralardan foydalanib, kichkina hikoya tuzing:

A. O'zingizning tashqi ko'rinishingiz va kiyimingizni (yoki do'stingizniki) tavsiflang.

B. O'zingiz va oilangiz haqida gapirib bering.

17-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. 1) Ertaga katta bayramdir. 2) Ana u ko'ylakning matosi juda chiroylidir. 3) Bu viloyatning sharqida nisbatan keng daryo bor. 4) Sizda qiziqarli jurnal bormi? 5) Osmonda qora bulut bor. 6) U matnda qiyin so'zlar bor. 7) Mening bu o'rtog'im universitet talabasidir. 8) U keksa kishi sizning tanishingizmi? 9) Bizning maktab butunlay yangidir. 10) Bu kichkina qiz Zaynabning qizidir. 11) Nima uchun sening akang hozir kasalxonada? 12) Mening lug'atim ana u jigarrang sumkadadir. 13) Ularning xonasi shu qavatdami? 14) Bu kichkina bolaning qizil koptogi qayerda? 15) Sizning bu fikringiz xatodir. 16) Ibrohim hozir institutning talabalar turar joyidadir. 17) Surayyoning turmush o'rtog'i Qandahorda yashaydi. 18) Ana u yosh xizmatchi qorako'l bosh kiyimidadir. 19) Ana u katta do'konda yangi sabzavot va mevalar bor.

B. Mening o'rtog'im kobullik, lekin u hozir Toshkentda. Uning ismi - Hasan. Hasanning bo'yi baland va ko'zi qoradir. U oq ko'ylak, qora kostyum va jigarrang oyoq kiyimidadir. Mening o'rtog'im juda kelishgan yigitdir. Hasanning oilasi Kobuldadir. Uning akasi va opasi bor. Hasanning ota-onasi hali yoshdir. Hasanning otasi o'qituvchidir. Hasan hali uylanmagan, lekin uning qaylig'i bor. U hozir Kobuldadir. Hasan universitetning talabasidir. U talabalar turar joyida yashaydi. Bu xona kichkina, lekin toza va tartibli. Hasan juda iste'dodli talabadir.

Lug'at

ابر	abr	bulut	صلح	solh	tinchlik
ابراهيم	Ebrâhim	Ibrohim	طفل	tefl	bola
اسم	esm	ism	فكر	fekr	fikr
اولاد	awlâd	farzand	قد	qadd	bo'y, qomat
پکتیا	Pakteyâ	Paktiyo (viloyat)	قره قولى	qaraqoli	qorako'l; qorako'l bosh kiyim
تخم	toxm	tuxum	لایق	lâyeq	iqtidorli
جشن	jašn	bayram	متن	matn	matn
چشم	čaşm	ko'z	منظم	monazzam	ozoda, saranjom-sarishta
زحمتکش	zahmatkaš	mehnatkash	نامزد	nâmzad	qayliq
زلمی	Zalmay	Zalmay			

TO'QQIZINCHI DARS

درس نهم

20 gacha bo'lgan sonlar va raqamlar

Sonlar ma'no xususiyati va grammatik belgilari jihatidan ikki asos guruhga bo'linadi: miqdor sonlar *a'dad-e asli* va tartib sonlar *a'dad-e tartibi*. *Miqdor sonlar predmetning miqdorini, tartib sonlar predmetning tartibini, darajasini anglatadi.*

Dariy tili raqamlari	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
Yevropa raqamlari	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Dariy tilida ko'p xonali sonlarning joylashish tartibi yevropa raqamlariga mos keladi, masalan:

10 - 15, 17 - 17, 20 - 20

1 dan 20 gacha bo'lgan sonlar

0	صفر	sefr	nol	11	يازده	yâzdah	o'n bir
1	یک	yak	bir	12	دوازده	dowâzdah	o'n ikki
2	دو	du	ikki	13	سیزده	sêzdah	o'n uch
3	سه	sê	uch	14	چهارده	chahârdah	o'n to'rt
4	چهار	chahâr	to'rt	15	پانزده	pânzdah	o'n besh
5	پنج	panj	besh	16	شانزده	shânzdah	o'n olti
6	شش	šaş	olti	17	هفده	hafdah	o'n yetti
7	هفت	haft	yetti	18	هجده	hajdah	o'n sakkiz
8	هشت	hašt	sakkiz	19	نوزده	nozdah	o'n to'qqiz
9	نه	noh	to'qqiz	20	بیست	bist	yigirma
10	ده	dah	o'n				

Miqdor sonlar sanalayotgan predmetdan oldin qo'yiladi va, odatda kuchli urg'u bilan talaffuz qilinadi, masalan:

شش محصل *šaş mohassél*

پانزده کتاب *pânzdâh ketâb*

دو *du* soni ot (sanalayotgan predmet)dan oldin qisqa o' tarzida talaffuz qilinadi, masalan: دختر *dó doxtar* 'ikki qiz'.

چند *čand* olmoshi haqida

چند *čand* olmoshi so'roq gaplarda va ba'zan darak gaplarda ishlatiladi. So'roq gapda چند *čand* so'roq olmoshi predmetning son-miqdorini aniqlash uchun ishlatiladi va o'zbek tiliga 'necha?', 'qancha?' deb tarjima qilinadi, masalan:

شما چند کتاب دارید؟ *Šomâ čand ketâb dâreð?*

'Sizda nechta kitob bor?'

چند *čand* olmoshi darak gapda gumon olmoshi vazifasida keladi va o'zbek tiliga 'bir necha', 'bir qancha' deb tarjima qilinadi. Masalan:

شما چند کتاب دارید؟ *Šomâ čand ketâb dâreð?*

'Sizda bir necha kitob bor?'

بالای میز چند مجله است *Bâlâ-ye mêz čand majalla ast*

'Stolda bir necha jurnal bor?'

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) در این اتاق ۵ میز و ۱۱ چوکی هست. ۲) ظفر ۲ برادر و ۴ خواهر دارد. ۳) در بکس من ۳ کتاب و ۱۲ کتابچه هست. ۴) اینجا ۳ بشقاب، ۳ قاشق، ۶ پنجه و ۶ کارد است. ۵) در این الماری ۱۷ پیراهن هست. ۶) آن باغ کوچک ۱۹ درخت دارد. ۷) در آن بشقاب ۹ مالته و ۶ سنتره است. ۸) این آدم ۱۴ گاو و ۲۰ گوسفند دارد. ۹) امروز ما ۴ درس داریم. ۱۰) در آن صنف ۳ بچه و ۵ دختر هست. ۱۱) وظیفه ما ترجمه ۱۰ جمله است. ۱۲) لطیف چند خواهر و برادر دارد.

2-mashq. Savollarga javob bering:

1) شما چند برادر و چند خواهر دارید؟ ۲) شما چند درس دارید؟ ۳) در این اتاق چند میز و چند چوکی هست؟ ۴) این اتاق چند دروازه و چند کلکین دارد؟ ۵) در بکس شما چند کتاب و چند کتابچه هست؟ ۶) در این صنف چند معلم و چند محصل هست؟

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu qavatda 19 ta sinf bor. 2) Bu shaharda bir necha kinoteatr bor. 3) G'afurning 3 akasi va 1 opasi bor. 4) Ertaga mening 5 ta darsim bor. 5) Bu yerda qancha piyola bor? – Bu yerda 6 ta piyola bor. 6) Sizda qancha ro'znoma va jurnal bor? – Bizda 15 ta ro'znoma va 10 ta jurnal bor. 7) Bu xonada qancha stul bor? – Bu xonada 12 ta stul bor. 8) Ana u sinfda qancha talaba bor? – U sinfda taxminan 20 ta talaba bor. 9) Sening papkangda qancha kitob bor? – Mening papkamda 2 ta kitob bor. 10) U hovlida qancha avtomobil bor? – U hovlida taxminan 15 ta avtomobil bor.

4-mashq. O'qing va tarjima qiling. Izofali birikmalardagi ot bilan ifodalangan aniqlovchilarga diqqat qiling:

زبان دری، ولایت کندهار، شهر تاشکند، روزنامه انیس، حرف الف، دریای کوکچه، زبان پشتو، دریای آمو، موتر کوبولت، هوتل کابل، شهر لاک، کشتی پوشکین، ستاره پروین، حرف نون، موتر داسام، جای احمد، خانه میوند.

kodâm so'roq olmoshi

kodâm 'qaysi?' olmoshi belgi haqida so'roqni anglatadi va aniqlanishdan oldin qo'yiladi, masalan:

In kodâm šahr ast? 'Bu qaysi shahar?'
این کدام شهر است؟
کدام محصل حاضر نیست؟

Kodâm mohassel hâzer nêst?
'Qaysi talaba qatnashmayapti?'
Agar kodâm so'roq olmoshi olmoshga nisbatan aniqlovchi (olmoshning aniqlovchisi) bo'lsa, u holda izofa qabul qiladi: (qaysi biringiz) Kobuldansiz?

5-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) این کدام کشور است؟ - این افغانستان است. 2) امروز کدام روز است؟ - امروز جمعه است. 3) این کدام دریاست؟ - این دریای آموست. 4) شما از کدام شهر هستید؟ - من از شهر کندهار هستم. 5) این کدام حرف است؟ - این حرف میم است. 6) این کتاب به زبان پشتو است؟ - ما از این گروه هستیم. 7) شما از کدام گروه هستید؟ - احمد در آن اتاق است.

6-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Qandahor shahri Afg'onistonning janubida joylashgan. 2) Bu kitob pashtu tilidadir. 3) Bu qaysi kinoteatr? - Bu Pomir (پامیر) kinoteatrdir. 4) Siz qaysi mehmonxonasidasiz? - Biz "Kobul" mehmonxonasidasiz. 5) Bu qaysi tilda? - Bu ro'znomasi qaysi harf? - Bu "dol" (دول) harfidir. 6) Siz qaysi shahardansiz? - Men Toshkentdanman. 7) Bu shahar Nangarhor (ننگرهار) viloyatida joylashgan. 8) Siz qaysi viloyatda joylashgan? - Bu

So'z oxiridagi unilarning yozuvda ifodalanishi

E va o qisqa unilari so'z oxirida kam uchraydi. Yozuvda e unlisi e va o unlisi o harfi orqali ifodalanadi, masalan:

ke '...ki' (ergashtiruvchi bog'lovchi)

do rôz 'ikki kun'

e unlisi ham so'z oxirida kam uchraydi. Yozuvda ba'zan e, ba'zi o'rinlarda i harfi bilan ifodalanadi, masalan:

sê 'uch'

šanbê yoki šanba 'shanba'

yâ'nê yoki ya'ni 'ya'ni'

Ba'zi arabcha o'zlashmalar oxiridagi â cho'ziq unlisi i harfi orqali ifodalanadi. Yozuvda â talaffuzi uchun bu harf ustiga (') belgisi qo'yilishi mumkin, masalan:

hâtâ 'hatto'

Musâ 'Muso'

Isâ 'Iso'

Biroq bunday so'zlardan so'ng izofa kelsa, so'z oxiridagi â unlisi i harfi orqali ifodalanadi, masalan:

Laylâ 'Laylo'

Laylâ-ye zêbâ 'go'zal Laylo'

ma'nâ yoki ma'ni 'ma'no'

ma'nâ-ye kalema 'so'zning ma'nosi'

Izoh. 1. Arab tilidan o'zlashgan yasama so'zlarda i harfi orqali ifodalangan â unlisi so'z o'rtasida ham kuzatiladi, masalan: 'alâhedda' 'alohida'.

2. Quyidagi â unlisi o'qilishi kerak bo'lgan so'zlarni yodda saqlang: Rahmân 'Rahmon', Eshâq 'Is'hoq', Esmâ 'il' 'Ismoil'.

7-mashq. O'qing:

اغلی - عیسی - شوری - مُصطفی - دغوی - مُستثنی - مُستقی - اُضحی - مُرتضی - مُستندی - خُنئی - مُوسی - مُختوی

Hafta kunlarining nomlanishi

Afg'onistonda shanbadan payshanbagacha bo'lgan kunlar ish kuni hisoblanadi, juma esa dam olish kunidir.

شنبه	šanbē yoki šanba 'shanba'
یکشنبه	yakšanbē yoki yakšanba 'yakshanba'
دوشنبه	došanbē yoki došanba 'dushanba'
سه شنبه	sešanbē yoki sešanba 'seshanba'
چهارشنبه	čahāršanbē yoki čahāršanba 'chorshanba'
پنجشنبه	panjšanbē yoki panjšanba 'payshanba'
جمعه	jom 'a 'juma'

Izoh. Yakshanbadan payshanbagacha hafta kunlari nomlarida urg' so'zning oxirgi bo'g'iniga yoki son qismiga tushishi mumkin, masalan: پنجشنبه *panjšanbē* yoki *pánjšanbē* 'payshanba'.

Hafta kunlari nomlari, odatda, روز *rōz* 'kun' so'zi bilan izofa birikma hosil qiladi, masalan:

Mâ rōz-e sešanbē jalsa dārēm ما روز سه شنبه جلسه داریم
'Bizda seshanba kuni majlis bor'

Biroq gapda امروز *emrōz* 'bugun', فردا *dirōz* 'kecha', 'ertaga' kabi so'zlar kelgan bo'lsa, روز *rōz* so'zi ko'pincha tushir qoladi, masalan:

Fardâ yakšanba ast فردا یکشنبه است
'Ertaga yakshanba'

8-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) کلمه مملکت چه معنی دارد؟ (۲) خانه لیلی در این کوچه است و خانه حسن در این کوچه نیست. (۳) این تعمیر بسیار کهنه و خراب است و حتی برق ندارد. (۴) امروز کدام روز است؟ - امروز سه شنبه است. (۵) در کشور ما روز جمعه روز رخصتی است. (۶) ما روز پنجشنبه پنج درس داریم و روز شنبه درس نداریم.

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Bu kishining ismi Is'hoqdir. 2) Sening alohida xonang bormi?
- 3) Bu so'zning ma'nosi nima? 4) Uning hatto ruchkasi yo'q.
- 5) Payshanba kuni sening vaqtning bormi? 6) Dushanba kuni sizning qancha darsingiz bor? - Dushanba kuni bizning 4 ta darsimiz bor.
- 7) Ertaga qaysi kun? - Ertaga chorshanbadir. Chorshanba kuni bizning muhim majlisimiz bor. 8) Afg'onistonda dam olish kuni jumadir. Afg'onistonda dam olish kuni qachon?

Kvalifikativ aniqlovchi

Ot so'z turkumiga oid ikkita so'zdan iborat izofali birikma bitta obyektни atash uchun ham qo'llanila oladi. Bunday tuzilmalarda ikkinchi ot birinchisiga kvalifikativ aniqlovchi - izohlovchi vazifasini bajaradi:

جوان دهقان *jawân-e dehqân* 'dehqon yigit'
دوست افغان *dôst-e afgân* 'afg'on do'st'

Eslatma. Kvalifikativ aniqlovchili tuzilmalar qaratqich aniqlovchili tuzilmalarlardan shaklan farqlanmaydi. Shu sababli bularning ma'nosi kontekstda oydinlashadi, masalan: زن داکتر *zan-e dâktar* 'shifokoring xotini' yoki 'shifokor ayol', همسایه معلم *hamsâya-ye mo'allem* 'o'qituvchining qo'shnisi' yoki 'qo'shni o'qituvchi'.

10-mashq. O'qing va tarjima qiling:

جوان محصل؛ زن معلم؛ دختر افغان؛ مرد مأمور؛ بچه چوپان؛ کشور همسایه.

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Mening afg'on do'stim bor. 2) Bu dehqon yigit juda mehnatkashdir.
- 3) U shifokor ayol Kunar (کنر) viloyatidandir. 4) Bu cho'pon yigitning 20 ta qo'yi bor. 5) U (o'sha) do'st mamlakat Osiyoda joylashgan.

12-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Mening ishlarim ko'p. 2) Bu bog'da daraxtlar ko'p emas. 3) Sizning hozir pulingiz ko'pmi? - Yo'q, hozir pulimiz juda ham kamdir. 4) Bozorda mevalar ko'p. 5) Bu daryoda yozda suv kamdir. 6) Qishda bu hududda qor ko'p. 7) Bu do'konda odam ko'pmi? - Yo'q, u yerda odam nisbatan kamdir. 8) Anvarning polizida ko'p tarvuz va qovunlar bor.

Ayrim so'zlarning fonetik variantlari

Dariy tilida ayrim so'zlarning ikki va undan ortiq fonetik variantlari mavjud. Bu variantlar kitobiy yoki og'zaki talaffuz uslubi yoxud qo'llanish darajasiga ko'ra o'zaro farqlanadi.

Ayrim fonetik variantlar o'rtasidagi tafovut yozuvda aks etmaydi, masalan:

ترجمه	<i>tarjoma</i>	va	<i>tarjema</i> (kitob.)	'tarjima'
چشم	<i>čašm</i>	va	<i>češm</i> (og'z.)	'ko'z'
بلند	<i>boland</i>	va	<i>beland</i> (og'z.)	'baland'
شش	<i>šaš</i>	va	<i>šeš</i> (kam hollarda)	'olti'

مجله	majalla	va	mojallu (og'z.)	'jurnal'
فراوان	farâwân	va	ferâwân (og'z.)	'ko'p'
چطور	çetôr	va	çetawr (kitob)	'qanday?', 'qanaqa?'
روشن	rawšan	va	rôšan (og'z.)	'ravshan'
Ba'zi hollarda fonetik variantlardan biri yozma shakliga kelmasligi mumkin, masalan:				
چاق	çâq	va	çâğ (og'z.)	'semiz'
ازبک	ozbak	va	ozbêk (kam hollarda)	'o'zbek'
شنبه	šanbê	va	šambê (og'z.)	'shanba'
Ba'zan fonetik variantlar o'rtasidagi tafovut yozuvda ham ifodalanadi:				
پیراهن	pêrâhan	va	pêrahan	'ko'ylak'
مهتاب	mahtâb	va	mahtâb (kam hollarda)	'oy'
چهار	çahâr	va	çar (og'z.)	'to'rt'
هجده	hajdah	va	haždah (og'z.)	'o'n sakkiz'
نزدہ	nozdah	va	nôzdah	'o'n to'qqiz'
شتر	šotor	va	oštor (kam hollarda)	'tuya'
قفل	qofl	va	qolf (og'z.)	'qulf'
داکتر	dâktar	va	doktor (kitob.)	'shifokor'
قطی	qoti	va	qoti	'quti'
پا	pâ	va	pây (og'z.)	'oyoq'
جا	jâ	va	jây (og'z.)	'joy'
رو	rô	va	rôy (kitob.), ruy (og'z.)	'yuz'
مو	mô	va	môy (kitob.), muy (og'z.)	'soch'
مسکو	Maskaw	va	Mâskaw	'Moskva'
کنز	Kondoz	va	Qondoz	'Qunduz'

13-mashq. Barcha fonetik va grafik variantlarni bering:

- (۱) آن مرد چاق داکتر است. (۲) قفل این قوطی خورد است. (۳) آنها شش شتر و هجده گوسفند دارند. (۴) این بچه ازبک اصلاً از ولایت کندز است. (۵) حالا روز چهارشنبه است. (۶) این پیراهن رنگ روشن دارد. (۷) آن مجله چطور است؟ - آن مجله بسیار دلچسپ است. (۸) فاروق چشم آبی دارد.

yâ-ye nesbat yâ-yi nisbat

nisbiy sifat yasovchi sermahsul affiks. yâ-ye nesbat bilan yasalgan sifatlar predmet belgisini o'rin yoki payt tushunchasiga nisbatlash, mo'ljallash, boshqa predmetga o'xshatish kabi ma'nolar orqali ifodalaydi va doimo urg'u bilan talaffuz qilinadi, masalan:

فارس	fârs	'fors'	فارسی	fârsi	'fors', 'forscha'
دیوار	dêwâr	'devor'	دیواری	dêwâri	'devoriy'
زمستان	zemestân	'qish'	زمستانی	zemestâni	'qishki'
علم	'elm	'ilm'	علمی	'elmi	'ilmiy'

Misollar:

روزنامه دیواری	rôznâma-ye dêwâri	'devoriy gazeta'
جلسه علمی	jalasa-ye 'elmi	'ilmiy majlis'
تعطیلات تابستانی	ta'tilât-e tâbestâni	'yozgi ta'til'
مسئله اقتصادی	mas'ala-ye eqtesâdi	'iqtisodiy masala'

yâ-ye nesbatning imlosi

1. Agar so'z cho'ziq unilardan biri bilan tugagan bo'lsa, yâ harfi oldidan yana bir yâ orttiriladi:

بخارا	Boxârâ 'Buxoro'	-	boxârâyi 'buxorolik'
روستا	rustâ 'qishloq'	-	rustâyi 'qishloqlik'

2. Agar so'z qisqa a unlisi bilan tugagan bo'lsa, ba'zi so'zlarda yâ-ye nesbat oldidan bir g va ba'zi so'zlarda esa bir alef orttirilib yoziladi.

yâ-ye nesbat oldidan g orttirilgan vaqtda, yozuvda so'zga qo'shib yoki alohida yozilishi mumkin, masalan:

خانه	xâna 'uy'	-	خانگی yoki xânagi 'uy', 'uyga oid'
------	-----------	---	---------------------------------------

نقره ای - noqra 'kumush', 'kumushga oid'

3. a, â, e, i unilari bilan tugagan ayrim so'zlarga yâ-ye nesbat qo'shilganda, so'z oxiridagi tovush assimilyatsiyaga uchrab, i y o w orttiriladi:

معنوی	ma'nâ 'ma'no'	-	ma'nawi 'ma'naviy'
فرانسوی	Farânsa 'Fransiya'	-	farânsawi 'fransuz'
دهلی	Dehli 'Dehli'	-	dehlavi 'Dehlaviy', 'dehlilik'

Ot bilan ifodalangan aniqllovchi
Izofali birikmada aniqllovchi ot bilan ham ifodalanishi mumkin.
bag-e mēwa 'mevali bog'

teket-e tayyāra 'samolyot chiptasi'

Izoh. Izofali birikmalar ikki xil tarjima qilinishi mumkin. Bu nazarda tutilgan ma'no kontekstda oydinlashadi, masalan: *cho'pon* 'cho'ponning qissasi' yoki 'cho'pon haqida qissa'.

14-mashq. Otlardan nisbiy sifatlar yasang, ularni o'zbek tiliga tarjima qiling va yodda tuting:

shahar, arviya, asman, dast, behar, janub, پدر, ایران, خانه, کوه, غرب, کوچه, سینما, ولایت, شمال, درس, زمستان, دیوار, کاغذ, املا, هرات, جنگل, فامیل, وطن, مکتب, سنگ, برق, زمین, دریا, مادر, کتاب, افغان, خزان, قلب.

15-mashq. O'qing va tarjima qiling:
الف - چراغ دستی؛ ولایت شمالی؛ کشتی کاغذی؛ لباس تابستانی؛ خانه؛ کشور اروپائی؛ زبان ازبکی؛ منطقه کوهی؛ ماهی دریایی؛ فلم سینمایی؛ زمستانی؛ زبان غربی؛ پول افغانی؛ هوای بهاری.
ب - تکت سینما؛ الماری کتاب؛ درس ادبیات؛ اخبار دیروز؛ شیر گاو؛ عید؛ دکان میوه؛ پیاله چای؛ میز نان؛ روز کار؛ قوطی گوگرد؛ داکتر؛ معلم مکتب؛ گوشت مرغ؛ کار امروز؛ دروازه کوچه.

16-mashq. 1- qatordagi so'zlardan aniqlanmish, 2- qatordagi aniqllovchi vazifasida foydalanib, izofali birikmalar tuzing:
گوشت، روزنامه، مملکت، قاشق، الماری، معلم، مکتب، پل، روز، کلاه؛ کوهی، شهری، ادبیات، چوبی، چای، زمستان، لباس، عید، گوسفند، دیروز.

17-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:
A. (nisbiy sifatlarni qo'llab) 1) bahor havosi; 2) yog'och ko'pri; 3) janubiy viloyat; 4) Osiyo mamlakati; 5) qishki oyoq kiyim; 6) elektr fonar; 7) shahar mehmonxonasi; 8) kitobiy so'z; 9) qog'oz pul; 10) tog'li hudud.

B. (ot bilan ifodalangan aniqllovchini qo'llab) 1) bugungi ro'znoma; 2) kiyim javoni; 3) yomg'ir suvi; 4) kostyum matosi; 5) non pul; 6) apelsin sharbati; 7) ish kiyimi; 8) sabzavot do'koni; 9) olchali bog; 10) sigaret qutisi.

18-mashq. Quyidagi so'zlardan aniqlanmish vazifasiga ot aniqllovchi vazifasiga ot, sifat yoki olmoshni tanlab izofali birikmalar tuzing:

نامزد، کلمه، کشتی، تخته، زن، قصه، زمستان، تکت، متن، روز، کلاه، تخم، تعمیر، شرق، هوا، صنف، تربوز، درخت، شهر، قد، محصل، الماری، ولایت، چشم، تحفه، شعر، اولاد، زبان، پیراهن.

19-mashq. Quyidagi so'zlarni aniqllovchi vazifasida qo'llab, izofali birikmalar tuzing:

من، تیز، تیار، احمد، ادبیات، خورد، شما، دیروز، تلخ، لایق، خوب، دستی، خانه گی، مادر، سیاه، ما، زمستانی، مهم، پخته، بلند، سلیمان، کوهی، دلیر، نسواری، غربی، تاشکند، نان، سبک، غلط، کلان، کاغذی، کوکچه، قره قلی، شهری، گاو، ایران، علمی، درست، روسی، تو، جلال آباد، روشن، دوشنبه، وسیع، آنها، چای، مزه دار، اروپایی، سگرت، افغان، پخچ.

20-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu afg'on yigit Kunar viloyatidandir. 2) Bu piyolada olma sharbati, anavi piyolada esa uzum sharbati bor. 3) U afg'on yigit O'zbekiston milliy universitetidandir. 4) Bu likopchada mol go'shtimi yoki qo'y go'shti? 5) Anvarning bog'ida ko'p mandarin daraxtlari bor. 6) Bizda kinoga bilet bor. 7) U qishki bosh kiyim kiyim shkakidandir. 8) Bu yerda qog'oz va siyoh bor. 9) Bu ko'cha eshigimi? - Yo'q, bu xonaning eshigidir. 10) Bizda meva uchun pul bor. 11) U darslik kitob javonidandir. 12) Bomiyan (بامیان) viloyati tog'li hududdir. 13) Kechagi ro'znoma qayerda? 14) Biz aeroportdamiz. 15) Bu qishloq aholisining mevali bog'lari bor.

Izofali birikmada kja ravishining qo'llanilishi

Izofali birikma tarkibidagi joy otini ifodalovchi so'zlarga so'roq berilganda kja kojā? so'roq ravishidan foydalaniladi, masalan:

ولایت بلخ در کجای افغانستان واقع است؟

Welâyat-e Balx dar kojâ-ye Afgânestân wâqe 'ast?

'Balx viloyati Afg'onistonning qaysi qismida joylashgan?'

کابل پایتخت کجاست؟

Kâbol pâytaxt-e kojâ-st?

'Kobul qaysi mamlakatning poytaxti?'

21-mashq. kja ravishidan foydalangan holda dariy tiliga tarjima qiling:

1) Afg'onistonning poytaxti uning qaysi qismida joylashgan? 2) Toshkent shahri qaysi mamlakatning poytaxtidir? 3) Sizning oilangiz Hirotning qayerida istiqomat qiladi? 4) Sening instituting shaharning qaysi qismida joylashgan? 5) Afg'onistonning qaysi qismida qish juda

7) Hind okeani dunyoning qaysi qismida joylashgan? 8) Aeroporti qayerida joylashgan?

Matn

افغانستان

افغانستان
کشور افغانستان در وسط آسیا واقع است. در افغانستان کوه زیاد و بگل کم است. هوای آن کشور از یک منطقه تا منطقه دیگر فرق دارد. لاجرا در جلال آباد تابستان بسیار گرم است و زمستان سرد نیست و تقریباً برف ندارد. اما سالنگ زمستان سرد دارد و تابستان آنجا هم نسبتاً سرد است. آن کشور زیاد است.

افغانستان زمین حاصلخیز دارد و باغ میوه در آن کشور زیاد است. از سبب در افغانستان سیب، انگور، انار و غیره فراوان است. در شرق کشور مالت، سنقره و لیمو و در شمال خربوزه و تربوز زیاد است. در افغانستان همچنان گندم، برنج، جو و جواری هست. مردم افغانستان و گوسفند دارند. مردم شمال اسپ و مردم کوچی شتر دارند. پایتخت افغانستان شهر کابل است. این شهر بزرگ در شرق افغانستان واقع است. کندهار در جنوب، هرات در غرب و مزارشریف در شمال آن کشور موقعیت دارد. پنج میلیون است. در افغانستان مردم

افغان است. کندهار در جنوب، هرات در غرب و
شهر موقعیت دارد.
نفوس افغانستان تقریباً سی و پنج میلیون است. در افغانستان مردم
پشتون، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، بلوچ، نورستانی و غیره سکونت
دارند. مردم افغانستان اکثراً مسلمان هستند. مردم ده دهقان و مالدار و مردم
شهر کارگر و مأمور هستند. مردم افغانستان دلیر و زحمتکش هستند.

22-mashq. Savollarga javob bering:

الف - ۱) کشور افغانستان در کجای دنیا واقع است؟ (۲) در افغانستان کوه کم است یا زیاد؟ (۳) آیا تابستان جلال آباد گرم نیست؟ (۴) سالنگ زمستان سرد دارد یا گرم؟ (۵) چرا در افغانستان میوه زیاد است؟ (۶) تربوز و خربوزه در کجای افغانستان زیاد است؟ (۷) آیا مردم افغانستان گاو و گوسفند ندارند؟ (۸) پایتخت افغانستان کدام شهر است؟ (۹) آیا کابل در غرب افغانستان موقعیت دارد؟ (۱۰) مزار شریف در کجای افغانستان چطور هستند؟ (۱۱) فوس افغانستان تقریباً چند ملیون است؟ (۱۲) مردم افغانستان در کجا واقع است؟ (۱۳) افغانستان تقریباً چند ملیون نام دارد؟ (۱۴) در کجای ازبکستان کوه هست؟ (۱۵) ب - ۱) وطن شما چه نام دارد؟ (۲) در کجای ازبکستان هوا سرد و در پایتخت این کشور کدام شهر است؟ (۳) در کجای ازبکستان جنگل زیاد است؟ (۴)

کجای آن گرم است؟ (۷) خانه شما در کجای تاشکند موقعیت دارد؟ (۸)
پوهنتون شرقشناسی در کجای شهر واقع است؟ (۹) در تاشکند در کدام فصل
سال باران زیاد است؟ (۱۰) در تاشکند در کدام فصل سال برف هست؟

23-mashq. Tanish soʻz va iboralardan foydalanib, Oʻzbekiston haqida hikoya tuzing.

24-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) O'zbekiston Osiyoning markazida joylashgan. Bu mamlakatning poytaxti Toshkent shahridir. 2) Afg'oniston Osiyoning markazida joylashgan. Afg'onistonda ko'p tog'lar bor. Afg'oniston tuprog'i hosildor, shuning uchun u yerda ko'p meva va sabzavotlar bor. Afg'on xalqi juda mehnatkash. 3) Jalolobod shahri Afg'onistonning sharqida joylashgan. U yerda yoz juda issiq, qish esa sovuq emas. Bu shaharda mevali bog'lar ko'p. Bu bog'larda apelsin, limon va mandarin bor. 4) Kobulda bahor yomg'irlidir. Lekin yozda bu shaharda yomg'ir kamdir. Bahorda Kobul daryosida suv ko'p, ammo yozda kam. 5) Afg'onistonning janubida kimlar istiqomat qiladi? – U yerda pashtun va balujlar istiqomat qiladilar. Afg'onistonning shimolida kimlar istiqomat qiladi? – U yerda tojik va o'zbeklar istiqomat qiladilar. – Afg'onistonning markazida kimlar istiqomat qiladi? – U yerda hazoralar istiqomat qiladilar. 6) Hindiston qayerda joylashgan? – U mamlakat Osiyoning janubida joylashgan. Hindistonda iqlim juda issiqdir.

Lug'at

ازبک	ozbak, ozbêk	o'zbek	عليحه	'alâhedda	
اکثرأ	aksaran	ko'pchilik	فراوان	farâwân	mo'1-ko'1
آمو	Āmu	Amudaryo	فرق	farq	farq
انار	anâr	anor	فصل	fasl	fasl
با	bâ	bilan	قوتی	qoti, quti	quti
			(قطی)		
بحر	bahr	okean	قفل	qofl	qulf
بلوچ	baluĉ	baluj	کدام	kodâm	qaysi
پایتخت	pâytaxt	poytaxt	کم	kam	kam
پشتو	paštô	pashtu tili	کوچی	kôçi	ko'chmanchi
پشتون	paštun	pashtun	لیمو	lêmu	limon
			مالدار	mâldâr	chorvador

پل *pol* ko'prik
 تا *tâ* ...gacha
 تاجک *tâjek* tojik
 ترکمن *tork(a)man* turkman
 جلسه *jalsa* majlis
 چطور *çetawr,* qanday,
çetôr qanaqa
 چند *çand* necha, qancha
 چوب *çob* o'tin
 چوپان *çôpân* cho'pon
 حاصلخیز *hâselxêz* hosildor
 حاضر *hâzer* hozir bo'lgan;
 tayyor
 حتی *hâtâ* hatto
 دیگر *digar* boshqa
 روزنامه *rôznâma* gazeta
 روسیه *Ruseya* Rossiya
 زیاد *zeyâd* ko'p
 سالنگ *Sâlang* Solang
 (Hindukush tizmasi
 orqali dovon)
 سکونت *sokunat* yashash

مثلاً *masalan* masalan
 مزار شریف *Mâzâr-e Šarîf*
 Mozori Sharif (shahar)
 مسلمان *mosalmân* musulmon
 معنی *ma'nâ, ma'ni* ma'no
 میلیون *melyun* million
 موقعیت *mawqe'eyyat*
 joylashish
 میوند *Maywand* Mayvand¹
 نفوس *nofus* aholi
 نورستانی *nurestâni*
 nuristonlik (millat)²
 وسط *wasat* orasida
 و غیره *wa ġayra* va boshqa
 هزاره *hazâra* hazora
 (millat)
 هفته *hafta* hafta
 همچنان *hamçônân* shuningdek
 هوتل *hôtal* mehmonxona
 یعنی *ya'ni, ya'ni*
ya'nê

¹ Kobul shahridagi bosh xiyobonning nomi; bu nom 1880-yilda afg'on xalqining Britaniya armiyasiga qarshi Qandahor yaqinida Mayvand qishlog'idagi g'alabasi sharafiga berilgan.
² Nuristonlik – Afg'oniston sharqidagi Nuriston viloyati aholisi.

O'NINCHI DARS

درس نهم

Bir so'z turkumi orqali ifodalangan uyushiq aniqllovchilar

Aniqlanmish bir so'z turkumi orqali ifodalangan ikki yoki undan ortiq uyushiq holdagi aniqllovchilar bilan kelishi mumkin, masalan, ikkita sifatlovchi, ikkita qaratuvchi va sh.k. Bunday uyushiq qatorda aniqllovchilar o'zaro teng bog'lovchi (odatda -o) vositasida bog'lanadi va izofali birikmada, qoidaga muvofiq, aniqlanmishdan so'ng keladi, masalan:

فلم سیاه و سفید *fel'm-e seyâh-o safêd* 'oq-qora film'
 سرک کابل و غزنی *sarak-e Kâbol-o Ġazni* 'Kobul-G'azni yo'li'
 کشور دوست و همسایه *kešwar-e dôst-o hamsâya* 'do'st va qo'shni mamlakat'
 دو زبان دری و پشتو *do zabân-e darri-wo paštô* 'ikki til – dariy va pashtu'
 Agar ikki qaratuvchidan biri kishilik olmoshi, boshqasi ot bilan ifodalansa, olmosh otdan oldin keladi.

پدر من و احمد *Padar-e man-o Ahmad*
 'Men bilan Ahmadning otasi

Predmetning bir turdagi belgilarini bildiruvchi ikkita sifatlovchi (aniqllovchi) o'zaro nafaqat teng bog'lovchi, balki izofa orqali ham birikishi mumkin. Bunda barcha birikmalar izofa zanjirini hosil qiladi. Qiyoslang:

خانه نو و زیبا *xâna-ye naw-o zêbâ*
 خانه نو زیبا *xâna-ye naw-e zêbâ* } 'yangi chiroyli uy'

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) پیراهن سفید و آبی؛ 2) قامیل من و تو؛ 3) شهر بزرگ زیبا؛ 4) کوچه تنگ و تاریک؛ 5) گوشت گاو و گوسفند؛ 6) باغ سیب و آلو؛ 7) چای سیاه شیرین؛ 8) مردم پشتون و بلوچ؛ 9) شاعر بزرگ و معروف؛ 10) دو کشور ایران و افغانستان.

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) kichkina sariq portfel; 2) siz bilan bizning institutimiz; 3) yaxshi qiziqarli kitob; 4) Shibirg'on – Mozori Sharif yo'li; 5) sariq havorang bayroq; 6) sen va Mahmudning do'sti; 7) iste'dodli tirishqoq talaba; 8) ikki "Anis" va "Hevod" ro'znomasi; 9) katta shirin tarvuz; 10) jasur

mehnatkash xalq; 11) ikki shahar – Hirot va Kandahor; 12) mazali yangi non; 13) yosh chiroyli ayol; 14) shirin mazali qovun; 15) meva va sabzavot do‘koni; 16) Laylo va Surayyoning otasi.

Turli so‘z turkumi orqali ifodalangan uyushiq aniqlovchilar

Aniqlanmish turli so‘z turkumi orqali ifodalangan ikki yoki undan ortiq uyushiq holdagi aniqlovchilar bilan ham kelishi mumkin. Bularning bir-biri bilan bog‘lanib bir butun izofali birikmani hosil qilishi **izofa zanjiri** deb ataladi. Izofa zanjiridagi hamma so‘zlar (oxirgi so‘zdan tashqari) izofa ko‘rsatkichini olgan bo‘ladi.

Bunday izofali zanjirda aniqlovchilar aniqlanmishdan so‘ng quyidagicha tartibda joylashadi:

- asliy sifat bilan ifodalangan aniqlovchi (sifatlovchi);
- nisbiy sifat bilan ifodalangan aniqlovchi;
- ot bilan ifodalangan aniqlovchi;
- kvalifikativ aniqlovchi;
- izohlovchi;
- qaratuvchi.

Masalan:

pôhantun-e melli-ye Ozbakestân پوهنتون ملی ازبکستان
'O‘zbekiston milliy universiteti’

انسٹیٲوت دولتی شرقسناسی تاشکند
enstitut-e dawlati-ye šarqšenâsi-ye Tâškand
'Toshkent davlat sharqshunoslik instituti’

šomâra-ye tâza-ye rôznâma شماره تازه روزنامه
'gazetaning yangi soni’

rafîq-e afgân-e mâ رفیق افغان ما
'bizning afg‘on o‘rtog‘imiz’

Ko‘rsatilgan tartibdan istisno holatlar mavjud.

1. Agar ot orqali ifodalangan aniqlovchi aniqlanmish bilan birga bitta tushunchani bildirsa, asliy sifat bilan ifodalangan aniqlovchidan oldin keladi. Bunday holatda aniqlanmish birinchi aniqlovchi bilan to‘xtamsiz (urg‘u aniqlovchiga tushadi) talaffuz qilinadi, masalan:

آب لیموی سرد *âb-e lêmu-ye sard*
'sovuq limon sharbati’

زن برادر جوان *zan-e berâdar-e jawân*
'yosh kelin(oyi) (aka (uka)ning xotini)’

2. Qaratuvchi izohlovchidan oldin keladi; bunday holatda izofiy zanjir va izohlovchi uzilish bilan talaffuz qilinadi, masalan:

وطن شما پکتیا *watan-e šomâ Pakteyâ*
'sizning vataningiz Paktiyo’

3-mashq. O‘qing va tarjima qiling:

1) محصل لایق فاکولته؛ 2) شهر شما غزنی؛ 3) زبان شیرین دری؛ 4) زن پیر دهقان؛ 5) گوشت تازه مرغ؛ 6) باغ میوه آن مرد؛ 7) زبان آنها پشتو؛ 8) شماره امروز روزنامه؛ 9) برادر زحمتکش داکتر؛ 10) شهر زیبای کابل.

4-mashq. Izofa zanjiri tuzing, mos keladigan tartibda aniqlovchilarni joylashtiring:

1) الماری (کتاب، بزرگ)؛ 2) کشور (زیبا، آسیایی)؛ 3) شهر (هرات، کهنه)؛ 4) لباس (گرم، زمستانی)؛ 5) مردم (کوچی، زحمتکش)؛ 6) تکه (بالا پوش، سیاه)؛ 7) نامزد (زیبا، احمد)؛ 8) آشنا (من، افغان)؛ 9) شاعر (افغان، معروف)؛ 10) زمین (آن ولایت، حاصلخیز).

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) chiroyli afg‘on qiz; 2) Mayvandning keng ko‘chasi; 3) daryoning yangi ko‘prigi; 4) Musoning kekka otasi; 5) yangi mol go‘shiti; 6) iliq bahor havosi; 7) sizning yangi o‘rtog‘ingiz; 8) katta sabzavot do‘koni; 9) sening jigarrang paltoying; 10) eski gugurt qutisi; 11) Toshkentning chiroyli shahri; 12) ularning qiyin ishi; 13) Kandahorning uzun yo‘li; 14) mehnatkash afg‘on xalqi; 15) Kobul aeroporti; 16) katta mevali bog‘; 17) jurnalning yangi soni.

6-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu bizning yangi uyimizdir. 2) Biz O‘zbekiston milliy universitetidamiz. 3) Ahmadning eski kostyumi katta kiyim javonidadir. 4) Siz bilan bizning institutimiz chiroyli keng ko‘chada joylashgan. 5) Afg‘onistonning bu janubiy viloyatida uzoq jazirama yoz bo‘ladi. 6) Mening o‘qituvchi do‘stimning ikkita kichkina o‘g‘li bor. 7) Bu shoirning yangi she‘ri juda chiroylidir. 8) Bu yashil palto bizning afg‘on do‘stimiznikidir. 9) Ana u yosh o‘zbek qizi Afg‘onistonning shimoliy viloyatida istiqomat qiladi. 10) Sen bilan bizning xonamiz bu yangi katta mehmonxonada joylashgan. 11) Rahimning hovlisi baland tosh

devorlidir. 12) Chiroyli Afg'oniston mamlakati Osiyoning markazida joylashgan. 13) Mening bu eski soatim buzuqdir. 14) Ana u chiroyli shifokor yigit katta shahar kasalxonasida ishlaydi.

Ot orqali ifodalangan aniqlovchi

Ot orqali ifodalangan aniqlovchi o'z aniqlovchisiga ega bo'lishi mumkin. Bu aniqlovchilar izofa zanjiriga bog'lanadi, masalan:

ketâb-e berâdar-e man 'akamning kitobi'
 pol-e daryâ-ye Konar 'Konar daryosi ko'prigi'
 masjid-e šahr-e naw 'Yangi shahar³ masjidi'

Kitob muhassal la'iq anstityot šarqšenâsi dawlâti-ye Tâškand
 ketâb-e mohassel-e lâyeq-e enstitut-e šarqšenâsi-ye dawlati-ye Tâškand
 Toshkent davlat sharqshunoslik institutining qobiliyatli talabasining kitobi'

Izoh. 1. Izofa zanjirida qat'iy so'z tartibi mavjud. Bu tartibning buzilishi so'z birikmasidagi mazmunning o'zgarishiga sabab bo'ladi.

padar-e pir-e dâktar 'doktorning keksa otasi'
 padar-e dâktar-e pir 'keksa doktorning otasi'

2. Izofa zanjiri komponentlarning o'zaro munosabatiga ko'ra turlicha tarjima qilinishi mumkin, masalan:

kešwar-e hamsâya-ye šomâ } 'sizning qo'shni mamlakatingiz'
 'siz bilan qo'shni mamlakat'
 'sizning qo'shningizning mamlakati'

7-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(1) Zin brâder mîn; (2) dars zîban dî; (3) pâitxat îin kšur bîzg;
 (4) pîsr kôçk ân mîrd dîhân; (5) fakolât adîbiât pûhntûn mîlî azîkîstân;
 (6) asm mîhman dîst šmâ; (7) pîl bîzg dîrîy hîmînd; (8) mader îin muhşl
 šînf mâ; (9) hûy xûb ân mînqat kûhî afgânîstân; (10) dîrwâzê çûbî
 atâq xûahr şîdîq.

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) mening do'stimning otasi; 2) uning qizining eri; 3) yangi maktab binosi; 4) dariy tili o'qituvchisi; 5) Balx viloyatining shimoli; 6) O'zbekiston milliy universitetining talabasi; 7) sening opangning uyi; 8) bu chiroyli masjidning eshigi; 9) u Osiyo mamlakatining poytaxti; 10) mening akamning katta sumkasi; 11) ana u yosh ayolning kichkina qizi; 12) bizning institutimizning bu yangi talabalar turar joyi; 13) o'sha mashhur shoirning yaxshi she'ri; 14) Afg'onistonning bu shahri haqida qiziqarli hikoya; 15) bu kichkina sinfning qora doskasi; 16) sizning kursingiz talabasining yashil daftari; 17) bizning o'rtog'imiz kichkina bog'ining baland olma daraxti; 18) bizning Vatanimiz poytaxtining keng katta ko'chasi; 19) mehnatkash afg'on xalqining katta bayrami.

10) mening akamning katta sumkasi; 11) ana u yosh ayolning kichkina qizi; 12) bizning institutimizning bu yangi talabalar turar joyi; 13) o'sha mashhur shoirning yaxshi she'ri; 14) Afg'onistonning bu shahri haqida qiziqarli hikoya; 15) bu kichkina sinfning qora doskasi; 16) sizning kursingiz talabasining yashil daftari; 17) bizning o'rtog'imiz kichkina bog'ining baland olma daraxti; 18) bizning Vatanimiz poytaxtining keng katta ko'chasi; 19) mehnatkash afg'on xalqining katta bayrami.

9-mashq. Izofa zanjiri tuzing:

(1) karğr, bç, îin, kôçk; (2) šmâ, muqbul, rafîq, xûahr; (3) kîtab, mîn, pîdr, dîlçîp, ân; (4) dîrî, mâ, muclm, zîban, pûhntûn; (5) zîbâ, âsîyâî, pâitxat, kšur, bîzg, îin; (6) nîsûârî, mâmur, bîks, pîr, kîhî, zîhmîkš, nîsbâ, fâbrîkî.

10-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(1) šîr zîbâî kâbl pâitxat afgânîstân ast. (2) brâder ân bç dâktîr zîhmîkš šfâxânê bîzg šîr mâst. (3) pîdr dîst tû dr îk fâbrîkê pâitxat wîtn mâ wîzîfê dard. (4) îin šmârê dîrwîz rûznâmê anîs ast. (5) ân muhşl lâîq grûp šmâ dr lîlîyê bîzg anstityot šarqšenâsî dawlî tâškînd atâq muqbul dard. (6) îin zîn jûân âšnâî mâ dr kîtabxânê fakolâtê adîbiât pûhntûn kâbl wîzîfê dard. (7) šûhr xûahr ân jûân aslâ az îk šîr kôçk jûnûb wâlîy hîrât ast. (8) ân mîrd pîr w lâr muclm zîban pîštûy îk mîktîb bîzg šîr kîndîhâr ast.

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu yosh ayolning turmush o'rtog'i bizning institutimiz o'qituvchisidir. 2) Qo'shningizning yangi avtomobili qizil ranglidir. 3) Mening do'stimning kichkina choy qoshig'i qayerda? 4) Mening do'stimning kichkina choy qoshig'i qayerda? 5) Ana u kichkina akasi O'zbekiston milliy universitetida ishlaydi. 6) Bu - (bizning) tog'li qishloq Qandahor viloyatining janubida joylashgan. 7) Panjshir (پنجشیر) afg'on do'stimizning opasining yangi rasmidir. 8) Anavi baland bino - daryosining eski tosh ko'prigi qayerda joylashgan? 9) Bu kelishgan afg'on yigit Kobul bizning O'zbekiston milliy universitetidir. 10) Bu kelishgan afg'on yigit Kobul universitetining katta talabalar turar joyida yashaydi (aynan xonasi bor). 11) Sening kichik (خورد) singlingning maktabi sizning shahringizning bu keng ko'chasida joylashgan. 12) Kursingizdagi bu talabaning (aynan Sizning kursingizning bu talabasining) xotining akasining ismi Ibrohimdir.

Izofali old ko'makchilar

Dariy tilida mustaqil ma'nodagi ba'zi bir ot va ravishlar ko'makchi vazifasida ham kelishi mumkin. Bu so'zlar ko'makchi bo'lib kelganda, o'zlarining mustaqil ma'nolarini yo'qotib, ko'makchi so'z anglatgan grammatik ma'noni bajaradi va doimo o'zidan keyin kelgan so'zga izofa yordamida birikadi. Izofali ko'makchilar dariy tilida 20 dan ortiq bo'lib, gapda asosiy old ko'makchilar orqali ifodalangan ma'nolarni aniqlashtirish, ular munosabatini yana ham aniqroq ko'rsatish uchun xizmat qiladilar.

Masalan, *rô* 'yuz' so'zi gapda o'zining mustaqil leksik ma'nosiga ega bo'lishi yoki leksik ma'nosini yo'qotib, ko'makchi vazifasida kelishi ham mumkin. Qiyoslang:

Rô-ye ô zêbâ ast 'Uning yuzi chiroylidir'

1- misolda *rô* so'zi o'z leksik ma'nosida kelgan ot, 2- misolda esa ko'makchi va o'rin, yo'nalish ma'nolarini ifoda etgan. 2- misolda *rô* bilan birga qo'llanilishi kerak bo'lgan o'rin va yo'nalish ma'no-larini anglatuvchi *dar* va *ba* old ko'makchilari tushib qolgan. Chunki izofali ko'makchilar o'rin va yo'nalish ma'nolarini ifodala-ganda, bular ko'pincha tushib qoladi. Ularning ma'nolari esa fe'lning semantikasiga bog'liq. Bu holni hamma izofali ko'makchilarning ishlatilishida kuzatish mumkin.

Masalan, *zêr* 'tag', 'ost' so'zi ot so'z turkumiga oid bo'lib, ko'makchi vazifasida ham qo'llaniladi. Masalan:

dar zêr-e daraxt 'daraxt tagida'
ba zêr-e daraxt 'daraxt tagiga'
az zêr-e daraxt 'daraxt tagidan'

Biroq *dar* va *ba* old ko'makchilari tushib qolib, *zêr-e daraxt* 'daraxtning tagi' ma'nosidan tashqari, 'daraxt tagida', 'daraxt tagiga' ma'nolarini ham ifodalaydi.

Ayrim so'zlar faqat yoki ko'p hollarda izofali ko'makchi sifatida qo'llaniladi. Masalan, *nazd* so'zi faqat izofali ko'makchi vazifasida keladi: *nazd* (dar) 'oldida(-ga)', 'yonida(-ga)', masalan:

Ân ketâb nazd-e man ast 'U kitob yonimda'
 Ba'zi izofali ko'makchilar murakkab tarkibli bo'lib, boshqa izofali ko'makchilar, ko'makchilari birikmalar va shu kabilarni o'z ichiga oladi, masalan:

pêš-e rô-ye 'oldida'
rô ba rô-ye 'qarshisida', 'ro'parasida'

Quyida izofali ko'makchilarning ayrimlari keltirilmoqda (ularning har biri *dar* asosiy old ko'makchisi bilan qo'llanilishi mumkin):

bâlâ-ye 'ustida(-ga)', 'tepasida(-ga)' (qiyos.: *bâlâ* 'yuqori', 'yuqorida')
rô-ye 'ustida(-ga)', 'yuzida(-ga)' (qiyos.: *rô* 'yuz', 'yuza')
zêr-e 'tagida(-ga)', 'ostida(-ga)' (qiyos.: *zêr* 'tag', 'ost')
pahlu-ye 'yonida(-ga)' (qiyos.: *pahlu* 'yon')
kenâr-e 'yonida(-ga)', 'chetida(-ga)', 'bo'ylab' (qiyos.: *kenâr* 'qirg'oq', 'chet')
pêš-e 'oldida(-ga)' (qiyos.: *pêš* 'old', 'oldinga')
nazd-e 'oldida(-ga)', 'yonida(-ga)'
dawr-e } 'atrofida'
dawrâdawr-e }
meyân-e } 'o'rtasida', 'orasida', 'ichida'
bayn-e }
darun-e } 'da', 'ichida', 'ichkarisida' (qiyos.: *darun* 'ichkari')
bêrun-e } 'tashqarisida' (qiyos.: *bêrun* 'tashqari')
aqab-e } 'orqasida(-ga)' (qiyos.: *aqab* 'orqa')
pošt }
moqâbel-e } 'qarshisida' (qiyos.: *moqâbel* 'qarama-qarshi')
rô-ba-rô-ye } 'ro'parasida' (qiyos.: *rô* 'yuzma-yuz')
pêš-e-rô-ye } 'oldida' (qiyos.: *pêš* 'yuz oldida')
pošt-e-sar-e } 'boshi' (qiyos.: *pošt* 'bosh')
pošt-e-sar-e } 'orqasida' (qiyos.: *pošt* 'orqa')

Masalan:

Rô-ye ân kôh hanôz ham barf hast 'U tog'ning ustida hali ham qor bor'
Pošt-e-sar-e mâ Sâlang ast 'Orqamizda - Solang'

دوست من محمد صدیق داکتر شفاخانه ابن سینا است و در شهر نو کابل خانه دارد. خانه داکتر صدیق نو و مقبول است. در منزل پایین آشپزخانه، سالن، اتاق نان و تشناب است و در منزل بالا چند اتاق خواب و یک اتاق مطالعه است.

سالن بزرگ و روشن است و دو کلکین دارد. در این سالن یک میز، یک کوچ دراز و چند آرام چوکی هست. پهلوی دیوار یک بادپکه بزرگ برقی است. در کنج سالن یک رادیو است و در کنار آن تلویزیون رنگه است. بالای میز چند مجله است. روی دیوار سالن چند عکس و تابلوی زیبا آویزان است. سالن یک قندیل و یک چراغ کوچک دارد. در روی سالن یک قالین سرخ و بزرگ هست.

طعامخانه یک میز نان، چند چوکی و یک الماری ظرف دارد. در بین آن الماری کاسه، بشقاب، پیاله، نعلبکی، گیلان، قاشق، پنجه، کارد و غیره است. روی میز نان یک سرمیزی پاک و سفید است و در وسط آن میز یک گلدانی زیبا و در بین آن چند گل سرخ است.

در آشپزخانه بخاری برقی، میز کار و چند الماری هست. در کنج آشپزخانه نل آب است. در کنار دروازه مطبخ یخچال بزرگ است و در بین آن گوشت و ترکاری تازه، آب لیمو و غیره است.

هر اتاق خواب یک چپرکت، دو چوکی، یک میز کوچک و یک الماری لباس دارد. بالای هر میز یک آینه و زیر هر چپرکت یک گلیم است. هر کلکین پرده مقبول دارد.

دور حویلی داکتر صدیق دیوار بلند سنگی است. پهلوی دروازه کوچه گاراج موتر است. صحن حویلی نسبتاً وسیع است و چمن زیبا دارد. در وسط چمن فواره آب است و آب آن صاف و سرد است. عقب خانه یک باغ کوچک است و در آن چند درخت سیب و آلبالو است.

خانه داکتر صدیق بسیار خوب و منظم است و فامیل او در آن خوش است.

16-mashq. Savollarga javob bering:

- ۱) شما در کدام شهر سکونت دارید؟ ۲) آپارتمان شما چند اتاق است؟ ۳) آیا شما اتاق علیحده دارید؟ ۴) در اتاق شما چیست؟ ۵) اتاق شما چند کلکین دارد؟ ۶) در مطبخ شما چیست؟ ۷) در الماری ظرف شما چیست؟ ۸) آیا صحن حویلی شما چمن دارد؟

12-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- ۱) آن جوی در کنار جاده است. ۲) ده ما میان دو کوه است. ۳) لباس شما در بین الماری است. ۴) پیشروی شما شهر کابل و پشت سر شما شهر چاریکار است. ۵) در مقابل خانه لیلی یک مغازه کلان است. ۶) امروز جمعه است و فامیل ما بیرون شهر است. ۷) قاموس زبان دری پیش چیست؟ - آن قاموس پیش علی است. ۸) ثریا کجاست؟ - ثریا عقب میز نان است. ۹) طیاره ما و شما کجاست؟ - طیاره ما و شما بالای دریای هلمند است. ۱۰) کتاب من کجاست؟ - کتاب تو روی میز کار است. ۱۱) دورادور حویلی چیست؟ - دورادور حویلی دیوار است. ۱۲) معلم ما کجاست؟ - معلم شما پهلوی تخته سیاه است.

13-mashq. Nuqtalar o'rniga izofali ko'makchilardan mosini qo'ying:

- ۱) بوت احمد ... چوکی است. ۲) میز کوچک ... دیوار است. ۳) کتاب شما ... بکس است. ۴) قلم تو ... من است. ۵) برادر لیلی ... میز است. ۶) ... دیوار چند عکس هست. ۷) ساعت ... الماری است. ۸) خانه آنها ... مسجد است. ۹) این جاده ... دریاست. ۱۰) دریشی تو ... الماریست. ۱۱) سگ ما ... خانه است. ۱۲) فامیل رحمن ... میز نان است. ۱۳) اتاق من ... اتاق شماس است. ۱۴) ... فاکولته ما یک باغ است.

14-mashq. Izofali ko'makchilardan foydalanib, dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Sening kitobing bizdadir. 2) Ko'chaning yonida ariq bor. 3) Bu uyning orqasida mevali bog' bor. 4) Siz anor daraxtining tagidasiz. 5) Mening portfelim stol ustidadir. 6) U do'konning ro'parasida kinoteatr bor. 7) Rauf derazaning yonidadir. 8) Men stol atrofida o'tiribman. Mening oilam ham stol atrofidadir. 9) Bizning qishloq o'rmonning o'rtasidadir. Bizning qishlog'imiz atrofida o'rmon bor. 10) Sening opang qayerda? - Mening opam shahar tashqarisidadir. 11) Sizning daftaringiz qayerda? - Mening daftirim portfelimning ichidadir. 12) Mushuk qayerda? - Mushuk javonning tagidadir. 13) Mahmudning do'koni qayerda? - Uning do'koni katta ko'chadadir.

15-mashq. Dars yakunidagi lug'atdan foydalanib, turar joy va uning qismlari nomlarini tarjima qiling va yod oling:

بلاک، آپارتمان، سالن، مهمانخانه، اتاق نان، طعامخانه، اتاق خواب، اتاق مطالعه، مطبخ، آشپزخانه، تشناب، کفشکن، برنده.

O'N BIRINCHI DARS

درس یازدهم

Birikuvchi olmoshlar

ضمایر متصل⁵ zamâyer-e mottasel

Dariy tilida birikuvchi olmoshlar erkin bo'lmagan til birligi qatoriga kiradi, ya'ni so'zdan alohida (ajralgan) holda ishlatilmaydi. Shu bilan bir vaqtda, ular affikslar ham emas; chunki so'zga qo'shib talaffuz qilinsada, uning tarkibiga kirmaydi, balki so'zga yordamchi element sifatida bog'lanadi va urg'u qabul qilmaydi. Shu sababli, enklitik olmoshlar⁶ deb ham yuritiladi.

O'zbek tilida egalik kategoriyasi mavjud bo'lib, bu grammatik kategorianing asosiy affikslari dariy tilidagi birikuvchi olmoshlarga juda o'xshashdir.

	Birlik		Ko'plik	
	dariy tilida	o'zbek t.da	dariy tilida	o'zbek t.da
I sh.	-am	-m (-im)	-emân	-miz (-imiz)
II sh.	-at	-ng (-ing)	-etân	-ngiz (-ingiz)
III sh.	-aš	-i (unidan so'ng -si)	-ešân	-lari

Birikuvchi olmoshlar predmet yoki predmetlik tushunchasining uch shaxsdan biriga taalluqli yoki mansub ekanligini, aloqadorlik ma'nolarini bildiradi:

کتایم	ketâb-am	'kitobim'
کتایت	ketâb-at	'kitobing'
کتایش	ketâb-aš	'kitobi'
کتایمان	ketâb-emân	'kitobimiz'
کتایتان	ketâb-etân	'kitobingiz'
کتایشان	ketâb-ešân	'kitoblari'

Quyidagi jadvalda dariy tilida birikuvchi olmoshlarning imlosi III shaxs birlik va ko'plik variantida ko'rsatilgan:

	Birlik		Ko'plik
	Undoshdan so'ng	padâr-am 'otam'	
• a qisqa unlisidan so'ng		xânâ-aš 'uyi'	padâr-ešân 'otalari'
			xânâ-yešân 'uylari'

⁵ Fors grammatikasida zamâyer-e molki 'egalik olmoshlari' deb ham yuritiladi.

ی i cho'ziq unlisidan so'ng	حویلی اش / حویلش hawêli-yaš 'hovlisi'	hawêli-yešân 'hovlilari'
ا â choziq unlisidan so'ng	آشنایش âšnâ-yaš 'tanishi'	âšnâ-yešân 'tanishlari'
و u/ô choziq unlisidan so'ng	پهلوش pahlû-yaš 'yonida'	pahlû-yešân 'yonlarida'

Izoh. Birikuvchi olmoshlar urg'usiz, shuning uchun mantiqiy urg'uni ham qabul qilmaydi. Agar gapda olmoshni ta'kidlash zarur bo'lsa, birikuvchi olmosh emas, kishilik olmoshi ishlatiladi: *Xwâhar-e mân injâ-st, ammâ xwâhar-e tû dar otâq-e digar ast* 'Mening opam shu yerda, sening opang esa boshqa xonada'.

1-mashq. Birikuvchi olmoshlarni quyidagi so'z va so'z birikmalariga qo'shib barcha shaxs va sonda tuslang:

خواهر، تحفه، حویلی، مهمان، پهلوی، پیشرو، کارخانه گئی، بکس زیبا.

2-mashq. Birikuvchi olmoshlarni qo'llagan holda dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) mening o'g'lim;
- 2) uning qishki bosh kiyimi;
- 3) sening qarshingda;
- 4) bizning institutimiz;
- 5) sening yangi uying;
- 6) xonangizning oynasi;
- 7) ularning orqasida;
- 8) otamning do'sti;
- 9) Sizning ko'k ko'ylagingiz;
- 10) uning eski chamadoni;
- 11) tanishimning qizi;
- 12) ularning katta oilasi;
- 13) sizning qo'shingizning hovlisi;
- 14) bizning talabalar turar joyimiz;
- 15) mening o'rik daraxtim;
- 16) uning atrofida;
- 17) Vatanimizning poytaxti;
- 18) uning ko'zgusi;
- 19) sening qobiliyatli o'rtoq'ing;
- 20) bizning o'rtamizda;
- 21) sizning kartinangiz;
- 22) sening yoningda;
- 23) uning imzosi;
- 24) sizning kursingizning talabasi.

3-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- ۱) رفیقم در مکروریان خانه دارد.
- ۲) اتاق شان در منزل بالاست.
- ۳) بچه ات کجاست؟ - بچه ام در مکتب است.
- ۴) خانه تان در کجای کابل است؟ - خانه مان در کنار دریا است.
- ۵) در وسط حویلیت قواره است و آبش سرد است.
- ۶) این دریشی تان نو است؟ - بلی، این دریشیم نو است.
- ۷) همشیره تان در خانه است؟ - نه همشیره ام در خانه نیست، در فاکولته است.
- ۸) شهر جلال آباد بزرگ نیست و هوایش گرم است.
- ۹) روبرویم زلمی است و پهلویم برادرش است.
- ۱۰) کتاب در بین بکس است.
- ۱۱) قلمم پیش تو است؟ - نه، قلمت پیش من نیست.
- ۱۲) حویلی شان در شهر نو است و

دورادوروش دیوار سنگی است. ۱۳) فامیل خانم تان اصلاً از کجاست؟ - فامیل خانم اصلاً از بدخشان است.

4-mashq. Kishilik olmoshini birikuvchi olmoshga almashtiring:

۱) خانۀ او در شیرخان است. ۲) وطن تو کجاست؟ - وطن من ولایت کنر است. ۳) شهر شما از اینجا دور است؟ - بلی، شهر ما از اینجا بسیار دور است. ۴) پهلوی تو کیست؟ - پهلوی من برادر شماست. ۵) پدر شما کجا وظیفه دارد؟ - پدر من در مهمانخانه وظیفه دارد. ۶) در مقابل تو چیست؟ - در مقابل من عمارت فاکولته است. ۷) پشت سر شما کوه است؟ - نه، پشت سر ما کوه نیست، تریاست. ۸) محمود شاگرد تو است؟ - بلی، محمود شاگرد من است.

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling.

1) Mening akam o'qituvchidir. 2) Uning rasmi devorga osig'liq. 3) Bizning mehmonxonamiz shu yerda. 4) Sening qizingning rasmi qayerda? 5) Bizning oldimizda - universitet. 6) Sizning opangizning turmush o'rtog'i qayerda? - Mening opamning turmush o'rtog'i Mozori Sharifdadir. 7) Bu daryoning nomi Hilmand va bizning uyimiz uning bo'yidadir. 8) Menda u yangi chiroyli ruchka yo'q. 9) Ularning otasining uyi shahar tashqarisidadir. 10) Sizning vataningizning poytaxti nima deb ataladi? - Bizning vatanimizning poytaxti Toshkent deb nomlanadi. 11) Zalmayning bog'i uning uyining yonidadir va u yerda mevalar ko'p. 12) Mening kitobim qayerda? - Sening kitobing mening akamdadir. 13) Qarshimizda institutimizning yangi binosi, uning orqasida esa ayolim poyabzal fabrikasida ishlaydi. 14) Sizning ayolingiz qayerda ishlaydi? - Mening O'zbekistonning janubida va u yerning havosi issiqdir. 15) Ularning shahri

Sifat va ravishlarda qiyosiy daraja

Daraja - belgining bir-biriga qiyosan darajasini ko'rsatadigan grammatik kategoriya bo'lib, dariy tilida daraja ko'rsatish asosan asliy sifat va qisman ravishlarga xos.

Dariy tilida sifatning quyidagi darajalari mavjud:

a) oddiy daraja sifat eadī ya mutlaq;
b) qiyosiy daraja sifat sefat-e ādi ya mutlaq;
c) oddiy daraja sifat sefat-e āli;
d) ortirma daraja sifat sefat-e āli.

Predmet belgisini boshqa predmetdagi shunday belgiga taqqoslamay, to'g'ridan-to'g'ri ifodalovchi sifatlar oddiy daraja deyiladi: xub

'yaxshi', خورد 'kichik' kabi (oddiy darajadagi sifat hech qanday daraja ko'rsatkichiga va uni ifodalovchi vositalarga ega bo'lmaydi).

Ayrim-ayrim predmetlardagi bir xil belgining chog'ishtirilishi asosida ikki daraja yasaladi: qiyosiy daraja va ortirma daraja (bu mavzu keyingi darslarda yoritiladi).

Sifatning qiyosiy darajasi bir predmet belgisining boshqa predmet belgisiga nisbatan ortiq yoki kamligini ko'rsatishga xizmat qiladi. Dariy tilida qiyosiy daraja -tar (o'zbek tilida: -roq) affiksi vositasida yasaladi, urg'u -tar affiksiga tushadi:

'kichikroq' xordtar خوردتر
'kattaroq' kalantar کلانتر
'katta' kalân کلان

Ravish ham sifat kabi daraja anglatish xususiyatiga ega, biroq ravishlarda daraja anglatish sifatlardagi kabi taraqqiy qilgan emas. Ravish darajalari, odatda, ish-harakat belgisining boshqa belgiga nisbatlab ortiq-kamligini bildiradi. Qiyosiy daraja ma'nosi sifatning qiyosiy darajasidagi vositaning o'zi bilan, ya'ni -tar (o'zbek tilida -roq) bilan ifodalanadi, masalan:

'sekinroq' âhestatar آهسته تر
'tezroq' zudtar زودتر
'tez' zudtar زود

-tar affiksi oddiy darajaga qo'shilib yoki alohida yozilishi mumkin, biroq -a qisqa unlisiga tugallangan so'zlarda faqat alohida yoziladi, masalan:

'issiqroq' garmtar گرم تر
'yaqinroq' nazdiktar نزدیک تر
'eskiroq' kohnatar کهنه تر

'yaxshi', zeyâd 'ko'p' so'zlari qiyosiy darajada ikkita shaklga ega:

'yaxshiroq' behtar بهتر
'ko'proq' bēstar بیشتر
xubtar (og'z.) va zeyâdtar زیادتر

Izoh. beh (dan) so'zi boshlang'ich shaklda kam ishlatiladi, bēš (dan) esa boshlang'ich shaklda ham 'ko'proq', 'ortiqroq' ma'nosini bildiradi.

Qiyosiy daraja shakli izofali birikmada aniqlovchi vazifasida yoki kesim tarkibida keladi, masalan:

برادر کوچکترم شاگرد مکتب است
Berâdar-e koçaktar-am šâgerd-e maktab ast
'Kichik ukam - maktab o'quvchisi'

کوتاه، پیر، کم، پاک، بعد، لاغر، شیرین، خوب، درست، مهم، زیاد، کلان، مشکل، تلخ، تازه، دلچسپ.

7-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) خواهر کلانتر محصل پوهنتون و خواهر کوچکتر شاگرد مکتب است. 2) این آب گرم است. آب سردتر داری؟ - نه، آب سردتر ندارم. 3) کار شما مهم است، اما کار ما هنوز مهم تر است. 4) قلم من خوب است و قلم تو هنوز بهتر است. 5) این میدان وسیع تر از آن میدان است. 6) این شاعر مشهورتر از آن شاعر است. 7) در زمستان شب از روز درازتر است. 8) هوای کنیز نسبت به کابل گرمتر است. 9) تو نسبت به آن زن جوان تر هستی. 10) رخصتی ما نسبت به رخصتی شما سه روز کوتاهتر است. 11) ده ما نظر به ده شما پنج کیلومتر دورتر است. 12) آب این گیلان نسبت به آن گیلان دو برابر بیشتر است.

8-mashq. Qiyoslanayotgan obyektlarning o'rnini namunadagi kabi almashtiring. Gapning mazmuni o'zgarishligi uchun sifat va ravishlarning antonimlarini tanlang.

احمد از محمود چهار سال کلانتر است
محمود از احمد چهار سال خوردتر است
Berilgan:
Bajaring:

1) این مرغ از آن مرغ لاغرتر است. 2) قیمت این کتاب نظر به آن کتاب دو چند کمتر است. 3) کار تو نسبت به کار من آسانتر است. 4) این شماره روزنامه نسبت به آن شماره تازه تر است. 5) پدر علی از مادرش ده سال پیرتر است. 6) اتاق موسی نظر به اتاق شما پاکتر است. 7) این درخت از آن درخت دو متر بلندتر است. 8) آن راه نظر به این راه پانزده کیلومتر کوتاهتر است. 9) موترما از موتر شما جدیدتر است. 10) شهر من نسبت به شهر تو از تاشکند دورتر است. 11) این تربوز از آن خربوزه سنگینتر است. 12) میدان هوای کابل نظر به میدان هوای تاشکند کوچکتر است. 13) زمستان از بکستان نظر به زمستان افغانستان سردتر است. 14) این جاده نسبت به آن کوچه عریض تر است.

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu olma nordondir. Shirinroq olma qani? 2) Men sening opangdan yoshman, lekin akangdan kattaman. 3) Bu yaxshi lug'atdir. Bundan yaxshiroq lug'at menda yo'q. 4) Kuz yozdan sovuqroq, qish esa yanada sovuqroqdir. 5) Bu eron filmi u hind filmidan qiziqarliroqdir. 6) Bu daryo kengdir, u daryo esa yanada kengroq. 7) Bugun tun kundan ikki soatga uzundir. 8) Kandahor shahri Chorikordan kattaroq, ammo Kobuldan kichikroqdir. 9) Sen mendan necha yosh kichikroqsan? - Men

خانه من دور است اما خانه تو هنوز دورتر است
Xāna-ye man dur ast, ammā xāna-ye tu hanōz durtar ast
'Mening uyim uzoq, lekin sening uying yanada uzoqroq'

Qiyosiy daraja ishlatilgan gaplarda qiyoslanayotgan obyekt sifatdan oldin yoki keyin qo'yilishi mumkin.

Qiyoslanayotgan obyekt sifatdan keyin kelsa, az old ko'makchisi bilan ishlatiladi va butun birikma bir nafasda o'qiladi, masalan:
Ahmad kalāntār az Mahmud ast احمد کلانتر از محمود است
'Ahmad Mahmuddan kattaroq'

Qiyoslanayotgan obyekt sifatdan oldin kelsa, az old ko'makchisi bilan ishlatiladi. Bunda qiyoslanayotgan obyekt nisbat ba ... ('...ga nisbatan'), *nazar ba ...* ('...ga qaraganda') birikmalari bilan ishlatiladi. Bunda qiyoslanayotgan obyekt va sifat o'rtasida kichik pauza bo'lishi mumkin, masalan:
Ahmad az Mahmud kalāntār ast احمد از محمود کلانتر است
'Ahmad Mahmuddan kattaroq'

Ahmad nazar ba Mahmud kalāntār ast احمد نظر به محمود کلانتر است
'Ahmad Mahmudga qaraganda kattaroq'

Izoh. So'zlashuv darajasini ko'rsatish zarur bo'lsa, sifat oddiy daraja shaklida ishlatilishi mumkin, masalan:
احمد نظر به محمود کلان است
Gapda farqlash darajasini ko'rsatish zarur bo'lsa, sifat yoki qiyoslanayotgan obyekt oldin to'ldiruvchini keltirish orqali beriladi; bunda to'ldiruvchi old ko'makchisiz ishlatiladi, masalan:

هوای امروز نسبت به دیروز دو درجه سردتر است
Hawā-ye emrōz nesbat ba dirōz do daraja sardtar ast
هوای امروز دو درجه نسبت به دیروز سردتر است
Hawā-ye emrōz do daraja nesbat ba dirōz sardtar ast
'Bugun(gi) havo kechagiga qaraganda ikki daraja sovuqroq'

کار ما نظر به شما سه چند بیشتر است
Kār-e mā nazar ba šomā se čand bēštar ast
'Bizning ishimiz siznikiga qaraganda uch baravar ko'p'

6-mashq. Berilgan sifat va ravishlardan ularning qiyosiy daraja shakllarini yasang:

sendan 5 yosh kichikroqman. 10) Qodirning oylik maoshi Ibrohimnikidan ikki baravar ko'p. 11) Bu yo'l unisidan uch baravar qisqaroq. 12) Sizning chamadoningiz menikidan ikki baravar og'irroq.

21 dan 100 gacha bo'lgan sonlar

۳۰	سی	si	'o'ttiz'
۴۰	چهل	čehel, čel	'qirq'
۵۰	پنجاه	penjāh	'ellik'
۶۰	شصت	šast	'oltmish'
۷۰	هفتاد	haftād	'yetmish'
۸۰	هشتاد	haštād	'sakson'
۹۰	نود	nawad	'to'qson'
۱۰۰	صد	sad	'yuz'

Yigirmadan yuqori bo'lgan barcha miqdor sonlar bir-birlari bilan *wa bog'lovchisi* orqali bog'lanib, murakkab son hosil qiladi. *Bog'lovchi* talaffuzda o'z oldidagi songa qo'shilib, -o tarzida (*wa emas!*) talaffuz qilinadi, yozuvda esa ajralgan holda yoziladi. Kuchliroq urg'u ikkinchi komponentga tushadi, masalan:

سی و دو *si-wo-du* 'o'ttiz ikki'
 چهل و چهار *čehel-o-čahār* 'qirq to't'

10-mashq. Sonlarni dariy tilida o'qing:

۱۰۰ - ۳۲ - ۵۴ - ۸۲ - ۷۰ - ۴۸ - ۲۵ - ۶۳ - ۳۷ - ۹۱
 ۳۵ - ۸۹ - ۷۶ - ۴۸ - ۶۴ - ۸۱ - ۲۳ - ۹۰ - ۵۵ - ۷۸ -

Son va ot birikmasining kesim ot qismi vazifasida qo'llanishi

Son va ot birikmasi gapda kesimning ot qismi vazifasida qo'llanishi bog'lama oldida keladi, masalan:

من من بیست و یک سال است *Senn-e man bist-o-yak sāl ast*
 'Mening yoshim 21 da'
 قیمت این کتاب شصت افغانیست *Qimat-e in ketāb šast afgāni-st*
 'Bu kitobning qiymati 60 afg'oniylir'

Kesimning ot qismiga savol *čand* 'necha?', 'qancha?' olmoshi orqali beriladi:

من شما چند است؟ *Senn-e šomā čand ast?*
 'Sizning yoshingiz nechada?'

Bu kabi gaplar داشتن *dāstan* fe'li orqali ham ifodalanadi, masalan:
 دوست من بیست سال دارد *Dōst-e man bist sāl dārad*

'Do'stim 20 yoshda'

شما چند سال دارید؟ *Šomā čand sāl dārêd?*

'Siz necha yoshdasiz?'

این کتاب چند قیمت دارد؟ *In ketāb čand qimat dārad?*

'Bu kitobning narxi qancha?' ('Bu kitob qancha turadi?')

11-mashq. O'qing va tarjima qiling:

۱) قیمت این مجله ۳۵ افغانیست. ۲) پدرم ۴۸ و مادرم ۴۶ سال دارد. ۳) آن کشور تقریباً ۶۳ میلیون نفر نفوس دارد. ۴) رخصتی شما چند روز است؟ - رخصتی ما ۲۴ روز است. ۵) گروپ تان چند نفر است؟ - گروپ ما ۲۱ نفر است. ۶) این سرک چند کیلومتر است؟ - این سرک ۷۷ کیلومتر است. ۷) آن کتاب چند صفحه است؟ - آن کتاب ۹۴ صفحه است. ۸) یک درس شما چند دقیقه است؟ - یک درس ما ۸۰ دقیقه است.

12-mashq. Savollarga javob bering:

۱) یک ساعت چند دقیقه است؟ ۲) یک روز چند ساعت است؟ ۳) یک هفته چند روز است؟ ۴) یک ماه چند روز است؟ ۵) یک سال چند ماه است؟ ۶) سن شما چند است؟ ۷) فامیل شما چند نفر است؟ ۸) پدرتان (مادرتان، برادرتان، خواهرتان) چند سال دارد؟ ۹) اپارتمان شما چند اتاق است؟ ۱۰) عمارت شما چند منزل است؟ ۱۱) نفوس شهر شما چند است؟ ۱۲) تعمیر فاکولته تان چند طبقه است؟ ۱۳) گروپ شما چند نفر است؟ ۱۴) لیلیه شما چند منزل است؟ ۱۵) هر منزل لیلیه تان چند اتاق است؟ ۱۶) رخصتی تابستانی تان چند ماه است؟ ۱۷) رخصتی تابستانی تان چند روز است؟

13-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men 18 yoshdaman, mening akam esa 23 yoshdadir. 2) Bu binoda 54 ta qavat va har bir qavatda 8 tadan xona bor. 3) Bizning institutda 9 ta auditoriya bor. 4) Bu oyda necha kun bor? - Bu oyda 31 kun bor. 5) U kitob necha pul turadi? - U kitob 95 afg'oniylir. 6) Sizning o'qituvchingiz necha yoshda? - Bizning o'qituvchimiz 43 yoshdadir. 7) Bu viloyat aholisining soni qancha? - Bu viloyat aholisi taxminan 2 million kishidir. 8) Bu jurnalda necha bet bor? - Bu jurnalda 24 ta bet bor. 9) Dariy tili alifbosida necha harf bor? - Dariy tili alifbosida 32 ta harf bor. 10) Aeroportga necha kilometr bor? - Aeroportga 25 kilometr bor. 11) Sening o'g'ling necha yoshda? - Mening o'g'lim 6 oylikdir.

Tartib sonlar

اعداد ترتیبی یا وصفی *a' dād-e tartibi yā wasfi*

Tartib sonlar predmetning sanoq jihatdan tartibini bildiradi. Dariy tilida tartib son sanoq songa *-om* (o'zbek tilida *-i/nchi*) affiksini qo'shish orqali yasaladi; urg'u *-om* affiksiga tushadi, masalan:

پنج *panj* 'besh'

هشت *hašt* 'sakkiz'

ده *dah* 'o'n'

du, se, si

o'zgarishlar ro'y beradi:

دو *du* - دوم *dowwóm* 'ikkinchi',

سه *se* - سوم *so(w)wóm* 'uchinchi',

سی *si* - سیوم *siyóm* 'o'ttizinchi'.

Dariy tilida *yakom* 'birinchi' tartib soni bilan bir qatorda, shu sonning arabcha shakli *awwal ko'p* qo'llanadi.

Murakkab sonlarda *-om* affiksi sonning oxirgi qismiga qo'shiladi: to'qqiz yuz yigirma beshinchi'.

Dariy tilida *yakom* 'birinchi' tartib soni bilan bir qatorda, shu sonning arabcha shakli *awwal ko'p* qo'llanadi. Biroq murakkab sonlarda oxirgi son *yak* 'bir' bo'lsa, faqat *si-wo-yakom* 'o'ttiz birinchi' bog'lanadi:

Tartib sonlar aniqlanmishdan keyin kelib, u bilan izofa orqali bog'lanadi:

سال اول *sāl-e awwal* 'birinchi yil'

درس چهارم *dars-e čahārom* 'to'rtinchi dars'

درس چندم؟ *dars-e čāndom?* 'nechanchi dars?'

صفحة نود و یک *safha-ye nawad-o-yakom*

صفحة نود و یک *safha-ye nawad-o-yak*

14-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men Kobul universitetining birinchi bosqich talabasi. 2) Biz yigirma beshinchi xonadamiz. 3) Bugun bizning birinchi darsimiz dariy tili darsidir. 4) Ularning xonadoni beshinchi qavatdadir. 5) Dovudning katta

o'g'li Kobul maktabining to'qqizinchi sinf o'quvchisidir (شاگرد). 6) Mening akamning oilasi 1-mikrorayonning o'ttiz uchinchi korpusida yashaydi. 7) Hozir nechanchi dars? - Hozir uchinchi darsdir. 8) Siz nechanchi bosqich talabasisiz? - Men ikkinchi bosqich talabasi. 9) Sening opang nechanchi xonada yashaydi? - U oltmish birinchi xonada yashaydi. 10) Bu mashq nechanchi betda? - Bu mashq qirq ikkinchi betda.

Qarindoshlik terminlari

برادرزاده	<i>berâdarzâda</i>	'jiyan' (aka yoki ukaning farzandlari)
خواهرزاده	<i>xâharzâda</i>	'jiyan' (opa yoki singilning farzandlari)
همشیره زاده	<i>hamširâzâda</i>	
كاكا	<i>kâkâ</i>	'amaki'
ماما	<i>mama</i>	'tog'a'
عمه	<i>'amma</i>	'amma'
خاله	<i>xâla</i>	'xola'
پدرکلان	<i>padarkalân</i>	'buva'
مادرکلان	<i>mâdarakalân</i>	'buvi'
نواسه	<i>nawâsa</i>	'nabira'
کواسه	<i>kawâsa</i>	'evara'
خسر	<i>xosor</i>	'qaynata'
خشو	<i>xošu</i>	'qaynana'
داماد	<i>dâmâd</i>	'kuyov' (qizning eri)
عروس	<i>'arôs</i>	'kelin' (o'g'ilning xotini)
ایور	<i>êwar</i>	'qaynag'a', 'qayni' (erning aka-ukasi xotiniga nisbatan)
نانو	<i>nanô</i>	'qaynegachi', 'qaynsingil' (erning opa-singlisi xotiniga nisbatan)
خسربورا	<i>xosorbora</i>	'qaynag'a', 'qayni' (xotinning aka-ukasi eriga nisbatan)
خیاشنه	<i>xeyâšna</i>	'qaynegachi', 'qaynsingil' (xotinning opa-singlisi eriga nisbatan)
خاشنه	<i>xâšna</i>	
Amakivachcha va xolavachcha tushunchalari dariy tilida kimning o'g'li yoki qizi ekanligidan kelib chiqib izohlanadi, masalan:		
بچه کاکا	<i>bačča-ye kâkâ</i>	'amakivachcha' (amaking o'g'li)
دختر خاله	<i>doxtar-e xâla</i>	'xolavachcha' (xolaning qizi)

15-mashq. Qarindoshlikni bildiruvchi so'zlarning
ekvivalentlarini bering:

خواهر شوهر؛ پدر مادر؛ برادر پدر؛ دختر خواهر؛ برادر زن؛
خواهر پدر؛ مادر زن؛ بچه برادر مادر؛ مادر پدر؛ زن پسر؛ دختر
خواهر پدر؛ شوهر دختر؛ برادر شوهر؛ پدر زن.

Matn
فامیل

- اسم تان چیست؟
- اسم من محمد انور است.
- سن شما چند است؟
- من سی و پنج سال دارم.
- وظیفه تان چیست؟
- من انجنیر فابریکه خانه سازی هستم.
- شما زن و اولاد دارید؟
- بلی، من زن و سه اولاد دارم، یعنی دو بچه و یک دختر.
- خانم تان چه وظیفه دارد؟
- خانم فعلاً بیکار است.
- بچه کوچکتر شما چند سال دارد؟
- بچه کوچکترم خورد است و سنش فقط پنج سال است.
- دختر تان هم خورد است؟
- نه، دخترم نسبتاً کلان است. او ده سال دارد و متعلمه صنف سوم لیسه ملالی است.
- بچه کلانتر شما چند سال دارد؟
- بچه کلانترم دوازده سال دارد. او متعلم لیسه استقلال است.
- شما برادر و خواهر دارید؟
- بلی، من دو برادر و دو خواهر دارم.
- آنها نسبت به شما کلان هستند یا خورد؟
- یک برادر و یک خواهرم نسبت به من خورد هستند.
- یک خواهرم از من کلانتر هستند.
- برادر خورد تان چه مصروفیت دارد؟
- برادر خوردم محصل پوهنتون است. رشته اش اقتصاد است.
- او محصل صنف چهارم است؟
- او محصل صنف چهارم است.
- برادر کلان تان چه وظیفه دارد؟

- برادر کلانم مدیر مکتب است.
- او از شما چند سال کلانتر است؟
- برادرم از من سه سال کلانتر است. او سی و هشت سال دارد.
- او هم اولاد دارد؟
- بلی، او یک دختر دارد.
- سن برادرزاده تان چند است؟
- برادرزاده ام همسن دخترم است. هر دوی شان در یک صنف هستند.
- زن برادر تان کجا وظیفه دارد؟
- زن برادرم معلمه مکتب است.
- هر دو خواهر تان با شما یکجا هستند؟
- خواهر خوردم با ما یکجاست، ولی خواهر کلانم شوهر دارد و خانه اش علیحده است.
- خانه اش کجاست؟
- اپارتمانش در بلاک سی و دوم مکروریان اول است.
- خواهر خورد شما کجا وظیفه دارد؟
- او مأموره وزارت مالیه است.
- خواهر کلان تان هم مأموره است؟
- نه، خواهر کلانم در خانه است. او پنج اولاد دارد و کار خانه اش زیاد است.
- شوهر او چه مصروفیت دارد؟
- شوهرش افسر است.
- پدر و مادر تان در خانه شما هستند؟
- بلی، پدر و مادرم و بچه کاکایم با ما یکجا هستند. فامیل ما سیزده نفر است.
- پدر تان چه وظیفه دارد؟
- حالا چون سنش زیاد است وظیفه ندارد، متقاعد است.
- بچه کاکای تان جوان است؟
- بلی، او نزده سال دارد. او محصل پولی تخنیک است.
- او هم زن و اولاد دارد؟
- نه، او هنوز مجرد است، اما نامزد دارد.

Matnga sharh

1. Dariy tilida otlar jins kategoriyasiga ega emas. Biroq arab tilidan moannas (ayollar) مؤنث va mozakkar (erkaklar uchun) مذکر kirib kelgan

uchun) rodga taalluqli otlarda ayollarning ismi, kasb-hunari otlaridagi urg'uli -a jinsning morfologik belgisi hisoblanadi, masalan:

فرید Farid	'Farid' (o'g'il bola ismi)	-
فریده Faridá	'Farida' (qiz bola ismi)	-
نجیب Najib	'Najib' (o'g'il bola ismi)	-
نجیبه Najibá	'Najiba' (qiz bola ismi)	-
معلم mo'allem	'muallim', 'o'qituvchi' (erkak, ayol)	-
معلمه mo'allemá	'muallima'	-
محصل mohassel	'talaba' (o'g'il, qiz)	-
محصله mohasselá	'talaba qiz'	-
متعلم mota'allem	'o'quvchi' (o'g'il, qiz)	-
متعلمه mota'allemá	'o'quvchi qiz'	-
مأمور ma'mur	'xizmatchi' (erkak, ayol)	-
مأموره ma'murá	'xizmatchi ayol'	-
آمر ámer	'boshliq' (erkak, ayol)	-
آمیره ámerá	'boshliq ayol'	-

2. har 'har' belgilash olmoshi gapda aniqlovchi vazifasida keladi va doimo aniqlanishdan oldin qo'yiladi; dariy tilida har umuman izofa qabul qilmaydi:

har róz	'har kun/i'
har dó doxtar	'har ikki qiz'
har pánj otâq	'har beshta xona'
har du-ye šomâ	'sizning har ikkingiz'
har du-yetân	'har ikkingiz'
har mohassel-e fâkulta	'fakultetning har bir studenti'

3. Matnda qayd etilgan ba'zi muassasalarning nomi:

لیسه ملالی lisa-ye Malâlay	'Malolây' litseyi ⁶ (ayollar uchun)
لیسه استقلال lisa-ye Esteqlâl	'Istiqlol' litseyi (erkaklar uchun)
وزارت مالیه wezârat-e mâleyya	'moliya vazirligi'

⁶ Litsey nomi afg'on xalqining Mayvand jangida jasorat ko'rsatgan milliy qahramon qizi Malolay sharafiga qo'yilgan.

16-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Najiba politexnika instituti talabasidir. 2) Latifa iqtisodiyot fakulteti o'qituvchisidir. 3) Faridaning xonadonida 4 ta xona bor va har to'rttasi ham yorug' va kengdir. 4) Parvin va Zaynab qani? - Ularning ikkovi ham maktabda. 5) Uning opasi moliya vazirligi xizmatchisidir. 6) Mening bog'imda 35 ta olma daraxti bor va ularning barchasida meva bor. 7) Siz uchovingiz tengdoshsizlar. 8) Yoqubning 5 nafar aka-ukasi bor va ularning besholovi ham Kobulda yashaydilar. 9) Mening oilam 7 kishidan iborat va yettovimiz ham uydami. 10) Sening jiyaning Sharifa "Malolay" litseyining 11-sinf o'quvchisidir.

17-mashq. matni bo'yicha savollarga javob bering:

(1) Sen Muhammad anor chand ast? (2) Muhammad anor kja wazifa dard? (3) Aia anor zn w olad dard? (4) anor chand bje w chand dxtr dard? (5) zn anor je msrofiat dard? (6) Aia hr du psr anor mtعلم هستند? (7) sn dxtr anor chand ast? (8) dxtr anor mtعلم کدام لیسه است? (9) Aia anor xwahr w bradr dard? (10) Aia sn šan nsbt be anor km ast ya ziyad? (11) bradr kochktr anor mchsl snf chand ast? (12) wazifa bradr klân anor chist? (13) anor nsbt be bradr klântersh chand sal xordtr ast? (14) Aia dxtr w bradrzade anor hmshf nistnd? (15) hmshife xanm anor kja wazifa dard? (16) Aia hr du xwahr anor ya au ykja هستند? (17) خانه همشیره کلانتر anor kja ast? (18) anor chand hmshife zade dard? (19) Aia xwahr kochktr anor mtعلم مکتب است? (20) famil Muhammad anor chand nfr ast? (21) پدر anor چرا بیکار است? (22) bje klakai anor zn dard ya mjr ast?

18-mashq. Dariy tilida o'z oilangiz va qarindoshlaringiz haqida hikoya tuzing.

19-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. Baryolay (بريالای) asli Faroh (فراه) viloyatidan, ammo Kobulda yashaydi. U o'qituvchi va Politehnika institutida ishlaydi. Baryolay yashaydi. U uylangan va 4 nafar farzandi bor. Uning xotini 32 yoshdadir. U uylangan va 4 nafar farzandi ko'p. Baryolayning qaynata va ishlaymaydi, chunki uning uy ishlari ko'p. Baryolayning qaynisi qaynanasi qishloqda yashaydilar va ular dehqondirlar. Lekin uning qaynisi Kobulda yashaydi va universitetning filologiya fakulteti 3-bosqich talabasidir.

Baryolayning 2 nafar akasi va bir singlisi bor. Uning ikkala akasi ham uylangan va Baryolayning 6 nafar o'g'il va qiz jiyanlari bor. Baryolayning otasi xizmatchi, lekin u hozir kekxa va nafaqadadir. Baryolayning buvasi va buvisi Kobulda yashamaydilar, ular Faroh

viloyatining bir qishlog'ida yashaydilar. Ularning ikkovi ham kekxa. U yerda ular bilan Baryolayning 2 amakisi ham yashaydi. Baryolayning bir necha amakivachchalari bor.

Baryolayning to'ng'ich o'g'li "Amoniy" (امانی) litseyining 10-sinf o'quvchisidir, kichik o'g'li esa hali yosh. Baryolayning ikkala qizi ham maktab o'quvchisidir. Baryolayning qizi va uning amakivachchasi tengqur va sinfdoshdirlar. Baryolayning to'ng'ich qizi 16 yoshdadir va uning qallig'i bor. Baryolayning bo'lajak kuyovi Aliobod (علی آباد) kasalxonasining shifokoridir.

B. Rahima G'azni shahrida yashaydi. U 28 yoshda, turmushga chiqqan va erining uyida yashaydi. Uning erining oilasi 8 kishidan iborat. Rahimaning eri ofitserdir. Rahima va uning erining bolalari bor – 2 nafar o'g'il va 3 nafar qiz. Rahimaning qaynatasi maktab o'qituvchisidir. Rahimaning 2 nafar qaynag'asi va 1 nafar qaynsinglisi bor. Uning ikkala qaynag'asi ham undan kattadirlar va alohida yashaydilar (ularning uyi alohidadir). Rahimaning qaynsinglisining ismi Najiba va u Rahimaning tengdoshi, ammo u hali turmushga chiqmagan.

Lug'at		
mustaqillik	mustaqillik	fe'lan hozir, hozirda
afg'oni (pul birl.)	afg'oni	faqat
iqtisod	eqtesâd	kilometr
alifbo	alefbâ	litsey
injener	enjenyar	metr
Badaxshon	Badaxshân	o'quvchi
barobar,	barâbar	nafaqaxo'r,
baravar		pensioner
politexnika (institut)	pôlitaxnik	bo'ydoq
soniya	sâneyya	modir
yangi	jadid	direktor
xonim	xânom	masrufeyyat
uy qurilishi	xânasâzi	band
daraja	daraja	nazar
soha	rešta	nazar
yosh	senn	nafar
o'quvchi	šâgerd	singil
		tengdosh
		sinfdosh
		birga

O'N IKKINCHI DARS

درس دوازدهم

Otlarda ko'plik son.

-hâ va -ân ko'plik affikslari

Otlar birlik va ko'plik sonda qo'llanadi. Dariy tilida otlar ko'plikda -hâ yoki -ân affikslari yordamida yasaladi, urg'u ko'plik affikslariga tushadi.

-hâ affiksi universal hisoblanib, ham jonli, ham jonsiz predmetlarga qo'shiladi: doxtarhâ 'doxtarlar', maktabhâ 'maktablar', qizlar.

-hâ affiksi birlik shakldagi so'zga, odatda, qo'shib yoziladi, lekin ajratib yozish ham kuzatiladi:

zan	zanhâ	'ayollar'
choki	čawkihâ	'stullar'
raha	râhhâ	'yo'llar'

Birlik shakldagi so'z a qisqa unlisiga tugallangan bo'lsa, -hâ affiksi doim ajratib yoziladi, masalan: xânahâ 'uyalar'.

-ân suffiksi ko'proq jonli predmetlarga orttiriladi: zânân 'ayollar', mardân 'erkaklar', 'kishilar' (bular bilan bir qatorda, mardhâ shakllari ham ishlatila beradi). Shuningdek, bu affiks ba'zi hayvonot, juft a'zolar va ayrim otlardan ko'plik shaklini yasaydi:

gôsfsand	'qo'y'	gôsfsandân	'qo'ylar'
daraxt	'daraxt'	daraxtân	'daraxtlar'
čâšm	'ko'z'	čâšmân	'ko'zlar'

-ân suffiksini jonsiz predmetlarga nisbatan qo'llash kitobiy hamda she'riy uslubga xosdir.

-ân suffiksinining -yân, -gân shakllari quyidagi hollarda ishlatiladi:

a) birlik shakldagi so'z ā, i, u/o cho'ziq unililariga tugallangan bo'lsa, ko'plik affiksi -ân orttirilganda, -yân shaklida qo'llanadi:

dânâ	'donishmand'	dânâyân	'donishmandlar'
kôči	'ko'chmanchi'	kôčiyân	'ko'chmanchilar'
siyâhmô	'bryunet'	siyâhmôyân	'bryunetlar', 'qora sochlilar'

ân - an cho'ziq unlisiga tugallangan so'zlarga ko'plik affiksi *ân* orttirilganda, *i* cho'ziq unlisi *e* tarzida aytilishi mumkin, masalan: *môci* 'etikdo'z' - *môçeyân* 'etikdo'zlar';

b) birlik shakldagi so'z *a* qisqa unlisiga tugagan bo'lsa, ko'plik affiksi *ân* - *gân* shaklida qo'shiladi va *a* unlisi ba'zan yozuvda tushib qoladi:

tašna 'tashna' - *tašnagân* 'tashnalar'
setâra 'yulduz' - *setâragân* 'yulduzlar'
nawisenda 'yozuvchi' - *nawisendagân* 'yozuvchilar'

meža 'kiprik' so'zining ko'plik shaklida *a* qisqa unlisi yozuvda va talaffuzda tushib qoladi: *mežgân* 'kipriklar'.

u tovushi bilan tugagan ba'zi so'zlarga *ân* ko'plik affiksi *abrowân* 'qoshlar', *gisowân* 'sochlar'.
abru - *âhu* 'giyosun', *âhōwân* 'ohular', *gisu* 'giyosun'.

Eslatma. *dast* 'qo'l', *pây* 'oyoq', *gōš* 'quloq'dan tashqari, juft a'zolari ifodalovchi otlarga ko'plikda *ân* affiksi orttiriladi: *labân* 'lablar', *časmân* 'ko'zlar'.
 Insonning toq a'zolari faqat *hâ* ko'plik affiksi orqali yasaladi: *gardenhâ* 'gardenlar', *gardenhâ* 'gardenlar'.

1-mashq. Berilgan otlarning ko'plik shaklini yasang va ularning ma'nosini yozing:

A) *suffiksi bilan:*
 qalm, sng, mah, qvsh, klân, bag, kar, siyb, driâ, kshur, xatsh, dkan, roz, ksh, mamâ, drovzh, gâv, miz, jadsh, diwar, zish, zbn, piâlsh, olâd, shhr, shfaxânsh, kakâ, ktâbchsh, eks, nâshsh, pshon, roznamsh.

B) *suffiksi bilan:*
 kargr, dost, mzh, mâr, bazv, noishndsh, maldar, psr, eros, sribâr, shuhr, zhmktsh, ashân, mdir.

C) *suffiksleri bilan:*
 bch, brâdrzâdsh, dxtr, hmsâish, drxt, msلمان, hzarsh, abru, mshân, stâresh, jwân, brâdr, dâktr, pdr, tâjâk, zn, moçish, shâgrd, xwâhrzâdsh, çwân, goshfndsh, mrç, shtr, azîk, afgân, mrd, koçish, lb, hmsshirsh, çsh, mriçsh, xwâhr, ânjnir, âfsr.

Ot bilan ifodalangan ega va kesimning sonda moslashuvi

Dariy tilida ot bilan ifodalangan ega va kesimning sonda moslashuvda quyidagi o'zbek tilidan farqli holatlarni yodda saqlang.

mardom 'xalq' so'zi, odatda, ko'plik shakldagi kesim bilan keladi, masalan:

Mardom-e mâ zahmatkaš hastand 'Bizning xalqimiz mehhatkashdir'

Ko'plik shakldagi ega hayvonot va umuman, jonsiz predmet otlarini ifodalasa, gapning kesimi birlikda ham, ko'plikda ham ishlatiladi, masalan:

In gōsfandhâ az ki hastand? 'Bu qo'ylar kimniki?'

In gōsfandhâ az ki-st? 'Bu qo'ylar kimniki?'

Xânahâ-ye ânjâ barq nadârand 'U yerdagi uylarda elektr toki yo'q'

Xânahâ-ye ânjâ barq nadârad 'U yerdagi uylarda elektr toki yo'q'

2-mashq. Gaplardagi egani ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):

1) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 1) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 2) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 3) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 4) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 5) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 6) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 7) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 8) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 9) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 10) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 11) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 12) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 13) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 14) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):
 15) *ânjâ* 'ânjâ' ko'plik shaklida yozing (va kerakli o'rinlarda gaplarga tegishli o'zgartirishlar kiriting):

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) *U yoshlar* - mening tanishlarimdir. 2) *Sening daftarlaring stolning ustidadir.* 3) *Bu olmalar hali kichkinadir.* 4) *Sizning qo'shnilaringiz uylaridami?* 5) *Bu qizlarning ko'zlari moviydir.* 6) *Sizlarning talabalar turar joyingizdagi xonalar kattaroq va yorug'roqdir.* 7) *U kishilar - Ibn Sino nomidagi shifoxonaning shifokorlaridir.* 8) *Sening akalarim kim bo'lib ishlaydi?* - *Mening akalarim ofitserdirlar.* 9) *Bu zavod ishchilari yangi qurilgan uylarda yashaydilar.* 10) *U auditoriyaning stol va stullari yangi va tozadir.* 11) *Mening o'g'illarim maktab o'quvchilaridir.* 12) *Bu kichik qishloqning odamlari - tojiklardir.* 13) *U yosh qizlar - Ahmadning opa-singillaridir.* 14) *Bu kishilar - taniqli afg'on yozuvchilaridir.* 15) *Faridaning*

jiyanlari (akasi tomondan) Kobul universitetining talabalar turar joyida yashaydilar. 16) U ayollar oyimning mehmonlaridir. 17) Bu Osiyo davlatining aksariyat aholisi – chorvadorlardir. 18) Sening amaki-vachchalaring Badaxshon viloyatida yashaydilar.

Arab ko'plik affikslari.

-ât /-jât affiksi

affikslari orasida ancha mahsuldor bo'lib, ham arab, ham arabcha bo'lmagan so'zlarga qo'shiladi va ko'plik yasaydi, masalan:

اطلاع ettela	'xabar',	اطلاعات ettelâ'ât	'xabarlar',
تعمير ta'mir	'bino'	تعميرات ta'mirât	'binolar'
جنگل jangal	'o'rmon'	جنگلات jangalât	'o'rmonlar'
ده deh	'qishloq'	دهات dehât	'qishloqlar'

Agar ot *alef* harfi bilan ifodalangan *-â* unlisiga tugallangan bo'lsa, o'zak va affiks o'rtasiga *'* undoshi orttiriladi, affiks esa yozuvda *ât* shaklida beriladi.

افترا eferâ	'tuhmat'	افتراآت eferâ'ât	'tuhmatlar'
اجرا ejrâ	'ijro'	اجراآت ejrâ'ât	'tadbirlar', 'amallar'

Agar ot *i* yoki *î* orqali ifodalangan *â* unlisiga tugallangan bo'lsa, o'zak va affiks orasiga bir *y* undoshi orttiriladi, o'zak oxiridagi *-i* unlisi *-e* ga aylanadi, masalan:

ترقى taraqqi	'yuksalish', 'yutuq'	ترقيات taraqqeyât	'yutuqlar'
تمنى tamannâ	'istak', 'orzy'	تمنيات tamanneyât	'istaklar', 'orzylar'

Agar so'z *â* *-a* yoki *-at* bilan tugagan bo'lsa (arabcha muannas affiksi shakllari), *ât* ko'plik affiksi bevosita so'z o'zagiga qo'shilib, so'z oxiridagi *â* *-a* yoki *-at* tushib qoladi. Masalan:

مجلة majalla	'jurnal'	مجلات majallât	'jurnallar'
اداره edâra	'idora'	ادارات edârât	'idoralar'
مقالة maqâla	'maqola'	مقالات maqâlât	'maqolalar'
ولاية welâyat	'viloyat'	ولايات welâyât	'viloyatlar'

Agar ot *CVCCa* yoki *CVCCat* modelida (bu yerda *C* – undosh, *V* – 3 ta qisqa unli: *a*, *e* yoki *o* dan biri) bo'lsa, bulardan ko'plik *CVCCât*

modelida (ya'ni *-a* yoki *-at* tushib qoladi, o'zakdagi oxirgi undoshdan oldin esa *a* orttiriladi) hosil qilinadi. Masalan:

صفحة safha	'sahifa',	صفحات safahât	'sahifalar',
	'bet'		'betlar'
خدمت xedmat	'xizmat'	خدمات xedamât	'xizmatlar'

â yoki *î* unlisi bilan tugagan ba'zi jonsiz predmetni bildiruvchi otlarga *ât* ko'plik affiksining fonetik varianti *jât* ni qo'shish orqali ko'plik hosil qilinadi. Bu affiks o'zakka qo'shilib yoki alohida yozilishi mumkin, masalan:

ميوجات yoki me'wajât	'mevalar'	ميوه me'wa	'meva'
پررژات yoki porzajât	'detallar'(tex.)	پرزه porza	'detal'
سبزيجات yoki sabzijât	'ko'katlar'	سبزی sabzi	'sabzavot',
			'ko'kat'

Eslatma. *ât* affiksi so'z yasashda alohida rol o'ynaydi:

کارat kârât	'harakat', 'harbiy operatsiya'	کار kâr	'ish'
معلوم ma'lumât	'ma'lumotlar', 'informatsiya'	معلوم ma'lum	'ma'lum'

4-mashq. Berilgan otlarning ko'plik shakllarini yasang va ularning ma'nosini yozing:

A) affiksi bilan:

درجه, تمرين, طبقه, تعمير, خدمت, معلمه, دفعه, ولايت, ده, معلمه, جلسه, معاش, صفحه.

B) affikslari bilan:

مجله, جنگل, ساعت, طياره, نمره, فابريکه, کلمه, جمله, حيوان.

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu qishloqlarda mevali bog'lar ko'p. 2) Bizning kurs talabalarining baholari yaxshi (aynan yaxshi baholarga ega). 3) Bu jurnallarning sahifalarida qiziqarli fotosuratlar bor. 4) O'lkaning janubiy viloyatlari o'rmonlarida turli xil (مختلف) hayvonlar bor. 5) Bu yosh ayollar bizning o'qituvchilarimizdir. 6) O'sha samolyotlar aeroportdami? 7) Bu mashqlar juda ham qiyin, gaplari esa uzundur. 8) Bu qizlar – "Malolay" litseyining 5-sinf o'quvchilaridir. 9) U zavod ishchilarining maoshlari qancha?

olmoshlari va hamme

Jamlash olmoshi hamme hamá va háma 'hamma' predmet va shaxslar o'rnida qo'llanib, ot vazifasida: Hama jór hastand 'Hamma sog'-salomat'; predmet belgisini ko'rsatib sifat vazifasida aniqlanmishdan oldin yoki keyin keladi: Hama ketâbhâ Ketâbhâ hama naw ast 'Barcha (hamma) naw ast va hamme ketâbhâ hamme no ast kitoblar yangi'.

Dariy tilida aniqlovchi vazifasida kelgan hama olmoshi o'zidan keyin kelgan otga izofa orqali yoki to'g'ridan-to'g'ri (so'zlashuv tilida) birikadi:

hamme mardha hamá-ye mardhâ yoki hamme mardha hamme mardha 'hamma erkaklar'.

Kishilik yoki ko'rsatish olmoshlari oldida kelgan hama olmoshi ular bilan faqat izofa orqali birikadi:

hamme anha hamá-ye anha 'ular hammalari'

hamme in zanhâ hamá-ye in zanhâ 'bu ayollarning hammasi'.

hama olmoshidan keyin kelgan ot, odatda, ko'plik shaklida kabi jamllovchi otlardan tashqari) qo'yiladi. Biroq kas kas 'kishi', čiz 'narsa' va ja 'joy' kabi otlar birlik sonda izofasiz qo'llanadi, masalan:

hamme kas	hamme kas	'barcha (kishilar)'
hamme čiz	hamme čiz	'hamma narsa'
hamme ja	hamme ja	'hamma yerda', 'har yerda'

Dariy tilida hama olmoshining ekvivalenti sifatida jamlilik kl, ma'nosini ifodalovchi arab so'zlari: tamâm 'hamma', 'butun', Ular koll 'hamma', jomla 'barcha', 'hamma' ishlatiladi. Ular aniqlanmish bilan izofa yordamida birikadi: tamâm-e donyâ 'butun dunyo', koll-e mardom 'hamma odamlar' kabi.

tamâm olmoshidan keyin kelgan ot ko'plik sonda bo'lsa, 'hamma', birlikda bo'lsa, 'butun' deb tarjima qilinadi. Qiyoslang:

Tamâm-e otâqhâ pâk ast 'Hamma xonalar toza'

Tamâm-e otâq pâk ast 'Butun xona toza' (butunlay toza)

hamme hama va tamâm olmoshlari birikuvchi olmoshlar bilan birga keladi, masalan:

hamme tan	hamá-yetân yoki háma-tân (so'zl.)	'hammangiz'
hamme shan	hamá-ye-shân yoki háma-šân (so'zl.)	'hammalari'
tamam tan	tamâm-etân	'hammangiz'
tamam shan	tamâm-aš	'hammasi'

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(1) فردا hamme ruxstî darand. (2) اینجا تمام تابستان بسیار گرم است. (3) hamme چیز درست است. (4) این اتاق از hamme شمس است. (5) تمام آن ولایت در غرب کشور است. (6) تمام شان کارگران فابریکه بوت هستند. (7) امروز در تمام کشور جشن داریم. (8) hamme این روزها باران است. (9) hamme ما هر روز سه یا چهار درس (10) تمام آن مردان مهمانان ما هستند. (11) hamme جا برف است.

7-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling. Kerakli o'rinlarda turli variantlardan foydalaning.

1) Siz hammangiz afg'onsizlar. 2) Hammaning lug'ati bor. 3) Rahmon kun bo'yi (butun kun) institutdadir. 4) Ularning hammalari sog'-salomatmi? 5) Bu yerda hamma yoq suv. 6) Butun bir qishloqda shifokor yo'q. 7) Bu darslikning hamma mashqlari qiyindir. 8) Bu uy to'raligicha uning amakisiga tegishlidir. 9) U yerda hamma binolar eskidir. 10) Bu odamlarning hammasi ishchilardir. 11) Ularning xonadonlarida hamma narsa yangidir.

Arab ko'plik affikslari (davomi)

-in, -un affikslari

in ko'plik affiksi shaxs otini bildiruvchi arab so'zlaridan ko'plik yasaydi, masalan:

منقد	monaqqed	'tanqidchi'	-	'tanqidchilar'
منقدین	monaqqedin			
متخصص	motaxasses	'mutaxassis'	-	'mutaxassislar'
متخصصین	motaxassesin			
مالک	mâlek	'mulkdor'	-	'mulkdorlar'
مالکین	mâlekin			
مورخ	mowarrex	'tarixchi'	-	'tarixchilar'
مورخین	mowarrexin			

un ko'plik affiksi i unlisi bilan tugagan shaxs otini bildiruvchi ba'zi arab so'zlaridan (ijtimoiy-siyosiy xarakterdagi) ko'plik

yasaydi. O'zak va affiks orasiga bir y undoshi orttiriladi, o'zak oxiridagi -i unlisi -e ga aylanadi, masalan:

روحانی	rôhâni	'ruhoni'	-
روحانیون	rôhâneyun	'ruhoniylar'	-
افراطی	efrâti	'ekstremist'	-
افراطیون	efrâteyun	'ekstremistlar'	-
اعتصابی	e'tesâbi	'ish tashlovchi'	-
اعتصابیون	e'tesâbeyun	'ish tashlovchilar'	-
ارتجاعی	ertejâyi	'reaksioner'	-
ارتجاعیون	ertejâye Yun	'reaksionerlar'	-

Eslatma. Ba'zida arabcha -ayn ikkilangan son affiksi ham uchrab turadi: mamlakatayn 'ikki mamlakat'.

8-mashq. Berilgan otlarning ko'plik shakllarini yasang va ularning ma'nosini yozing:

A) affikslari bilan: an va ين

B) affikslari bilan: ha va جات معلم، محصل، متعلم، متقاعد، حاضر، مأمور

میوه، پرزه، سبزی، قریه

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Birinchi bosqich talabalarida dariy tili darsidir.
- 2) Institutimizning barcha o'qituvchilari shu yerda.
- 3) Bozorda yangi sabzavot va mevalar bor.
- 4) Bu yosh xodimlar moliya vazirligida ishlaydilar.
- 5) U Kobul litseyining barcha o'quvchilari mehnatsevar va qobiliyatlidir.
- 6) Bu do'konda avtomobil ehtiyot qismlari sotiladi (mavjud).
- 7) U qishloqlarda kimlar yashaydi?
- 8) Yig'ilganlarning barchasi uning hikoyasidan mamnun.

Matn

گروپ ما

من محصل صنف اول انستیتوت شرقشناسی دولتی تاشکند هستم. انستیتوت ما در مرکز شهر تاشکند است و تعمیر آن نو است. این انستیتوت تقریباً هشتاد اتاق درس دارد و در هر اتاق چند میز و چوکی و یک تخته سیاه موجود است. همه اتاقها پاک و روشن است. تمام جوانان و دختران گروپ ما در صنف حالا درس زبان دری در برابر محصلان ایستاده است و در دست او حاضر هستند. معلم زبان دری در برابر

کتاب درسی است. یک محصل پهلوی تخته سیاه ایستاده است و تباشیر در دست دارد و محصلین دیگر پشت میز هستند.

گروپ ما هشت نفر است، از آن جمله دو نفر دختر است. سه محصل گروپ ما از شهرهای دیگر هستند. هر سه شان در طبقه پنجم لیلیه بزرگ انستیتوت شرقشناسی اتاق دارند. دیگران همه از تاشکند هستند و با فامیلهای شان یکجا هستند. سن چهار نفر از بیست بیشتر است و از چهار نفر دیگر کمتر است.

همه ما به کشور افغانستان و زبانهای مردم آن علاقه زیاد داریم. تمام درس های مان، مخصوصاً درس های زبان دری دلچسپ است چون این زبان بسیار شیرین است. همه محصلین و محصلات گروپ ما استعداد دارند و زحمتکش هستند و به این سبب نمرات همه خوب است. معلم زبان دری و دیگر معلمین و معلمات از ما راضی هستند.

10-mashq. O'qing va tarjima qiling. digar olmoshining qo'llanilishiga e'tibor bering:

- 1) یک برادر شما در کابل است و برادر دیگر شما در مزار شریف است.
- 2) این متعلمین در صنف هستند و دیگر متعلمین در صحن مکتب هستند.
- 3) بوت دیگرت کجاست؟
- 4) این اتاق از پدر و مادرم است و دیگر این زن ابراهیم نیست، زن دیگر کس است.
- 5) پدر این بچه من هستم و پدر دیگر بچه اسحق است.
- 6) خانه های دیگران دورتر است.
- 7) خانه ما در این جاده است و افغانستان میوه جات و سبزیجات فراوان است.
- 8) در بازارهای کابل و شهرهای دیگر است و در ماه های دیگر سال کم است.
- 9) دختر بریالی متعلمه صنف پنجم است و دختران دیگران متعلمات صنف های بالاتر هستند.
- 10) نمرات شما خوب است اما از دیگران بهتر است.
- 11) این مرد معلم است و دیگران شاگردان او هستند.
- 12) این مرد معلم است و دیگران

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Sening guruhing talabalari boshqa auditoriyadadirlar.
- 2) Boshqa kitoblar qayerda? - Boshqa kitoblar javonning ichidadir.
- 3) Ikki kishi - hazora, qolganlar esa pashtunlardir.
- 4) Senda boshqa mevalar bor.
- 5) Bu do'konda uzum va boshqa kuchka bormi?
- 6) Bu kishi nisbatan qish viloyatda qish do'stlaringiz iliqroq, boshqa joylarda esa sovuqdir.
- 7) U viloyatda qish do'stlaringiz kim? - Boshqa do'stlarim - talabalaridir.
- 8) Sizning boshqa do'stlaringiz qolganlari esa dariy tilidadir.
- 9) Bu kitob pashtu tilida, qolganlari esa dariy tilidadir.

B. 1) Bizning uyimiz yaqin, sizlarniki esa uzoqdir. 2) O'rtog'imning qizining ismi – Latifa, meniki esa Laylodir. 3) Bu o'quvchining baholari yomon (qoniqarsiz), boshqalarniki esa yaxshidir. 4) Bu xonaning derazasi katta, unisiniki esa kichkina. 5) Qandahorning havosi issiqdir, Kobulniki esa nisbatan salqindir.

12-mashq. Savollarga javob bering:

- 1) شما محصل کدام فاکولته هستید؟ (۲) فاکولته شما در کجای شهر است؟ (۳) آیاتعمیر فاکولته تان نو است؟ (۴) فاکولته تان چند اتاق درسی دارد؟ (۵) در اتاق های درسی چه چیزها موجود است؟ (۶) اتاقهای درسی روشن است یا تاریک؟ (۷) شما محصل صنف چندم هستید؟ (۸) شما از کدام گروه هستید؟ (۹) گروه شما چند نفر است؟ (۱۰) در گروه ما چند بچه و چند دختر است؟ (۱۱) سن محصلان گروه شما چند است؟ (۱۲) آیا امروز تمام محصلان گروه شما حاضر هستند؟ (۱۳) حالا کدام درس است؟ (۱۴) آیا معلم شما روس است یا افغان؟ (۱۵) معلم شما کجا ایستاده است؟ (۱۶) آیا شما به کشور افغانستان و مردم آن علاقه دارید؟ (۱۷) آیا زبان دری شیرین است؟ (۱۸) آیا محصلین گروه شما استعداد دارند؟ (۱۹) نمرات شما خوب است؟ (۲۰) نمرات دیگر محصلان گروپتان خوب است؟ (۲۱) معلمان از شما راضی هستند؟

13-mashq. Dariy tilida o'quv guruhingiz va institutdagi dars mashg'ulotlaringiz haqida hikoya tuzing.

14-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. Biz – Toshkent davlat sharqshunoslik instituti talabalarimiz. Bizning institutimiz katta yangi binoda joylashgan. Bu bino Toshkentning markazidadir. Institutimizning orqasida katta saylgoh bor. Institutda taxminan 80 ta auditoriya bor. Har bir auditoriyada stol, stullar va bitta (qora) sinf doskasi bor. Shuningdek, institutda kutubxona bor, bu kutubxonadagi kitoblar sharq tillaridadir. Bizning guruhimiz o'n bir kishidan iborat, ulardan uchasi qiz boladir. Hozir guruhimizning talaba og'il va qizlari auditoriyadadirlar. Bir talaba betob, shu sababli bugun u darsda yo'q. Ayni vaqtda bir talaba qiz doskaning yonida turibdi, uning qo'lida bo'r bor, boshqalar esa stol atrofida o'tirishibdi va ularning qo'llarida ruchka bor. Dariy tili o'qituvchisi ham auditoriyadadir. Bizning o'qituvchimiz – afg'on va kobullikdir. Uning hamma mashg'ulotlari juda qiziqarlidir. Biz Afg'oniston va dariy tiliga qiziqamiz. Bizning baholarimiz yaxshi va ustozlarimiz bizdan xursand.

B. Sizlar kimsizlar? – Biz talabalarimiz. – Qaysi institut talabalarisizlar? – Biz O'zbekiston milliy universiteti talabalaridirmiz. – Universitetingiz shaharning markazida joylashganmi? – Yo'q, universitetimiz markazdan nisbatan uzoqda joylashgan. – Universitetingizning binosi eskimi yoki yangimi? – Universitetimizning binosi yangi va juda chiroylidir. – Fakultetingiz binoning nechanchi qavatida joylashgan? – Bizning fakultetimiz oltinchi qavatda joylashgan. Talabalar turar joyi universitetdan uzoq emasmi? – Bizning talabalar turar joyi universitetga juda yaqin joylashgan. Guruhingiz necha kishidan iborat? – Guruhimiz to'qqiz kishidan iboratdir. – Sizlarning hammangiz o'zbekmisizlar? – Yo'q, guruhimizda bir kishi rus, ikki kishi tojik, qolganlar o'zbekdir. – Baholaringiz yaxshimi? – Ha, guruhimizning barcha talabalari qobiliyatli (qobiliyat egalari) va mehnatsevar bo'lganlari uchun, hammamizning baholarimiz yaxshidir.

		Lug'at	
ابرو	abrô	qosh	قریه qarya
استعداد	este'dâd	qobiliyat	کس kas
ایستاده	istâda	turibdi	مختلف moxtalef
بازو	bâzu	bilak	مخصوص maxsus
پرزہ	porza	detal (tex.)	مخصوصاً maxsusan
ترقی	taraqqi	yuksalish	مرکز markaz
تمام	tamâm-e	butun,	مژہ meža
چیز	čiz	barcha	موجود mawjud
حیوان	haywân	buyum,	
خدمت	xedmad	narsa	etikdo'z
راضی	râzi	hayvon	موچی mōči
روحانی	ruhâni	xizmat	نمرہ nomra
علاقہ	'alâqa	xursand	نویسنده nawisenda
		ruhoniý	همه hama
		qiziqish	

O'N UCHINCHI DARS

درس سیزدهم

Sifatlarda orttirma daraja

Orttirma daraja bir predmet belgisining boshqa predmet belgisiga nisbatan ortiqligini chog'ishtirib ko'rsatadi. Orttirma daraja sifatning oddiy darajasiga urg'uli *tarin* affiksini (o'zbek tilida: sifat oldidan *eng*, *hammadan* kabi so'zlarni keltirish bilan) qo'shish orqali yasaladi. *tarin* affiksi o'zakka qo'shib yoki ajratib yozilishi mumkin, biroq qisqa *-a* unlisiga tugallangan o'zak bo'lsa, faqat ajratib yoziladi, masalan:

xord 'eng kichik' *xordtarin* 'eng kichik' *kalân* 'katta' *kalântarin* 'eng katta' *yorug'* 'eng yorug'

tâza 'yangi' *tâzatarin* 'eng yangi' *xub* 'yaxshi' *xubtarin* 'eng yaxshi'

behtarin (so'zl.) va *behtarin* 'eng yaxshi'

Orttirma darajadagi sifat gapda aniqlovchi vazifasida o'zi aniqlayotgan so'zdan oldin keladi va u bilan izofasiz, bitishuv yo'li bilan birikadi. Aniqlanayotgan so'z birlik shaklida ham, ko'plik shaklida ham bo'lishi mumkin. Masalan:

behtarin mohassel 'eng yaxshi talaba' *rawšantarin otâqhâ* 'eng yorug' xonalar' *Parwin va Ahmad bo'limimizning eng yaxshi talabalaridir*

Parwin va Ahmad bo'limimizning eng yaxshi talabalaridir

Ba'zi vaqtlarda orttirma darajadagi sifat o'zidan keyingi so'z bilan izofa orqali bog'lanadi. Bu holda sifat aniqlanmish vazifasini bajarib, o'zidan keyin kelgan so'zning, ya'ni aniqlovchining ko'plik shaklida kelishini talab qiladi va bir jinsdagi predmetlardan birini yoki bir nechtasini ajratib ko'rsatadi. Masalan:

Behtarin-e angurhâ husayni ast 'Uzumlarning eng yaxshisi - husaynidir'

Shunday qilib, orttirma darajadagi sifatdan so'ng kelgan so'z ko'plik shaklida bo'lsa, ikki xil o'qilishi va ikki xil ma'noda bo'lishi mumkin, masalan:

این زیباترین جاده های تاشکند است

In zêbâtarin jâddahâ-ye Tâškand ast

'Bu - Toshkentning eng chiroyli ko'chalar'

این زیباترین جاده های تاشکند است

In zêbâtarin-e jâddahâ-ye Tâškand ast

'Bu - Toshkent ko'chalarining eng chiroylisi'

Ko'pincha bir xil sifatga ega bo'lgan bir jinsdagi predmetlardan bir yoki bir nechtasini ajratib ko'rsatish uchun orttirma darajadagi sifat oldida *az* ko'makchisi yoki *yaki* *az* birikmasi kelishi ham mumkin. Bu holda orttirma darajadagi sifatdan keyin kelgan so'z ko'plik shaklida bo'ladi va ular izofa orqali emas, bitishuv orqali bog'lanadi. Masalan:

سعدی و حافظ از برجسته ترین شعرای قرن چهاردهمند

Sa'di wa Hâfez az barjastatarin šo'arâ-ye qarn-e çahârdahomand

'Sa'diy va Hofiz XIV asrning eng mashhur shoirlaridandir'

شهر سمرقند یکی از بزرگترین شهرهای ازبکستان است

Šahr-e Samarqand yaki az šahrhâ-ye bozorgtarin-e Ozbakestân ast

'Samarqand shahri O'zbekistonning eng katta shaharlaridan biridir'

Shuningdek, orttirma daraja oddiy va qiyosiy darajadagi sifat nisbat *ba digarân* 'hammadan', 'barchasidan', 'hamdan' bilan keltirish mumkin: *az hama xord* 'hammadan ham ifodalanishi mumkin: *az hama behtar* 'barchasidan yaxshiroq'.

In ketâb az hama behtar ast

'Bu kitob hammasidan yaxshi (a'lo)'

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- (1) این مشکلترین تمرین است. (2) رؤوف بهترین محصل این گروپ است. (3) تاشکند بزرگترین شهر وطن ماست. (4) دریای نیل درازترین دریای افریقا است. (5) این جدیدترین تعمیرات شهر تاشکند است. (6) زلمی و یوسف جوانترین محصلان صنف اول فاکولتة شماس است. (7) پوهنتون ملی ازبکستان بزرگترین و قدیمترین پوهنتون ازبکستان است. (8) این نویسنده افغان نظر به دیگران مشهورتر است. (9) اسم خوردترین پسر دوستم غفور است. (10) این راه از همه کوتاه تر است.

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu eng yangi gazeta (soni)dir. 2) Bu ko'chada shaharning eng chiroyli uylari joylashgan. 3) Bizning xonamiz talabalar turar joyida eng tozasidir. 4) Bugun yilning eng qisqa kunidir. 5) Bu gullar eng chiroyli gullardir. 6) Guruhimizning eng yoshi katta talabasi - Alidir. 7) Bizning kutubxonada eng yangi kitoblar bor. 8) Afg'onistonning eng katta shahri - Kobuldir. 9) Anavi askarlar hammadan jasurdirlar. 10) Baryolayning do'konida eng nordon limonlar bor.

3-mashq. Nuqtalar o'rniga qavs ichida berilgan sifatlarga mos sifat darajalarini qo'yib gaplarni ko'chiring.

از شهر سمرقند یکی از (زیبا) شهرهای ازبکستان است. زبان دری یکی از (شیرین) زبانهای دنیاست. پروین یکی از (خوب، به) محصلین صنف ما است. دریای آمو یکی از (بزرگ) دریاهاى جمهوری ازبکستان است. من چند برادر دارم، (کوچک) آنها فقط ۷ سال دارد. در شهر ناسکند انواع وسائل نقلیه وجود دارد، (مهم) آنها مترو است.

Arab siniq ko'plik shakli

Dariy tilida arab tilidan kirib kelgan so'zlar arab siniq ko'plik shakllarini saqlab qolgan. So'z o'zagini tashkil etuvchi undoshlar orasidagi unilarning o'zgarishi, umuman, so'z ichki tarkibining o'zgarishi natijasida hosil bo'luvchi ko'plik siniq ko'plik deyiladi. Bu yo'l bilan yasalgan ko'plik shakldagi so'zlar dariy tiliga tayyor holda, o'zlarining ko'plik shakllarida kirib kelgan. Arab siniq ko'plik shakllarining yasalihi birmuncha murakkab bo'lgani uchun, odatda, lug'at va o'quv qo'llanmalarda so'zning birlik shakli bilan bir qatorda, uning ko'plik shakli ham beriladi.

Siniq ko'plikning shakllanishida ma'lum qonuniyat yo'q. Shu sababli har bir so'z o'zining ko'plik vazni bilan birga o'rganilgani maqsadga muvofiq.

مفاعيل mafā'il vaznida:

مصیبت mosibat – مصائب *masāyeb* yoki *mosibathā*

مملکت mamlakat – ممالک *mamālek* yoki *mamlakathā*

مفاعيل mafā'il vaznida:

مکتوب maktub – مکاتیب *makātib* yoki *maktubhā* 'xatlar'

مسکین meskin – مساکین *masākin* yoki *meskinān* 'bechoralar'

تفاعيل tafā'il vaznida:

تکليف taklif – تکالیف *takālif* yoki *takliffhā* 'tashvishlar', 'qiyinchiliklar'

تصوير taswir – تصاویر *tasāwir* yoki *taswirhā* 'tasvirlar', 'portretlar'

افعال af'āl vaznida:

خبر xabar – اخبار *axbār* yoki *xabarhā* 'xabarlar'

شخص šaxs – اشخاص *ašxās* yoki *šaxshā* 'shaxslar'

فعل fo'ul vaznida:

امر amr – امور *omur* 'ishlar'

علم 'elm – علوم *'olum* 'fanlar'

فعل fo'alā vaznida:

رفقا rofaqā 'o'rtoqlar'

وزیر wazir – وزرا *wozarā* 'vazirlar', 'ministrlar'

شاعر šā'er – شعرا *šo'arā* 'shoirilar'

Shu kabi so'zlarning ichki fleksiyalari hamda qo'shimcha harflar orttirish orqali hosil qilinadigan boshqa arab siniq ko'plik shakllari mavjud.

Quyidagi otlarning ko'plik shakllarini yodda saqlang:

مفرد	Birlik	جمع	Ko'plik
طفل <i>tefl</i>	'bola(kay)'	اطفال <i>atfāl</i>	'bolalar'
فكر <i>fekr</i>	'fikr'	افكار <i>afkār</i>	'fikrlar'
عيد <i>'id</i>	'bayram'	اعياد <i>'ayād</i>	'bayramlar'
اديب <i>adib</i>	'adib'	ادبا <i>odabā</i>	'adiblar'
حرف <i>harf</i>	'harf'	حروف <i>horuf</i>	'harflar'
شعر <i>še'r</i>	'she'r'	اشعار <i>aš'ār</i>	'she'rlar'
مرکز <i>markaz</i>	'markaz'	مراكز <i>marākez</i>	'markazlar'
وسيلة <i>wasila</i>	'vosita'	وسایل <i>wasāyel</i>	'vositalar'
متن <i>matn</i>	'matn'	متون <i>motun</i>	'matnlar'
فن <i>fan</i>	'fan'	فنون <i>fonun</i>	'fanlar'
رجل <i>rajol</i>	'arbob'	رجال <i>rejāl</i>	'arboblar'
دولت <i>dawlat</i>	'davlat'	دول <i>dowal</i>	'davlatlar'
ملت <i>mellat</i>	'millat'	ملل <i>melal</i>	'millatlar'
جمهوری <i>jomhuri</i>	'respublika'	جماهير <i>jamāhir</i>	'respublikalar'

کتاب ketāb	'kitob'	کتب kotob	'kitoblar'
رسم rasm	'urf-odat'	رسوم rosum	'urf-odatlar'
اثر asar	'asar'	آثار āsar	'asarlar'
وقت waqt	'vaqt'	اوقات awqāt	'vaqtlar'
عالم ālem	'olim'	علمā olamā	'olimlar'
بحر bahr	'okean'	ابحار abhār	'okeanlar'

4-mashq. Otlarning ko'plik shakllarini yasang va ularning ma'nosini yozing:

- A) ichki fleksiya orqali: منزل، شعر، علم، منطقه، وظیفه، طفل، رفیق، حقیقت، بحر، مملکت، اسم، صنعت، فکر، مرکز.
- B) ichki fleksiya va affiksi orqali: مکتب، غذا، وقت، حرف، دلیل، ظرف، متن، قیمت، عید، مسجد، صنف، خط، دولت، تحفه، قلب، لباس، نقطه، دقیقه.
- C) ichki fleksiya va affiksi orqali: شاعر
- D) ichki fleksiya hamda va affikslari orqali: عسکر، دهقان، حاضر
- E) ichki fleksiya hamda va affikslari orqali: حاضر

5-mashq. Qavs ichida berilgan otlarni ko'plik shaklida yozing:

1) ما (وظیفه) مشکل داریم. 2) (طفل) در صحن مکتب هستند. 3) این شهرها (مرکز) ولایات شرقی افغانستان است. 4) (ظرف) چای روی میز است. 5) مردم افغانستان (عید) مختلف دارند. 6) پوهنتون کابل مرکز (علم) افغانستان است. 7) (مسجد) شهر هرات بسیار زیباست. 8) ولایت بلخ و (منطقه) دیگر شمال افغانستان خربوزه های فراوان دارد. 9) (رفیق) ما محصلان (صنف) اول و دوم پوهنتون هستند. 10) (شاعر) این (مملکت) شیرین است. 11) تمام (مکتب) آن شهر نو و مقبول است. 12) (مملکت) شمال اروپا هوای نسبتاً سرد دارند.

6-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bu bolalar Kobul maktabining uchinchi va to'rtinchi sinf o'quvchilaridir. 2) O'zbekistonning shimoliy hududlarida qish juda ham sovuqdir. 3) Afg'oniston va Hindiston Osiyo davlatlaridir. 4) Sizning majburiyatlaringiz nimlardan iborat (nimalar hisoblanadi)? 5) Bu faktlar mamlakatning hamma ro'znomalarida chop etilgan. 6) Bu do'konda kiyim-kechak va idishlarning narxi juda ham baland. 7) O'sha

qishloqning dehqonlari uning o'rtoqlaridir. 8) Bugun butun viloyatda (viloyatning hamma yerida) yomg'ir yog'moqda.

7-mashq. Otlarning ma'nosini aniqlang (dars oxiridagi lug'atdan foydalanib) va ularni yod oling:

- A. Muassasa va savdo uylari nomlari: پسته خانه، دفتر، هوتل، موزیم، نمایشگاه، کلوپ، باغ وحش، کودکستان، شیرخوارگاه، ستادیوم، چمنایزیم، مارکیت، رستوران.
- B. Transport vositalarining nomlari: بس، بایسکل، رکشا

8-mashq. Izofali so'z birikmalarini tarjima qiling:

ستادیوم سپورتی، مؤسسه تعلیمی، حوزه صنعتی، پسته خانه مرکزی، بس برقی.

Matn

شهر کابل

شهر کابل پایتخت افغانستان است. این شهر روی سطح مرتفع واقع است و از این سبب هوای معتدل دارد. تابستان کابل نظر به دیگر شهرهای بزرگ افغانستان سردتر است. در نقاط مختلف شهر و اطراف آن تپه ها موجود است و در وسط شهر دو کوه نسبتاً بلند هست. دریای کابل بزرگ نیست و آب آن مخصوصاً در فصل تابستان کم است. کابل بزرگترین شهر افغانستان است و نفوس آن بیش از یک میلیون نفر است. تمام وزارت ها و مؤسسات مرکزی کشور در این شهر است. اکثر باشندگان کابل کارگران فابریکه ها، مأموران دفاتر، محصلان، معلمان، تجار و کسبه کاران هستند. جاده عمده شهر جاده میوند نام دارد و در وسط این جاده آبده سرباز گمنام است. پسته خانه مرکزی در لب دریا موقعیت دارد. در جاده های کابل موترها، بسها، یایسکل ها و رکشاها در حرکت هستند و در بعضی جاده های شهر بس های برقی هم هست. در دو کنار جاده های مرکزی شهر دکانها و مغازه هاست. در بازارها و مارکیت های کابل تکه ها، البسه، میوه جات و سبزی جات مختلف و اموال دیگر در فروش است. کابل شهر کهنه و شهر نو دارد. در شهر کهنه کوچه ها تنگ و تاریک و خانه های قدیم و خراب است، اما در شهر نو جاده ها عریض و عمارات جدید و زیباست. کابل چند ناحیه جدید هم دارد، از آن جمله مکروریان و خیرخانه مینه. بلاکهای این نواحی عصری و بلند است و چهار یا پنج طبقه دارد.

Xayrxona dovoni yaqinidagi Xayrxānā-mēna خیرخانه مینه
aholi yashaydigan tumanning nomi (Kobulning shimoliy qismi)

Kobul daryosi bo'yidagi ko'cha Lab-e daryā لب دریا

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling.

- 1) Ana u qishloqning ko'pchilik aholisi chorvadorlardir. 2) Bu shahardagi ko'p restoranlarning taomlari juda mazalidir. 3) Afg'onistonning ko'pgina viloyatlarida baland tog'lar bor. 4) Guruhimizning ayrim talabalari toshkentlikdir. 5) Mikrorayonning ba'zi binolaridagi uylar (kvartiralar) besh xonalidir. 6) Bu bog'chadagi ba'zi bolalarning otalari ishchilardir. 7) Bu shaharning ba'zi muzey va ko'rgazmalari qiziqarlidir.

10-mashq. Savollarga javob bering.

- الف - ۱) پایتخت افغانستان کدام شهر است؟ ۲) هوای کابل چرا نسبت به اکثر شهر های افغانستان سردتر است؟ ۳) آیا در کابل و اطراف آن کوه ها و نپه ها هست؟ ۴) آیا دریای کابل آب زیاد دارد؟ ۵) نفوس کابل چند است؟ ۶) تعمیرات شهر کهنه و شهر نو چه فرق دارد؟ ۷) بلاکهای نواحی جدید کابل چند طبقه است؟ ۸) جاده عمده کابل چه نام دارد؟ ۹) پسته خانه مرکزی در کجای کابل واقع است؟ ۱۰) بهترین هتل های کابل چه نام دارند؟ ۱۱) در کابل کدام مؤسسات موجود است؟ ۱۲) پوهنتون کابل چه نام دارد؟ ۱۳) مهمترین فابریکه های کابل کدام است؟ ۱۴) در چمن حضوری کدام مؤسسات موجود است؟

- ب - ۱) شهر شما چه نام دارد؟ ۲) نفوس شهر شما چند است؟ ۳) آیا در شهر شما دریا هست؟ ۴) هوای شهر شما سرد است یا معتدل؟ ۵) اکثر باشندگان شهر شما کجا وظیفه دارند؟ ۶) آیا در شهر شما مؤسسات بزرگ صنعتی موجود است؟ ۷) جاده عمده شهر شما چه نام دارد؟ ۸) آیا میدان هوایی از شهر شما دور است؟ ۹) آیا در شهر شما مرکز تعلیمی هست؟ ۱۰) جای تفریح مردم شهر تان کجاست؟ ۱۱) در شهر شما چند موزیم و چند نمایشگاه است؟ ۱۲) آیا در جاده های شهر شما بسهای یرقی هست؟ ۱۳) در اطراف شهر شما چیست؟

11-mashq. Dariy tilida o'z shahringiz haqida batafsil matn tuzing.

12-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling.

- 2) Ana u A. 1) Ochiq havodagi bu ko'rgazma juda qiziqarlidir. 2) Bu katta savdo markazida nima sotiladi? do'konda gugurt va sigaretlar sotiladi. 3) Vazirliklar poytaxtning turli hududlarida joylashgan. 4) Bu katta savdo markazida nima sotiladi?

کابل چند فابریکه بزرگ دارد، از آن جمله فابریکه خانه سازی، کار خانه جات جنگلک و غیره. بعضی فابریکات بیرون شهر در حوزه صنعتی واقع است. در کابل مکاتب و لیسه ها، کتابخانه ها، سینما ها، موزیم ها و مساجد زیاد است. پوهنتون کابل بزرگترین مؤسسه تعلیمی کشور است و اتاقهای درس، لابراتوارها، جمنازیم ها و لیلیه مقبول دارد. در کابل همچنان چند شفاخانه عصری، کودکستان ها، شیرخوارگاه ها و بعضی مؤسسات دیگر موجود است.

کابل هوتلها و رستوران های زیاد دارد. هوتل کابل در مرکز شهر و هوتل انترکانتنینتل بالای یک تپه مرتفع است. نان اکثر رستورانها لذیذ و مزه دار است. کابل همچنان پارک ها و باغ های عمومی دارد. از آن جمله باغ بابرشاه، پارک شهر نو، باغ وحش و غیره. اکثر باغهای کابل درختان سبز، خیابان های زیبا و حوض های آب بازی دارد. چمن حضوری جای تفریح و هواخوری مردم است. در آنجا ستادیوم بزرگ سپورتی، تیاتر و کلوپ های مختلف موجود است. چمن در روزهای جشن استقلال جای برگزاری نمایشگاه ها و کنسرتها در هوای آزاد است.

Matnga sharh

1. aksar 'ko'p', 'aksariyat' olmoshi aniqlanmishdan oldin kelib, u bilan izofa orqali yoki izofasiz bog'lanadi, masalan: aksar-e xānahā yoki aksar xānahā اکثر خانه ها

2. 'ko'p uylar', 'uylarning aksariyati' بعضی دهات ba'zê 'ba'zi', 'ayrim' olmoshi aniqlanmishdan oldin kelib, u bilan izofasiz (bitishuv yo'li orqali) bog'lanadi, masalan: ba'zê dehāt 'ba'zi qishloqlar' بعضی مردم

3. Matnda qo'llanilgan ayrim tuzilma va oborotlar: 'hatakatlanadi' dar harakat ast در حرکت است 'sotiladi' dar forôš ast در فروش است 'ochiq havoda' dar hawâ-ye âzâd در هوای آزاد

4. Matnda keltirilgan atoqli otlar va nomlar: Jangalak Kobuldagi bog'ning nomi جنگلک joylashgan tuman Kobuldagi avtota'mirlash ustaxonalari چمن حضوری Entarkântinantal "Ihterkontinental" - Kobuldagi katta mehmonxonaning nomi انترکانتنینتل

5) Shahrimizning sharqida katta zamonaviy binolarga ega yangi tuman bor. 6) Markaziy pochtaxona Toshkentning qaysi qismida joylashgan? 7) Kobulning sanoatlashgan qismida bir nechta zavod va hunarmandchilik ustaxonalari bor. 8) Ikkinchi qavatdagi katta zal majlis va konsertlar o'tkaziladigan joydir. 9) Kobulning Mikrorayonida zamonaviy suzish havzasi bor. 10) Shahar atrofidagi bu hudud shahar aholisining dam olish va sayr maskanidir.

B. Toshkent shahri – O'zbekistonning poytaxti. Toshkent mamlakatning eng katta shahridir va uning aholisi 2,5 milliondan ortiq. Toshkentda sanoat muassasalari ishchilari, xodimlar, talabalar, o'qituvchilar, doktorlar yashaydi. Toshkentda barcha vazirliklar va O'zbekistonning boshqa markaziy muassasalari joylashgan.

Toshkentning eng qadimiy qismi Eski shahar deb nomlanadi. Toshkentning asosiy mavzesi Islom Karimov ko'chasidir. Bu ko'chada mehmonxonalar, magazinlar, restoranlar bor. Shahar ko'chalarida avtomobillar, avtobuslar harakatlanadi. Toshkentda, shuningdek, metropoliten (مترو metrô) bor. Toshkent metropoliteni dunyoning eng chiroyli metropolitenidir.

O'zbekiston poytaxtida bir qator (یک سلسله yak selsela) institutlar bor. O'zbekiston milliy universiteti mamlakatning eng katta ta'lim maskanidir.

Toshkentda bir nechta qiziqarli ko'rgazmalar bor. Eng yirik ko'rgazma katta maydonni egallaydi va Toshkent aholisi hamda uning mehmonlarining dam olish maskanidir. Toshkent istirohat bog'lari juda chiroylidir va uning yashil hiyobonlari shahar aholisining sayr maskanidir.

Toshkentning turli hududlarida yangi tumanlar bor. Bu tumanlardagi ba'zi ko'p qavatli uylarning balandligi o'n qavatdan oshiqdir. Ko'p qavatli uylar yonida savdo markazlari, maktablar, bolalar bog'chalari bor.

D. Siz qaysi shahardansiz? – Men Dushanbe shahridanman. Bu shahar Tojikistonning (تاجیکستان Tājekestān) poytaxtidir. Sizning shahringiz kattami? – Yo'q, bizning shahrimiz nisbatan katta emas va uning aholisi bir milliondan kamroq. – Sizning shahringizning havosi qanday? – Dushanbeda havo juda issiq va hatto Kobuldan ham issiqroq. – Sizning shahringizda istirohat bog'i bormi? – Dushanbeda bir nechta katta bog' bor. Shahrimiz ko'chasining ikki betida ko'plab daraxtlar bor. – Dushanbeda metro bormi? – Yo'q, bizda hali ham metro yo'q, ammo ko'chalarda avtobus va trolleybuslar harakatlanadi. – Sizning shahringiz ko'chalari kengmi? – Ha, Dushanbe zamonaviy shahar, uning ko'chalari

keng, binolari ko'p qavatlidir. – Dushanbening asosiy ko'chasi qanday nomlanadi? – U Rudakiy (رودکی) shoh ko'chasi deb nomlanadi. – Sizning shahringizda qanday ta'lim muassasalari bor? – Bizning shahrimizda ko'plab ta'lim muassasalari, shu jumladan, bir qator institutlar va davlat universiteti bor. – Dushanbeda kinoteatr va teatrlar ko'pmi? – Ha, bizda bir qancha kinoteatr va teatrlar bor. – Sizning shahringizdagi eng katta mehmonxona qanday nomlanadi? – U "Tojikiston" deb nomlanadi. – Dushanbe shahri bozorlarida nima sotiladi? – U yerda turli xil sabzavot va mevalar, shu jumladan, uzum, anor, limon va mazali qovunlar sotiladi. – Dushanbe aholisining asosiy dam olish maskani qayerda joylashgan? – U shahrimizning shimolida joylashgan va "Varzob" (ورزоб) deb nomlanadi.

Lug'at

آب بازی	abbâzi	cho'milish;	ستادیوم	setâdeyum	stadion
آبدە	âbeda	suzish	سطح	sath	sath, yuza
		obida	(سطوح)	(sotuh)	
اطراف	atrâf	atrof	سلسله	selsela	qator, tizma
اکثر	aksar	aksariyat	شیرخوارگاه	širxârgâh	
			bolalar yaslisi		
اموال	amwâl	مال	صنعت	san'at	hunar, sanoat
			(صنایع)		
اوضاع	awzâ'	vaziyat, holat	طرف	taraf	taraf, tomon
			(اطراف)		
باشنده (گان)	bâšenda	istiqomat	عصری	'asri	zamonaviy
		qiluvchi			
باغ عمومی	bâğ-e 'omumi	istirohat bog'i	عسکر	'askar	askar
			ان،		
			عساکر		
باغ وحش	bâğ-e wahš	hayvonot bog'i	عمارت	'emârat	bino
			(ها، ات)		
بایسکل	bâysekel	velosiped	عمده	'omda	asosiy taom
بحیره	bahira	dengiz	غذا	ğezâ	
			(اغذیه)	(ağzeyâ)	
			فروش	forôš	sotish
برگزاری	bargozâri	o'tkazish			

bas	avtobus	کارخانه	kārxāna	ustaxona
بعضی	ba'zē	ba'zi	(ها، جات)	
پارک	park	bog'	کسبه کار	kusabakār
پسته خانه	postaxāna		(ان)	hunarmand
تاجر (ان)	pochtaxona		کلوب	klub
تاجر (تجار)	tājer	tijoratchi	کنسرت	kansart konsert
تپه	tap(p)a	tepalik	کودکستان	kōdakestān
تعلیم (ات)	ta'lim	ta'lim	bolalar bog'chasi	
تیاتر	tayātr	teatr	گمنام	gomnām noma'lum
جمنازیم	jemnāzyam		لابراتوار	lābrātwār
حرکت (ات)	sport zali	harakat	laboratoriya	
	harakat		لذیذ	laziz mazali
			مارکیت	mārkēt market
حقیقت	haqiqat (haqāyeq)		مال	māl mol-mulk,
(حقایق)	haqiqat		(اموال)	(amwāl) tovar
حوزه	hawza	mintaqa, zona	مرتفع	mortafe' baland
حوض	hawz	basseyin	معتدل	mo'tadel mo'tadil
خبر (ها)	xabar	xabar	موزیم	muzyam muzey
(اخبار)	(axbār)		مؤسسه	mo'assasa muassasa
خیابان	xeyābān	xiyobon	(ات)	
دفتر (ها)	daftar	idora, ofis	ناحیه	nāheya tuman
(دفاتر)	(dafāter)		(نواحی)	(nawāhi)
رستوران	rastōrān	restoran	نمایشگاه	nomāyešgāh
			ko'rgazma	
رکشا	rekšā	reksha	وضع	waz' vaziyat
سپورت	sopōrt	sport	(اوضاع)	(awzā)
			هواخوری	hawāxori sayr

O'N TO'RTINCHI DARS

درس چهاردهم

Fe'l فعل fe'l

Fe'l harakat-holat ma'nosini anglatuvchi so'z turkumidir. Dariy tilida ham, o'zbek tilidagidek, fe'llar bilan ifodalangan harakat⁷ tushunchasi zamon, mayl, nisbat, shaxs-son kategoriyalari bilan uzviy bog'liqdir. Bulardan tashqari, fe'llar orqali yana harakatning o'timli yo o'timsizligi, bo'lishli yo bo'lishsizligi kabi ma'nolar ham ifodalanadi. Shuningdek, fe'llarning ot, sifat, ravish turkumlariga xos xususiyatlarga ega bo'lgan harakat nomi, sifatdosh, ravishdosh shakllari ham bor.

Dariy tilida fe'llar tuzilishiga ko'ra sodda (af'āl-e pēšwandi) va qo'shma (af'āl-e morakkab) fe'llarga bo'linadi.

Sodda fe'l infinitivi

مصدر masdar

Dariy tilidagi fe'llar lug'atlarda har doim masdar, ya'ni infinitiv (noaniq) shaklida beriladi. Fe'ning bu shakli shaxs, son va zamoni anglatmagani uchun ham fe'ning noaniq shakli deb ham yuritiladi.

Dariy tilidagi fe'llarning infinitiv shakli har doim urg'uli -an qo'shimchasiga tugallangan bo'ladi, masalan:

پرسیدن	porsidān	'so'ramoq'
رفتن	raftān	'bormoq', 'ketmoq'
گفتن	goftān	'aytmoq', 'demoq'

Mazkur shakl harakatning bajarilishini va shu bajarilish bilan bog'liq bo'lgan boshqa ma'nolarni bildirmaydi, balki harakat-holatning nomini bildiradi, u harakat-holatning atamasi hisoblanadi va o'zbek tilida harakat nomiga to'g'ri keladi. O'zbek tilida fe'ning harakat nomi formasi -i/sh, -u/v, -moq affikslari yordamida yasaladi:

آمدن	āmadan	'kelmoq', 'kelish'
خواندن	xāndan	'o'qimoq', 'o'qish', 'o'quv'
نوشتن	nawēstan	'yozmoq', 'yozish', 'yozuv'

Shu sababli infinitiv otlarga xos grammatik ko'rsatkichlarni qabul qila oladi, gapda otlarga xos vazifalarda kela oladi:

⁷ Grammatikada harakat tushunchasi juda keng bo'lib, u psixik o'zgarishlar, holat, biologik jarayonlar va shu kabi hodisalarni o'z ichiga oladi.

1. Ot kabi izofa qabul qiladi:

مکتب جای آموختن علم و اخلاق است
Maktab jā-ye āmôxtan-e elm-o axlâq ast
'Maktab ilm va ahloq o'rganish (o'rganadigan) joyidir'

2. Ot kabi ko'makchilar, son affikslari hamda enklitik olmoshlar bilan birikadi:

بنده از آمدن شما ممنونم
Banda az âmadan-e šomâ mamnunam
'(Kamina) sizning kelishingizdan xursandman'
خواندنت روان است
Xândan-at rawân ast 'O'qishing ravon'
ما برای دیدن قلم وقت نداریم
Mâ barâye دیدن قلم waqt nadârêm
'Bizning film ko'rish uchun (ko'rishga) vaqtimiz yo'q'

Izoh. برای *barâye* 'uchun' ko'makchisi (ba'zan -ga qo'shimchasining ma'nosini beradi) ismiy so'z turkumiga oid bo'lmas-da, izofali ko'makchi kabi qo'llanadi, masalan: *barâye atfâl* 'bolalar uchun', *barâye-tân* 'siz uchun', 'sizga'.

3. Ot kabi ega, kesim va ikkinchi darajali bo'lak vazifasida keladi:

Pul yâftan âsân nêst پول یافتن آسان نیست
'Pul topmoq oson emas'
کار نیکو کردن از پر کردن است
Kâr nêkô kardan az por kardan ast
'Ishni yaxshi bajarmoq ko'p ishlamoqdandir (ya'ni ko'p ishlash natijasida qo'lga kiritiladi)' (*Maqol*).

1-mashq. Fe'llarning ma'nosini aniqlang va ularni yod oling:

رفتن، آمدن، بردن، آوردن، دیدن، شنیدن، دادن، گرفتن، گفتن، خواندن، نوشتن، فهمیدن، خوردن، نشستن، افتادن، گشتن، گذاشتن، ماندن، انداختن، خریدن، زدن، پوشیدن، کشیدن.

2-mashq. O'qing va tarjima qiling.

(۱) دیدن باغ بابرشاه بسیار دلچسپ است. (۲) خواندن این متن برای ما آسان نیست. (۳) آیا فهمیدن آن داستان برای مشکل است؟ (۴) کار خانه گی شما نوشتن این جملات است. (۵) شنیدن قصه‌های تو برای ما دلچسپ است. (۶) وظیفه شما آوردن آن (۷) من برای رفتن به حوض آب بازی وقت ندارم. (۸) رحیم به کتابهاست.

خواندن اشعار علاقه دارد. (۹) خریدن آن اسب مشکل نیست. (۱۰) درمسجد کشیدن کلاه درست نیست. (۱۱) رفتن به نمایشگاه برای تو مهم است. (۱۲) ما به گشتن در باغ علاقه نداریم.

Fe'l negizi

ریشه فعل *rêša-ye fe'l*

Dariy tilida fe'l negizi ikkita:

1) o'tgan zamon fe'l negizi;

2) hozirgi zamon fe'l negizi.

Dariy tilida har bir fe'l ikki negiz: o'tgan hamda hozirgi zamon fe'l negiziga ega. Fe'lning o'tgan zamon negizi yordamida o'tgan zamon fe'l shakllari, hozirgi zamon negizi yordamida hozirgi zamon va kelasi zamon fe'l shakllari yasaladi.

O'tgan zamon fe'l negizi *masdar* infinitiv oxiridan *-an* qo'shimchasini olib tashlash bilan yasaladi, masalan:

<i>âward</i> آورد	—	<i>âwardan</i> 'keltirmoq'	—	آوردن
<i>âmad</i> آمد	—	<i>âmadan</i> 'kelmoq'	—	آمدن
<i>nawešt</i> نوشت	—	<i>naweštan</i> 'yozmoq'	—	نوشتن
<i>goft</i> گفت	—	<i>goftan</i> 'aytmoq'	—	گفتن

Ilova. Dariy (fors-tojik) tilida o'tgan zamon fe'l negizi *-t* ga, agar undan oldingi tovush jarangsiz undosh bo'lsa yoki *-d* ga, agar oldingi tovush *r* yoki *n* undoshi yoxud unli bo'lsa, tugallanadi. Misollardan tekshiring.

Fe'lning hozirgi zamon negizi fe'llarning qoidali va qoidasiz bo'lishiga ko'ra turli usulda yasaladi. Shuning uchun lug'atlarda fe'l masdari bilan bir qatorda, uning hozirgi zamon negizi ham beriladi (20- darsda ko'rib chiqiladi).

O'tgan zamon aniq fe'li (preterit)

fe'l-e mâzi-ye âdi yâ motlaq فعل ماضی عادی یا مطلق

O'tgan zamon aniq fe'li ish-harakatning nutq so'zlanib turgan paytdan oldin aniq bajarilgan yoki bajarilmaganini bildiradi. Bunda biror hodisaning bo'lgan yoki bo'lmaganligini birovdan eshitib emas, balki so'zlovchining o'zi ko'rganligi va bilganligi anglashiladi. O'tgan zamon aniq fe'li, asosan, takrorlanmagan, davomli bo'lmagan, muayyan bir vaqt ichida bo'lib o'tgan harakatni ifodalaydi.

Dariy tilida o'tgan zamon aniq fe'li fe'llarning o'tgan zamon negiziga shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish bilan hosil bo'ladi. O'tgan

zamon aniq fe'lining III shaxs birlik shakli o'tgan zamon fe'l negiziga teng keladi. Fe'lining tuslanishida urg'u nezizning oxirgi bo'g'iniga tushadi, masalan:

من آمدم	<i>man âmâdam</i>	'men keldim'
تو آمدی	<i>tu âmâdi</i>	'sen kelding'
او آمد	<i>ô âmâd</i>	'u keldi'
ما آمديم	<i>mâ âmâdêm</i>	'biz keldik'
شما آمديد	<i>šomâ âmâdêd</i>	'siz keldingiz'
آنها آمدند	<i>ânâ âmâdand</i>	'ular keldilar'

O'tgan zamon aniq fe'lining bo'lishsiz shakli fe'l oldiga *-na* inkor yuklamasini qo'shish orqali yasaladi; urg'u inkor yuklamasiga tushadi, masalan:

من نخواندم	<i>man nâxândam</i>	'men o'qimadim'
تو نخواندی	<i>tu nâxândi</i>	'sen o'qimading'
او نخواند	<i>ô nâxând</i>	'u o'qimadi'
ما نخوانديم	<i>mâ nâxândêm</i>	'biz o'qimadik'
شما نخوانديد	<i>šomâ nâxândêd</i>	'siz o'qimadingiz'
آنها نخواندند	<i>ânâ nâxândand</i>	'ular o'qimadilar'

1-na inkor yuklamasining imlosi

1. *ā cho'ziq* unlisi bilan boshlangan fe'llarning bo'lishsiz shaklida inkor yuklamasidan keyin bir *y* orttiriladi, masalan:

من نیامدم	<i>man nâyâmadam</i>	'men kelmadim'
تو نیامدی	<i>tu nâyâmadi</i>	'sen kelmading' kabi.

2. *a* yoki *o* qisqa unlisi bilan boshlangan fe'llarning inkor shaklida *-na* inkor yuklamasidan so'ng bir *y* orttirilib, fe'l boshidagi *alef* tushib qoladi, ba'zan ajratib yoziladi, masalan:

من نیفتادم	<i>man nâyoftâdam</i>	'men yiqilmadim'
او نیفتاد	<i>ô nâyoftâd</i>	'u yiqilmadi'
او نه افتاد	<i>ô nâoftâd</i>	

3-mashq. Fe'llarni o'tgan zamon aniq fe'l shaklida tuslang:

A. Bo'lishli shaklda:

رفتن ، آوردن ، شنیدن ، گرفتن ، فهمیدن ، گذاشتن ، پوشیدن.

B. Bo'lishsiz shaklda:

آمدن ، نوشتن ، افتادن ، ماندن ، انداختن ، نشستن ، بردن.

4-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

men oldim, u yozdi, biz olib kelmadik, sen qolding, ular tashlashdi, siz urmadingiz. u sotib oldi, men yemadim, sen qo'ymading, siz tushundingiz, biz bermadik, ular o'tirishmadi, men sayr qildim, sen eshitmading, biz keldik, u olib bordi, men kiydim, ular o'qishmadi, siz yiqildingiz, u dedi (gapirdi), sen ketmading, men ko'rdim.

5-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) ما خط گرفتیم. (۲) فاروق در کوچه گشت. (۳) من به زمین نیفتادم. (۴) تو برای ما شعرخواندی. (۵) محصلان به صنف رفتند. (۶) شما نفهمیدید. (۷) تو به لطیفه چه دادی؟ - من به او بشقاب دادم. (۸) انور کجا رفت؟ - انور به چاریکار رفت. (۹) تو صبح چه خوردی؟ - من صبح چای خوردم. (۱۰) شما برای ما چه آوردید؟ - ما برای شما تحفه آوردیم. (۱۱) موسی به خانه نیامد؟ - چرا؟ موسی به خانه آمد. (۱۲) تو کجا نشستى؟ - من پشت میز نشستم. (۱۳) شما کلاه نپوشیدید؟ - ما کلاه پوشیدیم. (۱۴) مادرت چه خرید؟ - مادرم ترکاری خرید. (۱۵) آنها چه گفتند؟ - آنها حقیقت گفتند. (۱۶) آیا شما در خانه ماندید؟ نه، ما درخانه نماندیم. (۱۷) تو برای چه آمدی؟ - من برای دیدن شما آمدم.

6-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:

(۱) من قهوه خوردم. (۲) من گل خریدم. (۳) من به سینما رفتم. (۴) من به چوکی نشستم. (۵) من بالا پوش نپوشیدم. (۶) من از بکس کتاب کشیدم.

7-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men stolga o'tirdim va choy ichdim. 2) Sen menga pichoq bermading. 3) Dovud va Ali Mozori Sharifdan kelishdi. 4) U kitobni oldi va kutubxonaga olib bordi. 5) Mening do'stlarim Afg'onistonga ketishdi. 6) Men guldonga gullarni soldim. 7) Tarelka stoldan tushib ketdi. 8) Biz o'rmonda aylandik va uyga keldik. 9) Siz ro'znoma o'qidingizmi? 10) Men ventilyator olib keldim. 11) Sen nima tashlading? - Men tosh tashladim. 12) Siz nima keltirdingiz? - Biz tarvuz olib keldik. 13) Sening kursdoshlaring qayerda qoldi? - Ular institutda qolishdi. 14) Muso qayerga ketdi? - Muso kinoga ketdi. 15) Siz nima sotib oldingiz? - Men sigaret sotib oldim. 16) Sen kostyum kiydingmi? - Ha, men kostyum kiydim. 17) Nimaga siz uzum yemadingiz? - Biz uzum yedik.

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Biz Latifaning uyiga keldik. 2) Sen menga chiroq olib keldingmi? 3) Ular zavod direktorining oldiga ketdilar. 4) Men unga sovg'a berdim.

5) Siz bizga haqiqatni aytdingiz. 6) Zalmay menga (men uchun) yangi she'rlar o'qidi. 7) Ular ko'l bo'yiga keldilar. 8) Sening akang mening uyimga keldi. 9) Men senga yangi oyoq kiyim sotib oldim. 10) Mening o'rtoqlarim stadionga ketishdi. 11) Qodir otangizning oldiga keldi. 12) Nega siz ularga xat yozmadingiz? 13) Biz Toshkentga keldik. 14) Rahima unga portfel berdi. 15) Men mehmonlarga choy olib keldim. 16) Ular Farohga ketishdimi? 17) Sen menga gugurt berding. 18) U bolaga sut sotib oldi.

budan va داشتن dāstan fe'llarining o'tgan zamon aniq fe'l shaklida ishlatilishi

budan 'emoq' va داشتن *dāstan* 'ega bo'lmoq' fe'llari o'tgan zamon aniq fe'l shaklida o'tgan zamonda davom etgan holatni bildiradi, masalan:

من مريض بودم *Man mariz budam* 'Men kasal edim'
احمد قلم در دست داشت *Ahmad qalam dar dast dāst*
'Ahmadning qo'lida ruchka bor edi'

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Men kecha kinoda edim.
- 2) Mening bobomning ikkita akasi bor edi.
- 3) Rahmon qora kostyumda edi.
- 4) Ular aerodromda edilar.
- 5) Anavi qizni Parvin deb chaqirishardi.
- 6) Bizning avtomobil buzuvchi edi.
- 7) Unga she'r eshitish qiziqarli edi.
- 8) Yoqub oq sallada edi.
- 9) Sen qayerda eding? – Men Is'hoqning uyida edim.
- 10) Nimaga sizlar majlisda bo'lmadingiz? – Biz majlisda bo'lmadik, chunki band edik.
- 11) Kecha ob-havo qanaqa edi? – Kecha kun bo'yi yomg'ir yog'di.
- 12) Anavi qishloq qanday nomlanardi? – U (qishloq) Gulbog' (گل‌باغ) deb atalardi.
- 13) O'sha kuni u kasal edi, lekin uning isitmasi yo'q edi.
- 14) Siz o'sha kuni qayerda edingiz? – Biz o'sha kuni ko'rgazmada edik.

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Darsdan so'ng talabalar kutubxonaga yo'l olishdi.
- 2) Uyqu oldidan biz parkda aylandik.
- 3) Ta'tildan so'ng Yusuf uyiga keldi.
- 4) Bayramdan oldin biz sovg'alar sotib oldik.
- 5) Men kitob o'qidim, keyin radio tingladim (eshitdim).
- 6) Bir necha daqiqadan so'ng – so'ng Ibrohim yonimga keldi.
- 7) Bir yil avval biz maktab o'quvchilari edik.
- 8) Bir soatdan sotib oldik.
- 9) Besh kun avval biz rangli televizor sotib oldik.
- 10) Men ketishimdan oldin (o'z) akamga xat yozdim.
- 11) Biz kinofilm ko'rdik, keyin esa shaharni aylandik.
- 12) Yomg'irdan so'ng ular tashqariga chiqishdi.
- 13) Avvalroq qayerda edingiz? –

Avvalroq men auditoriyada edim. 14) Ali ikki kun avval menga kitob olib keldi. 15) Bir haftadan so'ng bizning majlisimiz bor.

11-mashq. Hikoyani o'qing va so'zlab bering:

سن ملا نصرالدین

یک روز مردم به خانه ملا نصرالدین آمدند و پرسیدند: سن تو چند است؟ او گفت: سن من چهل سال است.
بعد از پنج سال مردم یک روز بار دیگر پیش ملا نصرالدین آمدند و پرسیدند: سن تو چند است؟ ملا دوباره گفت: چهل سال. مردم با تعجب پرسیدند: پنج سال پیش چهل سال داشتی و حالا هم چهل سال داری؟ ملا گفت: بلی، مرد یک گپ دارد.

Prefiksli fe'llar

افعال پیشوندی *af'āl-e pēšwandi*

Dariy tilida fe'llar turli prefikslar yordami bilan ham yasaladi. Bunday fe'llar prefiksli fe'llar deb ataladi. Prefikslar fe'llarning tub ma'nosini o'zgartirib yuboradi. Mavjud prefiksli fe'llar qadimiy tip yasalishi bo'lib, hozirgi dariy tilida mahsulsiz. O'zbek tilida bu xilda fe'l yasash usuli bo'lmagani uchun ularning ma'nosi qo'shma fe'llar va ma'nosi mos keladigan birikmalar orqali beriladi.

Dariy tilida fe'l yasovchi prefikslar (sodda fe'llarga qo'shilib quyidagilardan iborat: *bar* (بر), *dar* (در), *farā* (فر) *forō* (فر) yoki *forōd* (فرود), *bāz* (باز), *wā* (وا). Masalan:

<i>āmadan</i> 'kelmoq'	– <i>barāmadan</i> 'chiqmoq'
	– <i>darāmadan</i> 'kirmoq'
<i>yāftan</i> 'topmoq'	– <i>daryāftan</i> 'olmoq'
<i>gereftan</i> 'olmoq'	– <i>farāgereftan</i> 'o'zlashtirmoq', 'qamrab olmoq'
<i>raftan</i> 'ketmoq'	– <i>forōraftan</i> 'pastga ketmoq', 'cho'kmoq'
<i>gaştan</i> 'aylanmoq'	– <i>bāzgaştan</i> 'qaytmoq'
<i>dāştan</i> 'ega bo'lmoq'	– <i>bardāştan</i> 'ko'tarmoq'
<i>dādan</i> 'bermoq'	– <i>bāzdādan</i> 'qaytarib bermoq'

Prefiksli fe'llarning o'tgan zamon aniq fe'l shaklida tuslanishi
 Prefiksli fe'llar bo'lishli shaklda sodda fe'llar kabi tuslanadi, faqat asosiy urg'u prefiksga, ikkinchi darajali urg'u shaxs-son qo'shimchalariga tushadi.

'qaytmoq' fe'lining tuslanishi *bargaştan* برگشتن

مفرد		
من برگشتم	<i>man bargaştam</i>	'men qaytdim'
تو برگشتی	<i>tu bargaştî</i>	'sen qaytding'
او برگشت	<i>ô bargaşt</i>	'u qaytdi'

جمع		
ما برگشتیم	<i>mâ bargaştêm</i>	'biz qaytdik'
شما برگشتید	<i>şomâ bargaştêd</i>	'siz qaytdingiz'
آنها برگشتند	<i>ânâ bargaştând</i>	'ular qaytdilar'

Bo'lishsiz shaklda prefiksli fe'llarda *na-* inkor yuklamasi ko'makchi fe'lga qo'shiladi. Asosiy urg'u *na-* inkor yuklamasiga, ikkinchi darajali urg'u prefiksga tushadi, masalan:

من برگشتم	<i>man bânâgaştam</i>	'men qaytmadim'
تو برگشتی	<i>tu bânâgaştî</i>	'sen qaytmading' kabi.

Dariy tilida *barâmadan* 'chiqmoq', *darâmadan* 'kir-moq', *bardâştan* 'ko'tarmoq' fe'llari prefiksdan ajralmaydigan fe'llar guruhiga kiradi. Bu fe'llar tuslanganda *na-* inkor yuklamasi prefiksdan oldin keladi; kitobiy uslubda undan keyin qo'yilishi mumkin. Urg'u inkor yuklamasiga tushadi. Masalan:

من ندرآمدم	<i>man nâdarâmadam</i>	} 'men kirmadim'
من در نیامدم	<i>man dârâyâmadam (kitob.)</i>	
تو ندرآمدی	<i>tu nâdarâmadi</i>	
تو در نیامدی	<i>tu dârâyâmadi (kitob.)</i>	} 'sen kirmading' kabi.

12-mashq. Fe'llarni o'tgan zamon aniq fe'l shaklida tuslang:
 A. Bo'lishli shaklda: در داشتن, در دادن, بر خاستن, در آمدن.
 B. Bo'lishsiz shaklda: بر داشتن, بر خوردن, بر آمدن, در گرفتن.

13-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:
 (۱) من از صنف نبرآمدم. (۲) من بکس بر داشتم. (۳) من در حویلی سگرت دردم. (۴) من از چوکی بر نخاستم. (۵) من به خانه درآمدم. (۶) من با احمد بر نخوردم. (۷) من به وطن برگشتم.

14-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) من از زمین سنگ برداشتم. (۲) شما به اتاق ندرآمدید. (۳) ما در فاکولته با آن جوان برخوردیم. (۴) تو چرا بخاری درندادی؟ (۵) برادر من تمام روز از خانه نبرآمد. (۶) اسحق صبح از خواب بر خواست. (۷) آیا آنها به خانه برگشتند؟ (۸) گوگرد در نگرفت. (۹) معلم به صنف درآمد.

15-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Biz o'tin yoqdik (yondirdik) va u yonib ketdi. 2) Men ertalab uydan chiqdim, kechqurun esa uyga qaytdim. 3) Nega siz auditoriyadan chiqmadingiz? 4) Sen Rahim bilan qayerda uchrashding? 5) Rashid yerdan daftar oldi. 6) Men divandan turdim va mehmonxonadan chiqdim. 7) Bugun biz kinoteatrda opang bilan uchrashdik. 8) Talabalarning barchasi laboratoriyaga kirdi. 9) Gugurt nega yonmadi?

16-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Biz palto kiydik, uydan chiqdik va teatrga ketdik. 2) Men magazinga bordim va senga daftar sotib oldim. 3) Sen qog'oz va ruchka olding, stolga o'tirding va Is'hoqga xat yozding. 4) Ular bir necha daqiqa hovlini aylanishdi, keyin yana mehmonxonaga qaytishdi. 5) Uch kun avval mening amakivachcham boshqa shahardan biznikiga keldi. 6) Tanaffusdan so'ng barcha talabalar qayta auditoriyaga kirdilar. 7) Bir soat avval biz do'stimning otasi bilan ko'chada uchrashdik. 8) Avval men o'quvchi edim, endi bo'lsa talabaman. 9) Bir necha kundan so'ng bizning muhim majlisimiz bor. 10) Siz qayerda edingiz? – Biz mening akamning uyida edik. 11) Laylo ko'k ko'ylak va oq tuflida edi. 12) Nega sen menga haqiqatni aytmading? 13) Men portfelni stol ustiga qo'ydim va undan darslikni chiqardim. 14) Sen bizga nima olib kelding? – Men sizlarga mandarin olib keldim. 15) Ahmadni qo'lida gul bor edi. 16) Bizning do'stlarimiz stadiongga ketishdi. 17) Biz oldingizga yangiliklarni eshitish uchun keldik. 18) Bolalar ko'lga cho'milishga ketishdi. 19) Kecha siz stipendiya oldingizmi? – Yo'q, kecha biz stipendiya olmadik. 20) Likopcha stoldan yerga tushib ketdi. 21) Darsdan so'ng guruhimizning barcha talabalari auditoriyada qolishdi.

Lug'at

oftâdan	oftâdan	o'qimoq
âmadan	âmadan	yemoq
o'qimoq	o'qimoq	
kelmoq	kelmoq	

انداختن	andâxtan	otmoq,	دادن	dâdan	bermoq
آوردن	tashlamoq		داستان	dâstân	hikoya qilish
بار	âwardan	keltirmoq	درآمدن	darâmadan	kirmoq
برآمدن	bâr marta, da'fa		درگرفتن	dargereftan	yonmoq
برای	barâmadan	chiqmoq	دوباره	dobârâ	qaytadan
برخاستن	barâye uchun, ...-ga		دیدن	didan	ko'rmoq
برخوردن	barxâstan	turmoq	رفتن	raftan	bormoq, ketmoq
برداشتن	barxôrdan	duch kelmoq, uchrashmoq	زدن	zadan	urmoq
بردن	bardâstan	ko'tarmoq	شنیدن	sonidan	eshitmoq
برگشتن	bordan	olib bormoq	فهمیدن	fahmidan	tushunmoq
بعد، بعداً	bargaştan	qaytmoq	قبل	qabl oldin, avval	
بودن	ba'd, ba'dan	keyin, so'ngra	قبلاً	qablan	ilgari
پرسیدن	budan	bo'lmoq	کشیدن	kaşidan	tortmoq, yechmoq
	porsidan	so'ramoq	گپ	gap	gap
پس	pas	keyin, so'ng	گذاشتن	gozâştan	qo'ymoq
پسان	pasân	so'ngra	گرفتن	gereftan	olmoq
پوشیدن	pôşidan	kiymoq	گشتن	gaştan	aylanmoq
پیش	pêş	oldin	گفتن	goftan	gapirmoq
پیشتر	pêştar	oldinroq	ماندن	mândan	qolmoq
تعجب	ta'ajjob	taajjub	ملا	mollâ	mulla
خریدن	xaridan	sotib olmoq	نوشتن	naweştan	yozmoq
نشستن	neşastan	o'tirmoq			

O'N BESHINCHI DARS

درس پانزدهم

Qo'shma fe'llar

af'âl-e morakkab افعال مرکب

Dariy tilida qo'shma fe'llar fe'llarining asosiy miqdorini tashkil etadi. Qo'shma fe'llar ikki qismdan iborat bo'ladi: 1) ot qism; 2) fe'l qism.

Ot qism o'rnida sifat, ot, son, olmosh, ravish so'z turkumlariga oid so'zlar qo'llaniladi. Fe'l qism o'rnida sodda (kam hollarda – prefiksli va qo'shma fe'l) fe'llarning birortasi bo'lishi mumkin.

Qo'shma fe'llarni hosil qilishda کردن *kardan* 'qilmoq' va شدن *šodan* 'bo'lmoq' (o'timsiz fe'l yasashda) fe'llari ko'proq ishtirok etadi, masalan:

asalan:

کار کردن	<i>kâr kardan</i> 'ishlamoq' (aynan 'ish qilmoq')
پاک کردن	<i>pâk kardan</i> 'tozalamoq' (aynan 'toza qilmoq')
داخل شدن	<i>dâxel šodan</i> 'kirmoq' (aynan 'kiritib bo'lmog')
مریض شدن	<i>mariz šodan</i> 'kasal bo'lmog'

Qo'shma fe'lning fe'l qismi (komponenti) vazifasida quyidagi fe'llar ko'proq ishlatiladi:

a) o'timli qo'shma fe'l yasashda: کردن *kardan* 'qilmoq' (va uning sinonimlari نمودن *namudan*, ساختن *sâxtan*, گرداندن *gardândan*), دادن *dâdan* 'bermoq', زدن *zadan* 'urmoq', آوردن *âwardan* 'keltirmoq', قرار دادن *qarâr dâdan* 'qoldirmoq'; 'qolmoq' va, shuningdek, گریدین *grâdîn* 'ho'lmoq', qarâr dâdan qo'shma fe'li va boshqalar;

b) o'timsiz qo'shma fe'l yasashda: شدن *šodan* 'bo'lmoq', گرفتن *gereftan* 'gardiidan' 'aylanmoq', بودن *budan* 'bo'lmoq', 'emoq', دیدن *didan* 'ko'rmoq' va boshqalar. 'olmoq', یافتن *yâftan* 'topmoq', 'olmoq'. Bu fe'llar ham alohida o'rin tutadi. Bu

Qo'shma fe'l yasashda prefiksli fe'llar ham alohida o'rinlarda o'rinda eng ko'p ishlatiladigan prefiksli fe'llar quyidagilar: *barâwardan* 'ko'tarmoq', 'olmoq', *barâdâstan* 'qo'zg'atmoq'.

‘amalga oshirmoq’, ‘bajarmoq’, *barangêxtan* ‘qo‘zg‘atmoq’,
Ko‘pincha o‘timli ma‘nodagi qo‘shma fe’llarning yordamchi
qismini boshqa fe’l bilan almashtirish orqali ulardan o‘timsiz fe’l
yasaladi. Bu xildagi almashish ko‘proq *kardan* ‘qilmoq’ bilan *shodan*
‘bo‘lmoq’ yordamchi fe’llari orasida sodir bo‘ladi. Masalan:

āgāz kardan آغاز کردن

'boshlamoq'

āšnā kardan آشنا کردن

'tanishtirmoq'

bēdār kardan بیدار کردن

'uyg'otmoq'

parwareš dādan پرورش دادن

'tarbiyalamoq'

āgāz šodan آغاز شدن

- 'boshlanmoq'

- āšnā šodan آشنا شدن

- 'tanishmoq'

- bēdār šodan بیدار شدن

- 'uyg'onmoq'

- parwareš yāftan پرورش یافتن

- 'tarbiyalanmoq' kabi.

Qo'shma fe'l tarkibiga kirgan fe'llar qisman yoki to'la o'z leksik ma'nolarini yo'qotib, ko'proq mavhum tushuncha kasb etadi va yordamchi fe'l vazifasini bajaradi. Zamon, shaxs-son affiksleri qo'shma fe'llarning ikkinchi komponentiga (yordamchi fe'lga) qo'shiladi, masalan:

ادامه دادم

edāma dādam

'davom etdim'

خرید کردم

xarid kardēm

'sotib oldik' kabi.

Urg'u bo'lishli shaklda fe'lning ot qismiga, bo'lishsiz shaklda -na inkor yuklamasiga tushadi:

درس تمام شد

Dars tamām šod

'Dars tugadi'

دروازه باز نشد

Darwāza bāz nāšod

'Eshik ochilmadi'

1-mashq. Murakkab fe'llarning ma'nosini bering va ularni yod oling:

تفریح کردن، تیار کردن، پاک کردن، تمام کردن، تمام شدن، سلام دادن، شروع کردن، داخل شدن، گرم کردن، چاق شدن، تیلیفون کردن، باز کردن، سپورت کردن، کار کردن، ترجمه کردن، حرف زدن، شروع شدن، روان کردن، نزدیک شدن، جنگ کردن، مریض شدن، تحفه دادن، آزاد کردن، نشان دادن، آب بازی کردن، قصه کردن، غلط کردن، آشنا شدن، هواخوری کردن، تمام کردن، جشن گرفتن، تعجب کردن، روان شدن، خدمت کردن، دور شدن، گپ زدن، فکر کردن، کهنه شدن، باز شدن، یاد گرفتن، لاغر شدن، جواب دادن، انتظار کشیدن، دوست داشتن، خراب شدن.

2-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) ما در باغ نشستیم و قصه کردیم. (۶) نبی از پیش من دور شد. (۳) آنها پلو دوست دارند. (۴) شما با نجیبه کجا آشنا شدید؟ (۵) من به او جواب ندادم. (۶) ما چند جمله ترجمه کردیم. (۷) تو از گپ من چرا تعجب کردی؟ (۸) آنها در جنگل هواخوری کردند. (۹) من به آن دکان نزدیک شدم. (۱۰) ما از صبح تا شام کار کردیم. (۱۱) زلمی برای مهمانان چای تیار کرد. (۱۲) شما چرا با

ابراهیم جنگ کردید؟ (۱۳) من برای بچه ام بایسکل تحفه دادم. (۱۴) محصلان به ستادیوم رفتند و شپورت کردند. (۱۵) در تابستان ما کنار بحیره تفریح کردیم. (۱۶) شما با آن مرد کجا حرف زدید؟ (۱۷) چرا به ما سلام ندادی؟ (۱۸) ما چند دقیقه انتظار کشیدیم و بعد از آن به صنف داخل شدیم. (۱۹) کار شما تمام نشد؟ - چرا نه؟ کار ما تمام شد.

3-mashq. Qavslarni oching, fe'llarni o'tgan zamon aniq fe'l shaklida qo'ying:

(۱) من دیروز به ثریا (تیلیفون کردن). (۲) دوستم به اتاق (داخل شدن). (۳) آن سربازان برای وطن (خدمت کردن). (۴) او از آن گپها (- تعجب کردن). (۵) ما به کندهار خط (روان کردن). (۶) موتر شما (کهنه شدن). (۷) آنها چرا (- آب بازی کردن). (۸) ما بعد از درس (تفریح کردن). (۹) محصلان با معلم (گپ زدن). (۱۰) من گوشت گوسفند (- دوست داشتن). (۱۱) او با ما در فاکولته (آشنا شدن). (۱۲) تو به من چند کتاب (نشان دادن). (۱۳) ما سه ساعت (انتظار کشیدن). (۱۴) من به پروین (سلام دادن)، اما او (- جواب دادن). (۱۵) درس زبان دری (شروع شدن).

4-mashq. Qo'shma fe'llardan foydalanib, dariy tiliga tarjima qiling:

1) Kecha biz laboratoriyada ishlamadik. 2) Sen bizga ovqat tayyorladingmi? 3) Ular kinoteatrga kirishdi va film boshlandi. 4) Ali menga telefon qildi va biz o'n daqiqa gaplashdik. 5) Bolalar o'rmonda aylanishdi va daryoda cho'milishdi. 6) Eshik ochildi va xonaga akam kirdi. 7) Biz bir necha daqiqa kutdik va keyin uyga ketdik. 8) Siz Layloga nima sovg'a qildingiz? 9) Men olxo'rini yoqtirmayman. 10) Biz besh daqiqa dam oldik, keyin esa dariy tilidan bir nechta gaplarni tarjima qildik. 11) Sen xolavachcham bilan tanishdingmi? 12) Siz adashmadingiz. 13) Nega televizor buzildi? 14) Qodir menga xat yubormadi. 15) Kecha Sulaymon kasal bo'lib qoldi. 16) Ular sizga javob berishmadimi? - Nega? Ular bizga javob berishdi. 17) Film tugadimi? - Ha, u o'n daqiqa oldin tugadi.

O'lchov so'zlari

Sanoq sonlar (dona sonlar) ba'zi vaqtda predmetlarning miqdoriy o'lchovini muayyanlashtiradigan so'zlar - o'lchov so'zlari (numerativlar) bilan birga qo'llanadi. Bu so'zlar, asosan, sanalayotgan aniq predmetni ko'rsatmay, o'sha predmetni hisoblashda uning qaysi kategoriyaga, guruhga oid ekanligini aniqlash uchun ishlatiladi. Dariy tilida o'lchov so'zlari son va sanaluvchi predmetlar nomini bildirgan so'zlar orasiga qo'yilib, izofa

belgisini qabul qilmaydi. Demak, o'lov so'zlari o'z leksik ma'nosini qisman yoki batamom yo'qotgan va sanaluvchi predmet kategoriyasini ko'rsatishga xizmat qiladigan so'zlardir. Har bir guruh sanaluvchi so'zlar uchun muayyan o'lov so'zlari ishlatiladi:

1. Uy-ro'zg'or va boshqa predmetlar uchun – دانه *dāna* 'dona', تا *tā* 'ta' affiksiga yaqin vazifani bajaradi):
se *tā mēz* 'uchta stol',
šaš *dāna toxm* 'olti dona tuxum',
panj *dāna sēb* 'besh dona olma'.
2. Insonlar uchun – نفر *naḥar*, تن *tan*:
čahār *naḥar mohassel* 'to'rt nafar student',
panj *tan doxtar* 'beshta qiz'.
3. Hayvonlar uchun – رأس *ra's* (bosh):
haft *ra's gōsfand* 'yetti bosh qo'y'.
4. Kitoblar uchun – جلد *jold* va jild (jild):
do *jold ketāb* 'ikkita kitob', 'ikkita jild kitob'.
5. Juft predmetlar uchun – جفت *joft* (juft, par):
yak *joft jorāb* 'bir juft paypoq'.
6. Kiyimlar uchun – دست *dast*:
yak *dast derēši* 'bitta kostyum',
du *dast pērāhan* 'ikkita ko'ylak'.
7. Uy va imoratlar uchun – باب *bāb* hamda darband:
yak *bāb hawili* 'bitta hovli',
hašt *bāb xāna* 'sakkizta uy',
yak *darband bāg* 'bitta bog'.
8. Gilam, adyol, teri hamda qog'oz, karta, chizmalar uchun – تخته *taxta*:
dah *taxta namad* 'o'nta namat'.
9. Mashina, arava uchun – عراده *arāda* (g'ildirak):
panj *arāda mōtar* 'beshta avtomashina'.
10. Qilich, xanjar kabi sovuq qurollar uchun – قبضة *qabza*:
dah *qabza šamšēr* 'o'n dona qilich'.
11. Tegirmon uchun – حجر *hajar* (tosh):
yak *hajar āsyāb* 'bitta tegirmon'.
12. Samolyot va kemalar uchun – فروند *farwand*:
se *farwand tayāra* 'uchta samolyot'.

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling va o'qing:

A. 1) Bizning bu haftada uch kun dam olish kunimiz bor. 2) Akbar uch kunga ta'til oldi. 3) Men ikki stakan choy ichdim. 4) U choy uchun ikkita stakan olib keldi. 5) Bu yerda bitta sigaret qutisi bor. 6) Sen bir quti sigaret sotib oldingmi? 7) Siz necha kosa sho'rva (شوربا) ichdingiz? 8) Stolda nechta sho'rva kosasi bor? 9) Bu sut butilkasidir. 10) U bir butilka sut olib keldi.

B. 1) Mening uyimdan institutgacha yigirma daqiqalik yo'ldir. 2) Biz bir kilogramm uzum sotib oldik. 3) Talabalarning yozda ikki oy ta'tili bor. 4) Baryolay menga bir quti gugurt berdi. 5) Sening portfelingda sakkizta daftar bor. 6) Farida o'n dona (tovuq) tuxum sotib oldi. 7) Bu sinfda qirq nafar talaba bor. 8) U chorvadorning o'ttiz besh bosh qo'yi bor. 9) Bir soatdan keyin matn tarjima ishi tugadi. 10) Mening javonimda yuz jildan ortiq kitob bor. 11) Sizning tashkilotingizda o'n beshta avtomashina bor.

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- 1) ما نیم ساعت تفریح کردیم. (2) نیم نفوس این شهر اطفال هستند.
- 3) نیم متن ترجمه شد. (4) من دو نیم صفحه خواندم. (5) نیم موترها خراب بود.
- 6) شما نیم کیلو گوشت خریدید. (7) بعد از نیم ساعت باران شروع شد. (8) تا آن کوه نیم کیلومتر راه است. (9) یکنیم ماه پیش رفیقم به ولایت کنر رفت.
- 10) نیم معلمین در صنف بودند. (11) ما پنج و نیم ساعت کار کردیم.

Kecha-kunduz bo'laklarining nomlanishi

روز	rōz	'kunduz'
صبح	sobh	'ertalab'
چاشت	čāšt (so'zl.)	'tush', 'choshgoh'
ظهر	zohr (kitob.)	
پیشین	pešin	'peshin' (taxminan soat 3 gacha)
دیگر	digar (so'zl.)	'kechki payt' (taxminan soat 3 dan quyosh botguncha)
عصر	'asr (kitob.)	
شب	šab	'kechqurun', 'tun'
شام	šām 'oqshom vaqti', 'shom payti' (quyosh botgandan keyin)	
نصف شب	nesf-e šab	'yarim tun'

Bular gapda payt holi vazifasida keladi, masalan:

کریم صبح به دفتر رفت و دیگر به خانه آمد
Karim sobh ba daftar raft-o digar ba xāna āmad
'Karim ertalab ishga ketdi va kechga tomon uyga qaytdi'

Vaqtning soat orqali ifodalanishi

Dariy tilida vaqt *sâ'at* 'soat' so'zining son bilan birikuvchi yordamida ifodalanadi. Bu birikmada soat miqdorini bildiruvchi so'z oldin, *sâ'at* so'zi esa undan keyin keladi va *čand* 'necha soat?' degan savolga javob bo'ladi. Masalan:

Ānhâ čand sâ'at kâr kardand? 'Ular necha soat ishladilar?'

Ānhâ čahâr sâ'at kâr kardand 'Ular to'rt soat ishladilar?'

sâ'at so'zi gapda ega va miqdorni bildiruvchi so'z kesim bo'lib kelganda, miqdorni bildiruvchi so'z kesimlikni ifodalovchi *ast* bog'lamasini qabul qilib, egadan so'ng keladi va *Sâ'at čand ast?* 'Soat necha?' degan savolga javob bo'ladi. Masalan:

Hâlâ sâ'at čand ast? 'Hozir soat necha?'

Hâlâ sâ'at haft ast 'Hozir soat yetti?'

Vaqtning muayyan bir paytini ifodalash uchun avval *sâ'at* so'zi, so'ng miqdorni bildiruvchi so'z kelib, bir-birlari bilan *čand* 'necha soat?' yoki *kay?* 'soat nechada?' (*baja* 'vaqt; soat'), *qachon?* degan savollarga javob bo'ladi. Masalan:

Dars sâ'at-e čand šorô' šod? 'Dars soat nechada boshlandi?'

Dars ma sâ'at hašt-o nim šorô' šod 'Darsimiz soat sakkiz yarimda boshlandi?'

Soat nechada? Qachon? savollariga javob bo'lib kelgan bu birikma o'zbek tilida o'rin-payt kelishigining belgisi *da* qo'shimchasi orqali ifoda etilsa, dariy tilida izofa orqali beriladi, masalan:

sâ'at-e šaš 'soat oltida'

sâ'at-e panj 'soat beshda'

sâ'at-e dawâzdah 'soat o'n ikkida'

So'zlashuv tilida *panj baja* 'soat beshda' shaklida ishlatilishi mumkin.

Dariy tilida kunning ikkinchi yarmini soatda ifodalash uchun 13 dan 24 gacha bo'lgan sondan, odatda, foydalanilmaydi. Vaqtning ma'lum paytini aniq ko'rsatish uchun kecha-kunduz bo'laklarining nomlari ishlatiladi, masalan: *sobh* (ertalab), *ba'd az zohr* (tushdan so'ng) *asr* (kech) kabi. Qiyoslang:

sâ'at-e šaš-e sobh 'ertalabki soat oltida'

sâ'at-e šaš-e asr 'kechki soat oltida'

sâ'at-e yak-e pēšin 'peshin soat birda'

sâ'at-e yak-e šâb 'tungi soat birda'

sâ'at-e du-ye ba'd az zohr 'tushdan so'ng soat ikkida'

sâ'at-e yâzdah-e qabl az zohr 'tushdan oldin soat o'n birda'

Vaqtning soat va daqiqa orqali ifodalanishi

Vaqtning soat va daqiqani ifodalash uchun avval soat, so'ng daqiqa miqdori keladi. Bu birikmada soat miqdori va daqiqa miqdori bog'lovchisi orqali bog'lanadi.

Agar daqiqa miqdori 30 dan kam bo'lsa, soat miqdoridan so'ng shu soatdan o'tgan daqiqa miqdori keladi. Masalan:

Sâ'at haft-o bist daqiqa ast 'Soat yettidan yigirma daqiqa o'tdi'

Sâ'at hašt-o sêzdah daqiqa ast 'Soat sakkizdan o'n uch daqiqa o'tdi'

Agar daqiqa miqdori 15 bo'lsa, 15 daqiqa o'rniga *rob* (chorak) so'zi ishlatilishi mumkin. Masalan:

Sâ'at yâzdah-o rob ast 'Soat o'n birdan chorak (15 daqiqa) o'tdi'

Sâ'at haft-o rob ast 'Soat yettidan chorak (15 daqiqa) o'tdi'

Sâ'at yak-o nim ast 'Soat yetti yarim'

Agar daqiqa miqdori 30 bo'lsa, 30 daqiqa o'rnida *nim* (yarim) so'zi ishlatilishi mumkin. Masalan:

Sâ'at haft-o nim ast 'Soat yetti yarim'

Sâ'at yak-o nim ast 'Soat bir yarim'

Agar daqiqa miqdori 30 dan oshiq bo'lsa, soat miqdoridan so'ng shu soatga yetishmagan daqiqa miqdori va birikma oxiriga *kam* (kam) so'zi qo'yiladi. Masalan:

ساعت پنج و بیست دقیقه کم است
Sâ'at panj-o bist daqiqa kam ast
 'Soat yigirma daqiqa kam besh'
 ساعت ده و ربع کم است
Sâ'at dah-o rob' kam ast
 'Soat chorak kam o'n'

So'zlashuv tilida, o'zbek tilidagi kabi, daqiqa miqdori soatdan oldin keladi, masalan:

پنج دقیقه کم سه (بجه)
panj daqiqa kâm | sê (hajâ)
 'besh daqiqa kam uch'

7-mashq. Savollarga javob bering:

1) امروز شما ساعت چند از خواب برخاستید؟ (۲) امروز شما ساعت چند از خانه برآمدید؟ (۳) امروز شما چند دقیقه در راه بودید؟ (۴) امروز شما ساعت چند به عمارت پوهنتون درآمدید؟ (۵) شما دیروز چند درس داشتید؟ (۶) هر درس شما چند دقیقه بود؟ (۷) شما دیروز ساعت چند از فاکولته برآمدید؟ (۸) شما دیروز ساعت چند به خانه برگشتید؟ (۹) شما دیروز ساعت چند به خواب رفتید؟ (۱۰) حالا ساعت چند است؟

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. 1) Biz soat uchda Dovudnikida edik. 2) Biz uch soat Dovudnikida bo'ldik. 3) Talabalar olti soat institutda bo'ldilar. 4) Talabalar soat oltida institutda edilar. 5) Siz uch soat-u o'n daqiqa yo'lda bo'ldingiz. 6) Siz soat uchdan o'n daqiqa o'tganda yo'lda edingiz. 7) Sen soat bir yarimda qayerda eding? – Men soat bir yarimda kinoda edim. 8) Sen bir yarim soat qayerda bo'lding? – Men bir yarim soat kinoda bo'ldim.

B. 1) Bugun Rahim ertalab soat oltida uyg'ondi. 2) Ular tungi soat ikkida uyga qaytishdi. 3) Biz kechki soat beshda Alinikiga keldik. 4) Bizning darsimiz soat to'qqiz yarimda boshlandi va besh daqiqa kam o'n birda tugadi. 5) Men ikkidan o'n besh daqiqa o'tganda Faridaga qo'ng'iroq qildim. 6) Biz ikki yarim soat sport bilan shug'ullandik. 7) Akbar ertalab soat sakkizdan yigirma besh daqiqa o'tganda institutga ketdi. 8) Soat necha? – Yigirma daqiqa kam yetti. 9) Biz sakkiz soat ishladik. 10) Nimaga kunduz soat ikkida sen institutda yo'q eding? 11) Sakkizdan besh daqiqa o'tganda ular aylanishga ketishdi. 12) Sening soating necha bo'ldi? – Mening soatim uchdan o'n besh daqiqa o'tdi.

9-mashq. Quyidagi o'timli fe'llarni va ular ishlatilgan gaplarni yod oling:

من آب خوردم *Man âb xôrdam* 'Men suv ichdim'
 او زبان دری خواند *Ô zabân-e darri xând*
 'U dariy tili o'qidi (o'rgandi)'

شما چه خوردید؟ *Šomâ çi xôrdêd?* 'Siz nima yedingiz?'
 من گرم پوشیدم *Man garm pôšidam* 'Men issiq (qalin) kiyindim'

غذا خوردن *ğezâ xôrdan (ad.)* } 'ovqatlanmoq'

نان خوردن *nân xôrdan (so'zl.)* }

آواز خواندن *âwâz xândan (ad.)* } 'kuylamoq',

بیست خواندن *bayt xândan (so'zl.)* } 'qo'shiq aytmoq'

کالا شستن *kâlâ šostan* 'kir yuvmoq'

سگرت کشیدن *segret kašidan* 'sigaret chekmoq'

مطالعه کردن *motâle'a kardan* 'mutolaa qilmoq'

Tu çi kardi? – Man nân xôrdam
 'Sen nima qilding? – Men ovqatlandim'

Kâlâ šosti? – Šostam

'Kir yuvdingmi? – Yuvdim'

dars xândan 'dars tayyorlamoq',
 درس خواندن 'shug'ullanmoq'

rôy šostan 'yuvimmoq' (aynan
 روی شستن 'yuz-qo'lini yuvmoq')

dust-o rôy šostan 'kiyinmoq'

لباس پوشیدن *lebâs pôšidan (ad.)* }

کالا پوشیدن *kâlâ pôšidan (so'zl.)* }

لباس کشیدن *lebâs kašidan (ad.)* }

کالا کشیدن *kâlâ kašidan (so'zl.)* }

'yechinmoq'

من از خواب برخاستم و لباس پوشیدم
Man az xâb barxâstam wa lebâs pôšidam

'Men uyqudan turdim va kiyindim (kiyimlarimni kiydim)'

من بالاپوش پوشیدم و از خانه برآمدم
Man bâlâpôš pôšidam wa az xâna barâmadam

'Men kiyindim (ustki kiyim) va uydan chiqdim'

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Biz yuvindik va ovqatlandik. 2) Men kiyindim va hayvonot bog'iga ketdim. 3) Talabalar kutubxonada shug'ullanishdi. 4) Nega sen issiq kiyinding? 5) Farid kresloga o'tirdi va mutolaa qildi. 6) U uyqudan turdi va kiyindi. 7) Ular kiyimlarini yechdilar va xonaga kirdilar. 8) Biz dahlizga chiqdik va sigaret chekdik. 9) Sen nima qilding? – Men kir yuvdim. 10) Sizlar qayerda ovqatlandingiz? – Biz uyda ovqatlandik. 11) Ular zal o'rtasiga chiqishdi va kuylashdi. 12) Karima idishlarni yuvdi va ovqat tayyorladi.

Matn

صبح

امروز من ساعت هفت صبح از خواب برخاستم، دست و روی شستم و لباس پوشیدم. مادرم برای من چای صبح تیار کرد. من ناشتا کردم، بالاپوش پوشیدم، از خانه برآمدم و به فاکولته روان شدم. فاکولته از خانه ما دور است. من به ایستگاه موتر رفتم و چند دقیقه انتظار کشیدم. بعد از چند دقیقه موتر سرویس رسید و دروازه آن باز شد. من بالا شدم، تکت گرفتم و به چوکی خالی نشستم. بعد از نیم ساعت راه من از موتر پایین شدم و ساعت نه و پانزده دقیقه به فاکولته رسیدم. من بالاپوش کشیدم و به صنف داخل شدم. همصنفی هایم هم به صنف درآمدند، از بکس قلم و کتابچه کشیدند، پشت میز نشستند و ما راجع به کارهای خانه گی گپ زدیم. ساعت نه و نیم دروازه اتاق باز شد و معلم به صنف درآمد. ما از چوکی ها برخاستیم و معلم به ما سلام داد. درس ما شروع شد.

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Rauf mashinaga o'tirdi va Mikrorayonga ketdi. 2) Avtobusda yo'lovchilar kam edi va men bo'sh o'rindiqqa o'tirdim. 3) Biz boshqa bekatda avtobusdan tushdik. 4) Soat nechada siz shifoxonaga yetib bordingiz? 5) To'rt soatlik yo'ldan so'ng samolyot Toshkentga yetib keldi va barcha yo'lovchilar samolyotdan tushdilar. 6) Ular avtobusga o'tirishdi va Choriqorga jo'nab ketishdi. 7) Men bugun soat yetti yarimda nonushta qildim.

12-mashq. **صبح** matniga savollar tuzing (2-shaxs birlikda) va ularga javob bering.

13-mashq. Nuqtalar o'rniga aniq o'tgan zamon shaklidagi fe'llarni qo'llab, gaplarni to'ldiring:

- (۱) سرویس به ایستگاه ... و ما از آن ... (۲) من از خواب ... و لباس ... (۳) احمد ساعت هشت از خانه ... و به پوهنتون ... (۴) آنها به ایستگاه موتر ... و چند دقیقه ... (۵) ما به موتر ... و تکت ... (۶) محصلین پشت میز ... و از بکس قلم ... (۷) معلم به صنف ... و درس زبان دری ... (۸) ما به خانه ... و بالاپوش ... (۹) درسهای ما ساعت دوی پیشین ... (۱۰) اسحق با ما به زبان دری در باره شهر کابل ... (۱۱) من از اتاق ... و سگرت ... (۱۲) آنها دست و روی ... و نان ...

14-mashq. Dariy tilida hikoya tuzing:

A. Uyingizdan institutgacha bo'lgan yo'l haqida (masalan: "Bugun men uydan chiqdim...").

B. Kun tartibingiz haqida (masalan: "Kecha men uyg'ondim...").

15-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. Bugun sen ertalab soat olti yarimda turding, kiyinding va yuvinding. Shundan so'ng stolga o'tirding va bir piyola qahva ichding. Keyin sen palto kiyding, uydan chiqding va avtobus bekatiga ketding. Avtobusga chiqding, bilet olding, bo'sh joyga o'tirding va universitetga qarab ketding. Yigirma daqiqadan so'ng sen universitetga yetib kelding va avtobusdan tushding. Universitetga kirding, paltoyingni yechding va sinfga qarab yurding. Keyin sinfga boshqa talabalar ham kelishdi va hamma stolga o'tirdi. Talabalar uy vazifasi haqida gaplashishdi. Bir necha daqiqadan so'ng eshik ochildi va dariy tili o'qituvchisi kirib keldi. U talabalar bilan salomlashdi va dars boshlandi.

B. Abdulg'afur (Abd-ol-G'afur) bir kompaniyaning direktoridir. U Kobul shahrining yangi tumanida yashaydi. Bugun u ertalab soat sakkizda uyg'ondi, yuvindi va stolga o'tirdi. Uning xotini unga انتظار داشتن) Abdulg'afur stoldan turdi, paltosini kiydi, sumkasini nonushta tayyorladi. Uyining oldida uni avtomobil kutardi. Soat to'qqizda oldi va uydan chiqdi. Uyining oldida uni avtomobil kutardi. Soat to'qqizda entezâr dâstan). U avtomobilga o'tirdi va idoraga ishladi va uyga tushlik xonaga kirdi va uning ishi boshlandi. U tushgacha ishladi. Soat to'rt qilishga ketdi va tushlik ham qildi. Uning oila a'zolarining barchasi Bir soatdan so'ng u yana idoraga keldi va soat to'rtgacha ishladi. Ular yarim soat yarimda u uyiga qaytib keldi. Uning oila a'zolarining barchasi mehmonxonada edilar. Keyin unikiga mehmon keldi. Ular yarim soat o'tirishdi va choy ichishdi. Uning bolalari boshqa xonada dars qilishardi. Ayoli kechki ovqat tayyorladi (nân-e shâm نان شام). Soat yetti yarimda ular

ovqatlanishdi. Keyin Abdulg'afur radio tingladi, kitob o'qidi va soat to'qqizda uxlashga yotdi (به خواب رفتن *ba xâb raftan*)

Lug'at		
انتظار <i>entezâr</i>	kutish	راجع به <i>râje 'ba</i> haqida
آواز <i>âwâz</i>	musiq; ovoz	رسیدن <i>rasidan</i> yetib
ایستگاه <i>istgâh</i>	bekat	kelmoq
باز <i>bâz</i>	ochiq	ketuvchi,
بالا شدن <i>bâlâ šodan</i>	ko'tarilmoq;	boruvchi
chiqmoq (<i>transportga</i>)		avtobus
بجه <i>baja</i>	soat	bo'lmoq,
		aylanmoq
بوئل <i>bôtal</i>	butilka	kompaniya
بیت <i>bayt</i>	bayt; qo'shiq	(muassasa)
(ابیات) <i>(abyât)</i>	(so'zl.)	yuvmoq
پایین شدن <i>pâyin šodan</i>	tushmoq	شو'ربا <i>šôrbâ</i> sho'rva
تلفون <i>têlefûn</i>	(transportdan)	
جلد <i>jold, jeld</i>	telefon	کیلا <i>kâlâ</i> kiyim
جواب <i>jawâb</i>	jild, tom	کردن <i>kardan</i> qilmoq
	javob	کیلو <i>kilô</i> kilogramm
خالی <i>xâli</i>	bo'sh	مسافر (ان) <i>mosâfer</i> yo'lovchi
داخل <i>dâxel</i>	kiruvchi	(ین) <i>nâštâ</i> nonushta
در باره <i>dar bâra-ye</i>	haqida	ناشتا <i>nešân</i> belgi;
نیم <i>nim</i>	yarim	نشان <i>nesf</i> orden; gerb
نیمه <i>nima</i>	yarim	نصف <i>yâd</i> yarim
		یاد <i>xotira</i>

O'N OLTINCHI DARS

درس شانزدهم

-râ ort ko'makchisi

ra ko'makchisi, asosan, vositasiz to'ldiruvchining ko'rsatkichidir. Mazkur ko'makchi bilan ishlatilgan to'ldiruvchi aniq, ya'ni gapirayotgan va uning suhbatdoshiga ma'lum bo'lgan predmet ma'nosini kasb etadi, masalan:

Âb-râ byâwar (byâr) آب را بیاور (بیار)

'Suvni olib kel (yoki keltir)' (*ilgaridan ma'lum bo'lgan aniq suvni*) –

Âb byâwar (byâr) آب بیاور (بیار)

'Suv olib kel' (*umuman suv*)

Man ketâb-râ xândam من کتاب را خواندم

'Men kitobni o'qidim' (*aniq kitob*) –

Man ketâb xândam من کتاب خواندم 'Men kitob o'qidim'

(*umuman kitob, ya'ni ro'znoma yoki boshqa narsa emas*)

Ko'plik sondagi so'zlarda ra ko'makchisi ko'plik affiksidan so'ng qo'yiladi: من این کتابها را آوردم *Man in ketâbhâ-râ âwardam* 'Men bu kitoblarni keltirdim'.

Izofali birikmada -râ ko'makchisi birikma oxiriga qo'yiladi:

Man padar-e dōstam-râ didam من پدر دوستم را دیدم

'Men do'stimning otasini ko'rdim'

Demak, ra ko'makchisining asosiy vazifasi aniq, avvaldan ma'lum bo'lgan predmet va hodisalarni ifodalovchi vositasiz to'ldiruvchini yasashdir.

ra ko'makchisi o'zbek tilida tushum kelishigiga to'g'ri keladi. Avvalo, bular bilan ifodalangan ot o'timli fe'l bilan birikadi, masalan:

Kitobni keltirdingmi? *Ketâb-râ âwardi?* کتاب را آوردی؟

O'zbek tilida tushum kelishigi ma'no va shakl jihatidan belgisi va belgisiz bo'ladi (tushum kelishigining belgisi-belgisiz ishlatilishi, asosan, ot turkumiga xos xususiyat; boshqa turkum so'zlari tushum kelishigida kelsa, odatda, belgisi bo'ladi).

Belgisi tushum kelishigidagi ot va olmoshlar har vaqt -ni affiksi bilan ishlatiladi – so'zlovchi va tinglovchi uchun avvaldan ma'lum bo'lgan predmet yoki harakatni ifodalashi bilan uni boshqalaridan ayirib ko'rsatadi: *kitobni oldim* (ilgaridan ma'lum bo'lgan kitobni).

ra ko'makchisi va belgisi tushum kelishigining qo'llanish xususiyatlari bir xil. Masalan, o'zbek tilida tushum kelishigidagi so'z atoqli ot (yoki kishini anglatuvchi turdosh ot), olmosh, payt bildiruvchi

so'z, otlashgan so'zlar bilan ifodalansa, shuningdek, qaralmish pozitsiyasida yoki ko'rsatish olmoshlari, o'rin, payt bildiradigan aniqlovchi bilan kelsa, belgili tushum kelishigi shaklida qo'llanadi. Dariy tilida esa bu o'rinda, albatta, ra ko'makchisi ishlatiladi, masalan:

Ahmadni chaqirdi Ahmad-râ sadâ kard احمد را صدا کرد
Bahorni sevaman Bahâr-râ dôst dâram بهار را دوست دارم

این مقاله را خواندی؟

In maqâla-râ xândi? 'Bu maqolani o'qidingmi?'

پارکهای تاشکند را تماشا کردیم

Pârkha-ye Tâškand-râ tamâšâ kardēm
'Toshkentning parklarini tamosha qildik'

O'zbek tilida tushum kelishigidagi so'z bilan fe'l orasida so'z yoki so'zlar bo'lsa ham, har doim belgili tushum kelishigi shaklida qo'llanadi. Dariy tilida esa bu holatda ra ko'makchisi ishlatiladi, masalan: mashin chind Pomba-râ dar mâšin čidand 'Paxtani mashinada terdilar'.

O'zbek tilida belgisiz tushum kelishigi ham mavjud. Belgisiz tushum kelishigidagi so'z affiksiz qo'llanadi. Bunda gap ma'lum bir turdagi predmet ustida boradi: Kampir non ushatib, choy quymoqchi bo'lgan edi...; Kitob oldim. Bu misollarda tushum kelishigida kelgan non, choy, kitob so'zlari ma'lum, aniq, konkret non, choy, kitob bo'lmay, umuman non, choy, kitob ekanligi ifodalangan.

Belgisiz tushum kelishigidagi so'z fe'l-kesim bilan shunday zich bog'langan bo'ladiki, ular orasiga boshqa so'z kiritib bo'lmaydi: paxta terdi, bosh qotirdi kabi. Tushum kelishigi doim belgisiz ishlatiladigan tarkiblar turg'un birikmalarga, frazeologik birliklarga to'g'ri keladi: ma'no kasb etmoq, muhokama yurgizmoq, quloq solmoq, yo'l bermoq kabi. Mustaqil so'z bilan qil- fe'lidan tuzilgan tarkiblar esa yaxlitlanib qo'shma so'zga aylangan; shu sababli ularning birinchi tarkibiy qismini -ni bilan ishlatib bo'lmaydi: harakat qilmoq, muomala qilmoq, rahbarlik qilmoq, g'alaba qilmoq kabi.

O'zbek tilida tushum kelishigining belgili-belgisiz qo'llanish doirasi imkon beradi. Dariy tilida ra ko'makchisining vazifasini tushunishga

1-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- (۱) من کتابها را روی میز گذاشتم. (۲) آیا این جمله را فهمیدی؟ (۳) ما داستانها را خواندیم. (۴) من تمام کتابچه های ترا آوردم. (۵) شما آن جبرهای رادیو را شنیدید؟ (۶) او پندل مرا به زلمی داد. (۷) من آن خط را

پیش محمود بردم. (۸) ابراهیم برادر مرا در فاکولته دید. (۹) ما آن متن را ترجمه نکردیم. (۱۰) آیا شما آن قلم را ندیدید. (۱۱) دوستانم کارشان را تمام کردند. (۱۲) من این آواز را دوست ندارم. (۱۳) چرا شما درس امروز را یاد نگرفتید؟ (۱۴) من خواهرم را به خانه پروین روان کردم. (۱۵) آنها به ما عکس های کابل را نشان دادند.

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Biz u baland uyni ko'rdik. 2) Sen nega mening daftarimni olib kelmading? 3) Ular hamma olma va mandarinni yeb qo'yishdi. 4) Kecha men seni institutda ko'rmadim. 5) Biz bu qiziqarli hikoyani o'qib chiqdik. 6) Ular bizning kitoblarimizni kutubxonaga olib keldi. 8) Men berishdi. 7) Akbar meni va do'stimni auditoriyaga olib keldi. 9) Sen stolning ustidan u butun xonani yig'ishtirdim (tozaladim). 10) Biz bu xatni Kobulga jo'natdik. lug'atni olding (ko'tarding). 11) Nabi u qizni sevadi. 12) Men eshikni ochmadim. 13) Laylo bu shirin taomni tayyorladi. 14) U sening do'stingni ko'rmadi. 15) Siz mening xatimni o'qidingizmi? 16) Bu lug'atni qayerdan sotib olding? 17) U hamma gaplarni rus tiliga tarjima qildi. 18) Ular bu xabarni eshitmadilar. 19) Men palto va qalpog'imni kiyib oldim. 20) U sening itingni qayerga olib ketdi? 21) Karim u tayoqni suvga tashladi.

3-mashq. Ma'nodagi farqlarni tushuntiring:

- (۱) من دیروز روزنامه خواندم. - من دیروز روزنامه را نخواندم. (۲) احمد از بازار گوشت گوسفند خرید. - احمد گوشت گوسفند را از بازار خرید. (۳) شما چرا بالاپوش نپوشیدید؟ - شما چرا بالاپوش را نپوشیدید؟ (۴) ما تکت سینما گرفتیم. - ما تکت سینما را گرفتیم. (۵) من به موسی ساعت رحیم قلم را پیدا کرد. - رحیم قلم را پیدا کرد. (۶) رحیم قلم پیدا کرد. -

4-mashq. Qavs ichida berilgan vositasiz to'ldiruvchini kerakli joyga qo'ying:

- (۱) من ... برای تو ... خریدم (تحفه). (۲) محمود ... از پیش ما ... گرفت (قلموس دری را). (۳) شما ... از کتابخانه ... آوردید (کتابهای نو). (۴) ما ... در کوچه ... دیدیم (برادر ترا). (۵) تو ... از بکس ... کشیدی (قلم). (۶) ما ... از بازار ... آورد (گوشت). (۷) من ... در جلسه ... ندیدم (دوست شما را). (۸) ما ... به کابل ... روان کردیم (خط). (۹) زلمی ... از زمین ... برداشت (پول). (۱۰) ما ... در حویلی ... در دادیم (کاغذهای کهنه را). (۱۱) اکبر ... به ما ... نشان داد (عکسهای افغانستان را).

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Men ukamga etik sotib oldim. U etikni kiyib ko'chaga (tashqariga) chiqdi.
- 2) Biz ovqatlandik va ovqatning pulini to'ladik.
- 3) Rauf menga kitoblarni olib keldi va men kitoblarni stol ustiga qo'ydim.
- 4) Rahima bolakayga olma berdi. Bolakay olmani oldi va uni yedi.
- 5) Ular unga chiroyli ko'ylak sovg'a qildilar.
- 6) Men Anvarga xat jo'natdim. U xatni oldi va menga javob yozdi.
- 7) Bolalar qo'llarini yuvishdi va mevalarni yeyishdi.
- 8) Men senga yangi portfel sotib oldim.
- 9) Matn qiyin edi, lekin Ali matnni tarjima qildi.

xod o'zlik olmoshi

Dariy tilida *xod* 'o'z' o'zlik olmoshi gapda mustaqil holda yoki biror otga izofa orqali birikib keladi.

xod o'zlik olmoshi mustaqil holda ko'pincha birikuvchi olmoshlar bilan birga keladi, masalan:

مفرد	جمع	
<i>xodam</i> 'o'zim'	<i>xodemân</i> 'o'zimiz'	
<i>xodat</i> 'o'zing'	<i>xodetân</i> 'o'zingiz'	
<i>xodaš</i> 'o'zi'	<i>xodešân</i> 'o'zlari'	

Ba'zan *xod* o'zlik olmoshining ma'lum shaxsga taalluqligini ta'kidlab ko'rsatish uchun undan oldin kishilik olmoshlari ishlatiladi:

من خوم	<i>man xodam</i>	'men/ing/ o'zim'
تو خودت	<i>tu xodat</i>	'sen/ing/ o'zing' va sh.k.

O'zlik olmoshi kishilik olmoshi hamda otlarni qat'iy ayirib va ta'kidlab ko'rsatib, uning izohlovchisi bo'lib keladi. Bu holda dariy tilida *xod* olmoshi izofa ko'rsatkichini qabul qilib, otdan oldin kelishi yoxud otga to'g'ridan-to'g'ri bog'lanishi va shu bilan birga, enklitik olmoshlarni qabul qilishi mumkin. O'zbek tilida esa o'z olmoshi qaratqich kelishigi shaklidagi kishilik olmoshi yoki otdan keyin keladi, masalan:

خود مادر	<i>xod-e mādār</i>	} 'onaning o'zi'
مادر خود	<i>mādar xod</i>	
مادر خودش	<i>mādar xodaš</i>	

xod-e mā

Misollardan ko'rinib turibdiki, o'zbek tilida bunday hollarda dariy tilidan farq qilib, o'zlik olmoshi egalik affikslarini qabul qilishi shart.

O'zlik olmoshi qarashlilik ma'nosini ifodalaganda, dariy tilida izofa zanjirida otdan so'ng, o'zbek tilida ot oldida keladi, ya'ni:

o'z kitobi', 'o'zining kitobi'

rofaqâ-ye xod 'o'z o'rtoqlari' 'o'zining o'rtoqlari'

šâgerdân-e xod 'o'z o'quvchilari'

من از شاگردان خود خوشحال هستم

Man az šâgerdân-e xod xôshâl hastam

'Men o'z shogirdlarimdan xursandman'

Mâ watan-e xod râ dôst dârem

'Biz o'z Vatanimizni sevamiz'

Bu o'rinda ham o'zbek tilida o'zlik olmoshlaridan keyin kelgan ot egalik affikslarini qabul qiladi.

O'zlik olmoshi gapda hamma gap bo'lagi vazifasida kela oladi. Dariy tilida *xod* olmoshi old va ort ko'makchilar bilan ishlatiladi, masalan:

'o'zimga dedim'

bâ xod goftam

Xodhâ râ dar âyina didand

'O'zlarini oynada ko'rdilar'

In kâr râ xodam anjâm dâdam

'Bu ishni o'zim bajardim'

O'zlik olmoshi aniqllovchi vazifasida kelganda, mos shaxs-sondagi birikuvchi olmoshga almashtirilishi mumkin, masalan:

Tu dar xâna-ye berâdar-e xod budi

Tu dar xâna-ye berâdarat budi

'Sen akangning uyida eding'

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- 1) ما پهلوی بخاری نشستیم و خود را گرم کردیم. (حسن برای خود نان تیار کرد. ۲) برادر فاروق محصل صنف اول است. (۳) خودتان کیستید؟ - خود ما دهقان هستیم. (۴) این اپارتمان از خودم است. (۵) زن نبی در خانه و خود او در دفتر است. (۶) کریم با بچه خود به سینما رفت. (۷) شما به رفیق خود تلیفون نکردید؟ (۸) من از کاکای خود خط گرفتم. (۹) آنها به آشنایان خود سلام دادند. (۱۰)

7-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Mening do'stim - ishchi, o'zim esa talabaman.
- 2) Zafar o'ziga (o'zi uchun) nonushta tayyorladi.
- 3) Ali o'z ukasi bilan qishloqqa jo'nab ketdi.
- 4) Kecha men opamning uylarida edim.
- 5) O'zingga daftar sotib oldingmi?
- 6) Kobulning atrofida baland tog'lar, shaharning o'zida ham bir nechta qiradirlar mavjud.
- 7) Siz ustozingiz bilan salomlashdingizmi?
- 8) Laylo (o'zi) Biz o'zimiz bilan bir uyidan chiqdi va o'z instituti tomon yo'l oldi.
- 9)

nechta lug'at olib keldik. 10) Zalmayning rafiqasi Kobuldandir, o'zi esa Paktiyadandir. 11) Universitet talabalar turar joyi shahar chekkasida joylashgan, universitetning o'zi esa - uning markazida. 12) Bu kimning guldoni? - Bu - mening o'zimning guldanim.

8-mashq. O'zlik olmoshini birikuvchi olmoshga almashtiring:

- 1) بريالى با فاميل خود بيرون شهر رفت. 2) من به رفيق خود سيب دادم.
- 3) شما در اتاق خود بوديد. 4) تو برادر خود را به مکتب آوردی. 5) محصلين از اتاق درسي خود برآمدند. 6) ما به دوست خود تليفون کرديم. 7) امروز من به فاکولته خود نرفتم. 8) علی در کوچه شهر با برادر خود برخورد.

9-mashq. Vositasiz to'ldiruvchining ishlatilishini tushuntiring:

- 1) ما آوازهای پرنده گان را شنیدیم. 2) آنها ملالی را نشناختند. 3) فرید بونهایش را کشید. 4) من تمام جملات را فهمیدم. 5) آیا روزنامه دیروز را برای آوردی؟ 6) شما چرا آن کتاب را نخریدید؟ 7) تو دختر کی را دیدی؟ 8) ما دوست شما را بسیار خوب شناختیم. 9) آنها همه اتاق ها را پاک کردند. 10) چرا آن متن آسان را ترجمه نکردید؟ 11) من بچه خود را به ده روان کردم. 12) ما کتابش را خواندیم. 13) او این غذاها را دوست ندارد.

10-mashq. Hikoyani o'qing va uni so'zlab bering; vositasiz to'ldiruvchining qo'llanilishini tushuntiring:

خر ملا نصرالدین

ملا نصرالدین یک خر داشت. یک روز همسایه ملا به خانه اش آمد و خرش را برای چند روز خواست. ملا جواب داد: خرم اینجا نیست. در آن وقت از طویله صدای خر بلند شد. همسایه این صدا را شنید و گفت: ملا، چرا دروغ گفتی؟ خر تو اینجاست و من صدایش را شنیدم. ملا تعجب کرد و گفت: چرا گپ انسان را باور نداری و گپ حیوان را باور داری؟

11-mashq. Kerakli o'rinlarga ra ko'makchisini qo'yib ko'chiring:

- 1) پروین شوهر ... ندارد. 2) ما حسن ... ندیدیم. 3) شما امروز چای ... خوردید. 4) رشید خواهر خود ... به مکتب آورد. 5) چرا نان ... تیار نکردی؟ 6) من یک جمله این متن ... ترجمه نکردم. 7) او در سالون چند دختر ... دید. 8) شما ساعت من ... جور نکردید. 9) دوستم از کابل خط ... گرفت. 10) او به من قلم ... تحفه داد. 11) محصلین تمام داستان ... خواندند. 12) من چوبهای بخاری ... دردم. 13) ما این کلمه ... نفهمیدیم. 14) تو در حویلی کی ... دیدی؟ 15) شما در آن رستوران چه ... خوردید؟

16) من دریشیم ... پوشیدم. 17) این خط ... شما نوشتید؟ 18) ما از بازار ترکاری ... خریدیم. 19) من دختر خاله ... ندارم. 20) آنها برایم چند مجله ... آوردند. 21) ما در پیاله شیر ... خوردیم. 22) فاروق سگرت خود ... درداد. 23) من از زمین یک دانه کاغذ ... برداشتم. 24) محصلین آن کار ... شروع کردند. 25) تو دروازه خانه ات ... برای ما باز نکردی. 26) من عکس ثریا ... به او نشان دادم. 27) علی کتابچه های همه محصلان ... پیش معلم برد. 28) شما چرا درس دیروز ... نخواندید؟ 29) آیا پیراهن رحیم ... شستی؟ 30) ما تمام شهر ... گشتیم.

12-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Men o'z do'stinga xat jo'natdim. 2) Biz o'sha matnning tarjimasini yakunladik. 3) Hasan (o'z) xonasining derzasini ochdi. 4) Biz mevalarni yeb bo'ldik. 5) Bugun men Zalmayni ko'rmadim. 6) Men u kitobni do'stinga berdim va u uni o'qib chiqdi. 7) Siz uning hikoyasini tushundingizmi? 8) Kecha biz ularning hammalarini kutubxonada ko'rdik. 9) Sen bugungi ro'znomani o'qidingmi? 10) Qodir bizni (o'z) uyiga olib keldi. 11) Siz Surayyoga nima sovg'a berdingiz? 12) U portfelidan daftarni oldi. 13) O'qituvchi bu so'zni doskaga yozdi. 14) Biz hamma idishlarni yuvib bo'lik. 15) Siz uni tanidingizmi? 16) Muso o'z ruchkasini stolga qo'ydi. 17) Rashidning opa-singillari yo'q, lekin ikkita akasi bor. 18) Ular bizga O'zbekiston xaritasini ko'rsatishdi. 19) Siz o'z qalpog'ingizni topdingizmi? 20) Mahmud o'g'lini bolalar bog'chasiga olib bordi. 21) U stolning ustidan bir nechta darslikni oldi. 22) O'sha matnni tarjima qildingizmi? 23) U hamma she'rlarni o'qidi. 24) Sen bog'da kimni ko'rib qolding? 25) Men ikki piyola choy ichdim.

Lug'at		xodkâr sharikli ruchka	
انسان	ensân	inson	yolg'on
باور داشتن	bâwar	ishonmoq	dorôğ
بلند شدن	dâştan	ko'tarilmoq	davo,
پنسل	boland	qalam	dori-darmon
پرنده (گان)	šodan	parenda	tanimoq
پیدا کردن	pensel,	qush (lar)	šenâxtan
خواستن	pansal	topib olmoq	sadâ
	paydâ	xohlamoq,	shovqin
	kardan	istamoq	og'ilxona
	xâstan		xarita
			tawila
			naqša

O'N YETTINCHI DARS

درس هفدهم

Otlarda birlik va noaniqlik

Dariy tilida biror predmet yoki shaxsning birlik va noaniqligini ko'rsatish uchun ularga birlik va noaniqlik belgisi *yâ* artikli qo'shilib, urg'usiz *ê* (unidan so'ng *-yê*) tarzida talaffuz qilinadi (urg'u uning oldidagi bo'g'inga tushadi). Bu *yâ* birlik va *yâ* birlik yo-si) va *yâ* birlik yo-si) deb yuritiladi, masalan:

kârgar 'ishchi' - *kârgâr-ê* (qandaydir) bir *kun*, 'bir kun'
rôz 'kun' - *rôz-ê* (qandaydir) bir *kun*, 'bir kun'

ning imlosi

1. Undosh bilan tugagan so'zlarda *yâ* harfi bevosita otlarning oxiriga qo'shiladi:

dôxtâr-ê 'daxtri' (qandaydir) bir qiz'
mêz-ê 'mizi' (qandaydir) bir stol'

2. *â* yoki *u/ô* cho'ziq unilari bilan tugagan so'zlarda *yâ* harfi oldidan bir *i* orttirilib yoziladi:

sadâ-yê 'sadayi' (qandaydir) bir tovush'
âhu-yê 'ahui' (qandaydir) bir ohu'

3. *a* qisqa unlisi bilan tugagan so'zlarda *yâ* harfi oldidan bir *alef* yoki *yâ* orttirilib yoziladi:

nawisendâ-yê 'nawisendai' (qandaydir) bir yozuvchi'
alef yoki *yâ* orttirilib yoziladi; talaffuzda *-yê* tushib

4. *i* cho'ziq unlisi bilan tugagan so'zlarda *yâ* harfining o'zi yoki uning oldidan bir *alef* orttirilib yoziladi; talaffuzda *-yê* tushib

çawki(-yê) 'çawki' (qandaydir) bir stol'
ketâb-e xub 'yaxshi kitob' (qandaydir) bir stol'
ketâb-e xub 'yaxshi kitob' (qandaydir) bir stol'
 Lekin 'ba'zan birikmaning birinchi so'ziga - aniqlanmishga qo'shilish hollari uchraydi:

doxtar-ê jawân 'yosh qiz' - *doxtar-e jawân* 'yosh qiz' (qandaydir) bir yosh qiz'.

yâ-ye *wahdat* va *yâ*-ye *nakaraning* ishlatilishi

yâ-ye *wahdat* va *yâ*-ye *nakara* ot turkumiga oid so'zlarga qo'shilib, o'sha predmet yoki shaxsning bittaligini yoki noma'lumligini ko'rsatishi mumkin. Biror so'zga qaysi *-ê* qo'shilganligini faqat gap ichida, gapning umumiy mazmunidan tushunish mumkin. Masalan:

Pâdshâh-ê râ pesar-ê bud 'Pâdshâh-ê râ pesar-ê bud'

(Qandaydir) bir podshohning bir o'g'li bor edi'

Yuqoridagi jumlada *pesar-ê* so'zi *yâ*-ye *wahdat* qabul qilgan bo'lib, bunda gap aynan bir o'g'il haqida borayotganligini ko'rsatadi. *pâdshâh-ê* so'zida esa *yâ*-ye *nakara* bilan kelgan bo'lib, shaxsning noaniqligini, noma'lum bir shaxs haqida gap borayotganligini bildiradi.

-ê artikli birlik sondagi otga qo'shilgan bo'lsa, uning o'rniga *yak* soni ham predmetning noaniqligi va birligini ifodalash uchun ishlatiladi:

Pahlu-ye dokân mard-ê istâda bud 'Pahlu-ye dokân mard-ê istâda bud'
Pahlu-ye dokân yak mard istâda bud 'Pahlu-ye dokân yak mard istâda bud'

'Do'kon oldida bir kishi turardi'

-ê artikli ko'plik sondagi otga qo'shilgan bo'lsa, uning o'rniga *çand* olmoshi ishlatiladi; bu o'rinda ko'plik son birlik songa almashadi, masalan:

Dar baks ketâbhâ-yê bud 'Dar baks ketâbhâ-yê bud'

Dar baks çand ketâb bud 'Dar baks çand ketâb bud'

'Portfelda kitoblar (qandaydir) bor edi'

-ê artikli (yoki uning o'rnida kelgan so'z)ning tushurib qoldirilishi ba'zan gapning mazmuniga ta'sir qiladi. Masalan, *-ê* artikli noaniq shaxsni ifodalagan *-râ* ko'makchisili vositasiz to'ldiruvchi bilan kelsa, noaniqlikni bildiruvchi yagona vosita sanaladi:

Mâ mohassel râ didêm 'Mâ mohassel râ didêm'

'Biz talabani ko'rdik' (aniq)

Mâ mohassel-ê râ didêm 'Mâ mohassel-ê râ didêm'

'Biz qandaydir bir talabani ko'rdik'

Bundan tashqari, -ê artikli چه *çe* so'roq olmoshidan keyin kelgan so'zga qo'shilib, biror predmet haqida ma'lumotga ega bo'lish yoki taajjub va hayajonni izhor qilish ma'nolarini bildiradi:

آن چه کتابی است? *Ān çe ketâbêst?*

'U nima (qanaqa) kitob?'

Emrôz çe rôzêst? امروز چه روزی است?

'Bugun qaysi kun?'

Çi manzara-ye zêbâ-yê-st! چه منظره زیبایی است!

'Qanday ajoyib manzara!'

Izoh. -ê artikli bilan ishlatilgan birikmalar ikki xil tarjima qilinishi mumkin. Bunda nazarda tutilgan ma'no kontekstda oydinlashadi, masalan: بچه چوپانی *bačča-ye čôpân-ê* 'bir cho'pon bola' yoki 'bir cho'ponning o'g'li'.

-ê artikli bilan kelgan quyidagi ot va ravish turkumiga oid so'zlar gumon olmoshi va ravish vazifasini bajaradi:

kas-ê, شخصی *šaxs-ê*

čiz-ê چیزی

jâ-yê جای

rôz-ê روزی

šab-ê شبی

kam-ê کمی

'kimdir', 'allakim'

'nimadir', 'allanima'

'qayergadir', 'qayerdadir',

'allaqayerda(-ga)'

'bir kuni', 'biror kun'

'biror tun'

'bir oz'

Dariy tilida kas-ê, چیزی *čiz-ê* so'zlari kesimi bo'lishli shakl bilan ifodalangan gaplarda (gap tasdiq mazmunini bildirsa) gumon olmoshi vazifasida qo'llanadi, masalan:

Kas-ê âmad کسی آمد

'Ali čiz-ê âward علی چیزی آورد

'Kimdir keldi'

'Ali nimadir olib keldi'

Lekin bu so'zlar gapning kesimi bo'lishsiz shakldagi fe'llar orqali ifodalansa va gapning mazmunidan inkor anglashilsa, noaniqlikni emas, bo'lishsizlik olmoshi vazifasini bajaradilar, masalan:

Kas-ê nêst کسی نیست

Ô čiz-ê nagoft او چیزی نگفت

'Hech kim yo'q'

'U hech narsa demadi'

Bunday holatda artiklning o'miga yoki artikl bilan birga *heč* bo'lishsizlik olmoshi ishlatilishi mumkin, masalan:

آنجا کسی نبود

Ānjâ kas-ê nabud

آنجا هیچ کس نبود

Ānjâ heč kas nabud

آنجا هیچ کسی نبود *Ānjâ heč kas-ê nabud*

'U yerda hech kim yo'q edi'

Man xatt-ê nagereftam من خطی نگرفتم

Man heč xatt nagereftam من هیچ خط نگرفتم

Man heč xatt-ê nagereftam من هیچ خطی نگرفتم

'Men hech (qanday) xat olmadim'

Bo'lishsizlik olmoshlari

zamâyer-e manfi ضمایر منفی

Bo'lishsizlik olmoshlari predmet yoki belgiga nisbatan inkor ma'nosini - bo'lishsizlikni bildiradi. Bu olmoshlar ishtirok etgan gapning kesimi bo'lishsiz shaklda kelib, gap inkor gap hisoblanadi.

Dariy tilida bo'lishsizlik olmoshlari, asosan, *heč* 'hech' so'zidan iborat.

Bu olmosh orqali yasalgan bir qator yasama olmoshlar, ravish va boshqa inkor ma'nosidagi so'zlar mavjud: *hečkas* 'hech kim', *hečkim* 'hech kim', *hečqaysi* 'hech qaysi', *hečkim* 'hech kim', *hečqanday* 'hech qanday', *hečbir* 'hech bir', *hečvaqt* 'hech vaqt', 'hech qachon' va sh.k.

Bo'lishsizlik olmoshlari gapda bajarayotgan funksiyalariga ko'ra, *heč* ega, ikkinchi darajali bo'lak, ravish kabi vazifalarda qo'llanadi. *heč* 'hech' so'zi yakka qo'llanganda, ko'pincha fe'llar oldida kelib, ravish vazifasini bajaradi va ish-harakatning batamom inkorini bildiradi: *heč esterâhat nakard* 'hech dam olmadi', *heč nagoft* 'hech gapirmadi'.

yâ-ye masdari پای مصدری

Sifat, ot va boshqa turkumdagi so'zlarning oxiriga urg'uli bir *-i* qo'shish orqali mavhum ma'noli ot hosil qilinadi. Bu *-i* dariy tili grammatikasida *yâ-ye masdari* deyiladi. Masalan:

jawâni جوانی → 'yoshlik'

pir پیری → 'qarilik'

badi بدی → 'yomonlik'

badbaxti بدبختی → 'baxtsizlik'

jawân جوان → 'yosh'

pir پیر → 'qari'

bad بد → 'yomon'

badbaxt بدبخت → 'baxtsiz'

خوبی است! (۶) ما در حویلی کسی را ندیدیم. (۷) شبی آشنایم به من تلفون کرد. (۸) آنها چیزی نخوردند. (۹) آیا کسی را شناختی؟ (۱۰) ما به اتاق دیگری رفتیم. (۱۱) روزی به خانه ما مامایم آمد. (۱۲) امروز هوا کمی گرم است. (۱۳) من هیچ چیزی نفهمیدم. (۱۴) اینجا چه جای تنگی است!

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Mening portfelim hech qayerda yo'q. 2) Bizda qandaydir jurnallar bor. 3) Xonaga bir odam kirib keldi. 4) G'ofur poldan qandaydir xatni oldi. 5) Qanday kecha! 6) Yoqubda bir qancha qiziqarli fotosuratlar bor. 7) Nega siz hech narsa olib kelmadingiz? 8) Biz bir do'konga kirdik. 9) Men auditoriyada qandaydir yigitlarni ko'rdim. 10) Kecha biroz salqinroq edi. 11) Biz qandaydir kichkina qishloqga yetib bordik. 12) Bir kuni menga Ibrohim qo'ng'iroq qilgan edi. 13) Bu gullar qanchalar chiroyli edi! 14) Ali kimningdir qalpog'ini kiyib oldi. 15) Ular hech kim bilan uchrashishmadi. 16) Biz qandaydir daryoda cho'mildik. 17) Sen nimadir tushundingmi? 18) Bu yer biroz tor ekan. 19) Qanday mazali kabob! 20) Men hech narsani eshitmadim.

4-mashq. 'yâ' larning farqiga e'tibor bergan holda o'qing va tarjima qiling:

(۱) جلال آباد هوای گرمی دارد. (۲) دیروز گرمی نبود. (۳) مرد پیر در باره جوانی خود فکر کرد. (۴) زن جوانی به اتاق داخل شد. (۵) چه بهاری بود! (۶) ما در آن روز بهاری میله کردیم. (۷) این خانه هیچ زیبایی ندارد. (۸) آن دره مناظر زیبایی داشت.

Salomlashish va xayrlashishda qo'llaniluvchi oborotlar

Salâm!	} 'Salom!'
Salâm 'alêkom!	
As-salâmo 'alêkom!	} 'Assalomu alaykum!'
Wa-'alêkom-os-salâm!	
'Vaalaykum assalom!'	
Çetôr hastêd? 'Qandaysiz?'	} 'Ahvolingiz qanday?'
Çi hâl dêrêd?	
Xub hastêd?	} 'Yaxshimisiz?'
Jôr hastêd?	
Sehhat-e mobârak? 'Muborak sog'liq-	} 'Sog'-salomatmisiz?'
(lar)ingiz (qanday)?'	

ya-ye masdari qisqa -a unlisi bilan tugagan so'zlarga qo'shilganda, yâ harfi oldidan bir g- g orttiriladi; yozuvda qisqa -a unlisi tushib qolishi mumkin, masalan:

baça 'bola' → yoki baçagi 'bolalik' yoki baçagi 'bolalik'
tāza 'yangi' → yoki tāzagi 'yangilik' yoki tāzagi 'yangilik'

xasta 'charchash' → xastagi 'charchash' xastagi 'charchash'

Agar so'z cho'ziq unililardan biri bilan tugagan bo'lsa, i affiksi oldidan bir yâ orttirilib yoziladi, masalan:

râstgô 'rostgo'y' → râstgôyi 'rostgo'ylik' râstgôyi 'rostgo'ylik'
âšnâ 'tanish' → âšnâyi 'do'stlik' âšnâyi 'do'stlik'
tanhâ 'yolg'iz' → tanhâyi 'yolg'izlik' tanhâyi 'yolg'izlik'
zêbâ 'chiroyli' → zêbâyi 'go'zallik' zêbâyi 'go'zallik'

Izoh. Dariy tilida yozuvda y harfi orqali ifodalanadigan quyidagi 'yâ'lar mavjud:

yâ-ye wahdat va yâ-ye nakara birlik va noaniqlik yosi (-ê artikli - urg'usiz): jawân 'yosh'; 'yigit' → jawân-ê 'qandaydir) bir yigit';

yâ-ye masdari mavhum ot yasovchi -i (urg'uli): jawân 'yosh'; 'yigit' → jawân 'yosh'; 'yigit';

yâ-ye nesbat nisbiy sifat yasovchi -i (urg'uli): zemestân 'qish' → zemestân 'qish';

Bularni to'g'ri talaffuz qilish kerak. Qiyoslang:
Jawâni gozášt 'Yoshlik o'tdi'
Jawân-ê gozášt 'Bir yigit o'tdi'

1-mashq. Berilgan so'z va so'z birikmalariga artikl qo'shing va ularning ma'nosini ayting:

طفل، چوکی، روزها، مردها، بچه، دوا، پرده، ننو، کوه بلند، شب تاریک، پیراهن آبی، دختران سیاه مو، کارهای مهم، میوه تازه را، اتاق تنگ را، زن دهقان، همسایه معلم.

2-mashq. Artikl ishlatilgan holatlarni tushuntiring:

(۱) من کتاب دلچسپی خواندم. (۲) روبروی هتل موتری ایستاده شد. (۳) آنها زیر درختی نشستند. (۴) شما چرا جایی نرفتید؟ (۵) ظرف چه انسان

'Tinch-omonmisiz?' Xayreyyat ast? خیریت است؟
 Kârhâ(-ye Šomâ) četôr ast? کارها (ی شما) چطور است؟
 'Ishlar(ingiz) qanday?' Tašakkor! تشکر!
 'Rahmat!' Šokr! شکر!
 'Yaxshiman' Xub hastam خوب هستم
 Xayr-xayreyyat ast خیر خیریت است
 'Hammasi joyida', 'Hamma yoq tinchlik' Kojâ hastêd? 'Qayerlarda yuribsiz?' کجا هستید؟
 'Hech ko'rinmaysiz!' Hêč darak nadârêd! هیچ درک ندارید!
 'Alloh panohida asrasin' Xodâ hâfez! 'Xayr' (Alloh panohida asrasin) خدا حافظ!
 'Allohnig omona-tiga topshirdim' Ba amân-e Xodâ! 'Xayr' (Allohnig omona-tiga topshirdim) به امان خدا!
 'Xudoga topshirdim' Ba Xodâ sopordam! به خدا سپردم!
 'Ko'rishguncha' ((Yana) Ba omêd-e didâr! 'Ko'rishguncha' ((Yana) به امید دیدار!
 diydor umididaman)

Matn میله

- سلام علیکم، رفیق!
 - سلام، برادر!
 - چه حال داری؟ خوب هستی؟
 - تشکر، خوب هستم. خودت چطور هستی؟
 - شکر، من هم خوب هستم. صحتت چطور است؟
 - تشکر، صحتم کاملاً خوب است.
 - طبیعتت چطور است؟
 - طبیعتم بد نیست.
 - خانه خیریت است؟
 - تشکر، خیر خیریت است.
 - قبله گاه و والده ات صحت دارند؟
 - همه جور هستند، سلام گفتند.
 - تشکر. کجا هستی؟ هیچ درک ندارم!
 - بسیار مصروف هستم، کارهایم زیاد است.
 - دیروز هم کار داشتی؟
 - نه، دیروز خوشبختانه رخصتی بود و من بیکار بودم.

- چرا به خانه ما نیامدی؟ جای تو خالی بود.
 - تشکر، اما من وقت نداشتم. دیروز ما در پغمان میله داشتیم.
 - شما چند نفر بودید؟
 - ما چهار نفر بودیم. همه ما همصنفی بودیم.
 - میله شما خوب گذشت؟
 - بلی، میله ما بسیار خوب گذشت.
 - ساعت چند از کابل حرکت کردید؟
 - ما ساعت هشت صبح از شهر نو حرکت کردیم.
 - موتر از خودتان بود؟
 - نه، ما موتر نداشتم. در موتر تکسی رفتیم.
 - در راه جایی توقف نکردید؟
 - چرا نکردیم؟ یک بار در بند قرغه برای چند دقیقه توقف کردیم.
 - در بند قرغه چه کردید؟
 - اول آب بازی کردیم و بعد در رستوران آنجا جای خوردیم.
 - چند بجه به پغمان رسیدید؟
 - ساعت نه و نیم تا نه و چهل دقیقه به پغمان رسیدیم.
 - هوای پغمان خراب نبود؟
 - چه هوای خوبی بود! دیروز هوای پغمان نسبت به کابل بسیار خوب بود.
 - گرمی یا شمال نبود؟
 - نه گرمی بود و نه شمال.
 - در پغمان سپورت کردید؟
 - بلی، در دره پغمان یک یا یک و نیم ساعت والیبال کردیم.
 - بعد از والیبال چه کردید؟
 - بعد از والیبال در کنار دریا روی چمنی نشستیم و تا چاشت قصه کردیم.
 - چاشت کجا نان خوردید؟
 - چاشت به یک هتل رفتیم و نان خوردیم.
 - نان هتل خوش تان آمد؟
 - بلی، نان هتل بسیار خوش ما آمد. هم پلوشان بسیار مزه دار بود. هم قورمه شان و هم چای شان.
 - بعد از نان کجا رفتید؟
 - بعد از نان در باغ عمومی هواخوری کردیم.
 - در باغ عمومی چه پروگرام بود؟
 - دیروز در باغ عمومی بسیار ساز و آواز بود.
 - کسی اتن نکرد؟
 - چطور نکرد؟ چند نفر اتن کردند و همه مردم تماشا کردند.

ma'nosiga qarab turli zamon shaklida bo'lishi mumkin (*xo'sh* خوش آمدن) *xo'sh amadan fe'lining tuslanishi o'zbek tilidagi uyqu kelmoq qo'shma fe'lining tuslanishini eslatadi: uyqum keldi, uyqung keldi kabi*), masalan:

خوشم آمد	<i>xo'sh-am amad</i>	'menga yoqdi'
خوش آمد	<i>xo's-at amad</i>	'senga yoqdi'
خوش آمد	<i>xo's-as amad</i>	'unga yoqdi'
خوشمان آم	<i>xo's-emân amad</i>	'bizga yoqdi'
خوشتان آمد	<i>xo's-etân amad</i>	'sizga yoqdi'
خوششان آمد	<i>xo's-esân amad</i>	'ularga yoqdi'

xo's amadan qo'shma fe'li boshqargan to'ldiruvchi, ya'ni yoqish obyektini bo'lgan so'z, odatda, az ko'makchisini qabul qilib keladi; ba'zan ko'makchi tushib qoladi, masalan:

از این شال گردن ابریشمی خوشم آمد
Az in šâl-e gardan-e abrišomi xo'sam amad
'Bu ipak sharf menga yoqdi'
از این شال گردن ابریشمی خوش آمد
Az in šâl-e gardan-e abrišomi xo'sat amad
'Bu ipak sharf senga yoqdi'

na inkor - na inkor *xo's amadan fe'lining bo'lishsiz shakli na inkor yuklamasini ko'makchi fe'lga qo'shish orqali hosil bo'ladi. Bunda urg'u na inkor yuklamasiga tushadi. Masalan:*

In mela xo's-am nayâmad این میله خوشم نیامد
'Bu (ochiq havodagi) sayr menga yoqmadi'
Az in maqâla xo's-as nayâmad از این مقاله خوشش نیامد
'Bu maqola unga yoqmadi'

2. Matnda keltirilgan joy nomlari:

Pag'mân 'Pag'mon' – Kobuldan taxminan 20 km g'arbda joylashgan shahar. Bu shahar Kobulga nisbatan dengiz sathidan yuqorida bo'lgani uchun iqlimi salqin.
Tâq-e zafar (aynan Zafar arkasi yoki G'alaba darvozasi) – 1919- yili Afg'oniston mustaqilligining qayta qo'lga kiritilgani sharafiga Pag'monda qurilgan.
Qarg'a 'Qarg'a' – Kobul g'arbidagi shaharcha bo'lib, u yerda to'g'on mavjud.

5-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) ما اول نان خورديم و بعد درس خوانديم. (۲) اول يوسف آمد و بعد از آن زلمی رسید. (۳) امروز بسیار شمال است. (۴) تکت سینما به تو نرسید. (۵) ما

- دیروز در پغمان نفر زیاد بود؟

- دیروز اکثر مردم کابل در پغمان بودند. همه جا بیروبار بود.

- من شنیدم که دیشب در باغ عمومی پغمان کنسرت دلچسپ به اشتراک هنرمندان مشهور برگزار شد. شما به دیدن آن کنسرت نرفتید؟

- آن کنسرت در هوای آزاد نبود، در سالون هتل بود. متأسفانه چون تعداد تماشاچیان زیاد بود به ما تکت نرسید و ما به آن کنسرت نرفتیم.

- افسوس! دیگر در پغمان چه کردید؟

- دیگر در بازار شهر و باغهای سرسبز آنجا قدم زدیم، طاق ظفر و قصرهای زیبای پغمان را دیدیم.

- از بازار چیزی نخریدید؟

- ساعت پنج عصر چون کسی تشنه و گرسنه بودیم چهار بوتل فانتا و چهار دانه ساندویچ خریدیم و همه آن را خوردیم.

- تا ساعت چند در پغمان بودید؟

- تقریباً تا ساعت هفت شام در پغمان ماندیم.

- به کابل هم در موتر تکتی آمدید؟

- بدبختانه هیچ موتری پیدا نشد.

- چه چاره کردید؟

- چاره دیگر نبود. به سرویس بالا شدیم و به کابل برگشتیم.

- در سرویس بیروبار نبود؟

- بسیار بیروبار بود، هیچ چوکی خالی نبود.

- از میله راضی هستید؟

- بلی، هر چهار ما از میله راضی هستیم. خودت دیروز کجا بودی؟

- من تمام روز در خانه بودم، هیچ جایی نبرآمدم.

- چرا؟ خیریت بود؟

- خیرخیریت بود، مهمان داشتم. خوب، از قصه تو بسیار تشکر.

- وقت ترا گرفتم. عجله داری؟

- بلی، کمی ناوقت است. در خانه انتظار دارند. اجازه است؟

- چرا نه؟ از ملاقات تو بسیار خوش شدم. به خدا سپردم.

- به امان خدا. به امید دیدار.

Matnga sharh

1. *xo's amadan fe'li* tuslanganda, *qo'shma fe'lining* ot qismi *xo's birikuvchi* olmoshlarni (*ba'zan* – kishilik) qabul qilib, *ko'makchi fe'li* *amadan* esa doimo III shaxs birlik shaklida keladi; *urg'u qo'shma fe'lining* ot qismiga tushadi. *amadan ko'makchi fe'li* gapning

دیگر به پغمان نرفتیم. ۶) دیگر در اتاق کی بود؟ - دیگر هیچ کس نبود.
 ۷) برانرم به شما بسیار سلام گفت. ۸) چرا درک نداری؟ جای تو خالی است.
 ۹) دیروز کریم به مکتب نیامد. - خیریت بود؟ - او کمی ناجور بود. ۱۰)
 دیروز به میله نرفتید؟ - چطور نرفتیم؟ ۱۱) به بریالی خط روان کردی؟ -
 چرا روان نکردم؟ ۱۲) حالا وقت داری؟ - چرا نه؟ ۱۳) من هم خود شما را
 شناختم و هم خانم شما را. ۱۴) او نه موتر داشت و نه بایسکل. ۱۵) ما هم مالتنه
 و هم سنتره خریدیم. ۱۶) نه ابراهیم در خانه بود و نه بچه اش. ۱۷) این فلم
 بسیار خوشش آمد. ۱۸) باغ های پغمان خوش تان آمد؟ ۱۹) آن قورمه هیچ خوش
 ما نیامد. ۲۰) از جای شما بسیار تشکر. ۲۱) چرا از مادر خود تشکر نکردی؟

6-mashq. Dariy tilida dam olish kunidagi sayr haqida hikoya tuzing.

7-mashq. Dariy tilida uchrashuv va xayrlashuv kichik sahna ko'rinishini tayyorlang.

8-mashq. Nuqtalar o'rniga , خوشبختانه , متأسفانه , yoki بدبختانه so'zlaridan mosini qo'yib ko'chiring:

۱) آن روز ... زلزله شد. ۲) ... به ما دو تکت رسید. ۳) دیروز ... تمام روز باران بود. ۴) ... هوای امروز بسیار خوب است. ۵) ... ما موتر تکسی پیدا نکردیم. ۶) من حالا ... بسیار عجله دارم. ۷) ... بعد از یک دقیقه سرویس رسید. ۸) در موتر سرویس ... بیروبار بود. ۹) ... موتر ما در راه خراب شد. ۱۰) من ... برای تماشای کنسرت وقت ندارم.

9-mashq. Qo'shma fe'llarning ma'nosini ayting:
 میله کردن، والیبال کردن، پیدا شدن، صحت داشتن، چاره کردن، اتن کردن، حرکت کردن، توقف کردن، عجله داشتن، برگزار شدن، تماشا کردن.

10-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:
 A. 1) Biz Ketin ning sayrimiz senga yoqdimi? - Yo'q, bizning sayrimiz menga yoqmadi. 2) Palov ularga yoqdi, qovurdoq esa yoqmadi. 3) Men bir necha daqiqa kutdim, ammo boshqa hech kim qo'ng'iroq qilmadi. 4) Sizlar bilan yana kim bor edi? - Biz bilan Hasan ham bor edi. 5) Bu qizning otasi ham, onasi ham yo'q. 6) Menga san'atkorlar ham, konsert ham (ularning konserti ham) yoqdi. 7) Stolning ustida na choy va na shirinliklar bor edi. 8) Biz ashulalarni ham, ijroni ham eshitdik. 9) Men Baryolayga mehmondorchilik uchun minnatdorchilik bildirdim. 10) Qiziqarli hikoya uchun sizga rahmat! 11) Juda ham kech edi, bizning qornimiz och va chanqagan edik. 12) Zalda judayam ko'p

tomoshabinlar bor edi, ammo baxtga qarshi bo'sh jo'y yo'q edi. Vaziyatdan chiqishning boshqa iloji bo'lmaganligi sababli, biz tik turgan holimizcha qolaverdik. 13) Mening taksiga pulim yo'q edi. - Vaziyatdan qanday qilib chiqib ketding? - Men avtobusga o'tirdim. 14) Kecha oqshomda "Zaynab" kinoteatrda bir nechta juda mashhur san'atkorlar ishtirokida katta konsert bo'lib o'tdi. 15) Kayfiyating qanday? - Mening kayfiyatim yomon. - Nega? - Chunki menga bu filmga bilet yetmadi. - Afsus. 16) Hozir menda, afsuski, vaqt yo'q. Men juda shoshyapman, chunki yarim soatdan keyin men bir odam bilan uchrashishim kerak. 17) Bekatda trolleybus to'xtadi, lekin unda odam ko'p edi (tirband edi). Baxtimizga, bir daqiqadan so'ng boshqa trolleybus keldi va biz unga chiqdik.

B. Pag'mon shahri Kobuldan uzoqda emas. Pag'monda chiroyli saroylar va yashil bog'lar bor. Bu shaharning markazida salobatli ark joylashgandir. Pag'mon dovoni va Pag'mon atrofidagi tog'lar nihoyatda serjilodir (chiroyli manzaraga ega). Yozda Kobul aholisi Pag'monga sayr qilgani borishadi.

C. Salom, birodar! - Salom! - Ishlaring qanday? - Hammasi joyida. - Sog'liging yaxshimi? - Rahmat, tuzukman. - Ota-onang yaxshimi? - Ular, xudoga shukur, sog'-salomat, senga salom aytishdi. - Rahmat. Nega kamnamosan? - Ishlarim ko'p. - Biz seni sog'inib ketdik. - Rahmat, lekin men har kuni juda bandman. - Hozir vaqting bormi? - Yo'q, afsuski, juda shoshyapman. - Nima gap o'zi? - Meni uyda kutishyapti. - (Kechirasan) vaqtingni oldim. - Seni ko'rganimdan xursandman. Ruxsating bilan (ketsam)? Suhbat uchun rahmat. - Ko'rishguncha. - Ko'rishguncha.

Lug'at			
اتن	atán	atan (atg'oncha milliy raqs)	ساز sâz
اجازه	ejâza	ruxsat	ساندویچ sândwič
آزادی	âzadi	ozodlik	سپردن sopordan
اشتراک	ešterâk	ishtirok	سرسبز sarsabz
			شخص šaxs
			(اشخاص) (ašxâs)
افسوس	afsôs	afsuslanish	شیرینی širini
امید	omêd	umid	صحت sehhat
بد	bad	yomon	طاق tâq
بدبختانه	badbaxtâna		طبیعت tabi'at
			musiqa
			buterbrod
			topshirmoq
			yam-yashil
			shaxs
			shirinlik
			sog'liq
			darvoza
			kayfiyat

baxtga qarshi
bargozâr kardan
o'tkazmoq
band to'g'on
bir-o-bâr tiqilinch
porôgrâm dastur

tašakkor rahmat
tašakkor kardan
minnatdorchilik bildirmoq
tašna tashna,
chanqagan

ta'dâd, soni,
te'dâd miqdori
taksi taksi
tamâšâ tomosha
tamâšâci tomoshabin
(an)

tawaqqof to'xtash
jawâni yoshlik
çâra chora
hâl hol (ahvol)
(ahvol)
Xodâ Xudo

xošbaxtâna baxtiga
(baxtinga va h.k.), xayriyyat
xayreyyat
tinchlik, xotirjamlik
dara dara
didâr uchrashuv,
dišab ko'rishish
zêbâyi kech
go'zallik

zafar g'alaba
'ajalla shoshilish,
shoshqaloqlik
fântâ fanta (ichimlik)
qebلاغâh ota,
qiblagoh

qadam qadam
qadam yurmoq
zadan
qasr qasr

qurma qovurma
gozaštan o'tmoq
goresna och
garmi issiqlik

mota'assefâna afsuski
masruf band
molâqât uchrashuv
manzara manzara
(manâzer)

mehmânawâzi
mehmondo'stlik
mêla
ochiq havodagi sayr
nâwaqt kech

wâleda ona, volida
wâlibâl voleybol

honarmand(ân)
san'atkor(lar)
hêç hech qachon

O'N SAKKIZINCHI DARS

درس هجدهم

100 dan katta sonlar

صد	sad	۱۰۰	'ikki yuz'
دو صد	dosad	۲۰۰	'ikki yuz'
سه صد	sêsad	۳۰۰	'uch yuz'
چهار صد	çahârsad	۴۰۰	'to'rt yuz'
پنج صد	panjsad	۵۰۰	'besh yuz'
شش صد	šašsad	۶۰۰	'olti yuz'
هفت صد	haftsad	۷۰۰	'yetti yuz'
هشت صد	haštsad	۸۰۰	'sakkiz yuz'
نه صد	nohsad	۹۰۰	'to'qqiz yuz'

Mingliklar

هزار / يك هزار	hazâr, yak hazâr	۱۰۰۰	'ming' / 'bir ming'
دو هزار	do hazâr	۲۰۰۰	'ikki ming'
سه هزار	se hazâr	۳۰۰۰	'uch ming'
چهار هزار	çahâr (çâr) hazâr	۴۰۰۰	'to'rt ming' va h.k.
لک	lak	۱۰۰۰۰	'yuz ming'

Millionlar

مليون	melyun yoki	milyun	'million'
دو ميليون	do melyun		'ikki million'
سه ميليون	se melyun		'uch million' va h.k.

Milliardlar

مليارد	melyârd yoki	milyârd	'milliard'
دو ميليارد	do milyârd		'ikki milliard'
سه ميليارد	se milyârd		'uch milliard' va h.k.
Yuzliklar, mingliklar, millionlar, milliardlar yasash uchun shu so'zlar oldiga birlikdagi sonlarni qo'yish kerak. Bosh urg'u oxiridan oldingi songa tushadi, masalan:			
دو صد	dôsad		'ikki yuz'
بيست و پنج هزار	bist-o-pânj hazâr		'yigirma besh ming'

Dariy tilida ko'p xonali sonlarni yasash uchun birlik, o'nlik, yuzlik, minglikdagi sonlar orasiga *-o* bog'lovchisi orttiriladi. Albatta, avval eng katta xonadagi son, keyin undan keyingi xonadagi son tartib bilan yoziladi.

439/۴۳۹ - چار صد و سی و نه *čahār sad-o si-wo-nóh*
5439/۵۴۳۹ - پنج هزار و چار صد و سی و نه *pánj hazâr-o čahâr sad-o si-wo-nóh*

1 sonidan boshlangan yoki ikkita nolga tugallangan 4 xonali sonlarda minglikdagi har bir son alohida aytilmasdan, yuzlik sonda bo'lishi mumkin, masalan:

نوازده صد و نود و یک متر (یک هزار و دویست و نود و یک متر)
'1291 metr'

پنجاه و سه صد افغانی (پنج هزار و سه صد افغانی)
'5300 afg'oniy'

1-mashq. Sonlarni o'qing:

۴۰۰ - ۸۰۰۰ - ۳۲۰۰ - ۶۰۰۰۰۰ - ۲۵۱۸ - ۱۹۷۳ - ۱۶۳۴۸۵۶ - ۱۳۸۰۴۲ - ۱۳۵۷ - ۳۳۸۰۰ - ۵۱۰۰ - ۴۹۲۴۱۷۳۵

2-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

18 million nafar odam, 250 nafar talaba, 1 300 afg'oni,
120 kilometr, 5 million 840 ming so'm (سوم), 2 400 metr, uch yarim million nafar odam, 1 526 kilogramm.

Yevropa oylarining afg'oncha nomi

جنوری	janwari	'yanvar'
فبروری، فروری	fabr(o)wari, farwari	'fevral'
مارچ	mârc	'mart'
اپریل	april	'aprel'
می	mê	'may'
جون	jun	'iyun'
جولای	julây	'iyul'
اگست، اگست	âgest, agest	'avgust'
سپتامبر، سپتامبر	septamb(a)r, septâmb(a)r	'sentabr'
اکتوبر، اکتوبر	aktôb(a)r, aktob(a)r	'oktabr'
نومبر، نومبر	nawamb(a)r, nawâmb(a)r	'noyabr'
دسمبر، دسمبر	desamb(a)r, desâmb(a)r	'dekabr'

Dariy tilida sananing ifodalanishi

Oy kunini ifodalash uchun tegishli tartib son yoki miqdor (sanoq) son va oy nomini ko'rsatuvchi so'z izofa orqali biriktiriladi, masalan:

هفتم دسمبر *haftom-e desambar* } 'yettinchi dekabr'
هفت دسمبر *haft-e desambar*

Oyning birinchi kuni *awwal* 'birinchi' tartib soni orqali keladi, masalan:

اول جون *awwal-e jun* 'birinchi iyun'

Kunni ifodalovchi son oldidan *rôz* 'kun', *târix* 'sana', oy nomini ko'rsatuvchi so'z oldidan *mâh* 'oy' so'zi izofa orqali birikishi mumkin, masalan:

rôz-e si-wo-yakom-e mâh-e janwari روز سی و یکم ماه جنوری
'31- yanvar (aynan 'yanvar oyining 31- kuni')'

Agar sana gapda payt holi vazifasida kelsa, ... *rôz-e...* روز... *ba ta'rix-e...* به تاریخ... *ba rôz-e...* به روز... oborotlari bilan kelishi mumkin, masalan:

به تاریخ چهار اگست من به کابل رسیدم
Ba târix-e čahâr-e âgest man ba Kâbol rasidam
'4- avgust men Kobulga yetib keldim'

Yilni ifodalash uchun *sâl* so'zi yil miqdorini ko'rsatuvchi son oldiga qo'yilib, o'zaro izofa orqali bog'lanadi, masalan:

سال هزار و نهصد و هفتاد و شش *sâl-e hazâr-o nohsad-o haftâd-o šaš*
'1976- yil'

'2005- yil' *sâl-e do hazâr-o panj* سال دو هزار و پنج
O'zbek tilida yil miqdori tartib son shaklida keladi, lekin dariy tilida yil miqdori doimo miqdor (sanoq) son shaklida bo'ladi.

Agar minglikdagi son yuzlik songa kirs (2000- yildan oldingi yillar), *sad* so'zi va *bog'lovchisi* tushib qolishi mumkin, masalan:

سال (یک) هزار و نه صد و نود و چهار *sâl-e (yak) hazâr-o noh sad-o nawad-o-čahâr*
sâl-e noz dah sad-o nawad-o-čahâr سال نوزده صد و نود و چهار
sâl-e noz dah nawad-o-čahâr سال نوزده صد و چهار
'1994- yil'

Agar yil nomi sana tarkibida bo'lsa, oy nomiga izofa orqali birikadi; bunda *sâl* so'zi tushib qolishi mumkin, masalan:

روز دوازدهم اپریل نزده صد و شصت و یک
rôz-e dowâzdahom-e april-e nozdah sad-o šast-o-yak

'12- april 1961- yil'

Tegishli oy kunini bilish uchun *čand* 'necha?' so'roq olmoshiga *-om* affiksini qo'shish orqali *čandom* 'nechanchi?' olmoshi ishlatilib, savol beriladi:

امروز چندم است؟ *emrôz čandom-e mâh ast?* yoki 'Bugun oyning nechanchi kuni (qaysi sanasi)?'
Emrôz čandom ast?

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A) birinchi sentabr, to'qqizinchi may, sakkizinchi mart, o'n to'qqizinchi avgust, yigirmanchi yanvar, yigirma sakkizinchi fevral, o'ttizinchi aprel, o'ttiz birinchi dekabr.

B) 1941- yil, 1812- yil, 1980- yil, 1905- yil, 1919- yil, 2000- yil.

D) 1917- yil 25- oktabr, 1991- yil 31- avgust, 1945- yil 9- may, 1921- yil 28- fevral, 2001- yil 11- sentabr.

4-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) bugungi sana; 2) tug'ilgan kuningiz; 3) yaqinlaringizning tug'ilgan kunlari; 4) bayram kunlari; 5) boshqa (istalgan) unutilmas kunlar.

Afg'onistonda yil hisobi

Afg'onistonda uch xil taqvim amalda qo'llanilib kelmoqda va, o'z navbatida, uch xil yil hisobi farqlanadi:

1) سال میلادی *sâl-e milâdi* 'milodiy yil' (Grigoriy (Yevropa) taqvimi);

2) سال هجری شمسی *sâl-e hejri-ye šamsi* yoki سال خورشیدی *sâl-e xoršêdi* (hijriy-shamsiy yil - shamsiya);

3) سال هجری قمری *sâl-e hejri-ye qamari* (hijriy-qamariy yil - qamariya).

Yevropa milodiy taqvimida oylarning ba'zilar 30, ayrimlari 31 kundan va faqat fevral oyi 28 kundan iborat bo'ladi. Fevral oyi 4 yilda bir marotaba 29 kun bo'lib, u yil kabisa yili deyiladi. Milodiy yil 365 yoki 366 kundan iborat.

Hijriy yil milodning 622- yil 16- iyulidan, ya'ni Muhammad payg'ambar (SAV) hazratlarining Makkai mukarramadan Madinai munavvaraga hijrat qilgan (ko'chgan) yillaridan boshlanadi.

Hijriy yil oy va quyosh kunlari asosida olib boriladi. Hijriy yil oy kunlari bo'yicha olib borilsa, هجری قمری *hejri-ye qamari* va quyosh kunlari bo'yicha bo'lsa, هجری شمسی *hejri-ye šamsi* deb ataladi.

هجری قمری *hejri-ye qamari* oy davrining o'zgarishi bo'yicha tuzilgan bo'lib, har bir oy yangi oy chiqish davridan boshlanadi.

هجری شمسی *hejri-ye šamsi* esa yerning quyosh atrofida aylanishi bo'yicha tuzilgan bo'lib, bunda yerning quyosh atrofida bir marotaba aylanib chiqishi bir yil hisob qilinadi.

هجری قمری *hejri-ye qamari* yilidagi 12 oyning 6 tasi 30 va 6 tasi 29 kundan iborat bo'lib, birinchi oy 30 va ikkinchi oy 29 kun tartibida davom etib boradi. Natijada, qamariyaning bir yili 354 kun bo'ladi.

هجری شمسی *hejri-ye šamsi* yili milodiy yil kabi 30 va 31 kundan va yolg'iz bir oy 28 (29) kundan iborat, shuning uchun bir yil 365 (366) kun bo'ladi. Shu asosda qamariy yil shamsiy yildan har yili 10-11 kundan orqada qolib boradi va qamariyning ma'lum bir oy va kunining har yili, milodiy hamda shamsiyning turli vaqtlarida kelishiga sabab bo'ladi. Har 33 yilda hijriy-qamariy yili bir davrani aylanib chiqib, yana bir vaqtga to'g'ri keladi va qamariyning 33 yili shamsiyning 32 yiliga tengdir.

Izoh. Demak, milodiy va hijriy taqvimlar orasida 621 (622) yil farq mavjud. Milodiy yil hisobini hijriy yil hisobiga aylantirish uchun milodiy yil hisobidan 621 (622) soni ayiriladi: milodiy yil - 621 (622) yil = hijriy yil.

Aksincha, ya'ni hijriy yil qaysi milodiy yilga to'g'ri kelishini aniqlash uchun tegishli miqdor songa 621 (622) soni qo'shiladi: milodiy yil = hijriy yil + 621 (622) yil.

Masalan: milodiy 1999- yil = hijriy 1377-1378;

hijriy 1375 = milodiy 1996-1997.

Yil hisobining qaysi taqvim asosida berilganini ko'rsatish uchun tegishli miqdor sonidan so'ng izofa yordamida quyidagicha izohlar keltirilishi mumkin:

م (میلادی) 'milodiy'
ق م (قبل از میلاد) 'miloddan avval'
ه ش (خورشیدی) 'hijriy quyosh yilnomasi'
ه ق (هجری شمسی) yoki خ (هجری قمری) 'hijriy oy yilnomasi'
ه ق ۱۴۰۵ *sâl-e čahârdah sad-o panj-e hejri-ye qamari*
'1405- h.q. yil'

Afg'onistonda uchala taqvimdan muayyan vazifada foydalaniladi. Yevropa kalendar asosan tashqi aloqalarda va xorij uchun ishlatiladi. Hijriy oy kalendaridan islom diniy sanalarni belgilashda, boshqa holatlarda esa hijriy quyosh kalendaridan (keyingi o'rinlarda – afg'on kalendar deb yuritiladi) foydalaniladi.

Afg'on kalendarining har oyi Yevropa oylarining 20-kunidan boshlanadi. Afg'oncha oylar Burjlarning nomiga muvofiq ataladi. Sana yevropacha kalendaridagi kabi hosil qilinadi (ماه *māh* 'oy' so'zi o'rniga *borj* 'burj' so'zi ishlatilishi mumkin), masalan:

روز هفدهم برج اسد سال سیزده صد و هفتاد و دو
rôz-e hafdahom-e borj-e asad-e sâl-e sêzdah sad-o haftâd-o du
 '1372- yil asad oyining 17- kuni'

Turli kalendar bo'yicha bitta sanani ko'rsatish zarur bo'lganda, sananing 2-varianti oldidan مطابق *motâbeq-e* '...-ga muvofiq', '...-ga to'g'ri keluvchi' so'zi qo'yiladi, masalan:

اول حمل سیزده پنجاه و سه مطابق بیست و یکم مارچ نزده هفتاد و چهار
awwal-e hamal-e sêzdah penjâh-o-sê
motâbeq-e bist-o-yakom-e mârc-e nozdah haftâd-o-čahâr

'1355- yil 1- hamal, milodiy 1974- yil 21- mart kuni' (aynan
 '1974- yilning 21- martiga to'g'ri keluvchi 1355- yil 1- hamal (kuni)')

Afg'oniston taqvimi oylarining nomi

Afg'oncha oylarning nomi		Muvoviq burjlar	Muvoviq yevropacha oylarga	
حمل	<i>hamal</i>	Qo'y	mart	aprel
ثور	<i>sawr</i>	Buzoq	aprel	may
جوزا	<i>jawzâ</i>	Egizak	may	iyun
سرطان	<i>saratân</i>	Qisqichbaqa	iyun	iyul
اسد	<i>asad</i>	Arslon	iyul	avgust
سنبله	<i>sonbola</i>	Boshhoq	avgust	sentabr
میزان	<i>mizân</i>	Tarozu	sentabr	oktabr
عقرب	<i>'aqrab</i>	Chayon	oktabr	noyabr
قوس	<i>qaws</i>	Yoy	noyabr	dekabr
جدی	<i>jâdi</i>	Tog' echkisi	dekabr	yanvar
دلو	<i>dalw</i>	Qovg'a	yanvar	fevral
حوت	<i>hut</i>	Baliq	fevral	mart

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A) 20- dalv, 31- javzo, 29- hut, 3- asad.

B) 1336- yil 10- saraton; 1365- yil 3- mezon; 1381- yil 30- aqrab; 1372- yil 15- jadi.

C) 1359- yil 22- savr, 1980- yil 12- mayga to'g'ri keladi; 1383- yil 6- qavs, 2004- yil 27- noyabrga to'g'ri keladi.

Qo'shma fe'llarning kontakt va distant holati

Gapda qo'shma fe'llarning ot qismi fe'l qismi bilan yonma-yon kelib, ular orasida gapning boshqa bo'laklari bo'lmasa, bu holat qo'shma fe'lning kontakt, ya'ni birgalikdagi holati deyiladi, masalan: آنها با معلم زبان دری خود صحبت کردند

Anhâ bâ mo' allem-e zabân-e dari-ye xod sohbat kardand

'Ular dariy tili o'qituvchilari bilan suhbatlashdilar'

Qo'shma fe'lning ot qismi bilan fe'l qismi orasida gapning boshqa bo'laklari kelgan bo'lsa, bu holat qo'shma fe'lning distant, ya'ni ayrim kelish holati deyiladi. Qo'shma fe'lning distant holatida fe'lning ot qismi va fe'l qismi orasiga gapning boshqa bo'laklari kiradi va ular qo'shma fe'lning ot qismiga izofa orqali bog'lanadi, masalan:

من نزدیک دروازه شدم *Man nazdik-e darwâza šodam*

'Men eshikka yaqinlashdim'

Bu fe'l kontakt holatda ham ishlatilishi mumkin. Unda *ba* old ko'makchisi ishlatiladi, masalan:

من به دروازه نزدیک شدم yoki من نزدیک دروازه شدم

'Men eshikka yaqinlashdim'

Ba'zi fe'llar distant holatda ort va old ko'makchi bilan keladi (old ko'makchi kelganda izofa qo'llanilmaydi). Masalan:

ما خبر کاکای خود را گرفتیم *Mâ xabar-e kâkâ-ye xod râ gereftêm*

'Biz amakimizdan xabar oldik'

حیدر شروع به کار کرد *Haydar šoro 'ba kâr kard*

'Haydar ishga kirishdi'

Dariy tilida ba'zi fe'llargina distant holatda ishlatilishi mumkin. Ular ichida ko'p uchraydiganlari quyidagilar:

عازم جایی شدن *âzem-e jâ-yê šodan* '(biror joyga) jo'namoq'

وارد جایی شدن *wâred-e jâ-yê šodan* '(biror joyga) kelmoq'

(kirmoq)'

نزدیک جایی شدن *nazdik-e jâ-yê šodan*

7-mashq. Qo'shma fe'lining distant holatini qo'llab, gaplarni dariy tiliga tarjima qiling.

1) Sodiqning do'sti Jalolobodga jo'nab ketdi. 2) Mening buvim o'ttiz to'rt yil maktabda ishlaganlar. 3) Latif stolga o'tirib, ishini boshladi. 4) Bizning oilamiz shaharning yangi tumaniga ko'chib o'tdi. 5) O'qituvchi auditoriyaga kirib keldi. 6) Zafarning qizi ikki yarim oy muqaddam maktabga qabul qilindi. 7) Nimani kutayapsan? - Men mehmonlarning kelishini kutayapman. 8) Rauf yotoqxonaga borib, kursdoshlarini ko'rib keldi. 9) Biz uyga yaqinlashib qoldik. 10) Karim Farohga keldi-yu, ishga kirishib ketdi. 11) Ammamning qizining uchta farzandi bor.

Matn

سوانح

داکتر عبدالمنان رحیمی ولد عبدالوهاب روز ۱۸ قوس سال ۱۳۲۶ هـ ش در ولسوالی پنجشیر ولایت پروان متولد گردید. پدر وی معلم مکتب بود و غیر از عبدالمنان دو پسر و چهار دختر داشت.

عبدالمنان در سن هفت ساله گی به مکتب ابتدایی گلپهار شامل شد و شروع به تحصیل نمود. چون وی به سن ده ساله گی رسید فامیل شان به کابل نقل مکان کرد و پدرش در یکی از مکاتب متوسطه شهر شامل کار شد.

عبدالمنان به صنف چهارم لیسه استقلال شامل گردید و به تحصیلات خود ادامه داد. وی در درسهای خود بسیار موفق بود و در تمام مضامین نمرات خوبی داشت و به این نسبت همیشه سبب رضایت معلمین و پدر خود بود.

عبدالمنان در سال ۱۳۴۵ از لیسه فارغ شد و برای اشتراک در کانکور پوهنتون ثبت نام کرد. وی در امتحان کانکور موفق شد و مدت چهار سال در پوهنخی علوم پوهنتون کابل تحصیل نمود.

عبدالمنان رحیمی بعد از فراغت پوهنتون به خدمت عسکری جلب گردید و پس از ترخیص در ماه حمل سال ۱۳۵۲ در وزارت معادن و صنایع به حیث مأمور شامل کار شد. وی به تاریخ ۳۰ میزان سال ۱۳۵۳ با فوزیه بنت محمد اعظم ازدواج کرد و اکنون دارای دو دختر و یک پسر است. در سال ۱۳۵۴ پدر عبدالمنان تقاعد نمود.

در برج سنبله سال ۱۳۵۵ خ مطابق ماه اگست سال ۱۹۷۶ م عبدالمنان رحیمی بورس گرفت و برای ادامه تحصیلات عالی عازم شهر کیف شد. وی مدتی در فاکولته آماده گی و متعاقباً طی پنج سال در فاکولته کیمیا پوهنتون

(yoki (biror joyga yaqinlashmoq' (به جایی نزدیک شدن شدن

dâxel-e jâ-yê šodan 'biror joyga kirmoq' داخل جایی شدن

šâmel-e ċiz-ê šodan 'biror joyga kirmoq (ishga, شامل چیزی شدن (ishga, o'qishga va sh.k.)

masruf-e kâr-ê šodan 'biror narsa bilan مصروف کاری شدن shug'ullanmoq'

šoro' ba kâr-ê kardan شروع به کاری کردن

(yoki 'biror ishni boshlamoq' (به کاری شروع کردن کردن

xabar-e kas-ê râ gereftan خبر کسی را گرفتن

(yoki 'kimdandir xabar olmoq' (از کسی خبر گرفتن گرفتن

entezâr-e ċiz-ê râ dâštan انتظار چیزی را داشتن } 'nimanidir kutmoq'

entezâr-e ċiz-ê râ kašidan انتظار چیزی را کشیدن

montazer-e ċiz-ê budan منتظر چیزی بودن

sabab-e ċiz-ê budan سبب چیزی بودن 'nimagadir sabab bo'lmoq'

dârâ-ye ċiz-ê budan دارای چیزی بودن 'nimagadir ega bo'lmoq'

naql-e makân kardan نقل مکان کردن 'ko'chib o'tmoq'

sabt-e nâm kardan ثبت نام کردن 'yozilmoq'

ifâ-ye wazifa kardan ایفای وظیفه کردن 'ishlamoq (qayerdadir)'

6-mashq. O'qing va tarjima qiling:

(۱) چرا خبر خواهرت را نگرفتی؟ (۲) آنها سه سال در یک فابریکه کابل ایفای وظیفه کردند. (۳) حیدر دارای یک پسر و دو دختر است. (۴) او منتظر شام بود. (۵) من مصروف ترجمه متن شدم. (۶) این مؤسسه از شهر نو به مکروریان نقل مکان کرد. (۷) ما انتظار رخصتی را داریم. (۸) علی شروع به خواندن کرد. (۹) برادرم عازم کندهار شد. (۱۰) ما انتظار این جواب را نداشتیم. (۱۱) لیلی داخل اتاق شد. (۱۲) آنها نیم ساعت انتظار مرا کشیدند.

آن شهر تحصیل نمود. عبدالمنان در ماه جوزای سال ۱۳۶۱ مطابق ماه جون ۱۹۸۲ در سن سی و چهار ساله گی به گرفتن درجه دکترا موفق شد. عبدالمنان بعد از بازگشت به وطن طی سه سال در یکی از مدیریت های وزارت زراعت ایفای وظیفه نمود. در ماه دلو سال ۱۳۶۰ پدر عبدالمنان وفات کرد. عبدالمنان در سال ۱۳۶۴ به حیث رئیس یک مؤسسه بزرگ مربوط وزارت انرژی برق مقرر شد. ولی در بهار سال ۱۳۷۱ به نسبت خرابی اوضاع افغانستان به مهاجرت مجبور گردید و وارد کشور ازبکستان شد. اکنون داکتر عبدالمنان رحیمی و اعضای فامیل او دور از وطن در شهر تاشکند به حیث مهاجرین سکونت دارند و منتظر امکانات بازگشت به افغانستان هستند.

Matnga sharh

1. Kitobiy uslubda qo'shma fe'llar tarkibidagi *kardan* 'qilmoq' گردیدن - *aylanmoq*, 'aylanmoq', *šodan* 'bo'lmoq', *namudan* fe'liga - نمودن - *gardidan* fe'liga almashtirilishi mumkin. Masalan: *tahsil kardan* yoki تحصیل کردن *tahsil namudan* 'o'qimoq', 'tahsil olmoq' تحصیل نمودن *motawalled šodan* yoki متولد شدن *motawalled gardidan* 'tug'ilmoq' متولد گردیدن *Lug'atlarda qo'shma fe'llar* va کردن *fe'llari bilan beriladi.*
2. *čun bog'lovchisi sabab ergash gap* ('chunki', '...gani uchun') dan tashqari payt ergash gapni ('...vaqtda') bog'lash uchun ham xizmat qiladi, masalan:

چون من آمدم احمد در خانه نبود

Čun man âmadam Ahmad dar xâna nabud
'Men kelganimda, Ahmad uyda yo'q edi'

3. Son va سال *sâl* 'yil' so'zi birikmasiga -a affiksini qo'shish orqali sifat yasaladi, masalan:

bist sâl بیست سال

'20 yosh' -

bistsâla بیست ساله

'20 yashar'

Sifatdan esa -(g)i affiksi orqali ot yasaladi:

bistsâlagi بیست ساله گی

'20 yasharlik', '20 yillik'

Bu yasalma senn 'yosh' so'ziga aniqllovchi bo'lib kelishi

dar senn-e bistsâlagi '20 yoshida'

(aynan '20 yasharlik yoshida')

4. yak 'bir' soni o'zbek tilidagi '...dan biri' kabi birikmada doim artikl bilan ishlatiladi, masalan:

yak-ê az mohasselân 'talabalardan biri' یکی از محصلان

Man yak-ê az sêbhâ râ xordam من یکی از سیبها را خوردم

'Men olmalardan birini yedim'

5. Matnda quyidagi murakkab va izofali old ko'makchilar ishtirok etadi:

gayr az... '...dan tashqari' غیر از ...

ba hays-e... '...sifatida' به حیث ...

tayy-e... '...davomida', '...mobaynida' طی ...

moddat-e... مدت ...

6. *dar old ko'makchisi bilan* *mowaffaq šodan* fe'li در *dar old ko'makchisi bilan* 'muvaqqiyatga erishmoq', *ba old ko'makchisi bilan* 'muvaqqiyat qozondi' bo'lmoq' ma'nosida ishlatiladi, masalan:

U o'z ishida muvaqqiyat qozondi او در کار خود موفق شد

Men ta'til olishga muvaqqiyat qozondi من به گرفتن رخصتی موفق شدم

az old ko'makchisi bilan qo'llaniladi, masalan:

fûreğ šodan 'tamomlamoq (o'quv yurtini)' fe'li فارغ شدن

Yusuf maktabni tamomladi یوسف از مکتب فارغ شد

old ko'makchisi bilan qo'llaniladi, masalan:

او به تقاعد مجبور گردید

U nafaqaga chiqishga majbur bo'ldi

(*U nafaqaga chiqishga to'g'ri keldi*)

ba old ko'makchisi bilan qo'llaniladi, masalan:

edâma dâdan 'davom ettirmoq' fe'li vositasiz va به ادامه دادن

ko'makchili vositali to'ldiruvchi kelishi mumkin, masalan:

Mahmud o'qishini davom ettirdi محمود تحصیلات را ادامه داد

turmushga chiqmoq محمود به تحصیلات ادامه داد

ezdewâj kardan 'uylanmoq', 'turmushga chiqmoq' کردن

Men uning qiziga uylandim من با دخترش ازدواج کردم

7. Matnda qayd qilingan atoqli otlar:

Abd-o-Mannân Rahimi 'Abdulmannon Rahimiy'

Abd-ol-Wahhâb 'Abdulvahhob'

Fawzeyya 'Favziya'

Mohammad A'zam 'Muhammad A'zam'

Rasmiy murojaatda otaning ismi ولد... walad-e... '...o'g'li' va ...bent-e... '...qizi' so'zlari orqali beriladi.

8. Matnda keltirilgan joy va muassasa nomlari:

پنجشیر Panjshēr

Panjsher (Kobuldan shimoldagi daryo va uyezd)

پروان Parwān

Parvon (Kobuldan shimolroqdagi viloyat)

گولبهار Golbahār

Golbahor (Parvon viloyatidagi aholi punkti)

کیف Kif

'Kiyev'

پوهنځی علوم pohanzoy-e 'olum (ikkinchi nomi – fakolte sayns)

fakulta-ye sayns 'tabiiy fanlar fakulteti'.

پوهنځی so'zi pashtu tilidan o'zlashgan, x harfi dariy tilida z tarzida o'qiladi.

وزارت معادن و صنایع wezârat-e ma'âden wa sanâye

'Tog'-kon va sanoat vazirligi

وزارت زراعت wezârat-e zerâ'at

'Qishloq xo'jaligi vazirligi'

وزارت انرژی برق wezârat-e enerjî-ye barq

'Energetika vazirligi'

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling.

A. (گریدین va نمودن fe'llaridan foydalanib):

1) Ular bu xabardan hayron qolishdi (old ko'makchisi). 2) Avtobus bekatda to'xtadi. 3) Kecha doktor Muhammad Ibrohim Vataniga ketdi. 4) U uch yil mobaynida institutda ishlagan. 5) Majlis ertalabki soat 11 da boshlandi. 6) Ali 1985-yilda tug'ilgan.

B. 1) O'n sakkiz yoshida u armiyaga chaqirildi. 2) Mening akam institutni yigirma uch yoshida tugatdi. 3) Men o'n to'qqiz yasharman. 4) Ahmad o'n besh yoshga to'lganda, uning oilasi Gulbahorga ko'chib o'tishdi. 5) Karim muassasalardan biriga ishga kirdi. 6) Bugun men bizning guruhdagi talabalardan birontasini ham ko'rmadim. 7) Muso Kobul maktablaridan birida ishladi. 8) Bizdan tashqari avtobusda boshqa yo'lovchilar yo'q edi. 9) Mening jiyanim hamma fanlardan yaxshi o'qiydi (aynan muvaffaqiyatga erishadi). 10) Ular samolyotga chipta olishga muvaffaq bo'lmadilar. 11) Sen nega kirish imtihonlaridan o'tolmading? (kirish imtihonlarida muvaffaqiyatga erishmading)? 12) Rashid moliya vazirligida xodim sifatida ishni davom ettirdi. 13) Abdulmannon Parvon viloyatining uyezdlaridan birida tug'ilgan. 14) Favziya institutni tugatgandan keyin kasalxonalaridan biriga ishga kirdi. 15) Bobom oltin yoshga yetganda nafaqaga chiqdi. 16) Demobilizatsiyadan so'ng Mahmud o'z

xolavachchasiga uylandi. 17) Men bir qancha vaqt zavodda ishladim, keyin esa institutga kirdim. 18) Abdulg'afur vataniga qaytganidan so'ng sanoat korxonalaridan biriga direktor etib tayinlandi. 19) U kishi yetmish besh yoshida vafot etdi.

9-mashq. matniga savollar tuzing va ularga javob bering.

10-mashq. Savollarga javob bering:

1) شما چند ساله هستید؟ (2) شما در کدام سال و در کجا متولد شدید؟
3) پدر و مادر شما چه وظیفه دارند؟ (4) شما در چند ساله گی شامل مکتب شدید؟ (5) شما در مکتب چه نمراتی داشتید؟ (6) شما در کدام سال از مکتب فارغ شدید؟ (7) شما بعد از فراغت مکتب در کجا کار کردید؟ (8) شما در کدام سال به خدمت عسکری جلب شدید؟ (9) شما چند سال به خدمت عسکری مصروف بودید؟ (10) شما در چند ساله گی از اردو ترخیص شدید؟
11) شما چه وقت برای اشتراک در کانکور پوهنتون سبت نام کردید؟ (12) آیا شما در امتحان کانکور پوهنتون موفق شدید؟ (13) آیا شما زن (شوهر) دارید؟ (14) شما چه وقت ازدواج کردید؟ (15) خانم تان (شوهرتان) کجا وظیفه دارد؟ (16) آیا شما اولاد دارید؟ (17) اولادهای شما در سال چند متولد شدند و اکنون چند ساله هستند؟

11-mashq. Dariy tilida o'z tarjimai holingiz haqida aytib bering.

12-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

Nodir Karimov (نادر کریم اف) 1975-yil 3-martda Toshkent viloyatining shaharlaridan birida tug'ildi. Uning otasi bir katta sanoat korxonasining xodimi, onasi esa maktab o'qituvchisi edi. Nodirdan boshqa ularning bir o'g'il va ikki qizi bor. Yetti yoshligida Nodir boshlang'ich maktabga bordi. Uning barcha fanlardan baholari yaxshi edi (yaxshi baholari bo'lgan) va o'qituvchilari undan xursand bo'lishgan. Nodir o'n yoshga to'lganida, uning otasi boshqa o'tdi. O'rta tayinlandi va ularning oilasi Toshkent shahriga ko'chib o'tdi. O'rta maktabni tugatgandan keyin Nodir Toshkentdagi korxonalardan biriga ishchi bo'lib ishga kirdi, keyin esa harbiy xizmatga chaqirildi.

Nodir Karimov armiyada (aynan harbiy xizmatda) ikki yil xizmat qildi. Demobilizatsiyadan keyin u O'zMUning iqtisod fakultetiga hujjatlarini topshirdi. U kirish imtihonlaridan muvaffaqiyatli o'tdi va universitetda o'qishni boshladi. Nodir to'rtinchi kurs talabasi bo'lganida kursdosh qizlaridan biriga uylandi. Hozir ularning ikki nafar farzandi bor. Iqtisod

fakultetini tugatganidan keyin Nodir Karimov ta'limni davom ettirdi va uch yildan keyin doktorlik darajasini olishga muvaffaq bo'ldi. Hozir u Toshkentdagi institutlardan birida o'qituvchi bo'lib ishlamoqda.

Lug'at

ابتدایی	ebtedâyi	boshlang'ich	شامل	šâmel	kirish, kiritilish
ادامه	edâma	davom ettirish	عازم شدن	'âzem šodan	
ادامه دادن	edâma dâdan	davom ettirmoq	jo'namoq, ketmoq		
اردو	ordu	armiya	علی	'âli	oliy
ازدواج	ezdewâj	turmush qurish, nikoh	عضو	'ozw	a'zo
			(اعضا)	(a'zâ)	
ازدواج	ezdewâj	turmush	فارغ شدن	fâreğ šodan	
کردن	kardan	qurmoq	ozod bo'lmoq (biror narsadan); tugatmoq (o'quv yurtini)		
اکنون	aknun	hozir	فراغت	farâğat	bo'sh vaqt; bitirish (o'quv yurtini)
آملده گی	âmâdagi	tayyorgarlik	کانکور	kânkur	konkurs
امتحان	emtehân(ât)	imtihon	کیمیا	kimyâ	kimyo
(ات)			گردیدن	gardidan	bo'lmoq
امکان	emkân	imkon	(qo'shma fe'l tarkibida)		
(ات)			متعاقباً	mota'âqeban	
انرژی	enerži	energetika	keyin, so'ngra		
ایفای وظیفه	ifâ-ye wazifa	vazifani bajarish	متوسطه	motawasseta	
بازگشت	bâzgašt	qaytish	o'rta (mas., maktab)		
برج	borj	burj; oy (afg'on kalendarida)	متولد شدن	motawalled šodan	
بنت	bent-e	qizi	tug'ilmoq		
بورس	bôrs	o'qishga yo'llanma	مجبور	majbur	majbur
پوهنځی	pôhanzay	fakultet; institut	مدت	moddat	muddat
			مدیریت	modireyyat	mudiriyyat
			مربوط	marbut	...ga oid
			مضمون (مضامین)	mazmun	(mazâmin)
			fan (o'quv)		

تاریخ	ta'rix, târix	tarix; sana	مطابق	motâbeq	... ga
تاریخ			to'g'ri (mos) keluvchi		
تحصیل	tahsil	o'qish	معین	ma'dan (ma'âdan)	
			(معادن)	kon	
ترخیص	tarxis	demobilizatsiya	مقرر	moqarrar	tayinlangan
			(lavoizimga)		
تقاعد	taqâ'od	nafaqa	منتظر	montazer	muntazir, kutayotgan
			مهاجر	mohâjer(ân, in)	
تقاعد	taqâ'od kardan		(ان'ین)	muhojir	
کردن	nafaqaga chiqmoq		مهاجرت	mohâjerat	
ثبت نام	sabt-e nâm		emigratsiya		
	ro'yxatdan o'tmoq		mowaffaq	muvaffaq	
جلب	jalb chaqiruv, jalb qilish		موفق	naql-e makon	
جلب	jalb kardan		نقل مکان	ko'chib o'tish	
کردن	chaqirmoq		نامودن	namudan	qilmoq
خبر	xabar gereftan		(qo'shma fe'l tarkibida)		
گرفتن	xabar olmoq		وارد	wâred	kirish
دارا	dârâ (... -ga) ega		وفات	wafât	vafot
دکتر	doktorâ		وفات	wafât kardan	
رضایت	rezâyat	rozilik	کردن	vafot etmoq	
روبل	rubl, robl	rubl	ولد	walad-e	o'g'li
رئیس	ra'is	direktor, boshliq	ولسوالی	woloswâli	uyez
(روس)			همیشه	hamêsha	har doim
زراعت	zerâ'at	dehqonchilik, qishloq xo'jaligi			
سوانح	sawâneh	tarjimai hol			

O'N TO'QQIZINCHI DARS

درس نوزدهم

O'tgan zamon davom fe'li (imperfekt)

fe'l-e mâzi-ye estemrâri فعل ماضی استمراری

Bu fe'l harakatdan anglashilgan mazmunning o'tgan zamonda takrorlanganligini, davom etganligini ifodalaydi.

O'tgan zamon davom fe'li qo'llanilgan gaplarda ko'pincha *har róz* 'har kuni', *hamêša* 'har doim', *aksaran* 'ko'pincha', *adatan* 'odatda', *gâh-e* va *bâ'zê awqât* 'ba'zan' va shu kabi payt hollari ishlatiladi.

Sodda fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi

O'tgan zamon davom fe'li o'tgan zamon fe'l negiziga *mê- old* qo'shimchasi va shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish orqali yasaladi (III shaxs birlikda shaxs-son qo'shimchalari qo'shilmaydi).

O'tgan zamon davom fe'lida asosiy kuchli urg'u *mê- old* qo'shimchasiga va ikkinchi kuchsizroq urg'u shaxs-son qo'shimchalariga tushadi, masalan:

Birlik		
yoki	من میخواندم	<i>man</i>
		<i>mêxândam</i>
yoki	تو میخواندی	<i>tu mêxândi</i>
yoki	او میخواند	<i>ô mêxând</i>
Ko'plik		
yoki	ما میخواندیم	<i>mâ</i>
		<i>mêxândêm</i>
yoki	شما میخواندید	<i>šomâ</i>
		<i>mêxândêd</i>
yoki	آنها میخواندند	<i>ânâ</i>
		<i>mêxândand</i>

Agar fe'l negizi unli tovush bilan boshlansa, *mê- old* qo'shimchasi va fe'l negizi o'rtasiga undosh orttirilmaydi, masalan: *šomâ mêâmadêd* 'siz kellar edingiz', *man mêandâxtam* 'men tashlar edim'

Agar fe'l negizi cho'ziq *â* unlisi bilan boshlansa, *mê- old* qo'shimchasini ajratib yozish, qolgan unlilarda qo'shib yozish tavsiya qilinadi:

mêâmadêd می آمیدید yoki می آمیدید
mêandâxtam می انداختم yoki می انداختم

O'tgan zamon davom fe'lga bo'lishli shaklda maxsus urg'u tushmasligi ham mumkin, masalan:

Ânhâ ketâb mêxândand آنها کتاب میخواندند

'Ular kitob o'qir edilar'

O'tgan zamon davom fe'lining bo'lishsiz shakli *mê- old* qo'shimchasi oldiga *na-* inkor yuklamasini orttirish orqali yasaladi. Bunda kuchli urg'u *na-* inkor yuklamasiga ko'chadi, masalan:

yoki	من نمی رفتم	<i>man</i>	'men bormas edim'
		<i>nâmêraftam</i>	
yoki	تو نمی رفتی	<i>tu nâmêrafti</i>	'sen bormas eding'
		<i>ô nâmêrafti</i>	
yoki	او نمی رفت	<i>ô nâmêrafti</i>	'u bormas edi'
yoki	ما نمی رفتیم	<i>mâ</i>	'biz bormas edik'
		<i>nâmêraftêm</i>	
yoki	شما نمی رفتید	<i>šomâ</i>	'siz bormas edingiz'
		<i>nâmêraftêd</i>	
yoki	آنها نمی رفتند	<i>ânâ</i>	'ular bormas edilar'
		<i>nâmêraftand</i>	

1-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:
(1) من میرفتم. (2) من می نشستم. (3) من کتاب میخواندم. (4) من به خانه می آمدم. (5) من سنگ می انداختم. (6) من قلم نمی آوردم. (7) من نمی فهمیدم. (8) من بالاپوش نمیپوشیدم. (9) من خط نمی نوشتم.

Qo'shma fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi

Qo'shma fe'llarda *mê- old* qo'shimchasi fe'l komponentiga qo'shiladi, masalan:

Man kâr mêkardam 'Men ishlar edim'
Nabi jawâb namêdâd 'Nabi javob bermas edi'
Bo'lishli shaklda fe'l komponenti mantiqiy urg'u olishi mumkin, qiyoslang:

<i>Mâ</i> <i>râdyô gôš mêkardêm</i>	'Biz radio eshitar edik'
<i>Mâ</i> <i>râdyô</i> <i>gôš mêkardêm</i>	(kesim mantiqiy urg'u bilan ajratilmagan)
<i>Mâ</i> <i>râdyô</i> <i>gôš</i> <i>mêkardêm</i>	(kesim mantiqiy urg'u bilan ajratilgan)

Bo'lishsiz shaklda urg'u fe'l komponentiga tushadi, masalan:
Ō xabâr-e ma-râ námêgereft او خبر مرا نمیگرفت

'U mendan xabar olmas edi'

2-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:

- (۱) من کار میکردم. (۲) من تحصیل میکردم. (۳) من در باغ قدم میزدیم.
 (۴) من در حوض آب بازی میکردم. (۵) من شامل کار میشدم. (۶) من
 سپورت نمیکردم. (۷) من خط روان نمیکردم. (۸) من داخل اتاق نمیشدم. (۹)
 من با هیچ کس حرف نمیزدم. (۱۰) من خبر منان را نمیگرفتم.

3-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- (۱) ما هر روز به کتابخانه میرفتیم و در آنجا مطالعه میکردیم. (۲) کریم
 به من تلیفون میکرد و به زبان دری حرف میزد. (۳) سرویس در هر ایستگاه
 توقف میکرد و بعد دوباره حرکت میکرد. (۴) ما هر سال روز تولد برادر را
 جشن میگرفتیم. (۵) داود به ما هیچ وقت دروغ نمیگفت. (۶) آنها بالاپوش
 میکشیدند و به اتاق داخل میشدند. (۷) من گپ آن مرد را می فهمیدم. (۸)
 اشعار آن شاعر خوش شان نمی آمد. (۹) چون داخل خانه میشدیم پهلوی
 بخاری می نشستیم و خود را گرم میکردیم.

4-mashq. Qavs ichidagi fe'llarni o'tgan zamon davom fe'li shaklida tegishli shaxs-sonda qo'yib, gaplarni ko'chiring:

- (۱) شما هر روز کجا (درس خواندن) ؟ (۲) ظفر هر صبح برادر
 کوچکتر خود را به کودکستان (بردن). (۳) زلمی و دوستانش هر روز جمعه
 میله کردند. (۴) ما از صبح تا شام در فالیز (کار کردن). (۵) آنها هر ماه از
 رفیق خود خط (گرفتن) و (خوش شدن). (۶) چون شما (گپ زدن) من گپ تان
 را (- فهمیدن). (۷) موسی هر صبح به من (سلام دادن) و من به او (جواب
 دادن). (۸) حسن هیچ وقت سگرت (- کشیدن) و به این نسبت (مريض
 شدن). (۹) آنها هر روز کنار دریا (رفتن) و (سپورت کردن). (۱۰) تو ساعت
 هفت دیشب چه (کردن)؟ - من در کوچه (هاواری کردن).

5-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Bizning universitetdagi darslarimiz odatda kunduzgi soat 2 da
 tugar edi. 2) O'qituvchi dariy tilidagi matnni o'qirdi, talabalar esa uni
 tarjima qilardilar. 3) Biz har kuni ishdan keyin kinoga borardik va
 bog'da sayr qilardik. 4) Zalmaynikiga ba'zida o'rtoqlari kelar edilar va
 ular birgalikda dars qilishardi. 5) O'qituvchi auditoriyaga kirganda dars
 boshlanar edi. 6) Yozda biz odatda har kuni daryoda cho'milardik.
 7) Sen Vahobga nimadir aytar eding, ammo u eshitmasdi. 8) Ular har
 kuni ertalab badantarbiya qilardilar (aynan sport bilan shug'ulla-
 nardilar). 9) Dam olish kunlari biz ba'zida shahar tashqarisiga chiqardik
 va tabiat qo'ynida dam olardik. 10) Men bu jumalarni tarjima qilishning

uddasidan chiqolmasdim (aynan muvaffaq bo'lmas edim). 11) Siz har
 kuni bozordan yangi mevalar sotib olar (edingiz) va ularni uyga olib
 kelar edingiz. 12) Rahim paltoni kiyib, sumkani olib, institutga ketardi.
 13) Ular dam olishar (edilar) va ish haqida o'ylamas edilar.
 14) O'rtoqlarimizdan birortasi kasal bo'lib qolganda, biz uni ko'rgani
 borardik. 15) U har kuni ertalabdan kechgacha ishlardi. 16) Qishda
 sovuq bo'lganda men pechka oldida o'tirar (edim) va isinar edim.

Prefiksli fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi

O'tgan zamon davom fe'lida prefiksli fe'llarning fe'l qismi
 tuslanadi. Bo'lishli shaklda urg'u prefiksiga tushadi, masalan:

<i>man bârmêgaštâm</i>	'men qaytar edim'
<i>tu bârmêgašti</i>	'sen qaytar eding'
<i>ô bârmêgašt</i>	'u qaytar edi'
<i>mâ bârmêgaštêm</i>	'biz qaytar edik'
<i>šomâ bârmêgaštêd</i>	'siz qaytar edingiz'
<i>ânâ bârmêgaštând</i>	'ular qaytar edilar'

Prefiksdan ajralmaydigan fe'llar guruhida *mê-* old qo'shimchasi
 mi prefiksdan oldin qo'yiladi va urg'u qabul qiladi. Biroq kitobiy tilda *mê-*
 old qo'shimchasi prefiksdan keyin kelishi mumkin. Masalan:

<i>man mêbarâmadâm</i>	}	'men chiqar edim'
<i>man bârmêâmadâm (kitob.)</i>		
<i>tu mêbarâmadî</i>	}	'sen chiqar eding'
<i>tu bârmêâmadî (kitob.)</i>		
<i>ô mêbarâmad</i>	}	'u chiqar edi'
<i>ô bârmêâmad (kitob.)</i>		
<i>mâ mêbarâmadêm</i>	}	'biz chiqar edik'
<i>mâ bârmêâmadêm (kitob.)</i>		
<i>šomâ mêbarâmadêd</i>	}	'siz chiqar edingiz'
<i>šomâ bârmêâmadêd (kitob.)</i>		
<i>ânâ mêbarâmadând</i>	}	'ular chiqar edilar'
<i>ânâ bârmêâmadând (kit.)</i>		

Bo'lishsiz shaklda *na-* inkor yuklamasi *mê-* old qo'shim-
 chasidan oldin qo'yiladi va urg'u *na-* inkor yuklamasiga tushadi. Agar
 inkor yuklamasi oldidan prefiks kelsa, urg'u ikkita bo'ladi: bosh urg'u
 inkor yuklamasiga, ikkinchi darajali urg'u prefiksiga tushadi. Masalan:

من هر روز... *matnini o'tgan zamon davom fe'lida*, 9-mashq. صبح so'zlari bilan boshlab gapirib bering.

10-mashq. O'tgan zamon fe'l shakllarining qo'llanish holatlarini tushuntiring:

1) ما این فلم را سه بار دیدیم. 2) شما در شهر زیاد گشتید! 3) من گپ او را نشنیدم. 4) ما هم به سینما میرفتیم و هم به تئاتر. 5) ملالی هر چه گفتم من باور نکردم. 6) تو دیروز بخچال خود را جور میکردی. 7) شما ساعت دوازده کجا بودید؟ 8) او هر روز کلاه قره قلی به سر میداشت. 9) وقتی که ما نان میخوردیم خواهرم از کابل تلفون کرد. 10) آنها دیروز به خانه علی نرفتند. 11) ما در آن وقت پروگرام تلویزیون را تماشا میکردیم. 12) بروین دو دقیقه فکر کرد و بعد از آن جواب داد.

11-mashq. Qavs ichida berilgan fe'llarni o'tgan zamon davom fe'li yoki aniq o'tgan zamon fe'lida yozing.

1) ما دیروز هشت ساعت (درس خواندن). 2) او هر چه (گفتن) من حرفش را (- فهمیدن). 3) روز یکشنبه من تمام روز در خانه (بودن). 4) احمد آن متن را چهار دفعه (خواندن). 5) این محصل همیشه نمرات عالی (گرفت). 6) آنها هر صبح (سپورت کردن). 7) ما تقریباً پانزده دقیقه (تفریح کردن) و بعد دو باره به کار (شروع کردن). 8) من از او هیچ سوالی (- کردن). 9) او هر چه دوا (خوردن) حالش بهتر (- شدن). 10) شما چند دفعه خبر خاله خود را (گرفتین)?

12-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Qo'ng'iroqdan (زنگ) so'ng talabalar auditoriyadan chiqdilar. 2) Men har kuni ertalab soat yettida uyg'onardim. 3) U (o'z) o'g'lidin, xat olganida, juda xursand bo'lardi. 4) Biz seni ikki soat kutdik, lekin sen kelmading. 5) O'tgan yili men institutda o'qimas edim. 6) Siz telefonida yarim soat gaplashdingiz. 7) Men bu she'rlarni tanishlarimiz radio o'qimadim. 8) Kechki soat sakkizda bizning ko'rdingmi? - Yo'q, tinglardilar. 9) Sen bugun Layloni universitetda ko'rganlarida, u sigaret va men uni ko'rmadim. 10) Ular o'sha odamni ko'lganda, biz sayr gugurt sotib olayotgan edi. 11) Ob-havo yaxshi bo'lganda, nima qildingiz? - uyushtirar edik. 12) Siz kecha kunduzi soat birda bir qildingiz? - Kecha biz kunduzi soat birda darsda edik. 13) Ular 15 daqiqa hovuzda cho'milishdi. 14) Biz Rahimga bir necha bor qo'ng'iroq qildik, lekin hech kim javob bermadi. 15) Men uydin chiqqan paytimda, ko'chada hech kim yo'q edi. 16) Darsda biz har doim dariy tilida gaplashar edik. 17) Biz yo'lda ketardik (va ketardik), lekin shahar hali uzoq edi. 18) U har doim jigarrang

man namêdarâmadâm من نمیدر آمدم } 'men kirmas edim'
man dârnâmêâmadâm (kit.) من در نمی آمدم } 'siz turmas edingiz'
šomâ bârnamêxâstêd شما بر نمی خاستید

O'tgan zamon davom fe'li ish-harakatning a) ma'lum paytda boshlanib, ma'lum paytgacha davom etganligini; b) takroran, ya'ni bir necha marta takrorlanganligini; d) bir vaqtning o'zida ikki ish-harakat haqida gap ketsa, biri ikkinchisidan oldinroq boshlanganligini bildiradi. Masalan:

Man tamâm-e rûz kâr mēkardam من تمام روز کار می کردم

'Men kun bo'yi ishlardim'

هفته ای سه بار به کتابخانه می رفتم

Haftâ-yê se bâr ba ketâbxâna mēraftam

'Haftada uch marta kitobxona borardim'

وقتی تو آمدی، بر ادرم درس می خواندی

Sen kelgan paytingda, akam dars tayyorlardi (tayyorlayotgan edi)'

6-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:

1) من به اتاق میدر آمدم. 2) من از خواب بر می خواستم. 3) من ساعت پنج عصر به خانه بر می گشتم. 4) من از اپارتمان نمیدر آمدم. 5) من با کسی بر نمی خوردم.

7-mashq. Qavs ichida berilgan fe'llarni o'tgan zamon davom fe'li shaklida yozing.

1) ما ساعت هشت و نیم از لیلیه (بر آمدن). 2) فاروق هر صبح ساعت هفت از خواب (برخواستن). 3) گوگرد هیچ (- در گرفتن). 4) من اکثراً در کوچه با آن مرد (برخوردن). 5) آنها هرگز به آن اتاق (- در آمدن). 6) شما هر شام ساعت چند به خانه (برگشتن)? 7) معلم عادتاً ساعت نه و نیم به صنف (در آمدن). 8) هیچ کس آن قلم را از زمین (- برداشتن). 9) هوا سرد بود اما تو بخاری را (- در دادن). 10) ناوقت بود اما علی از چوکی (- برخاستن).

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men har kuni Yusuf bilan institutda uchrashardim. 2) Ular hech qachon soat 9 dan oldin uyqudan turmasdilar. 3) Biz ba'zan xonadan chiqardik va sigaret chekardik (tutardik). 4) Soat 9.30 da talabalar auditoriyaga kirardilar. 5) Sen har kuni uyga kechki soat 6 da qaytarding. 6) O'tinlar ho'l edi va shu sababli yonmasdi. 7) Kitoblar yerda yotardi, lekin ularni hech kim olib qo'ymasdi. 8) Men uning xonasiga hech qachon kirmas edim.

هر کس خبر دارد که کابل پایتخت افغانستان است
 'Hamma (har inson) Kobul Afg'onistonning poytaxti ekanligini biladi'
 تمام محصلان در صنف بودند. هر کدام برای درس آماده بود
 'Hamma talabalar auditoriyada edilar. Har biri darsga tayyor edi'
 har yak va har kodâm olmoshi odamlar jamoasini
 bildiruvchi aniqllovchi bilan kelishi mumkin, masalan:
 'bu talabalarning har biri'
 'sizing har qaysingiz' هر یکی از این محصلان
 هر کدام تان

3. nomra 'baho' (o'quv yurtida) so'zi matnda quyidagi fe'llar tarkibida kelgan:

'baholamoq', 'baho (ball) qo'ymoq' نمره دادن

'baho olmoq' نمره گرفتن

Konkret baholanganda, nمرة 'baho' so'zi 'ball' ga to'g'ri keladi, masalan:

'o'n ball' (10 ballik sistemada) ده نمره

'besh baho', 'besh ball' پنج نمره

'necha baho?', 'necha ball?' چند نمره؟

'Men yuqori baho (ball) oldim' من نمره زیاد گرفتم

'O'qituvchi past baho (ball) qo'ydi' معلم نمره کم داد

4. ham- prefiksiga in va an ko'rsatish olmoshlarini hamin همین qo'shish orqali yasama ko'rsatish olmoshlari hosil qilinadi: 'mana bu', 'mana shu', hamân 'anavi', 'o'sha'. Bunday hollarda ham ham- prefiksi in va an olmoshlarini ta'kidlash, ma'noni kuchaytirish uchun xizmat qiladi.

5. Matnda keltirilgan ba old ko'makchili birikmalar:

ba nawbat	'navbat bilan'
ba gomân-e	'...fikricha', 'taxminicha'
ba nazar-e	'...nazarida'
ba komak-e	'...yordamida'
ba jâ-ye	'...o'rni'

Misollar:

'Nazarimda, bu - xato' به نظرم این غلط است

'Uning o'rniga siz tayinlandingiz' به جای او شما مقرر شدید

6. xâstan 'so'ramoq' (iltimos yoki talab bilan murojaat) va porsidan 'so'ramoq' (savol bilan murojaat) fe'llarini farqlang: پرسیدن

'Men Latifdan ruchka so'radim' من از لطیف قلم خواستم

بعد از آن معلم برای ما یک قاعده نو گرامری را تشریح کرد. چون آن قاعده نسبتاً مشکل بود بعضی محصلان آن را نفهمیدند و از معلم تشریحات بیشتری خواستند. معلم یک بار دیگر تشریح قاعده را تکرار کرد و این بار همه ما آن را فهمیدیم.

بعداً ما جملات ازبکی را به زبان دری ترجمه کردیم. یکی از محصلان پیش تخته سیاه می آمد و ترجمه یک جمله را روی آن می نوشت. در آن وقت دیگران همان جمله را در کتابچه های خود ترجمه میکردند. وقتی که ترجمه آن جمله تمام میشد معلم از ما می پرسید که آیا ترجمه روی تخته درست است یا غلط؟ ما نظر خود را میگفتیم و اگر ترجمه به نظر ما صحیح نمیبود آن را به کمک معلم اصلاح میکردیم. بعد از آن محصل به چوکی خود مینشست و به جای او محصل دیگری پیش تخته سیاه می آمد. وقتی که ما تمام جملات را ترجمه کردیم معلم چند دقیقه با ما به زبان دری صحبت کرد. او از ما سوالهای مختلف میکرد و ما به سوالهایش جواب میدادیم. معلم از جوابهای همه ما راضی بود. در ختم درس معلم به ما کار خانه گی داد، با ما خداحافظی کرد و از صنف برآمد. درس ما تمام شد.

Matnga sharh

1. 'xayr' بامان خدا va خداحافظ 'assalomu alaykum', سلام علیکم
 so'zlariga -i (yâ-ye masdari)ni qo'shish orqali mavhum ot yasaladi va yasalmalar qo'shma fe'lining ot qismi tarkibida keladi:

'salomlashmoq' سلام علیکی کردن
 'xayrlashmoq' xodâhâfezi kardan baamânexodâyi kardan خداحافظی کردن بامان خدایی کردن

Shuningdek, galati gereftan o'zbek tiliga 'xato(s)i'ni to'g'rilamoq' deb tarjima qilinadi.

2. har 'har' belgilash olmoshi gapda aniqllovchi vazifasida keladi va doimo aniqlanmishdan oldin qo'yiladi; har umuman izofa qabul qilmaydi. Masalan: har shahr 'har shahar', har róz 'har kun/i', har har mohassel-e fakulta 'fakultetning har bir talabasi'.

har 'har' so'zi orqali yasama olmoshlar hosil qilish mumkin: har kas 'har kim', 'har qaysi', har har kas 'har kim'. Bu so'zlar otlar o'rnida qo'llana oladi, shuning uchun old va ort ko'makchilarni qabul qiladi. Masalan:

‘Men Latifdan so‘radim: “Qayerda eding?”
من از لطیف پرسیدم: کجا بودی؟

15-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Ular ham o‘sha yerda yashaydilar. 2) Sen Ibrohim bilan so‘rashdingmi? 3) Siz necha baho oldingiz? – Afsuski, men uch baho oldim. O‘qituvchi menga past baho qo‘ydi. 4) Biz do‘stlarimiz bilan xayrlashdik va ketdik. 5) Hozir qish ekanligini hamma biladi. 6) Seningcha, bu tarjima to‘g‘rimi? – Yo‘q, menimcha bu tarjima noto‘g‘ri. 7) Talabalar doskaga navbat bilan chiqdilar. 8) Biz do‘konda bu odamni ko‘rdik. 9) Bu odamlar – o‘sha qishloqning dehqonlari va har birining oilasi bor. 10) Men akamning yordami bilan do‘kondan muzlatgich olib keldim. 11) Rauf mendan qalam so‘radi. 12) Bu talabalarning har biri yotoqxonada yashaydi. 13) Ular ba‘zida undan yordam so‘rar edilar. 14) Men matnni o‘qidim, Rahim esa meni to‘g‘riladi.

16-mashq.

A. Quyidagi so‘zlarning sinonimlarini bering:
علت، آماده، اشتباه، سوال کردن، تصحیح.

B. Quyidagi so‘zlarning antonimlarini bering:
ختم، سوال، درست، آسان، غیر حاضر.

17-mashq. Dars matniga savollar tuzing va ularga javob bering.

18-mashq. Dariy tilida o‘tgan dars haqida hikoya tuzing.

19-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men o‘z do‘stimdan dariy tilidan necha baho olganini so‘radim. Mening do‘stim besh olganini aytdi. 2) O‘qituvchi mendan bugun Ibrohim nega yo‘qligini so‘radi. Men bugun uning biroz tobi yo‘qligini aytdim. 3) Guruhning hamma talabalari darsga tayyor bo‘lganlari uchun o‘qituvchi hammaga yaxshi baho qo‘ydi. 4) Sen bilmaysanmi, Mannon qanday kasal? – Mannon gripp bo‘ldi, lekin isitmasi yo‘q. 5) Dariy tili darsida biz uy vazifalarini tekshirdik va o‘z xatolarimizni to‘g‘riladik. Keyin o‘qituvchi bizga yangi grammatik qoidani tushuntirdi va deyarli barchamiz uni (qoidani) tushundik. Bizdan faqat bittasi qoidani tushunmadi va o‘qituvchi qaytadan tushuntirdi. 6) O‘qituvchi bizning fikrimizni so‘raganda, nazari-mizda, bu tarjima mutlaqo to‘g‘ri ekanligini aytdik. 7) Darsda o‘qituvchi turli xil savollar berdi, talabalar esa navbat bilan unga javob berishdi. 8) O‘qituvchi talabalardan birini doskaga chaqirganda, u talaba o‘rmdan turdi, doska yoniga keldi va bo‘r bilan doskaga gapning tarjimasini yozdi.

Lug‘at

(اشتباه) <i>eštebâh</i> xato	غیر <i>ğayr-e-hâzer</i>	ishtirok etmagan, hozir bo‘lmagan
اصلاح <i>eslâh</i> xatoni	قاعده <i>qâ‘eda</i>	qoida
(ات) tuzatish, isloh qilish	(قواعد) <i>(qawâ‘ed)</i>	
اگر <i>agar</i> agar	کمک <i>komak</i>	yordam
آماده <i>âmâda</i> tayyor	کی <i>kay</i>	qachon
تر <i>tar</i> hol	گاهی <i>gâh-ê</i>	ba‘zida
تشریح <i>tašrih</i> tushuntirish	گذشته <i>gozašta</i>	o‘tgan
تصحیح <i>tashih</i> tuzatish	گرامر <i>gerâmar</i>	grammatika
تکرار <i>tekrâr, takrâr</i>	گرامری <i>gerâmari</i>	grammatikaga oid
takrorlash		
تولد <i>tawallod</i>	گریپ <i>gerip</i>	gripp
tug‘ilish		
ختم <i>xatm</i> oxiri	گمان <i>gomân</i>	gumon, taxmin
زنگ <i>zang</i> qo‘ng‘iroq	گوش <i>gôš</i>	quloq
سوال <i>sawâl, so‘âl</i> savol	گوش <i>gôš</i>	eshitmoq
سؤال (ها) <i>sawâl, so‘âl</i> savol	کردن <i>kardan</i>	
(ات)		
صحبت <i>sohbat</i> suhbat	مريضی <i>marizi</i>	kasallik
عادتاً <i>‘âdatan</i> odatda	مطلب <i>matlab</i>	mavzu
	(مطالب) <i>(matâleb)</i>	
علت (ها) <i>‘ellat</i> sabab	نوبت <i>nawbat</i>	navbat
(علل) <i>(‘elal)</i>		
غلطی <i>ğalati</i> xato	هرگز <i>hargez</i>	hech qachon

YIGIRMANCHI DARS

درس بیستم

Hozirgi zamon negizi

Fe'ning hozirgi zamon negizi fe'llarning qoidali va qoidasiz (ba'zan to'g'ri /solim/ va noto'g'ri /noqis/ deb ham yuritiladi) bo'lishiga ko'ra turli usulda yasaladi. Shuning uchun lug'atlarda fe'l masdari bilan bir qatorda, uning hozirgi zamon negizi ham beriladi (bu, asosan, qoidasiz fe'llarga taalluqli).

Qoidali (yoki I guruh) fe'llardan, odatda, *-dan*, *-tan*, *-idan* (دن - *-dan*, تن - *-tan*, ایدن - *-idan*) morfemalarini olib tashlash bilan fe'ning hozirgi zamon negizi yasaladi, masalan:

آوران <i>âwardan</i> 'keltirmoq'	-	آور <i>âwar</i>
خواندن <i>xândan</i> 'o'qimoq'	-	خوان <i>xân</i>
رسیدن <i>rasidan</i> 'yetib kelmoq'	-	رس <i>ras</i>
فهمیدن <i>fahmidan</i> 'tushunmoq'	-	فهم <i>fahm</i>
کشتن <i>koştan</i> 'o'ldirmoq'	-	کش <i>koş</i>
شکفتن <i>şokoftan</i> 'gullamoq'	-	شکف <i>şokof</i>
فرستادن <i>ferestâdan</i> 'yubormoq'	-	فرست <i>ferest</i>
ایستادن <i>istâdan</i> 'turmoq'	-	ایست <i>ist</i>
توانستن <i>tawânestan</i> 'qila olmoq'	-	توان <i>tawân</i>
دانستن <i>dânestan</i> 'bilmoq'	-	دان <i>dân</i>

Eslatma. *-idan* morfemasi bilan tugallangan har qanday fe'l qoidali fe'ldir. Quyidagi fe'llar bu qoidadan mustasnodir:

دیدن <i>didan</i> 'ko'rmoq'	-	بین <i>bin</i>
شنیدن <i>şenidan</i> 'eshitmoq'	-	شنو <i>şenaw</i>
چیدن <i>čidan</i> 'termoq'	-	چین <i>čin</i>

Qoidasiz (yoki II guruh) fe'llarning hozirgi zamon negizi turli usullar bilan yasalib, ma'lum bir qoidaga bo'ysunmaydi. Masalan, bunday fe'llarning ma'lum qismida harflar almashuvi yuz beradi:

آموزان <i>âmôxtan</i> 'o'rganmoq', 'o'rgatmoq'	-	آموز <i>âmôz</i>
ساختن <i>sâxtan</i> 'qurmoq'	-	ساز <i>sâz</i>
گریختن <i>gorêxtan</i> 'qochmoq'	-	گریز <i>gorêz</i>

سوختن <i>sôxtan</i> 'yonmoq', 'yondirmoq'	-	سوز <i>sôz</i>
ریختن <i>rêxtan</i> 'to'kmoq', 'quymoq'	-	ریز <i>rêz</i>
شناختن <i>şenâxtan</i> 'tanimoq', 'bilmoq'	-	شناس <i>şenâs</i>
فروختن <i>forôxtan</i> 'sotmoq'	-	فروش <i>foruś</i>
پختن <i>poxtan</i> 'pishirmoq'	-	پز <i>paz</i>

â/y/ (ی) - u

آسودن <i>âsudan</i> 'xotirjam bo'lmoq', 'dam olmoq'	-	آسای <i>âsây</i>
سرودن <i>sorudan</i> 'kuylamoq'	-	سرای <i>sarây</i>
فرمودن <i>farmudan</i> 'buyurmoq'	-	فرما (ی) <i>farmâ/y/</i>
نمودن <i>namudan</i> 'ko'rinmoq'	-	نما (ی) <i>namâ/y/</i>
ربودن <i>rabudan</i> 'tortib olmoq', 'o'ziga tortmoq'	-	ربا (ی) <i>rabâ/y/</i>
Bundan mustasno:		
بودن <i>budan</i> 'emoq', 'bo'lmoq'	-	باش <i>bâş</i>

b - f ب ف

یافتن <i>yofstan</i> 'topmoq'	-	یاف <i>yâf</i> , یاب <i>yâb</i>
تافتن <i>toftan</i> 'nur sochmoq'	-	تاب <i>tâb</i>
کوفتن <i>kôftan</i> 'urmoq', 'yanchmoq'	-	کوب <i>kôb</i>
روفتن <i>rôftan</i> 'supurmoq'	-	روب <i>rôb</i>
<i>-ftan</i> bilan tugallangan quyidagi fe'llar bundan mustasnodir:		
پذیرفتن <i>paziroftan</i> 'qabul qilmoq'	-	پذیر <i>pazir</i>
بافتن <i>bâftan</i> 'to'qimoq'	-	باف <i>bâf</i>
گفتن <i>goftan</i> 'aytmoq', 'demoq'	-	گو <i>gô(y)</i>
رفتن <i>raftan</i> 'bormoq', 'ketmoq'	-	رو <i>raw</i>
گرفتن <i>gereftan</i> 'olmoq', 'ushlamoq'	-	گیر <i>gir</i>

r - š ر ش

گذشتن <i>gozaştan</i> 'o'tmoq'	-	گزر <i>gozar</i>
گذاشتن <i>gozâştan</i> 'qo'yimoq'	-	گذار <i>gozâr</i>
داشتن <i>dâştan</i> 'ega bo'lmoq'	-	دار <i>dâr</i>
پنداشتن <i>pendâştan</i> 'o'ylamoq'	-	پندار <i>pendâr</i>

کاشتن *kāštan* 'ekmoq', 'haydamoq' (yerni) — کار *kār*

-štan bilan tugallangan quyidagi fe'llar bundan mustasnodir:

نوشتن *nawēštan* 'yozmoq' — نویس *nawis*

گشتن *gaštan* 'aylanmoq' — گرد *gard*

ریشتن *rēštan* '(ip) yigirmoq' — ریش *rēš*

Quyidagi fe'llarning ma'lum qismida esa fe'l negizidagi tovushlar almashuvi yuqorida ko'rsatilgan qoidadan mustasnodir:

کردن *kardan* 'qilmoq' — کن *kon*

دادن *dādan* 'bermoq' — ده *deh*

آمدن *āmadan* 'kelmoq' — آمدن *ā(y)*

زادن *zadan* 'urmoq' — زن *zan*

بردن *bordan* 'olib bormoq' — بر *bar*

یستن *bastan* 'yopmoq', 'bog'lamoq' — بستن *band*

خاستن *(bar)xāstan* (بر) — خیز *(bar)xēz*

خواستن *xāstan* 'xohlammoq' — خواه *xāh*

شستن *šostan* 'yuvmoq' — شوی *šōy*

مردن *mordan* 'o'lmoq' — میر *mir* va b.

O'zbek tilida dariy tilidan farq qilib, fe'lning bitta negizi mavjud va u -moq affiksini olib tashlash bilan yasaladi. Mayl, zamon, shaxs-son ko'rsatkichlari ana shu fe'l negiziga qo'shiladi (masalan: o'qimoq, o'qimdim, o'qi-sa kabi).

1-mashq. Umumiy qoidalarga ko'ra quyidagi fe'llarning hozirgi zamon negizini yozing:

پرسیدن، بریدن، باختن، خریدن، باریدن، آلودن، کشیدن، نامیدن، تاختن، مالیدن، گردیدن.

Hozirgi-kelasi zamon fe'li

mozâre-e axbâri مضارع اخباری

Hozirgi-kelasi zamon fe'li hozirgi zamon fe'l negizi oldiga *mê-* old qo'shimchasi va oxiriga shaxs-son qo'shimchalarini qo'shish orqali yasaladi. O'tgan zamon fe'lida ishlatiladigan shaxs-son qo'shimchalari bilan hozirgi-kelasi zamonda ishlatiladigan shaxs-son qo'shimchalari faqat III shaxs birlikda (ad) farq qiladi.

Hozirgi-kelasi zamon fe'lining tuslanishida urg'u *mê-* old qo'shimchasiga tushadi.

نوشتن *nawēštan* 'yozmoq' fe'lining tuslanishi

من می نویسم *man mēnawisam* yoki من مینویسم 'men yozypman (yozaman)'

تو می نویسی *tu mēnawisi* yoki تو مینویسی 'sen yozyapsan (yozasan)'

او می نویسد *ô mēnawisad* yoki او مینویسد 'u yozyapti (yozadi)'

ما می نویسیم *mâ mēnawisēm* yoki ما مینویسیم 'biz yozyapmiz (yozamiz)'

شما می نویسید *šomâ mēnawisēd* yoki شما مینویسید 'siz yozyapsiz (yozasiz)'

آنها می نویسند *ânhâ mēnawisand* yoki آنها مینویسند 'ular yozyaptilar (yozadilar)'

mê- old qo'shimchasi oldiga urg'uli *na-* inkor yuklamasini qo'shish orqali yasaladi.

خواندن *xāndan* 'o'qimoq' fe'lining tuslanishi

من نمی خوانم *man nāmēxānām* yoki من نمیخوانم 'men o'qimayapman (o'qimayman)'

تو نمی خوانی *tu nāmēxāni* yoki تو نمیخوانی 'sen o'qimayapsan (o'qimaysan)'

او نمی خواند *ô nāmēxānād* yoki او نمیخواند 'u o'qimayapti (o'qimaydi)'

ما نمی خوانیم *mâ nāmēxānēm* yoki ما نمیخوانیم 'biz o'qimayapmiz (o'qimaymiz)'

شما نمی خوانید *šomâ nāmēxānēd* yoki شما نمیخوانید 'siz o'qimayapsiz (o'qimaysiz)'

آنها نمی خوانند *ânhâ nāmēxānând* yoki آنها نمیخوانند 'ular o'qimayaptilar (o'qimaydilar)'

Eslatma. داشتن *dāštan* 'ega bo'lmoq' fe'li hozirgi-kelasi zamonda *mê-* old qo'shimchasiz tuslanadi: من کتاب دارم *man ketâb dâram* 'mening kitobim bor', ما وقت نداریم *mâ waqt nadârēm* 'bizning vaqtimiz yo'q'.

این جمله را نمیفهمم. (۱۰) من امروز از خانه نمی برآیم. (۱۱) من بخاری درنمیدهم. (۱۲) من انتظار اکبر را نمی کشم.

Hozirgi-kelasi zamon fe'lining ma'nolari

Dariy tilida hozirgi-kelasi zamon fe'li quyidagi ma'no turlariga ega:

1. Nutq momentida bo'layotgan harakatni anglatadi:
'Sen qayerga ketayapsan?' *Tu kojâ mērawi?* 'تو کجا میروی؟'

2. Uzoq davom etayotgan harakatni, doimiy jarayonni ifodalaydi:
Mâ har sâl ba ordugâh mērawēm 'ما هر سال به اردوگاه میرویم'

'Biz har yili lagerga boramiz'

من در پوهنتون تحصیل میکنم

Man dar pohantun tahsil mēkonam

'Men universitetda o'qiyman'

3. Kelasida bo'ladigan harakatni ifodalaydi:
Hafta-ye âyenda ba Kâbol mērawad 'هفته آینده به کابل میرود'

'Kelasi hafta Kobulga ketadi'

hozirgi-kelasi zamonda
so'zlashuv tilida asosan quyidagi ikki ma'noda ishlatiladi, masalan:

'Men ertaga institutda bo'laman'

'Qishda havo sovuq bo'ladi'

Kitobiy uslubda esa nutq momentidagi holatni ham bildiradi, ya'ni
fe'l bog'lamasi o'rinda qo'llanila oladi, qiyoslang:

کابل پایتخت افغانستان می باشد

Kabil poytaxtidir (bo'ladi)

'Kobul Afg'onistonning poytaxtidir (bo'ladi) folklorida hozirgi-kelasi zamon

Eslatma. Ba'zan she'riyatda yoki folklorida hozirgi-kelasi zamon
fe'lining old qo'shimchasi *mê-* tushib qolishi mumkin. Masalan:

Dânâ dânad wa porsad, nâdân nadânad wa naporsad

'Dono biladi va so'raydi, nodon bilmaydi va so'ramaydi'

Qoidaga muvofiq shunday bo'lishi kerak edi:

Dânâ mēdânad wa mēporsad, nâdân namēdânad wa namēporsad

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:

الف - (۱) ما به چمن میرویم و گل میچینیم. (۲) من میدانم که شما زبان دری میخوانید. (۳) یوسف میگوید که دخترش امسال شامل مکتب میشود.

Agar hozirgi zamon fe'l negizi *â* yoki *u* cho'ziq unlisi bilan tugasa, shaxs-son qo'shimchalari oldidan *yâ* orttirilib yoziladi.

man mēâyam من می آیم yoki من میایم

'men kelyapman (kelaman)'

tu mēâyi تو می آیی yoki تو میایی

'sen kelyapsan (kelasan)'

ô mēâyad او می آید yoki او میاید

'u kelyapti (keladi)'

mâ mēâyēm ما می آییم yoki ما میاییم

'biz kelyapmiz (kelamiz)'

šomâ mēâyēd شما می آید yoki شما میاید

'siz kelyapsiz (kelasiz)'

ânhâ mēâyand آنها می آیند yoki آنها میایند

'ular kelyaptilar (keladilar)'

Prefiksli va qo'shma fe'lllarda *mê-* old qo'shimchasi fe'l qismga qo'shiladi, masalan:

man bârmēgardam من برمیگردم

'men qaytyapman (qaytaman)'

ânhâ nârmēbardârând آنها نمی بردارند

'ular ko'tarmayaptilar (ko'tarmaydilar)'

ânhâ bârnârmēdârând آنها بر نمی دارند

man kâr mēkonâm من کار میکنم

'men ishlayapman (ishlayman)'

ânhâ jawâb nârmēdehând آنها جواب نمیدهند

'ular javob bermayaptilar (bermaydilar)'

2-mashq. Fe'llarni hozirgi-kelasi zamon shaklida tuslang:

A. Bo'lishli shaklda:

دیدن، پرسیدن، افتادن، خواستن، فرستادن، خریدن، شستن، فهمیدن، نوشتن، گذاشتن، یافتن، آوردن، فروختن، ماندن، زدن، برخاستن، درآمدن، برخوردن، پایین شدن، جواب دادن، مطالعه کردن، جشن گرفتن، تعجب نمودن، انتظار کشیدن.

B. Bo'lishsiz shaklda:

نشستن، شناختن، انداختن، رسیدن، سپردن، ماندن، بردن، گذاشتن، مردن، نوشتن، دانستن، پوشیدن، شنیدن، ساختن، بستن، برگشتن، برآمدن، درداندن، دروغ گفتن، بالا شدن، شروع نمودن.

3-mashq. Barcha shaxs-sonda tuslang:

(۱) من کتاب میخوانم. (۲) من فلم می بینم. (۳) من به فاکولته میروم. (۴) من به خانه برمیگردم. (۵) من از زمین توپ میبردارم. (۶) من در پوهنتون تحصیل می نمایم. (۷) من شامل کار میشوم. (۸) من خط نمیویسم. (۹) من

۴) وقتی که از خواب میخیزم دست و روی میشویم، پشت میز می نشینم و ناشتا میکنم. ۵) ما در ماه آینده روز تولد ثریا را جشن میگیریم. ۶) آنها هر شام عادتاً در باغ میگردند و هواخوری مینمایند. ۷) این کسبه کار کلاه میسازد و میفروشد. ۸) من با رشید فقط به زبان روسی گپ میزنم. ۹) شما چرا به سوالم جواب نمی دهید؟ ۱۰) فوزیه هر شام ساعت هشت در خانه میبایشد. ۱۱) من برای برادرم خط مینویسم و به پسته خانه میبرم. ۱۲) ما هر روز به این دفتر می آییم اما آن مأمور را نمی یابیم. ۱۳) تو از من چه می خواهی؟ - من از تو کمک میخواهم. ۱۴) او روزهای جمعه عادتاً از خانه میبرآید. ۱۵) خانم تان چه میکند؟ - خانم نان می پزد.

ب - ۱) سلیمان هر روز از مغازه گوشت میخرد. ۲) شما از کجا گوشت میخرید؟ ۳) او فردا برای شما پول می آورد. ۴) در سال گذشته رحیم برای ما هر ماه یک مجله تازه می آورد. ۵) شما در این گرمی چرا بالاپوش می پوشید؟ ۶) برادرم بالاپوش می پوشید و بیرون میرفت. ۷) وقتی که من آنجا کار میکردم برای تفریح وقت نمی ماند. ۸) همه ما میرویم و هیچ کسی در اتاق نمی ماند. ۹) او هر صبح بچه خود را به شیرخوارگاه میبرد. ۱۰) علی عادتاً کجا نان میخورد؟ ۱۱) نبی هیچ وقت در کتابخانه درس نمیخواند.

5-mashq. Qavs ichidagi fe'llarni hozirgi-kelasi zamonda tegishli shaxs-sonda qo'yib, gaplarni ko'chiring:

۱) شما بعد از نیم ساعت به خانه (رسیدن). ۲) من در جلسه فردا (بودن). ۳) تو چرا در این رستوران نان (خوردن)؟ ۴) حالا من پشت میز (نشستن) و خط (نوشتن). ۵) ما پول تکسی را (دادن) و (پایین شدن). ۶) آیا شما به این مطلب علاقه (داشتن)؟ ۷) چون امروز هوا سرد نیست ما کلاه زمستانی (پوشیدن). ۸) فردا تو چند بچه از خواب (برخاستن)؟ ۹) آنها عادتاً ناوقت به لیلیه (برگشتن). ۱۰) بعد از درسهما همه ما به سینما (رفتن). ۱۱) فعلاً او مریض است اما حالش بهتر (شدن) و (مردن). ۱۲) من این مجله را از پیش شما (گرفتن) و (خواندن). ۱۳) آنها در کوچه ها (گشتن) و (حرف زدن). ۱۴) ما هیچ وقت به آن اتاق (درآمدن). ۱۵) در این دکان همیشه کتابهای دلچسپ در فروش (بودن). ۱۶) گوگرد تر است و (درگرفتن). ۱۷) در خزان باغداران سیب و زردالو (چیدن). ۱۸) برادر رفیقم در شهر دیگری (کار کردن). ۱۹) زنان ترکمن قالین های مقبول (یافتن). ۲۰) آیا شما زبان پشتو (دانستن)؟ ۲۱) ما هر هفته به هرات خط (فرستادن). ۲۲) رئیس این مؤسسه عازم اروپا (شدن). ۲۳) ما متأسفانه صدای او را (شنیدن). ۲۴) محصلان بکس های شان را روی میز (گذاشتن) و برای درس (آماده شدن). ۲۵) من ترا هیچ وقت در خانه ات (یافتن).

6-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling.

1) Hozir biz do'konga boramiz va sut sotib olamiz. 2) Talabalar xonaga kirishadi va stol atrofiga o'tirishadi. 3) Men universitetda dariy tilini o'rganmoqdaman. 4) Yozda Kandahorda doim issiq bo'ladi. 5) Darslarimiz tugagandan keyin biz uyga qaytamiz. 6) Biz kelasi yakshanbada shahar tashqarisiga chiqamiz va qo'ziqorin (سملق) teramiz. 7) Men paltomni yechaman va xonaga kiranman. 8) Dars tugaganda, talabalar o'rnlardan turishadi va auditoriyadan chiqishadi. 9) Zalmay ham pashtu tilini, ham dariy tilini biladi. 10) Ko'chadan mashinalarning shovqini keladi va biz uni eshitamiz. 11) Ertaga men Anvardan vataniga qachon ketishini so'rayman. 12) Besh daqiqadan keyin men tarjimani tugataman va senga lug'atni beraman. 13) Ular sizdan yordam so'rashmoqda. 14) Anvarning xotini biz bu oshxonada sho'rva qaynatyapti (pishiryapti). 15) Indinga (پسفردا) yotadi va kitoblarni kutubxonaga olib boramiz. 16) Bugun menda sayr uchun vaqt qolmayapti. 17) Mahmud kasal bo'lganda, odatda o'miga (بستر) olib kelasan? - shifokorni chaqiradi. 18) Sen menga qachon o'sha darslikni olib kelasan? - Ertaga men uni senga topshiraman. 19) Hozir men yuvinamiz va uni Kobulga ketishga tayyoralanaman. 20) Kelasi haftada biz xat yozamiz va uni Kobulga yuboramiz. 21) Men kun bo'yi G'ofurga qo'ng'iroq qilyapman, lekin hech kim javob bermayapti. 22) Siz juda tez (تیز) gapiryapsiz va biz sizning savolingizni tushunmayapmiz. 23) Yoz o'tganda, maktab mashg'ulotlari boshlanadi. 24) U hech qachon yolg'on gapirmaydi. 25) Sen ertaga universitetda bo'lasanmi? - Yo'q, bo'lmayman.

7-mashq.

A. احمد ... so'zlari bilan matnini hozirgi-kelasi zamonda ... boshlab gapirib bering.
B. hamid ... so'zlari bilan matnini hozirgi-kelasi zamonning 3-shaxs birlikda ... boshlab gapirib bering.
C. ... so'zlari bilan matnini (ikkinchi xatboshidan tashqari) hozirgi-kelasi zamonda ... boshlab gapirib bering.

8-mashq. Dars oxiridagi lug'atdan foydalanib, so'zlarning ma'nosini aniqlang va yod oling:

A. Ob-havo bilan bog'liq tushunchalar:
باد، خنک، سبیل، برف کوچ، باریدن، وزیدن، درخشیدن، سردسیر، گرمسیر.
B. Qishloq xo'jaligi bilan bog'liq tushunchalar:
کشت، حاصل، مواشی، چراگاه، آبپاری، کاشتن، نهال نشاندن، حاصل گرفتن (حاصل چیدن).

D. Bayramlar bilan bog'liq tushunchalar:

روز دهقان، جشن استرداد استقلال، رسم گذشت عسکری، بیرق ملی، آتش بازی، تجلیل، تبریک.

Matn

سال

در افغانستان روز اول سال یا نوروز با روز دهقان مصادف میباشد. مردم همه جا روز دهقان را تجلیل میکنند، نمایشها و مسابقات سپورتی دایر میکنند، نهال مینشانند و برای کشت زمین آماده میشوند. همه خوشی می کنند و آغاز سال نو را به یک دیگر تبریک میگویند.

با آغاز ماه حمل فصل بهار فرا میرسد. در بهار هوا روز به روز گرمتر میشود، برف ها و یخ ها آب میشود و حشرات از خواب زمستان بیدار میگردند. درختان سبز میشود و شگوفه میکند. پرندگان آواز میخوانند.

در اوایل بهار آسمان اکثراً ابرآلود میباشد و هر روز باران میبارد. آب دریاها زیاد میشود و بعضی اوقات از بالای کوه سیلها سرازیر میگردد. دهقانان به کارهای زراعتی خود شروع میکنند و جو و گندم میکارند.

مالداران گوسفندها و گاوهای خود را به چراگاه ها میبرند. در ماه سرطان فصل تابستان آغاز میگردد. تابستان گرمترین فصل سال است و در بعضی نقاط افغانستان حرارت هوا به پنجاه درجه سانتی گراد میرسد. آسمان صاف میباشد، آفتاب میدرخشد و جویها و دریاهاى کوچک خشک میشود.

در فصل تابستان کشت ها به آب ضرورت بیشتر دارد و دهقانان از آب کانال ها و دریاهاى بزرگ برای آبیاری زمین ها استفاده میکنند. اطفال و جوانان در دریاها و حوض ها آب بازی میکنند، فوتبال و والیبال میکنند. در اواخر تابستان گندم، خربوزه و بعضی میوه ها پخته میشود و دهقانان و باغداران حاصل می گیرند.

در روز ۲۸ اسد مردم افغانستان جشن استرداد استقلال کشورشان را تجلیل می نمایند. آنها در آن روز به یاد قهرمانان ملی می افتند. این قهرمانان در سال ۱۹۱۹م با کسب پیروزی در جنگ سوم افغان و انگلیس استقلال وطن را به دست آوردند.

در روز جشن در چمن حضوری کابل رسم گذشت عسکری برگزار میگردد و همه جا کنسرت ها و پروگرامهای مخصوص دایر میشود. همه جا بیرق های ملی به چشم میخورد و شب آتش بازی صورت میگیرد. خزان فصل معتدل با ختم تابستان در ماه میزان فصل خزان فرامیرسد. درختان زرد و سرخ میباشند و هوا روز به روز سردتر میشود. برگهای درختان میروند. مالداران میگردند و به زمین میریزد. پرندگان به مناطق گرمسیر میروند.

مواشی خود را از چراگاه ها به طویل می آورند. همه برای زمستان آماده میشوند، چوب می خردند و در خانه های شان بخاری میگذارند.

بعد از خزان فصل زمستان می آید. در اکثر نقاط افغانستان مخصوصاً در کوه ها هوای زمستان سرد میباشد و بادهای شدید میوزد. حتی در کابل حرارت هوا در بعضی روزها از صفر پایین می آید و به منفی پنج یا ده درجه میرسد. در اواسط زمستان تقریباً همه جا برف میبارد و از کوهها گاهی برف کوچهها سرازیر میگردد.

با آمدن فصل زمستان حشرات و اکثر حیوانات به خواب میروند. مردم در زمستان لباسهای گرم می پوشند و در خانه پهلوی بخاری می نشینند و خود را گرم میکنند. اما اطفال و جوانان از خنک نمی ترسند و در هوای صاف زمستان سکی میزنند و سپورت زمستانی میکنند.

با نزدیک شدن فصل بهار هوا دوباره گرم تر میشود تا این که در ختم ماه حوت نوروز فرامیرسد و سال نو آغاز می یابد.

Matnga sharh

1. Biror davrning (bir kecha-kunduzdan ortiq) boshlang'ich, o'rta va oxirgi bo'lagini qayd etish uchun arabcha siniq ko'plikdagi awāyel 'awāxer' 'oxir(lar)i' 'bosh(lar)i', 'awāset' 'o'rtasi(lari)', 'awāset' 'o'rtasi(lari)', 'so'zlari ishlatiladi, masalan:

در اوایل ماه جدی 'jadiy oyining boshlarida'

در اواسط تابستان 'yoz o'rtasida'

Bu so'zlar davr, vaqtni bildirmaydigan otlar bilan qo'llanilmaydi.

2. Quyidagi fe'llarning qo'llanilishiga diqqat qiling:

از چیزی استفاده کردن 'biror narsadan foydalanmoq'

از کسی (چیزی) ترسیدن 'biror kimsa (narsa)dan qo'rqmoq'

چیزی را به کسی تبریک گفتن 'nimadir bilan biror kimsani tabriklamoq'

به چیزی ضرورت داشتن 'biror narsaga ehtiyoj (zarurat) sezmoq'

به یاد کسی (چیزی) افتادن 'biror kimsa (narsa)ni yodga olmoq'

(eslamog')

'qo'lga kiritmoq'

'qo'zga tashlanmoq', 'ko'rinmoq'

به چشم خوردن 'ko'zga tashlanmoq'

3. Afg'oniston tarixi bilan bog'liq turg'un birlikmalar:

استرداد استقلال افغانستان 'Afg'oniston mustaqilligini (1919- yil) tiklash (qayta qo'lga kiritish)'

'Afg'oniston mustaqilligini (1919- yil) tiklash (qayta qo'lga kiritish)'

جنگ استقلال - 'mustaqillik

جنگ سوم افغان و انگلیس 'uchinchi ingliz-afg'on urushi (ikkinchi nomi - 'uchun kurash')'

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Bugun havo harorati Selsiy bo'yicha +5 daraja, kecha esa 0 daraja edi. 2) Ertalab -3 daraja edi, kunning yarmiga kelib havo harorati Selsiy bo'yicha +7 darajaga ko'tarildi. 3) Yilning boshida bizning imtihonimiz bor edi. 4) Oyning oxirida havo harorati pasaydi. 5) Biz matnni tarjima qilayotganimizda, lug'atdan foydalanamiz. 6) Haydar sovuqdan ham, issiqdan ham qo'rqmaydi. 7) Sizni bayram bilan tabriklaymiz. 8) Ularning nimaga ehtiyoji bor? 9) Men bobomni esladim. 10) U ko'p ishladi va ko'p pul oldi. 11) Biz film tugagunga qadar televizor ko'rdik. 12) Ular bir-birini tanimadilar. 13) Biz bir-birimizni yangi yil bilan tabrikladik. 14) Kuzda havo kun sayin sovuqlashib boradi. 15) To yomg'ir boshlanguncha, bulut har daqiqada yaqinlashib kelardi.

10-mashq. Qo'shma fe'llarning ma'nosini aniqlang:

10-mashq. Qo'shma fe'llarning ma'nosini aniqlang:
 فوتبال کردن، خوشی کردن، تجلیل کردن، آب شدن، پخته شدن، خشک شدن، آغاز شدن (یافتن)، شگوفه کردن، بیدار شدن، برگزار (دایر) شدن، تیریک گفتن، استفاده کردن.

11-mashq

11-mashq.

A. Quyidagi soʻzlarning sinonimlarini bering:

آغاز، گاهی، آماده، باد، تجلیل کردن، دایر شدن، بیدار شدن.
B. Quidagi so'zlarning antonimlarini bering.
گرمسیر، اوایل، ختم، خریدن، خنک، منفی، خشک، ابرآلود،
12-mashg

12-mashq. سال matniga savollar tuzing va javob bering.

13-mashq. Qadrdon shahringiz ob-havosi haqida dariy tilida hikoya tuzing.

14-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:
A. Birinchi yanyarda Yenni...

A. Birinchi yilga tarjima qiling:

olxo'ri va boshqa mevalar pishadi. Dehqon va bog'bonlar hosilni yig'ishadi. Kuzning o'rtasida osmon bulutli bo'ladi, har kuni yomg'ir yog'adi va sovuq shamol esadi. Barglar to'kiladi, qushlar janubga uchib ketadi. Qish kelganda sovuq bo'ladi va ko'p qor yog'adi. Havo harorati gohida minus 20 darajagacha pasayadi. Qishda barcha hasharotlar uyquga ketadi. Daryolar muzlaydi (يخ بستن), bolalar konkida uchishadi (يخپازى كردن) va chang'ida yurishadi.

B. Har yili 14- yanvarda O'zbekistonda Vatan himoyachilari kuni nishonlanadi. Bu kuni xalqimiz urushda (جنگ کبير ميهنى) halok bo'lgan qahramonlarni yodga oladi. Butun mamlakat bo'ylab yig'ilishlar bo'lib o'tadi, ertalab esa Toshkentdagi Mustaqillik maydonida harbiy namoyish o'tkaziladi. Hamma joyda Ozbekistonning milliy bayrog'i ko'zga tashlanadi. Kechqurun mushakbozlik qilinadi. Teatrlarda va ko'chalarda konsert va namoyishlar bo'lib o'tadi. Odamlar xursand bo'ladilar va bir-birlarini katta bayram bilan tabriklaydilar.

C. Hijriy-shamsiy yil 1- hamal, milodiy 20- yoki 21- martdan boshlanadi (aynan Hijriy-shamsiy yil 20- yoki 21- martga to'g'ri keluvchi 1- hamaldan boshlanadi). O'tgan yili afg'on yangi yili 21- martda kirib keldi. Bu kuni afg'onlar dehqonlar kunini nishonlashdi. Havo juda yaxshi edi, osmon bulutsiz edi, quyosh charaqlardi va qushlar sayrardi. Odamlar xursand bo'lib bahor boshlanishi bilan bir-birlarini tabriklashardi. Hamma yerda sport musobaqalari uyushtirildi. Ko'pchilik uylari atrofiga nihol o'tqazadilar, dehqon va chorvadorlar qo'y va mollarini qo'radan chiqardilar (بيرون آوردن). Savr oyida yomg'ir boshlandi. Tog'da qorlar eridi, daryoda suvlar ko'paydi, ba'zi joylarga sel keldi. Lekin bir yarim oydan keyin yomg'ir to'xtadi va yoz boshlandi. O'tgan yilning yozi juda issiq bo'ldi, barcha mayda daryolar quridi. Dehqonlar ekinzor va bog'larini sug'orish uchun kanallar suvidan foydalanishdi. Cho'ponlar qo'ylarni tog'li yaylovlarga haydashdi. Kobulning ko'p aholisi dam olish kunlari Pag'monga borishdi, chunki u yerda havo oz bo'lsa-da salqinroq bo'ldi. Mezon oyida kuz kirib keldi. Kuzda sovuq shamol esdi, daraxtlarning barglari kundan kunga kamayib bordi. O'tgan yili bog'bonlar katta hosil oldilar. Bozorda uzum, olma va boshqa mevalar ko'p bo'ldi. Mamlakat shimolidan dehqonlar Kobulga mazali qovun va tarvuzlar olib keldilar. (م) Meva va sabzavotlar ko'p bo'lgani sababli, narxlar nisbatan past bo'ldi. Jadiy oyida qor yog'di, Kobul va uning atrofidagi barcha yerlar oqqa burkandi. Nangarhor viloyatida shirin apelsin va mandarinlar

pishdi. O'tgan yili qish boshqa yillarga qaraganda sovuq bo'lmadi va Kobulda havo harorati Selsiy bo'yicha minus besh darajadan pasaymadi. Lekin tog'larda sovuq bo'ldi va qor ko'chkilari bo'lib turdi. Dehqonlar mollarini og'ilxonaga haydadilar. Odamlar issiq kiyindilar va pech yoqdilar. Hasharotlar uyquga ketdilar. Hamma bahor kelishini kutdi.

Lug'at

ابرآلود <i>abrâhud</i>	bulutli	سردسير <i>sardsêr</i>	sovuq iqlimli
آبيارى <i>âbyâri</i>	sug'orish	سكى <i>seki</i>	chang'i
آتشبازى <i>âteshbâzi</i>	mushakbozlik	سكى زدن <i>seki zadan</i>	chang'ida uchmoq
استرداد <i>esterdâd</i>	qayta qo'lga kiritish	سمارق <i>samâroq</i>	qo'ziqorin
استفاده <i>estefâda</i>	foydalanish	سيل <i>sêl</i>	sel
آغاز <i>âgâz</i>	boshlanish	شديد <i>šadid</i>	jadal, shiddatli
امسال <i>emsâl</i>	bu yil (joriy yil)	شگوفه <i>šogôfa</i>	gullash
اواخر <i>awâxer</i>	oxir	صفر <i>sefr</i>	nol
اواسط <i>awâset</i>	o'rta	صورت <i>surat</i>	ro'y bermoq
اوایل <i>awâyel</i>	boshlanish	گرفتن <i>gereftan</i>	
آینده <i>âyenda</i>	kelgusi, kelasi	ضرورت <i>zarurat</i>	zaruriyat
باد <i>bâd</i>	shamol	فوتبال، <i>fothâl</i>	futbol
باریدن <i>bâridan</i>	yog'moq	فوتبال <i>futbâl</i>	
باغدار(ان) <i>bâgdâr</i>	bog'bon	فرار سیدن <i>farârasidan</i>	kirmoq
برف کوچ <i>barfkôç</i>	qor ko'chkisi	(fasllar va sh.k. haqida)	
برگ <i>barg</i>	barg	فرستادن <i>ferestâdan</i>	yubormoq
بریدن <i>bor(r)idan</i>	kesmoq	(فرست)	
بستر <i>bestar</i>	ko'rpa-to'shak; o'rin	فرمودن <i>farmudan</i>	buyurmoq
بستن (بند) <i>bastan</i>	yopmoq, bog'lamoq	فروختن <i>forôxtan</i>	sotmoq
بیدار <i>bêdâr</i>	bedor, uyg'oq	(فروش) <i>(forôš)</i>	
پختن (پز) <i>poxtan</i>	pishirmoq	فصل (ها) <i>fasl</i>	fasl
		(فصول) <i>(fosul)</i>	
		قهرمان <i>qahramân</i>	qahramon
		(ان)	
		کبير <i>kabir</i>	buyuk
		کاشتن <i>kâştan</i>	ekmoq
		(کار) <i>(kâr)</i>	

پسفرده <i>pasfardâ</i>	indin	کانال <i>kânâl</i>	kanal
تبریک <i>tabrik</i>	tabrik	کسب <i>kasb</i>	egallash
(انت)		کشت <i>kešt</i>	ekin
تجلیل <i>tajlil</i>	bayram qilish	کندن <i>kandan</i>	qazimoq
ترسیدن <i>tarsidan</i>	qo'rqmoq	گرمسیر <i>garmsêr</i>	issiq iqlimli
تهران <i>Tehrân</i>	Tehron	مثبت <i>mosbat</i>	musbat
(shahar)		مردن <i>mordan</i>	vafot etmoq
چراگاه <i>čarâgâh</i>	yaylov, o'tloq	(میر) <i>(mir)</i>	
چیدن <i>čidan</i>	(čin) termog,	مسابقه <i>mosâbeqa</i>	musobaqa
(چین) <i>yig'moq</i>	(mas., hosilni)	(ات)	
حاصل <i>hâsel</i>	hosil	مصادف <i>mosâdef</i>	mos keluvchi
(ات)		ملی <i>melli</i>	milliy
حرارت <i>harârat</i>	harorat	منفی <i>manfi</i>	manfiy
حشره <i>hašara</i>	hasharot	مواشی <i>mawâši</i>	mol, hayvon
(ات)		میهنی <i>mayhani</i>	vatanga oid
خشک <i>xošk</i>	quruq	نشانندن <i>nešândan</i>	o'tqazmoq
خنک <i>xonok</i>	sovuq	نمایش <i>namâyes</i>	namoyish
خوشی <i>xoši</i>	quvonch	نوروز <i>Nawrôz</i>	Navro'z
دانستن <i>dânesta</i>	bilmoq	نهال <i>nehâl</i>	nihol
(دان) <i>n (dân)</i>		وزیدن <i>wazidan</i>	esmoq
دایر کردن <i>dâyer</i>	tashkil	یافتن <i>yâftan</i>	topmoq
کاردان <i>kardan</i>	qilmoq	(یاب) <i>(yâb)</i>	
درخشیدن <i>daraxšidan</i>		یخبازی <i>yaxbâzi</i>	konkida uchmoq
چاقناموq, yaltiramoq			
رسم گنشت <i>rasm-e gozašt</i>	namoyish, parad		
ریختن <i>rêxtan</i>	to'kilmoq		
ساختن <i>sâxtan</i>	tayyorlamoq		
(mahsulotni)			
سانتی گراد <i>sântigerâd</i>	Selsiy 100 gradusli shkalasi		
سرازیر <i>sarâzêr</i>	šodan shiddat		
شدن <i>bilan yog'ilmoq,</i>			
bosmoq <i>(sel va sh.k. haqida)</i>			

YIGIRMA BIRINCHI DARS

درس بیست و یکم

Fe'l mayllari

wojuh-e fe'l وَجُوه فعل

Mayl kategoriyasi harakat bilan subyekt orasidagi aloqaning voqelikka munosabatini ko'rsatadi. Bu aloqa va munosabatning turlicha bo'lishidan maylning ham bir necha turi bor:

1) ijro mayli *wajh-e axbâri* (o'zbek tiliga oid ba'zi qo'llanmalarda xabar mayli yoki aniqlik mayli termini bilan ham ishlatiladi). Ijro mayli ish-harakatning uch zamondan birida bajarilishi yoki bajarilmasligini ifodalaydi. Ijro maylining maxsus grammatik ko'rsatkichi yo'q. Maylning bu turi grammatik zamon ma'nosiga va bu ma'noni ifodalaydigan formaga egaligi bilan xarakterlanadi;

2) buyruq mayli *wajh-e amri* (o'zbek tilida: buyruq-istak mayli);

3) shart-istak mayli *wajh-e eltezâmi* (o'zbek tilida ba'zan shart mayli termini bilan ishlatiladi).

Buyruq mayli

Dariy tilida buyruq mayli ish-harakatni bajarish-bajarmaslik haqida buyruq, ba'zan maslahat, iltimos kabi ma'nolarni ifodalaydi. Bu mayldagi fe'llar II shaxsning birlik va ko'plik sonida qo'llanadi.

Sodda fe'llarning buyruq maylida tuslanishi

Buyruq maylining birlik shakli sodda fe'llarning hozirgi zamon negiziga *be-* old qo'shimchasi va ko'plik shakli birlik shakliga *-êd* shaxs-son qo'shimchasini qo'shish orqali hosil qilinadi. Urg'u *be-* old qo'shimchasiga tushadi, masalan:

<i>béraw</i> 'bor'	<i>bébin</i> 'qara'
<i>bérawêd</i> 'boring'	<i>bébinêd</i> 'qarang'

Agar fe'l negizi unli bilan boshlansa, *be-* old qo'shimchasidan so'ng y undoshi orttiriladi, masalan:

<i>béyâ</i> 'kel'	<i>béyandâzêd</i> 'tashlang'
-------------------	------------------------------

budan va *šodan* fe'llarining buyruq mayli bo'lishli shakli *be-* old qo'shimchasiz ishlatiladi:

<i>ârâm bâšêd</i> 'tinchlaning'
<i>tayyâr šaw</i> 'tayyorlan'

Buyruq maylining bo'lishsiz shakli *be-* old qo'shimchasi o'rniga *na-* inkor yuklamasini qo'yish orqali yasaladi (o'tgan zamon aniq fe'li imlo qoidalariga mos keladi, 14-darsga qarang). Urg'u inkor old qo'shimchasiga tushadi:

<i>nâbin</i> 'qarama'	
<i>nâyâyêd</i> 'kelmang'	
<i>nâyandâz</i> yoki <i>nâandâz</i> 'tashlamang'	

Birinchi bo'g'ini qisqa *e* yoki *o* unlisiga tugagan ko'p bo'g'inli fe'llarda *be-* old qo'shimchasi va inkor yuklamasidan so'ng bu unlilar tushib qolishi mumkin, masalan:

<i>bešenâs</i> yoki <i>bešnâs</i> 'tanib ol'
<i>nagozârêd</i> yoki <i>nagzârêd</i> 'ruxsat bermang'

Esda tuting. *be-* old qo'shimchasi *mê-* old qo'shimchasidan farqli ravishda inkor yuklamasi bilan birga ishlatilmaydi.

1-mashq. Quyidagi fellarning buyruq mayli bo'lishli va bo'lishsiz shakllarini yasang:

ساختن، افتادن، ترسیدن، گرفتن، آوردن، چیدن، گفتن، زدن، بردن، فروختن، دادن، شستن، گذاشتن، نشستن، پوشیدن، ماندن، شنیدن، بودن، انداختن، خوردن، گشتن، نوشتن.

2-mashq. O'qing va tarjima qiling:

1) بنشین! 2) اینجا بایید! 3) نان بخور! 4) سنگ نینداز! 5) خط بنویس! 6) در خانه بمانید! 7) کلاه نپوشید! 8) برای درس آماده باشید! 9) به جنگل بروید و سمارق بچینید! 10) گپ مرا بشنوید و بفهمید! 11) این کتاب را بگیر و بخوان! 12) از این سگ نترس! 13) آن پول را به ما بسپارید! 14) او را نزنید! 15) دست تان را بشوید و پشت میز بنشینید!

3-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Kel! 2) Qo'rqmang! 3) Qol! 4) Non sotib oling! 5) Qalamni menga ber! 6) Bu daftarni olma! 7) Otangdan so'ra! 8) Bosh kiyimingizni yeching! 9) Bu stulga o'tirmang! 10) Institutga bor! 11) Yiqilma! 12) Bu kitoblarni sotmang! 13) Palov damla! 14) Bu so'zni ayt! 15) She'rlaringizni o'qing! 16) Xotirjam bo'!

Qo'shma fe'llarning buyruq maylida tuslanishi

Qo'shma fe'llardan buyruq mayli yasalganda, *be-* old qo'shimchasi fe'l qismga qo'shiladi: *edāma bedeh* 'davom et', *gāp bezanēd* 'gapiring', 'gapiringlar'; biroq *be-* old qo'shimchasi tushib qolishi ham mumkin: *esterāhat kon* 'dam ol', *esterāhat konēd* 'dam oling(lar)'. *šodan* (va *gardidan*) 'bo'lmoq' fe'llari doimo *be-* old qo'shimchasiz ishlatiladi. *kardan* va *namudan* 'qilmoq' fe'llarida *be-* old qo'shimchasi odatda tushib qoladi, masalan: *kār kon!* 'ishla!' yoki *kār bekon!* 'ishla!'

Qolgan fe'ldan ba'zilar faqat kitobiy tilda *be-* old qo'shimchasiz ishlatilishi mumkin, masalan:

nešan bedehēd (kitob.) 'ko'rsating'

Qo'shma fe'llar buyruq mayli bo'lishsiz shaklda sodda fe'llar kabi tuslanadi, masalan:

jang nakonēd 'urishmang'
dorōg nagō 'yolg'on gapirma'

4-mashq. O'qing va tarjima qiling:

- (1) *be* (2) *be* (3) *be* (4) *be* (5) *be* (6) *be* (7) *be* (8) *be* (9) *be* (10) *be* (11) *be* (12) *be* (13) *be* (14) *be* (15) *be* (16) *be* (17) *be* (18) *be* (19) *be* (20) *be* (21) *be* (22) *be* (23) *be* (24) *be* (25) *be* (26) *be* (27) *be* (28) *be* (29) *be* (30) *be* (31) *be* (32) *be* (33) *be* (34) *be* (35) *be* (36) *be* (37) *be* (38) *be* (39) *be* (40) *be* (41) *be* (42) *be* (43) *be* (44) *be* (45) *be* (46) *be* (47) *be* (48) *be* (49) *be* (50) *be* (51) *be* (52) *be* (53) *be* (54) *be* (55) *be* (56) *be* (57) *be* (58) *be* (59) *be* (60) *be* (61) *be* (62) *be* (63) *be* (64) *be* (65) *be* (66) *be* (67) *be* (68) *be* (69) *be* (70) *be* (71) *be* (72) *be* (73) *be* (74) *be* (75) *be* (76) *be* (77) *be* (78) *be* (79) *be* (80) *be* (81) *be* (82) *be* (83) *be* (84) *be* (85) *be* (86) *be* (87) *be* (88) *be* (89) *be* (90) *be* (91) *be* (92) *be* (93) *be* (94) *be* (95) *be* (96) *be* (97) *be* (98) *be* (99) *be* (100) *be* (101) *be* (102) *be* (103) *be* (104) *be* (105) *be* (106) *be* (107) *be* (108) *be* (109) *be* (110) *be* (111) *be* (112) *be* (113) *be* (114) *be* (115) *be* (116) *be* (117) *be* (118) *be* (119) *be* (120) *be* (121) *be* (122) *be* (123) *be* (124) *be* (125) *be* (126) *be* (127) *be* (128) *be* (129) *be* (130) *be* (131) *be* (132) *be* (133) *be* (134) *be* (135) *be* (136) *be* (137) *be* (138) *be* (139) *be* (140) *be* (141) *be* (142) *be* (143) *be* (144) *be* (145) *be* (146) *be* (147) *be* (148) *be* (149) *be* (150) *be* (151) *be* (152) *be* (153) *be* (154) *be* (155) *be* (156) *be* (157) *be* (158) *be* (159) *be* (160) *be* (161) *be* (162) *be* (163) *be* (164) *be* (165) *be* (166) *be* (167) *be* (168) *be* (169) *be* (170) *be* (171) *be* (172) *be* (173) *be* (174) *be* (175) *be* (176) *be* (177) *be* (178) *be* (179) *be* (180) *be* (181) *be* (182) *be* (183) *be* (184) *be* (185) *be* (186) *be* (187) *be* (188) *be* (189) *be* (190) *be* (191) *be* (192) *be* (193) *be* (194) *be* (195) *be* (196) *be* (197) *be* (198) *be* (199) *be* (200) *be* (201) *be* (202) *be* (203) *be* (204) *be* (205) *be* (206) *be* (207) *be* (208) *be* (209) *be* (210) *be* (211) *be* (212) *be* (213) *be* (214) *be* (215) *be* (216) *be* (217) *be* (218) *be* (219) *be* (220) *be* (221) *be* (222) *be* (223) *be* (224) *be* (225) *be* (226) *be* (227) *be* (228) *be* (229) *be* (230) *be* (231) *be* (232) *be* (233) *be* (234) *be* (235) *be* (236) *be* (237) *be* (238) *be* (239) *be* (240) *be* (241) *be* (242) *be* (243) *be* (244) *be* (245) *be* (246) *be* (247) *be* (248) *be* (249) *be* (250) *be* (251) *be* (252) *be* (253) *be* (254) *be* (255) *be* (256) *be* (257) *be* (258) *be* (259) *be* (260) *be* (261) *be* (262) *be* (263) *be* (264) *be* (265) *be* (266) *be* (267) *be* (268) *be* (269) *be* (270) *be* (271) *be* (272) *be* (273) *be* (274) *be* (275) *be* (276) *be* (277) *be* (278) *be* (279) *be* (280) *be* (281) *be* (282) *be* (283) *be* (284) *be* (285) *be* (286) *be* (287) *be* (288) *be* (289) *be* (290) *be* (291) *be* (292) *be* (293) *be* (294) *be* (295) *be* (296) *be* (297) *be* (298) *be* (299) *be* (300) *be* (301) *be* (302) *be* (303) *be* (304) *be* (305) *be* (306) *be* (307) *be* (308) *be* (309) *be* (310) *be* (311) *be* (312) *be* (313) *be* (314) *be* (315) *be* (316) *be* (317) *be* (318) *be* (319) *be* (320) *be* (321) *be* (322) *be* (323) *be* (324) *be* (325) *be* (326) *be* (327) *be* (328) *be* (329) *be* (330) *be* (331) *be* (332) *be* (333) *be* (334) *be* (335) *be* (336) *be* (337) *be* (338) *be* (339) *be* (340) *be* (341) *be* (342) *be* (343) *be* (344) *be* (345) *be* (346) *be* (347) *be* (348) *be* (349) *be* (350) *be* (351) *be* (352) *be* (353) *be* (354) *be* (355) *be* (356) *be* (357) *be* (358) *be* (359) *be* (360) *be* (361) *be* (362) *be* (363) *be* (364) *be* (365) *be* (366) *be* (367) *be* (368) *be* (369) *be* (370) *be* (371) *be* (372) *be* (373) *be* (374) *be* (375) *be* (376) *be* (377) *be* (378) *be* (379) *be* (380) *be* (381) *be* (382) *be* (383) *be* (384) *be* (385) *be* (386) *be* (387) *be* (388) *be* (389) *be* (390) *be* (391) *be* (392) *be* (393) *be* (394) *be* (395) *be* (396) *be* (397) *be* (398) *be* (399) *be* (400) *be* (401) *be* (402) *be* (403) *be* (404) *be* (405) *be* (406) *be* (407) *be* (408) *be* (409) *be* (410) *be* (411) *be* (412) *be* (413) *be* (414) *be* (415) *be* (416) *be* (417) *be* (418) *be* (419) *be* (420) *be* (421) *be* (422) *be* (423) *be* (424) *be* (425) *be* (426) *be* (427) *be* (428) *be* (429) *be* (430) *be* (431) *be* (432) *be* (433) *be* (434) *be* (435) *be* (436) *be* (437) *be* (438) *be* (439) *be* (440) *be* (441) *be* (442) *be* (443) *be* (444) *be* (445) *be* (446) *be* (447) *be* (448) *be* (449) *be* (450) *be* (451) *be* (452) *be* (453) *be* (454) *be* (455) *be* (456) *be* (457) *be* (458) *be* (459) *be* (460) *be* (461) *be* (462) *be* (463) *be* (464) *be* (465) *be* (466) *be* (467) *be* (468) *be* (469) *be* (470) *be* (471) *be* (472) *be* (473) *be* (474) *be* (475) *be* (476) *be* (477) *be* (478) *be* (479) *be* (480) *be* (481) *be* (482) *be* (483) *be* (484) *be* (485) *be* (486) *be* (487) *be* (488) *be* (489) *be* (490) *be* (491) *be* (492) *be* (493) *be* (494) *be* (495) *be* (496) *be* (497) *be* (498) *be* (499) *be* (500) *be* (501) *be* (502) *be* (503) *be* (504) *be* (505) *be* (506) *be* (507) *be* (508) *be* (509) *be* (510) *be* (511) *be* (512) *be* (513) *be* (514) *be* (515) *be* (516) *be* (517) *be* (518) *be* (519) *be* (520) *be* (521) *be* (522) *be* (523) *be* (524) *be* (525) *be* (526) *be* (527) *be* (528) *be* (529) *be* (530) *be* (531) *be* (532) *be* (533) *be* (534) *be* (535) *be* (536) *be* (537) *be* (538) *be* (539) *be* (540) *be* (541) *be* (542) *be* (543) *be* (544) *be* (545) *be* (546) *be* (547) *be* (548) *be* (549) *be* (550) *be* (551) *be* (552) *be* (553) *be* (554) *be* (555) *be* (556) *be* (557) *be* (558) *be* (559) *be* (560) *be* (561) *be* (562) *be* (563) *be* (564) *be* (565) *be* (566) *be* (567) *be* (568) *be* (569) *be* (570) *be* (571) *be* (572) *be* (573) *be* (574) *be* (575) *be* (576) *be* (577) *be* (578) *be* (579) *be* (580) *be* (581) *be* (582) *be* (583) *be* (584) *be* (585) *be* (586) *be* (587) *be* (588) *be* (589) *be* (590) *be* (591) *be* (592) *be* (593) *be* (594) *be* (595) *be* (596) *be* (597) *be* (598) *be* (599) *be* (600) *be* (601) *be* (602) *be* (603) *be* (604) *be* (605) *be* (606) *be* (607) *be* (608) *be* (609) *be* (610) *be* (611) *be* (612) *be* (613) *be* (614) *be* (615) *be* (616) *be* (617) *be* (618) *be* (619) *be* (620) *be* (621) *be* (622) *be* (623) *be* (624) *be* (625) *be* (626) *be* (627) *be* (628) *be* (629) *be* (630) *be* (631) *be* (632) *be* (633) *be* (634) *be* (635) *be* (636) *be* (637) *be* (638) *be* (639) *be* (640) *be* (641) *be* (642) *be* (643) *be* (644) *be* (645) *be* (646) *be* (647) *be* (648) *be* (649) *be* (650) *be* (651) *be* (652) *be* (653) *be* (654) *be* (655) *be* (656) *be* (657) *be* (658) *be* (659) *be* (660) *be* (661) *be* (662) *be* (663) *be* (664) *be* (665) *be* (666) *be* (667) *be* (668) *be* (669) *be* (670) *be* (671) *be* (672) *be* (673) *be* (674) *be* (675) *be* (676) *be* (677) *be* (678) *be* (679) *be* (680) *be* (681) *be* (682) *be* (683) *be* (684) *be* (685) *be* (686) *be* (687) *be* (688) *be* (689) *be* (690) *be* (691) *be* (692) *be* (693) *be* (694) *be* (695) *be* (696) *be* (697) *be* (698) *be* (699) *be* (700) *be* (701) *be* (702) *be* (703) *be* (704) *be* (705) *be* (706) *be* (707) *be* (708) *be* (709) *be* (710) *be* (711) *be* (712) *be* (713) *be* (714) *be* (715) *be* (716) *be* (717) *be* (718) *be* (719) *be* (720) *be* (721) *be* (722) *be* (723) *be* (724) *be* (725) *be* (726) *be* (727) *be* (728) *be* (729) *be* (730) *be* (731) *be* (732) *be* (733) *be* (734) *be* (735) *be* (736) *be* (737) *be* (738) *be* (739) *be* (740) *be* (741) *be* (742) *be* (743) *be* (744) *be* (745) *be* (746) *be* (747) *be* (748) *be* (749) *be* (750) *be* (751) *be* (752) *be* (753) *be* (754) *be* (755) *be* (756) *be* (757) *be* (758) *be* (759) *be* (760) *be* (761) *be* (762) *be* (763) *be* (764) *be* (765) *be* (766) *be* (767) *be* (768) *be* (769) *be* (770) *be* (771) *be* (772) *be* (773) *be* (774) *be* (775) *be* (776) *be* (777) *be* (778) *be* (779) *be* (780) *be* (781) *be* (782) *be* (783) *be* (784) *be* (785) *be* (786) *be* (787) *be* (788) *be* (789) *be* (790) *be* (791) *be* (792) *be* (793) *be* (794) *be* (795) *be* (796) *be* (797) *be* (798) *be* (799) *be* (800) *be* (801) *be* (802) *be* (803) *be* (804) *be* (805) *be* (806) *be* (807) *be* (808) *be* (809) *be* (810) *be* (811) *be* (812) *be* (813) *be* (814) *be* (815) *be* (816) *be* (817) *be* (818) *be* (819) *be* (820) *be* (821) *be* (822) *be* (823) *be* (824) *be* (825) *be* (826) *be* (827) *be* (828) *be* (829) *be* (830) *be* (831) *be* (832) *be* (833) *be* (834) *be* (835) *be* (836) *be* (837) *be* (838) *be* (839) *be* (840) *be* (841) *be* (842) *be* (843) *be* (844) *be* (845) *be* (846) *be* (847) *be* (848) *be* (849) *be* (850) *be* (851) *be* (852) *be* (853) *be* (854) *be* (855) *be* (856) *be* (857) *be* (858) *be* (859) *be* (860) *be* (861) *be* (862) *be* (863) *be* (864) *be* (865) *be* (866) *be* (867) *be* (868) *be* (869) *be* (870) *be* (871) *be* (872) *be* (873) *be* (874) *be* (875) *be* (876) *be* (877) *be* (878) *be* (879) *be* (880) *be* (881) *be* (882) *be* (883) *be* (884) *be* (885) *be* (886) *be* (887) *be* (888) *be* (889) *be* (890) *be* (891) *be* (892) *be* (893) *be* (894) *be* (895) *be* (896) *be* (897) *be* (898) *be* (899) *be* (900) *be* (901) *be* (902) *be* (903) *be* (904) *be* (905) *be* (906) *be* (907) *be* (908) *be* (909) *be* (910) *be* (911) *be* (912) *be* (913) *be* (914) *be* (915) *be* (916) *be* (917) *be* (918) *be* (919) *be* (920) *be* (921) *be* (922) *be* (923) *be* (924) *be* (925) *be* (926) *be* (927) *be* (928) *be* (929) *be* (930) *be* (931) *be* (932) *be* (933) *be* (934) *be* (935) *be* (936) *be* (937) *be* (938) *be* (939) *be* (940) *be* (941) *be* (942) *be* (943) *be* (944) *be* (945) *be* (946) *be* (947) *be* (948) *be* (949) *be* (950) *be* (951) *be* (952) *be* (953) *be* (954) *be* (955) *be* (956) *be* (957) *be* (958) *be* (959) *be* (960) *be* (961) *be* (962) *be* (963) *be* (964) *be* (965) *be* (966) *be* (967) *be* (968) *be* (969) *be* (970) *be* (971) *be* (972) *be* (973) *be* (974) *be* (975) *be* (976) *be* (977) *be* (978) *be* (979) *be* (980) *be* (981) *be* (982

تشریف داشتن	<i>tašrif dāštan</i>	'bo'lmoq' (بودن fe'li o'miga)
فرمودن	<i>farmudan,</i>	'gapirmoq' (گفتن fe'li o'miga)
امر کردن	<i>amr kardan</i>	('buyurmoq')
نوش جان کردن	<i>nōš-e-jān kardan</i>	'tatimoq' (خوردن fe'li o'miga)

Masalan:

Kojā tašrif Kojā mērawēd? = 'Kojā tašrif mi bried?'
mēbarēd? 'Qayerga ketyapsiz (yo'l oldingiz)?'

Befarmâyêd ba xāna-ye mā beyâyêd =
Befarmâyêd be xāna-ye mā tašrif
beyâwarêd 'Marhamat, bizning uyimizga keling (tašrif buyuring)'

Āqā-ye dāktar hastand? = 'Doktor hastand?'

Āqā-ye dāktar tašrif dārând? = 'Doktor tašrif dārând?'

'Janob doktor bormilar?'

Bunday almashtirishlar suhbatdoshlar tomonidan bir-biriga yuksak hurmat-ehitirom izhori uchun qo'llanadi. Tabiiyki, mazkur fe'llar hech qachon birinchi shaxs shakllarida ishlatilmaydi.

Suhbatdoshga nisbatan ishlatilgan olmosh oldidan va old ko'makchilari o'rniga ... *xedmat-e* izofali ko'makchisi qo'yiladi. Suhbatdoshning nutqi uchun *gap* ('so'z', 'nutq') o'rniga *farmuda* (aynan 'buyurilgan') so'zidan foydalaniladi. Misollar:

'Qayerga tašrif buyurasiz?'
 شما کجا تشریف میبرید

'Siz haqsiz'
 شما حقیقت فرمودید

'Choyga marhamat qilasizmi?'
 چای نوش جان میکنید؟

'Ertaga xizmat-ingizdamiz'
 ما فردا خدمتتان می آیم

'Siz haq edingiz' ('Aytganlaringiz to'g'ri edi')
 فرموده شما صحیح بود

So'zlovchi o'z nutqini *arz* ('ma'ruza'), *goflan* ('gapirmoq' fe'lini esa *arz kardan* 'ma'ruza qilmoq' fe'lga o'zgartirishi kerak. Masalan:

Meni eshitsangiz
 عرض مرا گوش کنید

Sizga yetkazish (aytish) sharafiga
 خدمت شما عرض کردم که ...
 muyassar bo'ldim

Suhbatdoshning tashtifi yoki qo'ng'iroq sababini bilish uchun 'Eshitaman', 'Xo'sh, xizmat' iboralaridan foydalaniladi:

befarmâyêd } 'Eshitaman' (aynan 'Buyuring')
amr konêd }
Či amr ast? }

Či amr-o xedmat? 'Qanday buyruq (va xizmat)?'

Iltilmos quyidagi so'z va iboralar bilan ifodalanadi:

لطفاً	<i>lōtfan</i>	'lutfan'
خواهش میکنم	<i>xāheš mēkonam</i>	'iltimos qilaman'
بفرمایید	<i>befarmâyêd</i>	'marhamat'
لطف کنید	<i>lotf konêd</i>	'marhamat qiling'
مهربانی کنید	<i>mehrabâni konêd</i>	

Misollar:

لطفاً جواب بدهید 'Iltilmos, javob bering'
 بفرمایید بیایید 'Marhamat, kiring'

Iltilmosni ifodalashda buyruq mayli o'rnida ba'zan hozirgi-kelasi zamon shakli so'roq gap orqali beriladi:

'Marhamat, bu yerga o'tirsangiz'

(aynan 'Bu yerga o'tirasizmi (o'tirib olasizmi)?')

'Iltilmos, o'zingizni tanishtirsangiz'

(aynan 'O'zingizni tanishtirasizmi?')

Iltilmosga ijobiy javob quyidagicha iboralar orqali beriladi:

بسیار خوب	<i>Besyâr xub</i>	'Juda yaxshi'
به چشم	<i>Ba česm</i>	'Bajonidil'
هزار دفعه	<i>Hazâr daf'a</i>	'Ming marta (bo'lsa ham)'

Minnatdorchilik quyidagi iboralar bilan ifodalanadi:

Taşakkor 'Rahmat'

Besyâr tašakkor } 'Katta rahmat'

Yak jahân tašakkor }

Yak donyâ tašakkor }

Lotf mēkonêd }

Mehrabâni mēkonêd }

Lotf kardêd }

Mehrabâni kardêd }

Šomâ besyâr mehrabân hastêd 'Juda

iltifotlisiz' *iltifotlisiz*

Minnatdorchilik uchun javob *me'xosh* (bu o'rinda 'Qo'ysan-gizchi!') iborasi bilan berilishi mumkin. Agar *tašakkor* so'zi ishlatilgan bo'lsa, quyidagi variantlar qo'llaniladi:

Az šomâ tašakkor 'Sizga rahmat'
Qâbel-e tašakkor nêst 'Arzimaydi'

Uzr so'rash quyidagicha ifodalanadi:

mēbaxšêd } 'kechiring'
bebaxšêd }

- بلی، بفرمایید.
 - آقای صدیقی تشریف دارند؟
 - بلی، من خودم هستم.
 - سلام علیکم! خوش هستم که صدای تان را میشنوم.
 - بسیار می بخشید، شما را نشناختم. شما کیستید؟
 - عفو می خواهم که پیشتر خود را معرفی نکردم. من فرید هستم.
 - خوب، حالا شناختم! سلام! چطور هستید؟
 - لطف میکنید. شما خوب هستید؟ خانه خیریت است؟
 - خیر خیریت است، همه جور هستند، سلام میگویند.
 - تشکر. لطفاً برای آنها هم سلامهای مرا برسانید.
 - به چشم. شما کجا هستید که هیچ درک ندارید؟
 - من یک ماه رخصتی داشتم، در جلال آباد بودم.
 - در جلال آباد وقت شما خوب گذشت؟
 - بلی، وقتم بد نگذشت.
 - هوای جلال آباد خوب بود؟
 - هوا فوق العاده خوب بود. هیچ برف نبود و حتی کمی گرمی هم بود.
 - بلی، من هم شنیدم که امسال جلال آباد زمستان خوب دارد. چه امر و خدمت است؟
 - امر نگویید، عرض است. اگر اجازه است شما را زحمت میدهم.
 - خواهش میکنم. من هر وقت در خدمت شما هستم. بفرمایید.
 - فردا شب مهمان ما میشوید؟ همه ما بسیار خوش میشویم.
 - از دعوت شما یک دنیا تشکر. اما فردا شب من متأسفانه بیکار نیستم، یک پروگرام دارم. بسیار معذرت میخواهم.
 - پروا ندارد. کدام روز بیکار هستید؟
 - فعلاً گفتنش مشکل است. تا آخر این هفته هر شب پروگرام دارم. یا به مهمانی میروم یا خودم مهمان دارم.
 - فرق نمیکند. هفته آینده تشریف بیارید. ما هر شب خانه میباشیم. وقتی که بیکار میشوید به ما خبر بدهید که فلان روز می آیم.
 - برای شما زحمت نمیشود؟
 - خواهش میکنم. پیشتر عرض کردم که ما بسیار خوش می شویم. خانه ما خانه خودتان است.
 - بسیار زیاد تشکر. شما بسیار مهربان هستید. اما یک خواهش دارم.

'afw konêd عفو کنید
 'afw mêxâham عفو میخواهم
 ma'zarat mêxâham معذرت میخواهم } 'uzr so'rayman'

عفو 'kechirmoq' fe'llari vositasiz to'ldiruvchini, masalan: عفو کردن va بخشیدن
 'uzr so'ramoq' fe'llari az ko'makchisi bilan معذرت خواستن va خواستن
 kelgan vositali to'ldiruvchini boshqarib keladi, masalan:

'Qo'polligim uchun kechiring' گستاخی مرا ببخشید
 'Kechikganimiz uchun uzr so'raymiz' از دیر آمدن خود عفو میخواهیم

Keltirilgan iboralardan so'ng to'ldiruvchi ergash gap ishlatilishi mumkin:

می بخشید که وقت تان را گرفتم
 'Vaqtingizni olganim uchun uzr'

عفو میخواهم که آن روز خانه نبودم
 'Uzr so'rayman, o'sha kuni uyda yo'q edim'

Uzrga javob qaytarishda quyidagi iboralardan foydalanish mumkin:

Xâheš mêkonam 'Qo'ysangizchi'
 Parwâ nêst 'Muhim emas',
 Parwâ nadârad 'Hechqisi yo'q'
 Farq namêkonad

Suhbat yakunida gap boshlagan odam, odatda, suhbatdoshini bezovta qilgani uchun uzr so'raydi, suhbatdoshi esa uning tashrifî yoki qo'ng'iroq'î uchun minnatdorchilik bildiradi. Masalan:

'Urintirib qo'yganim uchun uzr' (ببخشید که زحمت دادم)
 'Qo'ng'iroq qilganingiz uchun rahmat' از تلفون شما تشکر

8-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

- 1) Siz hozir qayerdasiz?
- 2) Biznikiga keling.
- 3) Iltimos, boshqa xonaga o'ting.
- 4) Kechirasiz, men sizni tushunmadim.
- 5) Siz nima dedingiz?
- 6) Marhamat, bu apelsinlarni ta'tib ko'ring.
- 7) Hozir men sizga buni aytaman.
- 8) Qanday yordam berishim mumkin?
- 9) Iltimos, bu gapni qaytaring.
- 10) Marhamat, bu so'zni yana bir marta o'qing.
- 11) Kechirasiz, qalamni menga bering. - Marhamat. - Katta rahmat. - Arzimaydi.
- 12) Iltimos, menga lug'atni olib keling. - Bajonidil. - Siz juda iltifotlisiz.
- 13) Sizga xalaqit berganim uchun uzr so'rayman. - Kechirasiz. - Hechqisi yo'q.
- 14) Kech qo'ng'iroq qilganim uchun iltimosim bor. - Marhamat.

- بفرمایید.

- لطفاً از خاطر من زحمت نکشید و ترتیبات زیاد نگیرید.

- به پشم. من ترتیبات بسیار مختصر میگیرم. فقط من و شما یک ساعت می

نشینیم و قصه میکنیم و نان بسیار ساده برای تان تعارف میکنم.

- خوب، روز دوشنبه یا سه شنبه خدمت شما میرسم. اما من متأسفانه آدرس

تان را نمیدانم. لطفاً بگویید که خانه تان در کجای شهر است؟

- یافتن خانه ام آسان است. به موتر بالا شوید و خود را نزدیک سیلو

برسانید. در آنجا از مردم بپرسید که خانه فلانی کجاست؟ فامیل ما را هر

کس میشناسد و راه خانه را به شما نشان میدهد.

- بسیار خوب، پیدا میکنم. یک بار دیگر از لطف شما تشکر میکنم.

دیگر چه حال دارید؟

- دیگر خوب هستم، منتظر آمدن شما هستم.

- خوب، تا هفته آینده شما را به خدا میسپارم.

- خدا حافظ. زحمت دادم.

- خواهش میکنم. به امان خدا. از تلیفون شما تشکر.

- از شما تشکر. سلام.

Matnga sharh

1. آقا *âqâ* 'janob' so'zi familiyadan oldin (kam hollarda - ism yoki mansabdan so'ng) kelib izofali birikmani hosil qiladi, masalan: آقای *âqâ-ye Rahimi* 'janob Rahimiy'.

Shu ma'noda so'zi ham ishlatiladi, ammo bu so'z mansab yoki familiyadan keyin kelib, izofasiz bog'lanadi va urg'u qabul olmaydi, masalan: انجینیر صاحب *enjenyâr-sâheb* 'injener sohib'.

2. یک ساعت 'bir soat' birikmasi 'biror soat' ma'nosini ham bildiradi, masalan:

ما یک ساعت گپ زدیم

'Biz biror soat gaplashdik'

3. Hurmatni ifodalash uchun birlikdagi shaxs kesimi, o'zbek tilidagidek, ko'plik shaklida qo'llanila oladi, masalan:

داکتر صاحب خانه نیستند *Dâktâr-sâheb xâna nêstand*

'Doktor janoblari uyda yo'qlar (emaslar)'

خانه *xâna* so'zi so'zlashuv tilida old ko'makchisiz 'uyga' yoki 'uyda' ma'nosida qo'llanilishi mumkin.

4. دیگر چه حال دارید؟ ، دیگر چطور هستید؟ (aynan 'Endi qandaysiz?') iborolari suhbatni yakunlash maqsadida ishlatilishi mumkin.

5. به *ta'ârof kardan* 'mehmon qilmoq' fe'li dariy tilida yoki ko'makchisi bilan kelgan vositali to'ldiruvchi (*kinga*) va vositasiz to'ldiruvchini (*nimani*) boshqaradi. Qiyoslang:

علی به من سگرت تعارف کرد

'Ali meni sigareta bilan mehmon qildi (siyladi)'

6. *felân* 'falon' olmoshi izofasiz aniqlanmishdan oldin qo'yiladi.

Masalan:

او گفت که فلان جا انتظار مرا دارد

'U meni falon joyda kutayotganini aytdi'

Bu olmosh mustaqil ishlatilmaydi; 'falonchi', 'falon odam' ma'nosida *felâni* yasalmasi aniqlanmishsiz qo'llaniladi. Masalan:

بگو که من فلانی ولد فلانی هستم

'Men falonchining o'g'li falonchiman, deb ayt'

7. *sêlô* 'elevator' so'zi Kobul non kombinati va, shuningdek, u joylashgan shahar tumani nomini bildiradi.

9-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

1) Men sening akangni tanimayman. 2) Sen nima uchun bu grammatik qoidani bilmading? 3) Men ertaga ob-havo qanday bo'lishini bilmayman. 4) Biz sizning o'qituvchingizni taniymiz. 5) Men bu paltoni taniyman: bu palto - janob Siddiqnikidir. 6) Sen meni tanidingmi? - Ha, men seni tanidim. 7) Ikki yildan keyin siz bizni tanimaysiz. 8) Ular daryo qirg'og'iga kelishdi va bir qancha vaqt quyoshda toblanishdi. 9) Hozir men stol (atrofi)ga o'tiraman va biror soat ishlayman. 10) Meni choy bilan mehmon qil. 11) Biz sizni yangi mevalar bilan mehmon qilamiz. 12) U falon soatda kelishini aytdi. 13) Ertaga menga idoramga (be doqum) qo'ng'iroq qil va "Marhamat qilib, telefonga falonchini chaqirib bering", deb ayt.

10-mashq. Mulozamat shakllaridan foydalanib, dariy tilida quyidagi mavzuda dialoglar tuzing.

1) uy vazifasini aniqlashtirish maqsadida kursdosh bilan telefon suhbat; 2) mehmonga taklif qilish maqsadida qarindosh bilan telefon suhbat; 3) tanish odam bilan ko'chadagi tasodifiy uchrashuv suhbat; 4) do'stingiz bilan undan biror yordam (xizmat) so'rash maqsadida suhbat.

11-mashq. Dariy tiliga tarjima qiling:

A. Allo, eshitaman! – Kechirasiz, janob G'aniyev bormilar? – Ha, men o'zimman. Kechirasiz, kim bilan gaplashyapman? – Men Karimovman. Salom. – Salom. Ovozengizni eshitganimdan xursandman. Ahvollaringiz qanday? – Rahmat, hammasi joyida. O'zingizning ahvollaringiz qanday? – Rahmat, hammasi yaxshi. Menga qanday xizmat? – Sizga kichik iltimosim bor. – Xizmatengizdaman. – Menga janob Usmonovning telefon raqamini ayta olmaysizmi? – Kechirasiz, afsuski, men uning telefon raqamini bilmayman. – Hechqisi yo'q. Vaqtengizni olganim uchun uzr. – Qo'ysangiz-chi. Qo'ng'irog'ingiz uchun rahmat. Ko'rishguncha. – Xayr.

B. Allo! – Kechirasiz, siz Nabimisiz? – Ha, bu men. – Salom. Men G'afurman. – Salom. Hech ko'rinmay ketding? – Men juda band edim. Ahvollaring qanday? – Rahmat, hammasi yaxshi. Senga salom aytishyapti. – Katta rahmat, mendan ham ularga salom ayt. – Albatta. Qanday yangiliklar bor? – Hech yangilik yo'q. Ruxsat bersang, senga savolim bor? – Marhamat. – Payshanba kuni kechqurun bo'shmisan? – Ha, u kuni kechqurun men hech narsa rejalashtirmaganman. – Oilang bilan birga menikiga mehmonga kel. Biz xursand bo'lamiz. – Taklif uchun rahmat, juda iltifotlisan. Biz uchun ovora bo'lma va katta tayyorgarlik ko'rma. – Bunday dema. Bizning uyimiz bu – sizlarning uyingiz. Biz doimo sizning tashrifingizdan xursandmiz. – Iltifoting uchun yana bir bor tashakkur. Boshqa ishlaring (hammasi) joyidami? – Ha, hammasi joyida. Biz sizlarni kutamiz. Bezovta qilganim uchun uzr. – Qo'ysang-chi! Qo'ng'irog'ing uchun rahmat. Payshanbagacha. – Ko'rishguncha.

Lug'at

آخر <i>âxer</i>	oxirgi, oxir	زحمت <i>zahmat</i>	<i>kašidan</i>
آدرس <i>âdras</i>	manzil	کشیدن <i>kešidan</i>	mehnat qilmoq, zahmat chekmoq
آرام <i>ârâm</i>	tinch, jimjit	ساده <i>sâda</i>	oddiy, sodda
آقا <i>aqâ</i>	janob	صاحب <i>sâhêb</i>	xo'jayin, janob
امر <i>amr</i>	buyruq	عرض <i>'arz</i>	ma'ruza
بخشیدن <i>baxšidan</i>	kechirmoq;	عفو <i>'afw</i>	kechirim, uzr
sovg'a qilmoq		فوق العاده <i>fawqol'âda</i>	favqulodda
پروا <i>parwâ</i>	tashvish	قابل <i>qâbel-e...</i>	...arzirli

ترتیبات <i>tartibât</i>	tayyorgarlik (<i>tantanali marosim va sh.k.</i>)	گستاخی <i>gostâxi</i>	qo'pollik
ترتیبات <i>tartibât</i>	tayyorgarlik	لطف <i>lotf</i>	iltifot
گرفتن <i>gereftan</i>	ko'rmoq	لطفاً <i>lotfan</i>	lutfan
تعارف <i>ta'ârof</i>	mehmon qilish	مختصر <i>moxtasar</i>	qisqa, qisqartirilgan
جهان <i>jahân</i>	dunyo	معذرت <i>ma'zarat</i>	kechirim, uzr
از خاطر <i>az xâter-e ...</i>	uchun	معرفی کردن <i>mo'arrefi kardan</i>	tanishtirmoq
خواهش <i>x(w)âheš</i>	iltimos	مهربان <i>mehrabân</i>	iltifotli, nazokatli
دعوت <i>da'wat</i>	taklif	مهربانی <i>mehrabâni</i>	iltifot
دیر <i>dêr</i>	ancha oldin, kech	مهمانی <i>mehmâni</i>	mehmondorchilik
رسانیدن <i>rasânidan</i>	yetkazmoq	نوش جان <i>nôš-e-jân kardan</i>	tatib ko'rmoq, yemoq,
زحمت <i>zahmat</i>	mehnat, qiyinchilik	کردن <i>tanovul qilmoq</i>	

MUNDARIJA

KIRISH	3
Birinchi dars	5
Dariy tilidagi tovushlar tarkibi va urg'u haqida umumiy ma'lumot. <i>a</i> unlisi. <i>l, š, ž, j</i> undoshlari. <i>u</i> va <i>i</i> unililari. <i>w</i> undoshi. Lug'at.....	8
Ikkinchi dars	9
Ot-kesimli sodda yig'iq gap. <i>In</i> olmoshining aniqllovchi vazifasida qo'llanilishi. <i>ki</i> va <i>či</i> so'roq olmoshlari. <i>ā</i> unlisi. <i>Ān</i> ko'rsatish olmoshi. <i>yā</i> bog'lovchisili so'roq gap. Lug'at.....	13
Uchinchi dars	15
<i>e</i> va <i>o</i> unli tovushlari. <i>Besyār</i> ravishining qo'llanilishi. <i>-o</i> va <i>wa</i> bog'lovchilari. O'rinning ifodalanishi. <i>ê</i> va <i>ô</i> unililari. <i>Ast</i> bog'lamasining bo'lishsiz shakli. So'roq gapning tuzilishi. Lug'at..	23
To'rtinchi dars	25
Alifbo. دری الفبای <i>alefbâ-ye dari</i> . O'zidan keyingi harflarga qo'shilmaydigan harflar. ب, پ, ت va ث harflari. Qisqa unililarning yozuvda ifodalanishi. Qisqa unililarning yozuvdagi ifodasi. ن va ی harflari. و va ی harflarining o'qilishi. Cho'ziq unililarning so'z boshida yozuvdagi ifodasi. Undosh tovushlarning ikkilanishi (<i>tašdid</i>). Lug'at.....	35
Beshinchi dars	36
<i>x</i> va <i>h</i> undoshlari. <i>ham</i> yuklamasi. Kishilik olmoshlari ضمائر شخصی <i>zamâyer-e šaxsi</i> . Bog'lamaning tuslanishi (to'liq shakli). از <i>az</i> old ko'makchisi. ه harfi. ج, چ, ح va خ harflari. س va ش harflari. و harfining خ harfidan keyin o'qilishi. Lug'at.....	47
Oldinchi dars	49
Dariy yozuvining ayrim xususiyatlari. So'zlarni ajratib va qo'shib yozish qoidalari. م harfi. ک, گ va ل harflari. Ligaturalar. So'zning tarkibini ajratib va qo'shib yozish. So'roq gapning yasalishi (<i>davomi</i>). هست <i>hast</i> so'zining mustaqil ma'nosi. داشتن <i>dāštan</i> fe'lining hozirgi zamonda tuslanishi. Lug'at.....	62
Yettinchi dars	64
ف va ق harflari. همزه <i>hamza</i> . Vositachi belgilarning yozilishi. ع va غ harflari. ص, ض, ط va ظ harflari. أ (<i>tanwin</i>) belgisi. Lug'at.....	76
Sakkizinchi dars	78
Dariy tili alifbosi. Izofa اضافه <i>ezâfa</i> . Izofaning imlosi. Matn زلمی.	

Lugʻat.....	86
Toʻqqizinchi dars	87
20 gacha boʻlgan sonlar va raqamlar. 1 dan 20 gacha boʻlgan sonlar. چند <i>čand</i> olmoshi haqida. کدام <i>kodām</i> soʻroq olmoshi. Soʻz oxiridagi unilarning yozuvda ifodalanishi. Hafta kunlarining nomlanishi. Kvalifikativ aniqlovchi. Ayrim soʻzlarning fonetik variantlari. یای نسبت <i>yâ-ye nesbat</i> . کجا <i>imlosi</i> . Ot bilan ifodalangan aniqlovchi. Izofali birikmada ravishining qoʻllanilishi. Matn افغانستان <i>Lugʻat</i>	98
Oʻninchi dars	100
Bir soʻz turkumi orqali ifodalangan uyushiq aniqlovchilar. Turli soʻz turkumi orqali ifodalangan uyushiq aniqlovchilar. Ot orqali ifodalangan aniqlovchi. Izofali old koʻmakchilar. Matn خانه <i>Lugʻat</i>	110
Oʻn birinchi dars	111
Birikuvchi olmoshlar ضمائر متصل <i>zamâyer-e mottasel</i> . Sifat va ravishlarda qiyosiy daraja. 21 dan 100 gacha boʻlgan sonlar. Son va ot birikmasining kesim ot qismi vazifasida qoʻllanishi. Tartib sonlar اعداد ترتیبی یا وصفی <i>aʼdâd-e tartibi yâ wasfi</i> . Qarindoshlik terminlari. Matn فامیل <i>Matnga sharh</i> . <i>Lugʻat</i>	125
Oʻn ikkinchi dars	126
Otlarda koʻplik son. -hâ va -ân koʻplik affikslari. Ot bilan ifodalangan ega va kesimning sonda moslashuvi. Arab koʻplik affikslari -ât /-jât affiksi. همه <i>va</i> تمام <i>olmoshlari</i> . Arab koʻplik affikslari (<i>davomi</i>) -in, -un affikslari. Matn گروپ ما <i>Lugʻat</i>	136
Oʻn uchinchi dars	137
Sifatlarda orttirma daraja. Arab siniq koʻplik shakli. Matn شهر <i>کابل</i> . <i>Matnga sharh</i> . <i>Lugʻat</i>	146
Oʻn toʻrtinchi dars	148
Feʼl فعل <i>feʼl</i> . Sodda feʼl infinitivi مصدر <i>masdar</i> . Feʼl negizi ریشه <i>Feʼl</i> فعل <i>rêša-ye feʼl</i> . Oʻtgan zamon aniq feʼli (preterit) ماضی <i>afʼâl-e pêšwandi</i> . Prefiksli feʼllarning oʻtgan zamon aniq feʼl shaklida tuslanishi. <i>Lugʻat</i>	156
Oʻn beshinchi dars	158

Qo'shma fe'llar <i>af'âl-e morakkab</i> . O'lov so'zlari. Kecha-kunduz bo'laklarining nomlanishi. Vaqtning soat orqali ifodalanishi. Matn <i>صبح</i> . Lug'at.....	169
O'n oltinchi dars	170
O'n yettinchi dars	177
O'n yettinchi dars	178
Otlarda birlik va noaniqlik. <i>ياى وحدت و ياي نكره</i> ning imlosi. <i>ياى وحدت و نكره</i> <i>yâ-ye wahdat</i> va <i>yâ-ye nakaraning</i> ishlatilishi. Bo'lishsizlik olmoshlari <i>ياى مصدرى</i> <i>zamâyer-e manfi</i> . <i>ياى مصدرى</i> <i>yâ-ye masdari</i> . Salomlashish va xayrlashishda qo'llaniluvchi oborotlar. Matn <i>ميله</i> . Matnga sharh. Lug'at.....	189
O'n sakkizinchi dars	191
100 dan katta sonlar. Mingliklar. Millionlar. Milliardlar. Yevropa oylarining afg'oncha nomi. Afg'onistonda yil hisobi. Afg'oniston taqvim oylarining nomi. Qo'shma fe'llarning kontakt va distant holati. Matn <i>سوانح</i> . Matnga sharh. Lug'at.....	204
O'n to'qqizinchi dars	206
O'tgan zamon davom fe'li (imperfekt) <i>فعل ماضى استمرارى</i> <i>fe'l-e mâzi-ye estemrâri</i> . Sodda fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi. Qo'shma fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi. Prefiksli fe'llarning o'tgan zamon davom fe'li shaklida tuslanishi. Ko'chirma va o'zlashtirma gap. Matn <i>درس</i> . Matnga sharh. Lug'at.....	217
Yigirmanchi dars	218
Hozirgi zamon negizi. Hozirgi-kelasi zamon fe'li <i>اخبارى مضارع</i> <i>mozâre-e axbâri</i> . Hozirgi-kelasi zamon fe'lining ma'nolari. Matn <i>سال</i> . Matnga sharh. Lug'at.....	230
Yigirma birinchi dars	232
Fe'l mayllari <i>فعل وجوه</i> <i>wojuh-e fe'l</i> . Buyruq mayli. Sodda fe'llarning buyruq maylida tuslanishi. Qo'shma fe'llarning buyruq maylida tuslanishi. Prefiksli fe'llarning buyruq maylida tuslanishi. Mulozamat shakllarining ifodalanishi. Matn <i>تيلفون</i> . Matnga sharh. Lug'at.....	242

XOLIDA ALIMOVA, YOSIF XO'JAQULOV,
GAVHARIXUSHNOZ KURBANOVA

DARIY TILI

Toshkent – «Fan va texnologiya» – 2018

Muharrir:	M.Rustamov
Tex. muharrir:	A.Moydinov, Z.Alimov
Musavvir:	F.Tishabayev
Musahhih:	Sh.Mirqosimova
Kompyuterda sahifalovchi:	N.Raxmatullayeva, H.O'ktamova

E-mail: tipografiyacent@mail.ru Тел: 245-57-63, 245-61-61.
Нашр.лиц. АЛ№149, 14.08.09. Босишга рухсат этилди 31.10.2018.
Бичими 60x84 1/16. «Times New Roman» гарнитураси.
Офсет усулида босилди.
Shartli bosma tabog'i 15,0. Nashriyot bosma tabog'i 15,5.
Tiraji 200. Buyurtma № 446.

Qo'shi
Kecha
ifodala
O'n ol
را -rā
O'n ye
Otlarda
ونكره
Bo'lish
yâ-ye
oborotl
O'n sa
100 da
oylarin
taqvimi
holati.
O'n to'
O'tgan
mâzi-ye
shaklida
shaklida
shaklida
Matnga
Yigirm
Hozirgi
mozâre.
سال. M:
Yigirm:
Fe'l m
fe'llarni
maylida
Muloza
Lug'at..

«Fan va texnologiyalar Markazining bosmaxonasi» da chop etildi.
100066, Toshkent sh., Olmazor ko'chasi, 171-uy.

518500

FAN VA
TEKNOLOGIYALAR

ISBN 978-9943-11-876-8

